

Johan Boucht

Poliisin voimakeinojen käyttö

Suomalaisen oikeuden oppikirja

POLIISIAMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA – OPPIKIRJAT 31

POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTTÖ

Johan Boucht

POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTTÖ

Suomalaisen oikeuden oppikirja

Johan Boucht

OPPIKIRJAT 31

Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2020

Johan Boucht
POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTTÖ
SUOMALAISEN OIKEUDEN OPPIKIRJA

Suomentanut Markus Wahlberg

Poliisiammattikorkeakoulun julkaisuja – oppikirjat 31
ISBN 978-951-815-377-4 (painettu)
ISBN 978-951-815-378-1 (pdf)
ISSN 1455-8270

Ulkoasu ja painatus: PunaMusta Oy, Tampere 2020

Hedvigille ja
Ellinoralle

ESIPUHE SUOMENKIELISEEN PAINOKSEEN

Käsillä oleva teos on oppikirja poliisin voimakeinojen käytön perusteista Suomen oikeuden mukaan. Kirja on suoraikäänös ruotsinkielisestä teoksestani ”Polisens maktmedelsanvändning. En lärobok om finsk rätt”, joka ilmestyi Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjasarjassa vuonna 2018.

Muutoksia oikeustilaan on näin ollen seurattu 1.6.2018 asti.

Haluan kiittää OTL Markus Wahlbergia, joka on kääntänyt kirjan ruotsista suomeksi, taitavasta käännöksestä.

Oslo 21.9.2020

Johan Boucht

Suomentajan kiitokset

OTL Markus Wahlberg on kääntänyt kirjan ruotsista suomeksi. Suomentaja kiittää avovaimoan Raili Ojala-Signelliä tämän käytännön huolenpidosta suomentajalle tehdyn leikkauksen jälkeen.

ESIPUHE

Käsillä oleva teos on oppikirja poliisin voimakeinojen käytön perusteista Suomessa. Kirja on tarkoitettu käytettäväksi ensi sijassa Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjana, mutta siitä voi olla hyötyä myös syyttäjälle, tuomarille tai muille tästä aihepiiristä kiinnostuneille. Kirjaa on ajateltu käytettävän opetuksen kaikilla tasoilla, siis sekä peruskursseilla että päällystökursseilla, minkä vuoksi sisältö on toisinaan yksityiskohdaisempi kuin perusoppikirja tavallisesti asiassa vaatisi. Esitys on paikka paikoin myös hieman tavallista teoreettisempaa. Tämän voi kuitenkin katsoa olevan linjassa niiden tietoperusteisten vaatimusten kanssa, jotka perusteellinen poliisikoulutus asettaa. Kirja edellyttää myös tietoja rikosoikeudessa.

Oppikirjan kokonaispyrkimys on kaksijakoinen. Ensinnäkin on selvitettävä tämän alueen perustuslaillisia oikeusvaltioultuvuuksia, ja näin erityisesti suhteessa ihmisoikeuksiin. Toiseksi on selvitettävä toisaalta PolL:n mukainen laillinen toimivalta voimakeinojen käytön perusteena ja toisaalta RL:n mukainen hätävarjelun ja pakkotilan asema. Olen lisäksi pyrkinyt problematisoimaan ja antamaan perspektiiviä problematiikan tietyille aspekteille osoittaakseni, että tietyt kysymykset voidaan ratkaista eri tavoin. Olen myös toisinaan suonut itselleni oikeuden esittää tiettyjä oikeuspoliittisia näkökohtia *de lege ferenda*.

Esityksen lähtökohta on rikosoikeudellinen. Tavoitteena on samalla yhdistää julkisoikeuden näkökulma oikeudellisen harkinnan erilaisiin poliisitoiminnallisiin aspekteihin. Tässä ei ole ollut ainakaan vähiten arvokasta se tietämys poliisitoiminnasta, jonka sain kuukausia kestäneen voimakeinojen käytön kurssin aikana Tam-

pereen Poliisiammattikorkeakoulussa ns. Nordcop-ohjelmassa vuonna 2008. Myös oppilaiden ja eri ammattitasojen kollegoiden kanssa käydyt keskustelut, joita minulla on ollut liittyen monivuotiseen tutkimus- ja opetustoimintaan Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa, ovat rikastuttaneet tietojani voimakeinojen käytön eri ulottuvuuksista.

Tahdon kiittää professori Dan Frändeä, ylikomisario Mika Jylhää, ylikonstaapeli Marko Mäkelää ja oikeusneuvos Jussi Tapania ansiokkaista näkökohdista käsikirjoitukseni varhaisemman luonnoksen osalta. Kirjaa on käytetty ”kokeiluluonteisesti” poliisipäällystökursilla HYH2018, johon osallistujat ovat myös esittäneet monia hyödyllisiä kommentteja.

Kirja on kirjoitettu osana Bergenin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan professuuriani nimellä ”Politi og påtalerett”.

Johan Boucht

(johan.boucht@jus.uio.no)

MPICC, Freiburgissa kesäkuussa 2018

SISÄLTÖ

<i>Esipuhe</i>	7
<i>Lyhenteet</i>	13
1 Johdanto	15
2 Poliisioikeudellisen voimankäytön perustuslaillisia ja periaatteellisia lähtökohtia	19
2.1 Perusoikeudet ja poliisin voimakeinojen käyttö.....	19
2.2 Muita kansainvälisiä oikeusinstrumentteja ja poliisin voimakeinojen käyttö	22
2.3 Laillisuusperiaate ja poliisioikeus	24
2.3.1 Lähtökohtia	24
2.3.2 Lähemmin laillisuusperiaatteen sisällöstä oikeusvaltiollisen poliisioikeuden alalla	26
2.3.3 Lyhyesti rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta	28
3 Julkisoikeudellinen voimakeinojen käyttö PoL 2:17-20:n mukaan	31
3.1 Johdanto.....	31
3.2 Lyhyesti toimivallan käsitteestä.....	31
3.3 Voimakeinojen käytön sisältö	33
3.3.1 Voimakeinojen käytön käsitteestä.....	33
3.3.2 Eri voimankäyttövälaineistä.....	35
3.4 Toiminnallisista johtosuhteista voimakeinoja käytettäessä	40
3.5 PoL 2:17:n mukaisten voimakeinojen käytön edellytyksistä	43
3.5.1 Yleisiä näkökohtia	43
3.5.2 Voimakeinojen käytön oikeudellisista edellytyksistä	47
3.5.3 Käsirautojen käyttö.....	51
3.5.4 Erityisesti kulkuneuvon pysäyttämisestä.....	52
3.5.5 Täydennyspoliisin voimankäyttövaltuudet ja ulkopuolisten apu poliisille.....	56
3.6 Ampuma-aseen käyttö (PoL 2:19).....	57
3.6.1 Johdanto.....	57
3.6.2 Henkilöön kohdistuvan ampuma-aseen käytön edellytykset.....	59
3.6.3 Aseen käyttö muissa tilanteissa	62
3.6.4 Aseen käyttö pysäytettäessä kulkuneuvoa.....	63
3.6.5 Päätösjärjestys ampuma-aseen käytössä.....	66
3.6.6 Ovatko ns. poliisin tähdätyt tappavat laukaukset sallittuja Suomen oikeuden mukaan?	68

3.7	PolL:n toimivaltaa rajoittavat normit: poliisin voimakeinojen käytön ulkoiset rajat.....	71
3.7.1	Johdanto.....	71
3.7.2	Objektiivisuuden vaatimus	73
3.7.3	Tarpeellisuusvaatimus.....	74
3.7.4	Puolustettavuusarviointi	79
3.7.5	Tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointi kahden esimerkin valossa.....	85
3.8	Puolustusvoimien apu poliisille.....	89
3.9	Rajavartiolaitoksen apu poliisille	93
4	Hätävarjelu ja pakkotila RL 4 luvussa poliisin voimakeinojen käytön oikeusperusteena.....	97
4.1	Johdanto.....	97
4.2	RL 4:4:n yleinen hätävarjelusääntö	98
4.2.1	Hyökkäysvaatimus.....	98
4.2.2	Eryityisesti hätävarjelusta viranomaistoimenpiteitä vastaan... ..	101
4.2.3	Hätävarjeluteon sallittavuus	102
4.2.4	Hätävarjeluteon tahdonsuunta ja tietovaatimus	106
4.3	Eryityisesti poliisimiehen hätävarjeluoikeudesta	106
4.3.1	Johdanto.....	106
4.3.2	Hätävarjelu ja virkavastuu.....	109
4.3.3	RL 4:4:n mukainen poliisimiehen puolustettavuusarviointi	111
4.4	RL 4:5:n mukainen pakkotila	113
4.4.1	Pakkotilaa koskevat yleiset säännöt	113
4.4.2	Poliisimiehen pakkotilaoikeus.....	114
4.5	PolL:n ja RL:n välinen suhde voimakeinojen käytön oikeusperusteena	115
4.5.1	Johdanto.....	115
4.5.2	PolL:n 2:17:n ja RL 4:4:n välisestä oikeudellisesta suhteesta .	116
4.5.3	Oppi poliisimiehen hätävarjeluoikeudesta kriittisesti tarkasteltuna.....	121
4.5.4	PolL 2:17:n ja RL 4:5:n välisestä oikeudellisesta suhteesta	124
5	Erehdys ja poliisin voimakeinojen käyttö	125
5.1	Johdanto.....	125
5.2	Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys (RL 4:3)	125
5.3	Kieltoerehdys (RL 4:2).....	129

6	Rikosoikeudellinen vastuu voimakeinojen käytöstä, joka tapahtuu oikeudellisen perusteen ulkopuolella	131
6.1	Johdanto.....	131
6.2	Laillisen toimivallan ulkopuolella toimiminen PolL:n 2:17-20:n mukaan.....	131
6.2.1	Johdanto.....	131
6.2.2	Voimakeinojen käytön liioittelu (RL 4:6,2).....	132
6.2.3	RL 40:9-10:n mukainen virkavastuu	134
6.3	Toimiminen sallitun hätävarjelun (RL 4:4) tai pakkotilan (RL 4:5) rajojen ulkopuolella	139
	Kirjallisuus	143
	Asiahakemisto	145

LYHENTEET

EIS	Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
ETA	Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ym. (122/2014)
ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan unioni
HO	Hovioikeus
HE	Hallituksen esitys
Oka	Oikeuskansleri
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteamietintö
PeVL	Perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	Pakkokeinolaki (806/2011)
PoliisihallintoL	Laki poliisin hallinnosta (14.2.1992/110)
PolA	Poliisiasetus (1080/2015)
PolL	Poliisilaki (72/2011)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RajavartioL	Rajavartiolaki (578/2005)
RL	Rikoslaki (39/1889)
SKunG	Kungörelse (1969:84) om polisens användning av skjutvapen (Ruotsi)
TLL	Tieliikennelaki (267/1981)
TulliL	Tullilaki (304/2016)
UlosottoK	Ulosottoakaari (705/2007)
Uusi TLL	(729/2018), voimassa 1.6.2020 alkaen
TullinVoimankäyttöA	Valtioneuvoston asetus Tullin voimankäyttövälineistä ja tullimiehen oikeudesta kantaa voimankäyttövälineitä (602/2017)
TullinVoimankäyttöA (VM)	Valtionvarainministeriön asetus Tullin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä (610/2017)
Vanha VoimankäyttöA	Vanha voimankäyttöasetus eli vanha sisäasiainministeriön asetus poliisin voimakeinojen käytöstä (979/2004)
Virka-apuA	Asetus puolustusvoimien virka-avusta poliisille (782/1980)
Virka-apuL	Laki puolustusvoimien virka-avusta poliisille (781/1980)
VoimamankäyttöA	Sisäasiainministeriön asetus poliisin voimakeinoista ja kulkuneuvon pysäyttämisestä (245/2015)
YksturvL	Laki yksityisistä turvallisuuspalveluista (1085/2015)

1 JOHDANTO

Jotta kykenisi täyttämään yhteiskunnallisia tehtäviään, poliisille on annettu varsin laajat valtuudet tarpeen vaatiessa puuttua yksilön yksityisalueeseen eli piiriin, jonka henkilön fyysinen ja psyykkinen koskemattomuus kattaa. Sellaiset valtuudet voivat kattaa henkilöiden vapauden riistämisen eri tilanteissa, esim. jos he kieltäytyvät tunnistamasta itseään (PoL 2:1) tai tietyin edellytyksin pääsyn kotirauhan suojaamaan tilaan etsinnän suorittamiseksi (RL 2:6). Tässä teoksessa käsiteltävä valtuustyyppi on poliisimiehen toimivalta käyttää voimakeinoja virkatoimennpiteen suorittamiseksi.¹ Voimakeinojen käyttö merkitsee, että pakon alaisena puututaan fyysisellä voimankäytöllä henkilön menettelytapaan tai tekoon tai muuten puututaan tapahtumaan, jolla on lähteensä ihmisen toiminnassa tai jossakin muussa syystä.² Poliisitoiminta ja erityisesti poliisioikeudellinen voimankäyttö on valtion valtamonopolin konkreettista manifestaatiota, joka joutuu helposti jännitesuhteeseen perusoikeuksien ja vapauksien kanssa. Samalla kun tehokkaat valtuudet ovat tarpeen, jotta poliisin toiminta ei lamaantuisi kriittisissä tilanteissa, on tärkeää, että tätä potentiaalisesti laaja-alaista voimakeinojen käyttöä kontrolloidaan.³ Tämä pätee niiden oikeusvarmuutta ja oikeusturvaa koskevien jännitteiden kuin myös niiden odotusten valossa, joita yksilön tulee voida asettaa demokraattisessa oikeusvaltiossa myös poliisitoiminnan legitimitietin suhteen (jälkimmäisen vastatessa poliisitoiminnan edellytyksiin yhteiskunnassa). Tehokkuuden ja kontrollin välinen jännite on siksi keskeinen lähtökohta poliisin voimankäyttövaltuuksien oikeudellisessa säätelyssä. Näin ollen haasteena on löytää järkevä tasapaino näiden kahden perspektiivin välillä.

Tärkeä kontrollin edellytys on muun muassa se, että toimivaltasääntö, jolle vallankäyttö perustuu, on säädetty lailla ja sisällöltään ja selvärajainen ja täsmällinen. PL 2 :n 3 momentista käy selville nimenomaisesti se, että ”julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin” ja että ”kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia”. Nämä vaatimukset täyttävä sääntely edistää myös poliisimiehen mahdollisuuksia pysyä laillisen toimivallan puitteissa ja on omiaan tarjoamaan hänelle myös paremman turvan tehtäviään hoitaessa. Keskeinen tehokkuuden edellytys on se, että sääntely on käytännöllistä, muttei kuitenkaan liian yksityiskohtaista ja mutkikasta.

Poliisi ei ole ainoa viranomainen, jolla on julkisoikeudellinen toimivalta voimakeinojen käyttöön. Esimerkiksi tullivirkamiehellä on poliisia vastaava toimivalta

1 Oppi voimakeinojen käytöstä on osa poliisioikeutta. Poliisioikeus ymmärretään tässä niiden oikeusnormien kokonaisuudeksi, jotka ovat tekemisissä poliisitoiminnan kanssa. Kun poliisioikeutta tarkastellaan tällä tavoin, niin voidaan sanoa, että se koostuu eri oikeusalueiden, muun muassa julkisoikeuden, rikosoikeuden, prosessioikeuden, siviilioikeuden ja sosiaalioikeuden normeista ja että yhdistävä lenkki on normien relevanssi poliisitoiminnalle. On kuitenkin oltava tarkkana sen suhteen, että eri alueilta peräisin olevien normien sovellettavuus voi johtaa normatiivisiin jännitteisiin. Tuonnempana tässä kirjassa keskustellaan esim. rikosoikeudellisen ja julkisoikeudellisen sääntelyn suhteesta poliisin voimakeinojen käytön alueella.

2 Sinisalo 1971.

3 Boucht 2011, s. 19–20. Oikeusvarmuudella tarkoitetaan tässä ensi sijassa pyrkimystä saada yhteiskunnassa oikeusnormein avulla aikaan järjestystä, vakautta ja turvallisuutta luomalla toisaalta riittävän selviä ja informatiivisia käyttäytymismalleja, toisaalta taas optimoimalla ennakoitavuutta ja vastustamalla mielivaltaa valtiollisessa vallankäytössä. Voidaan siis sanoa, että oikeusvarmuus merkitsee sitä, ettei oikeudessa jouduta mielivallan alaiseksi.

käyttää voimakeinoja virkatehtävää suorittaessaan. (Ks. TulliL 4 luku ja TulliA). Myös rajavartioidella (ks. RajavartioL 35 §) ja tiettyillä siviilivirkkamiehillä, esim. ulosottomiehillä (Ulosottoakaari 83 §) on tiettyin edellytyksin oikeus käyttää voimakeinoja. Näin on myös tiettyjen muiden ammattiryhmien osalta heidän suorittaessa tehtäviään, kuten vartioiden (YksturVL 2:17-21) ja järjestyksenvalvojen (YksturVL 3:48-51) kohdalla.

Tässä yhteydessä voidaan myös mainita PKL 1:1:n mukainen jokaisen oikeus ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavattu rikoksenteijä, vaikka tämä kiinniotto onkin toisen luonteista kuin nyt keskusteltavat vertikaaliset kiinniotot (valtion suhteessa yksilöön).

Seuraava esitys kuitenkin rajataan PolL:n ja RL:n mukaiseen oikeuteen käyttää voimakeinoja, jotka ovat keskeisintä voimakeinojen käytön aluetta käytännössä.

Suomen oikeudessa poliisimiehen toimivallan oikeudellinen perusta käyttää voimakeinoja on dualistinen: toisaalta poliisioikeudellisen toimivallan muotona käyttää valtaa tilanteissa, joista säädetään lähemmin PolL 2 luvussa (ns. laillinen toimivalta), toisaalta oikeutena käyttää RL 4:4:n säännöksen mukaista hätävarjelua oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tiettyissä tilanteissa tai torjua vaara pakkotilassa (RL 4:5). Tämä dualistinen oikeusperusta merkitsee myös sitä, että tiettyjä laintulkintaongelmia voi syntyä rinnakkaisissa soveltamistapauksissa, toisin sanoen tapauksissa, joissa voidaan soveltaa sekä PolL:n että RL:n säännöksiä.

Jatkossa voimakeinojen käytöstä tullaan keskustelemaan erikseen kummankin oikeusperusteen osalta. Esitys keskittyy kuitenkin PolL:n mukaisiin valtuuksiin. Rakenne on seuraava. Ensin käsitellään aihetta koskevana tietynlaisena ulkoisena raamina poliisin voiman käytön tiettyjä perustuslaillisia ja periaatteellisia Aspekteja. Tähän sisältyy voimankäytön ohella suhteet perustuslaillisesti suojattuihin perusoikeuksiin (luku 2.1) ja myös laillisuusperiaatteen merkitys tällä alueella (2.2). Tämän teoreettisemmän osan jälkeen esitys konkretisoidaan pohtimalla sekä toimivaltakäsitteen että voimankäytön käsitteen sisältöä samoin kuin niitä voimakeinoja, jotka ovat tavallisesti poliisimiehen käytettävissä (3.2 ja 3.3). Myös kentällä vallitsevia tehtävämukaisia johtosuhteita käsitellään (3.4). Tämän jälkeen keskustellaan PolL 2:17,1:n mukaisista toimivaltuuksista eli niistä säännöistä, jotka kiteyttävät ns. laillisen toimivaltuuden (3.5). Näihin kuuluu muun muassa eri tilanteet, joissa voimakeinojen käyttöön voidaan ryhtyä, samoin kuin ulommat voimakeinojen rajat, joita voidaan tarpeellisuusvaatimuksen ja suhteellisuusvaatimuksen valossa käyttää (3.7). Eriksen käsitellään kulkuneuvon pysäyttämistä (3.5.3) ja ampuma-aseen käyttöä (luku 3.6).

Sen jälkeen kun on keskusteltu PolL:n 2:17:n ja 2:19:n mukaisesta laillisesta toimivallasta, poliisimiehen hätävarjelu-oikeus ja pakkotilaoikeus tiivistetään yhteen kappaleeseen. Ensin esitetään katsaus hätävarjelua ja pakkotilaa koskevista yleisistä säännöistä (luvut 4.2 ja 4.4), ja tämän jälkeen keskustellaan tiettyistä sääntöjä koskevista (luvut 4.2 ja 4.4.2) poliisioikeudellisista aspekteista. Tähän sisältyy PolL 2:17:n ja RL 4:4:n ja 4:5:n pykälien välinen problematiikka (luku 4.5). Myös erehdystä, joka koskee joko voimakeinojen käyttöön oikeuttavaa tilannetta tai hätävarjelua tai

pakkotilaa, käsitellään jatkossa. Lopuksi käsitellään seuraamuksia, joita voi syntyä sen vuoksi, että poliisimies toimii ilman laillista toimivaltaa tai ilman hätävarjelua tai pakkotilaa koskevia sääntöjä (luku 5).

2 POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTÖN PERUSTUSLAILLISIA JA PERIAATTEELLISIA LÄHTÖKOHTIA

2.1 Perusoikeudet ja poliisin voimakeinojen käyttö

Yleisesti voidaan sanoa, että toisaalta valtion eli tässä poliisin PL 22 §:n mukaisen positiivisen velvollisuuden toteuttaa perusoikeuksia- ja vapauksia sekä ihmisoikeuksia ja toisaalta poliisin toimivallan tietyissä tilanteissa puuttua yksilön suojattuun oikeuspiiriin välillä vallitsee jännitekenttä. Tällainen jännite seuraa siitä, että poliisin toimivalta käyttää voimakeinoja loukkaa vapauksia- ja oikeuksia, joita poliisin samalla odotetaan turvaavan. Tästä jännitteestä voidaan johtaa paitsi tarpeellisuuden ja suhteellisuuden vaatimukset myös yleinen vaatimus restriktiivisyyteen julkisoikeudellisessa voimakeinojen käytössä sekä se, ettei tule aiheuttaa suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin tehtävän suorittamiseksi on välttämätöntä.

Poliisilla on suojeluvollisuus (joka konkretisoidaan toimintavelvollisuudeksi) yhteiskunnan jäsenien suhteen. Tämä toimintavelvollisuus määritellään PolL 1:1:ssä: ”Poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen”.⁴ Perusoikeuskontekstissa poliisin tehtävien toteuttaminen merkitsee perimmältään yhteiskunnan jäsenten henkilökohtaisen turvallisuuden takaamista. Tämän katsotaan muodostavan samalla hyväksyttävän perusteen toisen yksilön perusvapauksien – ja oikeuksien rajoittamiseksi edellyttäen, että yleiset edellytykset, jotka koskevat perusoikeuksien rajoituksia, täyttyvät.

PolL:ssa perustuslaillinen perusoikeusulottuvuus on saanut erityistä huomiota. Völlisuus ottaa huomioon perusoikeudet poliisivaltuuksia toteutettaessa käy nykyisin suoraan ilmi PolL 1:2:stä. Tämän säännöksen mukaan poliisin tulee kunnioittaa perusvapauksia ja perusoikeuksia, ja valtuuksia käyttäessään valita se perusteltavissa oleva vaihtoehto, joka edistää parhaiten näitä. Säännös, jonka voi muun muassa lukea edellä mainittua jännitesuhdetta vasten, jonka PL 22 § aiheuttaa, tuo esiin aikaisempaa selvemmin sen, että perusoikeuksille tulee antaa merkittävä relevanssi sekä arvioitaessa valtuuden laajuutta PolL:ssa että sitä, miten sitä käytetään konkreettisessa tilanteessa. Tehtäviä, valtuuksia ja menettelyjä ei voida aina selvästi erottaa toisistaan.⁵ Völlisuus hyödyntää perusoikeuksia ja ihmisoikeuksia ilmeni kyllä jo aikaisemmin mm. Oka:n ja EOA:n päätöskäytännöstä ja voitiin suoraan johtaa perustuslaista ja Suomea sitovista kansainvälisistä velvoitteista. Säännöksen tarkoitus on kuitenkin ohjata täsmällisemmin poliisin toimintaa suuntaan, joka ottaa huomioon perusoikeudet ja ihmisoikeudet.⁶ Säännös koskee poliisitoiminnan kaik-

4 Myös EIS 1 artiklan mukaan valtiolla on velvollisuus suojata konventioon kuuluvia ihmisoikeuksia.

5 HE 224/2010 vp, s. 66.

6 HE 224/2010 vp, s. 17.

kia muotoja, myös sellaista toimintaa, josta säännellään muussa lainsäädännössä, esim. ETL:ssa tai PKL:ssa.

Koska voimankäytöllä puuttuminen tavallisesti merkitsee puuttumista yksilön koskemattomuuteen, mistä voi jopa seurata kohdehenkilön kuolema, niin perustuslaillinen perusoikeusulottuvuus saa erityisen merkityksen voimakeinojen käytössä. Tässä on erityisesti mainittava PL 7 §:n oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Säännös määrää, että ”jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen” sekä ”koskemattomuuteen ja turvallisuuteen” ja ”ettei ketään saa tuomita kuolemaan tai kiduttaa ei muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti”. Lisäksi oikeus yksityiselämään, kunniaan ja kotirauhaan voi olla 10 §:n mukaan tässä relevantti.

Euroopan neuvoston sopimuksella ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (EIS) on keskeinen merkitys myös Suomen oikeuden tulkitsemiseksi. Sopimuksen voidaan sanoa asettavan ulkoiset puitteet sille, millaiset valtiolliset puuttumiset yksilön suhteen voidaan katsoa sallituiksi, ja kansalliset viranomaiset ovat velvollisia noudattamaan sopimusta ja EIT:n ratkaisuja kansallisen oikeuden tulkinnaissa. Sopimuksen sisältö täsmentyy ja kehittyy pääasiassa EIT:n oikeuskäytännössä. Erityisesti 2 artikla (oikeus elämään) ja 3 artikla (kidutuksen ja muu ihmisarvon loukkaamisen kielto) ovat tärkeitä voimakeinojen käytön alueella. Myös 8 artiklan yksityis- ja perhe-elämänsuoja voi olla relevanttia tietyissä tilanteissa. (Tätä artiklaa ei tutkita lähemmin seuraavassa).

2 artikla kuuluu:

”1. Jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Keneltäkään ei saa riistää hänen elämänsä tahallisesti paitsi tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanemiseksi kun hänet on tuomittu rikoksesta, joka on lain mukaan rangaistava.

2. Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä:

- a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta;
- b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi;
- c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin”.

Artikla ei suojaa oikeutta elämään vain tilanteissa, joissa henki faktisesti riistetään, vaan myös tilanteissa, joissa käytetään potentiaalisesti kuolemaan johtavaa väkivaltaa, kuten esim. poliisin ampuma-aseen käyttötilanteessa. Artikla 2(1) asettaa (yhdessä artiklan 1 kanssa) valtiolle positiivisen toimintavelvollisuuden elämän suojelemiseksi. Tällä on eräitä seurauksia poliisiin toimenpiteiden suhteen kansallisella tasolla. Ensinnäkin asetetaan velvollisuus, että käsillä on riittävä oikeudellinen ja hallinnollinen säännöstö, joka on luotu kansainvälisten sopimusten valossa, sopimusten, jotka sääntelevät ja määrittelevät poliisin voimakeinojen käyttöä.⁷ Toiseksi

⁷ Ks. *Makaratzis v. Greece*, n:o 50385/99, 20.12.2004, para 58.

tietyn poliisioperaation asianmukaisen suunnittelun ja organisoinnin välttämättömyydelle on myönnetty relevanssia tuomioistuimen käytännössä. Vaaditaan, että valtio on ryhtynyt järkeviin toimenpiteisiin valitessaan toimintamallia hengenmenetyksen välttämiseksi.⁸ Sellainen suunnittelu voi sisältää muun muassa riittävän kokoneiden poliisimiesten valinnan operaatioon osallistumiseen, sen arvioinnin, onko käsillä ennustettava vastarinnan ja tilanteen eskaloitumisen riski, onko yhteys organisoitu asianmukaisesti ja onko käsillä voimavaroja tarpeen mukaan hankkia nopeasti hoitoa mahdollisesti vahingoittuneille.

Kolmanneksi EIS:ssa viitataan myös välttämättömyyteen, että valtio ryhtyy toimenpiteisiin poliisimiesten tehokkaaksi kouluttamiseksi ei vain kansainvälisten instrumenttien asettamien vaatimusten täyttämiseksi, vaan myös laajemmasta näkökulmasta, joka ottaa huomioon ihmisarvon ja poliisin roolin sitä turvattaessa.⁹ Sellaisen koulutuksen tulee sisältää taktisia malleja ja taktista ajattelua, joka oikeuden elämään valossa – perustavana arvona – minimoi välttämättömyyden ampumaseeseen tarttumiseksi.¹⁰ Tässä korostetaan myös tehokkaan virallisen selvityksen tarvetta tapauksissa, joissa yksilöitä on menehtynyt toimenpiteen seurauksena.¹¹

Sopimus hyväksyy kuitenkin sen, että henkilöltä voidaan riistää henki tietyissä rajatuissa tilanteissa. 2(2) artiklan mukaan valtiollinen toimenpide, joka voi johtaa hengen menetykseen voidaan katsoa hyväksyttäväksi kolmessa tilanteessa: 1) jonkun puolustamiseksi laitonta väkivallantekoa vastaan (lähinnä hätävarjelutilanteet), 2) laillisen vapaudenriiston täytäntöönpanemiseksi (joko rikos- tai hallintoprosessuaalisesti) tai 3) mellakan tai kapinan kukistamiseksi. Se, onko 2(2) artiklan mukainen hengen menetykseen johtanut tai potentiaalista hengenmenetyksen uhkaa sisältänyt toimenpide oikeutettu, ratkaistaan sen perusteella, voitiinko toimenpide katsoa ”ehdottoman välttämättömäksi” laillisen tarkoituksen saavuttamiseksi. Tämän tyyppisessä toimenpiteessä siis pätee tiukka suhteellisuusvaatimus (”a stricter and more compelling test of necessity”¹²). Ratkaisussa *Stewart v. United Kingdom* vaatimuksen sisältöä selostetaan seuraavasti:

”Article 2 para. 2 permits the use of force for the purposes enumerated in subparagraphs (a), (b) and (c) subject to the requirement that the force used is strictly proportionate to the achievement of the permitted purpose. In assessing whether the use of force is strictly proportionate, regard must be had to the nature of the aim pursued, the dangers to life and limb inherent in the situation and the degree of the risk that the force employed might result in loss of life. The Commission’s examination must have due regard to all the relevant circumstances surrounding the deprivation of life.”¹³

Suhteellisuusarvioinnissa tulee näin ollen kiinnittää huomiota virkatoimenpiteen tarkoitukseen, siihen varaan hengelle ja terveydelle, mikä tilanteeseen sisältyy ja sen

8 Ks. *Giuliani and Gaggio v. Italy*, n:o 23458/02, 24.3.2011, para 249.

9 Ks. *Nachova and others v. Bulgaria*, appl. 43579/98, 6.7.2005, para 97.

10 *Giuliani and Gaggio v. Italy*, n:o 23458/02, 24.3.2011, para 250. Ks. myös

11 Ks. esim. *Kelly v. United Kingdom*, appl. 39954/96, 4.5.2001, para 94.

12 *McCann et al. v. United Kingdom*, n:o 18984/91, 17.9.1995, para 149.

13 *Stewart v. United Kingdom*, n:o 1004482, 10.7.1984, para. 19.

riskin suuruuteen, että voimakeinon käyttö päättyy hengenmenetykseen. Lisäksi yllä positiiviseen toimintavelvollisuuteen kuuluviksi mainitut seikat voivat olla relevantteja suhteellisuusarvioinnille yksittäistapauksessa. Tämä merkitsee näin ollen sitä, että säännöstöön, suunnitteluun ja koulutukseen liittyvät seikat eivät saa relevanssia vain valtion sopimuksessa asettamien toimintavelvollisuuksien vaan myös suhteellisuusarvioinnin kannalta.¹⁴

Artikla 3 kuuluu seuraavasti:

”Ketään ei saa kiduttaa tai kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla.”

Tämä artikla suojaa perusoikeuden haltijan fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta. Näin säännös, yhdessä 2 artiklan kanssa, ilmaisee perustavimmat arvot demokraattisissa valtioissa, joista Euroopan neuvosto yhteisesti muodostuu.

Kidutuksella tarkoitetaan epäinhimillistä kohtelua, johon sisältyy hyvin vakavaa ja julmaa tahallista kärsimyksen aiheuttamista. Ratkaisussa *Berlinski v. Poland* tuomioistuin selvittää epäinhimillisen tai halventavan kohtelun sisällön seuraavin termein:

”Treatment has been held by the Court to be ‘inhuman’ because, inter alia, it was premeditated, was applied for hours at a stretch and caused either actual bodily injury or intense physical and mental suffering, and also ‘degrading’ because it was such as to arouse in its victims feelings of fear, anguish and inferiority capable of humiliating and debasing them. In order for a punishment or treatment associated with it to be ‘inhuman’ or ‘degrading’, the suffering or humiliation involved must in any event go beyond that inevitable element of suffering or humiliation connected with a given form of legitimate treatment or punishment. The question whether the purpose of the treatment was to humiliate or debase the victim is a further factor to be taken into account, but the absence of any such purpose cannot conclusively rule out a finding of violation of Article 3.”¹⁵

Joukko tuomioistuimen ratkaisuja käsittelee poliisin voimakeinojen käyttöä. Vaikka osa näistä voi koskea suomalaisista poikkeavia olosuhteita, ratkaisut ovat kuitenkin tärkeitä niiden seikkojen valossa, joissa tuomioistuin mittaa välttämättömyys ja suhteellisuusarviointien relevanssia.

2.2 Muita kansainvälisiä oikeusinstrumentteja ja poliisin voimakeinojen käyttö

EIS:n ohella on myös muita kansainvälisiä oikeuslähteitä, joilla on merkitystä suomalaisen oikeuden tulkinnalle. Ensinnäkin on mainittava YK:n ihmisoikeuden julistus vuodelta 1948 (vaikka EIS:n vastaavilla säännöksillä on käytännössä suurempi

¹⁴ Terenius 2013 s. 399.

¹⁵ *Berlinski v. Poland*, 27715/95; 30209/96, 20.6.2002, para 59.

merkitys). Sopimuksen 3 artiklassa suojataan jokaisen oikeus elämään, vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja 6 artiklassa perustetaan epäinhimillisen kohtelun kielto (ketään ei saa kiduttaa tai kohdella tai rangaista epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla).

Poliisitoimintaa yleisesti koskien YK:n yleiskokous hyväksyi 17.12.1979 käytäytymissäännösten *Code of Conduct for Law Enforcement Officials* (34/1969). Sen 2 artiklan mukaan poliisimiehen on virkatehtävää suorittaessaan kunnioitettava ja suojattava ihmisarvoa ja pidettävä yllä ihmisten ihmisoikeuksia. Voimakeinoja saadaan 3 artiklan mukaan käyttää vain kun se on ehdottoman välttämätöntä ("strictly necessary") ja ainoastaan laajuudessa, jonka virkatehtävän täyttäminen vaatii. Voimakeinojen käyttöä on pidettävä poikkeuksena, johon tulee ryhtyä vain rikoksen estämiseksi tai epäiltyjen rikollisten kiinnioton toimeenpanemiseksi. Ampuma-aseen käyttöä on pidettävä äärimmäisenä toimenpiteenä, ja sen välttämiseksi on tehtävä, erityisesti lasta vastaan, kaikki mahdollinen. Yleisesti ottaen ampuma-asetta ei tule käyttää muussa tapauksessa kuin silloin, kun epäilty rikollinen ilmaisee aseellista vastatarintaa tai muulla tavoin vaarantaa toisen hengen eikä vähemmän tehokkaita keinoja ole käytettävissä.

Euroopan neuvoston osalta on mainittava *Resolution 690/1979 on the declaration of the Police*. Julistus on jaettu kolmeen osaan: etiikkaa koskeviin säännöksiin (A), poliisimiehen asemaa koskeviin säännöksiin (B) ja sotaa ja muita hätätilanteita sekä vieraan vallan taholta tapahtuvaa miehitystä koskeviin säännöksiin (C). Voimakeinojen käytön osalta voidaan mainita erityisesti kaksi säännöstä:

A 13: "Police officers shall receive clear and precise instructions as to the manner and circumstances in which they should make use of arms."

B 3: "A police officer shall receive thorough general training, professional training and in-service training, as well as appropriate instruction in social problems, democratic freedoms, human rights and in particular the European Convention on Human Rights."

On myös nostettava esiin eräs Amnesty Internationalin asiakirja. Järjestö hyväksyi vuonna 1998 asiakirjan *10 Basic Human Rights Standards for Law Enforcement Officials*,¹⁶ joka perustuu YK:n aiemmin mainittuihin poliiseja varten asetettuihin standardeihin ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Mainitut kymmenen standardia tai periaatetta on tarkoitettu toimimaan nopeana referenssinä, vaikka ne eivät täyttäneet kommentaaria korvaakaan, sovellettaessa ihmisoikeusstandardeja poliisitoiminnassa. Myös EIS:n käytännössä on viitattu näihin standardeihin. Erityisen merkityksellisiä niistä ovat kolme seuraavaa:

"Basic Standard 3: Do not use force except when strictly necessary and to the minimum extent required under the circumstances."

"Basic Standard 4: Avoid using force when policing unlawful but non-violent assemblies. When dispersing violent assemblies, use force only to the minimum extent necessary."

16 AI Index POL 30/04/98.

”Basic Standard 5: Lethal force should not be used except when strictly unavoidable in order to protect your life and others.”

Erityisesti poliisin voimakeinojen käytön osalta on tärkeää mainita *The United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*, joka hyväksyttiin 8. rikosten ehkäisyn ja rikollisten käsittelyn YK-kokouksessa vuonna 1990 Havannassa Kuubassa. Näiden periaatteiden, jotka palautuvat osittain edellä mainittuun koodiin, ”Code of Conduct”, tarkoitus on tukea valtioita kehittämään oikeita toimintamalleja poliisien voimakeinojen käytön suhteen. Artiklan 4 mukaan poliisimiehen tulee mahdollisimman suuressa määrin käyttää metodeja, joihin ei sisälly väkivallankäyttöä ennen kuin väkivallan tai ampuma-aseen käyttöön ryhdytään. Voimakeinoja ja ampuma-asetta saadaan käyttää vasta, kun muut keinot ovat osoittautuneet tehottomiksi tavoitellun seurauksen saavuttamiseksi. Jos väistämättömään voimakeinon käyttöön kuitenkin ryhdytään, poliisimiehen tulee käyttää voimakeinoja pidättyväisesti ja toimia tavalla, joka on suhteessa rikoksen vakavuuteen ja tavoiteltavaan legitimiin seuraukseen. Poliisimiehen tulee lisäksi eliminoida syntyvät mahdolliset vahingot ja suojella ihmishenkeä (artiklat 5 a-c). Artiklan 2 mukaan valtion tulee varustaa poliisimiehet voimankäyttövarustuksella, joka mahdollistaa eriytetyn voimakeinojen käytön, johon kuuluvat muut kuin kykenemättömäksi tekevät tappavat aseet siten, että mahdollisesti tappavia aseita voidaan käyttää pidättyvämmiin.

2.3 Laillisuusperiaate ja poliisioikeus

2.3.1 Lähtökohtia

PL 2,3:n mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Tämä ilmaisee laillisuusperiaatteen julkisoikeuden alueella. ”Julkisella vallalla” ymmärretään lähinnä valtiolle kuuluvien toimivaltojen kokonaisuutta. Hallinnon lainalaisuus, siis se, että oikeudellisen vallankäytön tulee olla oikeudellisesti säännelty ja että hallinto-oikeudellisten puutumisten yksilön toimipiiriin tulee perustua täsmälliseen ja selvään lakiin, käy sen sijaan suoraan ilmi valtiosäännön eräänä keskeisenä oikeusvaltiollisena periaatteena. Laillisuusperiaatteen tavoitteena on edistää yksilön oikeusturvaa, eli ennakoitavuutta ja mielivallan välttämistä valtiollisessa vallankäytössä. Mutta laillisuusvaatimus edistää myös sellaisia perustavia (hallinto-oikeudellisia) periaatteita kuten objektiivisuus, asianmukaisuus ja puolueettomuus. Paitsi kansallisessa lainsäädännössä laillisuusperiaate ilmenee suoraan myös EIS 8 (2) - 11(2) artiklassa, joissa vaaditaan, että näiden oikeuksien rajoittamisesta voidaan säätää vain lailla.

Vaikka laillisuusperiaate käsitetään keskeiseksi monilla oikeudenaloilla, sen sisältö ja erityisesti periaatteen noudattamisen tiukkuus voi vaihdella oikeusaloittain. Tämä johtuu siitä, että eri oikeudenaloilla voidaan tavata aineellisesti yksilön oikeuspiiriin kuuluvia eri puolia asteeltaan ja voimakkuudeltaan eri tavoin sääteleviä normeja. Erilaisten normien erottamiseksi voidaan esittää jako oikeusvaltiollisiin oi-

keusnormeihin, hyvinvointivaltiollisiin oikeusnormeihin ja organisatorisiin oikeusnormeihin.¹⁷

Oikeusvaltiollisilla oikeusnormeilla tarkoitetaan ensi sijassa oikeusnormeja, jotka antavat valtiolle toimivaltuuksia tunkeutua yksilön vapauspiiriin, jolloin on kyse ns. rasittavasta hallintotoimesta. Tyypiesimerkkejä ovat valtion verotusoikeus tai mahdollisuus saattaa henkilö psyykkisten pakkotoimenpiteiden kohteeksi. Oikeusvaltiollisessa oikeudessa laillisuusperiaatteella on tavallisesti suuri merkitys yksilön oikeusvarmuuden turvaamiseksi.

Hyvinvointivaltiollinen oikeus taas käsittelee pääasiassa normeja, jotka jakavat erityyppisiä julkisia etuja (tai resursseja) yksilöille oikeuksista, jotka oikeusjärjestys on määrännyt. Hyvinvointivaltiota luonnehtii tavoitesuuntautuneisuus siten, että vain hallinnon yleiset puitteet ja tavoitteet määrätään oikeusnormeilla. Tyypiesimerkkinä tällaisista normeista voidaan mainita lapsen elatusavun tai terveydenhoidon saamisen edellytykset.

Kolmas normiryhmä eli organisatoriset normit sisältävät oikeussääntöjä, jotka koskevat teknisiä kysymyksiä, esim. hallinnon alueellisesta jaosta, virkaan nimittämisen tai siitä erottamisen prosessin jne. Poliisioikeuden osalta voidaan esimerkkinä mainita PolA 2-9 §:n mukaiset toiminnallisia johtosuhteita koskevat säännöt.

Kysymys siitä, mihin normiryhmään tietyntyyppiset säännökset kuuluvat, tulisi määrittää funktionaalisella lähestymistavalla. Ratkaisevaa on tällöin 1) se, mitä tarkoituksia tietyllä säännöksellä on, ja 2) se, mitä seurauksia säännöksen soveltamisella on valtion ja yksilön suhteessa. Niitä sääntöjä, joiden tarkoituksena vetää rajoja julkiselle vallankäytölle suhteessa yksilöihin, ja joiden soveltamisella on raskaita seuraamuksia yksilön perusvapauksille ja perusoikeuksille, voidaan pitää oikeusvaltiollisten oikeusnormien perustyyppinä.

Myös oikeusnormien luonne vaihtelee tämän paradigman puitteissa. Kun oikeusvaltiollisen oikeuden normien oletetaan olevan selviä, täsmällisiä ja tarkkaan määriteltyjä, niin hyvinvointivaltiolliset normit ovat usein luonteeltaan enemmän avoimia ja vähemmän täsmällisiä ja niihin sisältyy usein myös puitesäännösten ja yleislausekkeiden kaltaisia luonnehdintoja. Samalla hyvinvointivaltiollisen oikeuden puitteissa hyvinvointivaltion perusarvostukset, kuten tasa-arvo, kohtuullisuus ja oikeudenmukaisuus toimivat tärkeinä vastapainoina tämän alueen luonteeltaan avoimemmille ja joustavammille oikeussäännöille.¹⁸

Alueilla, joilla valtiovallalla on toimivalta (pitkälle meneviin) pakottaviin puuttumisiin yksilön oikeuspiiriin, luonnollisesti myös yksilön oikeusvarmuuden ja oikeussuojan tarve on vahvin. Näillä alueilla laillisuusperiaatetta tulee tulkita tiukimmin ja pidettävä yllä johdonmukaisesti.

Mutta miten tulee tulkita sitä poliisioikeuden osaa, joka sääntelee poliisin laillista toimivaltaa? Poliisin toimivaltaoikeus vetää rajoja julkiselle vallankäytölle, joka kohdistuu yksilön oikeuspiiriin tarkoituksena pitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta yhteiskunnassa. Voimakeinojen käyttö on tyypiesimerkki rasittavasta hallintotoimenpiteestä. Koska voimakeinojen käytöstä voi äärimmillään seurata kohdehen-

17 Ks. Boucht 2011a, s. 49-56.

18 Mäenpää 2003, s. 39.

kilön kuolema, niin jännite perusvapauksien ja perusoikeuksien suhteen muodostuu tässä mitä vahvimaksi. Tätä taustaa vasten voidaan katsoa, että tämäntyyppiset normit myös muodostavat ns. oikeusvaltiollisen oikeuden ydinalueen. Siksi on hyviä perusteita väittää, että laillisuusperiaatteen tulkinnan tulee poliisin toimivaltaoikeuden alueella olla suhteellisen tiukka ja johdonmukaisesti sovellettu.

2.3.2 *Lähemmin laillisuusperiaatteen sisällöstä oikeusvaltiollisen poliisioikeuden alalla*

Laillisuusperiaatteen keskeisin elementti on kirjoitetun lain vaatimus (*lex scripta*), joka siis käy nimenomaisesti ilmi PL 2,3:stä. Tämä vaatimus, joka merkitsee, että vallankäyttö edellyttää, että toimivalta on säännelty laissa, käy myös suoraan selville perustuslakivaliokunnan mietinnöstä koskien perusoikeuksien rajoittamista: ”Perusoikeuksien ja vapauksien rajoittamisen on perustuttava valtiopäivien säättämiin lakeihin”.¹⁹ Ilman tällaista lain tukea tiettyyn toimenpiteeseen ei saa lainkaan ryhtyä.

Lakiin tukeutumisen vaatimus merkitsee ensinnäkin, että toimivallan on ilmettävä eduskunnan säättämästä laista. Alemman asteisiin normeihin, esim. asetuksiin, tukeutuminen ei ole riittävää (vaikka toinen asia onkin, että esimerkiksi asetuksissa voidaan sitten tehdä täsmennyksiä). Toisinaan voi herätä kysymys, voiko tapaoikeus antaa voimankäyttötoimivallan tietyssä tilanteessa, josta lain tuki puuttuu. Tapaoikeudella tarkoitetaan kirjoittamatonta oikeutta, joka on syntynyt käytännössä ajan kuluessa. Voidaan esimerkiksi ajatella, että sellainen käytäntö on kehittynyt siten, että kun kohdehenkilö on aikaisemmin kohdistanut poliisiin vastarintaa, niin nyt käytetään aina voimakeinoja preventiivisessä tarkoituksessa konkreettisesta uhkakuvasta riippumatta. Tällainen käytäntö on kuitenkin kiellettävä.²⁰

Kuten edellä on käynyt ilmi, perusoikeuksien rajoitukset edellyttävät lain tukea Suomen oikeuden mukaan.²¹ Tämän vuoksi puuttumiset, jotka muodostavat ketjun poliisin virkavelvollisuuden täyttämiseksi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi ja rikosten ehkäisemiseksi, tulee perustaa lain positiivisiin toimivaltasäännöksiin.²² Tämä on myös PolL:n perustana oleva lähtökohta.²³ Se, että toimivaltuudet tällä tavoin alistetaan Valtiopäivillä tiettyyn demokraattiseen kontrolliin, on tärkeää myös poliisin yhteiskunnallisen legitimitetin kannalta. Siksi ei ole oikeusvaltiollisesti tyydyttävää, että tietty poliisioikeudellinen toimivalta nojaa tapaoikeudelliseen perustaan. Lisäongelmana tapaoikeudellisessa sääntelyssä on sen epämääräisyys, siis se, että on vaikeaa täsmentää tapaoikeudellisen säännön rajoja, mistä taas seuraa vaikeuksia säännön soveltamisen kontrolloinnissa.

Tärkeä vastine julkisoikeudellisen vallankäytön lakiin tukeutumisen vaatimukselle on riittävän täsmällisyyden vaatimus sille, miten valtavaltuus on formuloitu. Ns. selvyys- eli täsmällisyysvaatimus (*lex certa*) merkitsee sitä, että perusoikeuk-

19 PeVM 25/1994 vp, s. 5.

20 Boucht 2011a, s. 64, Auglend/Maeland 2016, s. 608.

21 Ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5.

22 Samalla voidaan panna merkille, että voimankäyttö voi poikkeustapauksissa perustua rikosoikeudellisiin oikeuttamisperusteisiin, esim. hätävarjelua tai pakkotilaa koskien.

23 HE 224/2010 vp, s. 71-72.

sien rajoitusten tulee olla muotoiltu riittävän selvällä ja täsmällisellä tavalla. Perustuslakivaliokunta on tuonut esiin, että perusvapauksien -ja oikeuksien ”tulee olla tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisiä” ja että ”niiden olennaisen sisällön tulee ilmetä laista”.²⁴ Selvyysvaatimusta on usein korostettu myös EIT:n oikeuskäytännössä.²⁵ Se, että sääntely on riittävän selvää ja täsmällistä, on tärkeää myös valtuuksia käyttäville poliisimiehille, jotta he tietävät selvästi, mitä valtuuksia heillä on ja mitä ei.

Mitä sitten merkitsee se, että lain tuen tulee olla riittävän selvää, sillä onhan kaikki lainsäädäntö tietyssä määrin epäselvää? Lähtökohtana tulee olla, että täsmällisyyden ja tiukkuuden vaatimuksen vaatimus tiukkenee sitä mukaa, mitä enemmän puuttuvia toimenpiteitä yksilön perusoikeuksiin- ja vapauksiin valtuudet mahdollistavat. Poliisioikeudellisen toimivaltaoikeuden alueella voidaan yleisesti sanoa, että toimivaltanormien tulee riittävässä määrin konkretisoida faktisia tilanteita, joissa valtuuksia saadaan käyttää. Siksi toimivaltasäännöistä, jotka ovat yleislausekkeeseen muodossa (”poliisi saa käyttää voimakeinoja, jotka ovat tarpeellisia ja puolustettavia tehtävän suorittamiseksi”), tulee helposti problemaattisiksi laillisuusperiaatteen kannalta.²⁶

Voidaan tietenkin väittää, että täsmällisyysvaatimuksen aivan liian tiukka ymmärrys voi aiheuttaa potentiaalisesti negatiivisia seurauksia käytännön poliisityölle. On kuitenkin niin, että poliisitoiminta toteutetaan niissä puitteissa, jotka Eduskunta on laissa myöntänyt, eikä poliisin toimivalta ulotu pitemmälle kuin nämä puitteet antavat myöten. Jos lainsäätäjä ei saa aikaan riittävän täsmällisiä sääntöjä poliisitoimintaa varten, ei yksilön tule joutua kärsimään siitä, jos toimivaltasäännöksen sisältö on epäselvä tai jos sellainen säännös kokonaan puuttuu.²⁷ Tällöin onkin lainsäätäjän tehtävä tehdä arviointi säännöksen muuttamisesta tai uuden säännöksen luomisesta. Voidaan toki väittää, että poliisitehtävän suorittaminen tällöin vaarantuisi. Näin saattaa olla, mutta tavallisesti on tärkeämpää se, ettei ryhdytä laittomiin toimenpiteisiin kuin että jotakin toimienpidettä yksittäistapauksessa ei kyetä kokonaan suorittamaan.

Laillisuusperiaatteen kolmas elementti on sen ns. analogiaulottuvuus. Tämä aspekti liittyy säännöksen sanamuotoon sitoutuneisuuteen silloin, kun toimivaltaa tulkitaan. Kysymys on tärkeä, koska hallinto-oikeudellista lainsoveltamista ei esiinny vain tuomioistuimessa vaan myös hallintoviranomaisissa, esim. yksittäisten poliisimiesten toimesta kentällä, kun he toimivat tietyllä tapaa tietyssä konkreettisessa tilanteessa PolL 2:17:ään nojautuen.

Kuten edellä todettiin, lähtökohdan tulee olla, että laintulkinta on tiukkaa. Siksi esimerkiksi tarkoituksenmukaisuusnäkökohtien ei tule voida rikkoa niitä puitteita, jotka voidaan normaalin tulkinnan mukaan sijoittaa lainsäätäjän sanamuotoon. Laillisuusperiaatteen on esim. katsottava sisältävän kiellon normaalin toimivallan ylittävään

24 PeVM 25/1994 vp, s. 5.

25 Ks. esim. The Sunday Times v. United Kingdom, n:o 6538/74, 26.04.1979, para 49.

26 Norjan poliisilain (1995-08-04-53) 6 §:ssä säännellään poliisin oikeus voimakeinojen käyttöön verrattain lyhyesti: ”Poliisi voi käyttää voimakeinoja virkatehtävää suorittaessaan siinä määrin kuin se on välttämätöntä ja puolustettavaa”. Sääntöjen on yhtä kaikki katsottu vastaavan täsmällisyyden vaatimusta (Ks. Auglend/Maeland 2016, s. 609. Tämä tuskin pitäisi paikkansa suomalaisessa kontekstissa. Myös Ruotsin poliisilaisissa (10 § 1 mom.) on täydentävä yleislausekkeen luonteinen avoimeksi jäävä toimivaltanormi. Tämän kritiikistä, ks. Boucht 2011a, s. 213-214.

27 Boucht 2011a, s. 79-80.

sanamuodon laajennukseen, joka perustuisi lain esitöiden lausumiin. Vaikka esityöt viittaavat siihen, että laillisen toimivallan tulisi kattaa tietyn tyyppinen puuttuminen, mutta toimivalta ei käy ilmi lakitekstin sanamuodon normaalista ymmärtämisestä, tulee lähtökohdaksi katsoa, että toimivaltaa toimenpiteen suorittamiseksi ei ole käsillä.²⁸

Poliisitoiminnan dynaamisen luonteen vuoksi voidaan tuskin kuitenkaan esittää edes oikeusvaltiollisen poliisioikeuden alueella mitään absoluuttista analogisen tulkinnan poissulkevaa kieltoa (kuten asiantila on rikosoikeuden alueella). Sitä vastoin voitaneen oikeusvaltiollisen poliisioikeuden osalta esittää tiukan objektiivisen tulkinnan vaatimus, jolloin analogia toimivaltaa laajentavassa tarkoituksessa voidaan sallia vain poikkeustapauksissa ja rajoitetussa ulottuvuudessa. Lisäksi lienee niin, että mitä pitemmälle puuttuminen yksilön oikeuspiiriin menee, sitä tiukempaa tulkinnan tulee olla. Tämän pitää siis merkitä, että analogiapäätelmä esim. ampu-
ma-aseen käytön yhteydessä ei voi tulla kysymykseen. Mitä vähemmän puuttuvaa toimenpide on, sitä suurempi tila analogialle jää, kuitenkin jatkuvasti periaatteessa ahtaan kehyksen puitteissa, jonka tulee aina päteä tämäläisessä lain tulkinnassa.

Neljäntenä laillisuusperiaatteen ulottuvuutena mainitaan usein ns. retroaktiivisuusdimensio. Tämä koskee osittain mahdollisuutta säätää lakia taannehtivasti voimaan, osittain mahdollisuuksia soveltaa lakia taannehtivin vaikutuksin. Tämä ulottuvuus ei esiintyne useimmiten poliisioikeuden alueella. Mutta voitaneen periaatteessa sanoa, että retroaktiivisuus toimivaltasääntelyn alalla tulee kiistää siltä osin kuin sitä esiintyy.

2.3.3 Lyhyesti rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta

Edellä on käsitelty hallinto-oikeudellista laillisuusperiaatetta oikeusvaltiollisen toimivaltaoikeuden alueella. Koska tässä esityksessä käsitellään myös rikosoikeudellisia sääntöjä, tulee jotakin sanoa myös rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta.²⁹ Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate on lähtökohtaisesti suhteellisen samanlainen kuin edellä keskusteltu (hallinto-oikeudellisen) oikeusvaltiollinen, mutta se on vielä tiukempi. Ennakoitavuuden vaatimus perustelee ensisijaisesti tämän asiantilan.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate saa sisältönsä yllä mainitun neljän täsmennyksen kautta: kirjoitetun lain vaatimus (*lex scripta*), täsmällisyysvaatimus (*lex certa*), retroaktiivisuuskielto ja analogiakielto syytetyn vahingoksi. Kirjoitetun lain vaatimus merkitsee sitä, ettei ketään saa ilman lain tukea tuomita rangaistukseen tai muuhun seuraamukseen. Tämä ilmenee suoraan PL 8 §:stä:

”Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen tai tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, joka ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi.

Sama pätee myös EIS art. 7(1) mukaan:

”Ketään ei tule pitää syyppäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos”.

²⁸ Boucht 2011a, s. 70.

²⁹ Laajemmasta esityksestä, ks. esim. Frände 2012, s. 31-54.

Laillisuusperiaatteen toinen täsmennys, joka edellyttää, että rikosoikeuden alueella säännösten pitää olla riittävän täsmällisiä ja selviä (*lex certa*), on tärkeä vastine lain tuen vaatimukselle. Täsmällisyysvaatimus merkitsee, että rikoslainsäädännön tulee kuvata rangaistava alue ja kysymykseen tulevat rangaistukset riittävän täsmällisesti.

Retroaktiivisuuskielto merkitsee toisaalta kieltoa jälkikäteen säätää rangaistusta teosta, joka ei ollut tekohetkellä kriminalisoitu, toisaalta kieltoa tuomita rangaistusta tai rikoksen muuta seuraamusta teosta, jota ei ollut määrätty rangaistavaksi silloin, kun teko tehtiin. Sama pätee ankaramman rangaistuksen tai rikoksen muun seuraamuksen tuomitsemisesta kuin sen, mitä oli säädetty tekohetkellä. Lain tuki retroaktiivisuuskiellolle on säädetty PL 8 §:ssä, mutta se ilmenee myös RL 3:2,1:sta: ”Rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa, kun rikos tehtiin”. Sama ilmenee EIS 7(1) artiklasta, joka myös nimenomaisesti säätää, ettei saa määrätä ankarampaa rangaistusta kuin oli sovellettavissa rikoksen tekohetkellä.

RL 3:2,2:ssa säädetään kuitenkin, poikkeuksena retroaktiivisuuskiellosta, niin sanottu lievemmän lain periaate. Tämän säännöksen mukaan, jos tuomittaessa on voimassa toinen laki kuin rikosta tehtäessä, sovelletaan uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Näin ollen poikkeus retroaktiivisuuskiellosta tulee tehdä, jos lievempi laki on voimassa tuomitsemishetkellä.

Analogiakielto on läheisessä yhteydessä rikosoikeudelliseen tulkintaoppiin ja merkitsee sitä, ettei tuomioistuimien harkinnassaan, vastaako konkreettinen teko tiettyä rangaistussäännöstä, saa selvästi ylittää säännöksen normaalikielellistä sanamuotoa. Lähtökohta on, ettei rikosoikeudessa ole rikosoikeutta koskevia normatiivisia aukkoja.³⁰ Vastaavasti analogiakielto merkitsee sitä, että rikosoikeudellisia sallivia perusteita, esim. hätävarjelusäännöstä, ei saa tulkita rajoittavasti, eli suppeammin kuin sanamuodon normaali ymmärrys osoittaisi. Sellainen objektiivisen vastuusta vapauttavan perusteen rajoittava tulkinta merkitsee nimittäin sitä, että rangaistavaa aluetta laajennetaan. Laillisuusperiaate ei salli sellaista laajennusta. Sitä vastoin mitään estettä analogialle syytetyn eduksi ei ole, esim. niin, että yleisiä oikeuttamisperusteita tulkitaan tavallista suopeammin.

30 Jareborg 2001, s. 123.

3 JULKISOIKEUDELLINEN VOIMA-KEINOJEN KÄYTTÖ POLL 2:17-20 MUKAAN

3.1. Johdanto

Keskeinen poliisioikeudellinen säädös poliisioikeudellisesta toimivallasta Suomessa on PolL (872/2011), joka tuli voimaan 1.1.2014. Tällä lailla kumottiin vanha PolL (493/1995). Polisin voimakeinojen käyttö säännellään PolL 2:17-20:issä. Kun PolL tuli voimaan, kumottiin samalla asetus poliisin voimakeinojen käytöstä (979/2004) ja asetus kulkuneuvon pysäyttämistä (1087/2001), joihin aikaisemmin sisältyi muun muassa säännöt voimakeinojen käytöstä (mukaan lukien ampuma-aseen käyttö). Osa vanhan voimakeinojen käyttöasetuksen säännöksistä elää edelleenkin nykyisen PolL:n esitöiden tulkintaohjeina. Lisäksi on laadittu uusi asetus poliisin voimakeinojen käytöstä ja kulkuneuvon pysäyttämistä (245/2015).

Uuden PolL voimakeinojen käyttöä koskevat säännöt muistuttavat monelta osin niitä, jotka olivat voimassa 1995 lain mukaan, mutta niihin sisältyy myös uutuuksia. Nykyisin käy nimenomaisesti PolL 2:18:stä ilmi, että virkatehtävää suorittava poliisimies, jolla on syytä pelätä vastarintaa tai RL 4:4:n mukaista oikeudetonta hyökkäystä, voi sopivalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla valmistautua voimakeinojen käyttöön. Samasta säännöksestä käy ilmi myös se, että poliisimiehen tulee varoittaa virkatoimenpiteen kohteena olevaa henkilöä riskistä joutua voimakeinojen käytön kohteeksi, jos tämä on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Myös käsirautojen ja ampuma-aseiden käytöstä säännellään laissa. Lisäksi on tehty tiettyjä muutoksia koskien päätösjärjestystä ampuma-aseen käytössä. Näitä käsitellään lähemmin tuonnempana.

3.2 Lyhyesti toimivallan käsitteestä

Toimivallalla tarkoitetaan tässä valtaa liittää tietyt oikeusseuraukset tiettyyn oikeus- tosiseikkojen kokonaisuuteen. Usein tehdään ero ns. primäärisiin toimivaltanormeihin ja sekundäärisiin toimivaltanormeihin.³¹ Primäärinen toimivalta koskee virkatoimenpidettä, joka poliisimiehellä on toimivalta toteuttaa, kun taas sekundäärinen toimivalta muodostaa ns. lisätoimivallan, joka kytkeytyy primääriseen toimivaltanormin olemassaoloon.

Voimakeinojen käyttöä PolL 2:17-20 pykälissä koskevat normit muodostuvat ns. sekundäärisistä toimivaltanormeista. Voimakeinoja saadaan käyttää primääriseen toimivallan suorittamisen avustamisessa, esim. kiinniotossa. Tämä merkitsee, että oikeusperuste toimenpiteelle, jonka täytäntöönpano voimakeinoja käyttäen on välttämätöntä, tulee ensin löytää muualta. Sekundääriset toimivaltanormit sitä vas-

31 Sinisalo 1971, s. 115-116, Helminen et al., 2000, s. 286.

toin eivät anna toimivaltaa suorittaa virkatoimia, joihin ei saada tukea primäärisestä toimivaltanormista. Primäärisiä toimivaltanormeja on monissa säädöksissä, esim. PolL:ssa, PKL:ssa, ETL:ssa, jne. Kun voimakeinojen käyttötilanne arvioidaan oikeudellisesti, arvioinnissa on otettava lukuun sekä primääriset että sekundääriset toimivaltanormit kokonaisuutena, koska tehtävän luonne vaikuttaa niihin voiman käytön välineisiin, joita on pidettävä tarpeellisina ja puolustettavina.

Toimivallan faktinen laajuus eli konkreettinen puuttumisvalta määrittyy useamman normin yhteisvaikutuksella: toisaalta ns. positiivisin toimivaltanormein, jotka määräävät ns. abstraktisen toimivallan (esim. PolL 2:17,1 tai PolL 2:19,1), toisaalta negatiivisin toimivaltanormein, jotka määräävät tästä tiettyjä rajoituksia (esim. PolL 1:4:n ja PolL 2:17,1:n mukainen puolustettavuusvaatimus). Siksi ns. abstraktinen (tai yleinen) toimivalta, jonka positiivinen toimivaltanormi rajaa, ei välttämättä vastaa konkreettista toimivaltaa, joka on tuloksena, kun rajoittavat normit on punnittu mukaan. Rajoittavat normit vaikuttavat itse toimivallan laajuuteen (tai muotoiluun) eivätkä vain konkreettiseen vallankäyttöön. Faktinen toimivalta voimakeinojen käyttöön, esim. vastarinnan murtamiseen, saadaan vasta sitten kun PolL 2:17,1:n yleinen toimivalta on punnittu suhteellisuuden ja välttämättömyyden vaatimusta vasten, mutta myös sitä vasten, että poliisin tulee ensi sijassa neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta ottaen samalla huomioon PolL 1:6:n vähimmän haitan periaatteen. Konkreettinen puuttumien voi perustua vain faktiseen toimivaltaan.

Poliisioikeudessa toimivaltanormit tulee oikeudellisista syistä erottaa poliisin tehtäviä sääntelevistä normeista. Kun toimivalta sisältää vallan liittämisen oikeusseurauskuksia tiettyihin oikeustositseikkoihin, voidaan tehtäväkuvauksen (tai tehtävänormin) sanoa rajaavan poliisin velvoitteita (tai velvollisuuksia). Näin ollen tehtävät kuvaava normi muodostaa poliisitoiminnallisen toimintavelvollisuuden oikeusperustan. PolL 1:1:ssä poliisin tehtävistä säädetään seuraavasti: ”Poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen.” Sen sijaan ei voida sanoa, että tehtäväkuvaus sinänsä rajaa toimivallan toimia tai puuttua tapah- tumakulkuun. Siksi on tärkeää, että PolL 1:1:ssä määriteltyä toimintavelvollisuutta (virkavelvollisuutta) tukevat vastaavat toimivaltanormit. Tällaisia toimivaltanormeja on siis ensi sijassa PolL:ssa, mutta myös muualla lainsäädännössä.

Toimivaltanormit ovat luonteeltaan julkisoikeudellisia. Voimakeinojen käyttäminen yksilöä kohtaan virkatehtävän suorittamiseksi konkretisoituu usein tämän yksilön oikeuspiiriin puuttumalla, minkä useimmissa tapauksissa kattaa myös rikos- oikeudellinen tunnusmerkistö. Siten voidaan sanoa, että käsillä on vastakkaisten intressien kollisio, jonka lainsäätäjällä on ratkaissut yleisellä tasolla. Poliisioikeudellisten voimakeinojen käytössä käsillä on ns. positiivinen intressikollisio: teko muodostaa osan toiminnasta, jota pidetään arvokkaana ja on siksi sallittu.³² Tämän vuoksi laillisen toimivallan kattama teko, joka olisi samalla oikeudenvastainen, ei olisi tarkoi-

32 Tätä voidaan verrata ns. negatiiviseen intressikollisioon, jonka katsotaan olevan käsillä hätävarjelussa ja pakkotilassa: tietyt arvot saadaan sallitulla tavalla uhrata ihmisen tai esineen suojaamiseksi.

tuksenmukainen. Rikosoikeudellisesti toimivaltasääntelyä pidetään ns. oikeuttamis-
perusteina, jotka poistavat rikosoikeudellisen rangaistavuuden.³³

PoliisihallintoL 15a §:n mukaan poliisimiehellä on tehtäviään suorittaessaan
sellaiset valtuudet koko maassa kuten poliisilaissa tai muussa laissa säädetään. Toi-
mivalta voimakeinojen käyttämiseen ei ole asteellista hierarkkisen aseman mukaan
poliisiorganisaatiossa, vaan jokaisella poliisimiehellä, yhtä hyvin korkeimmalla
päälystöllä kuin nuoremmalla konstaapelilla, on sama toimivalta, edellyttäen, että
hän on saanut vaadittavan koulutuksen.³⁴ Voimakeinoja voi käyttää satunnaisesti se,
joka poliisimiehen pyynnöstä tai suostumuksella tilapäisesti tietyssä tilanteessa aut-
taa poliisimiestä. Sellaista avustamista voidaan antaa vain erityisen tärkeässä ja kii-
reellisessä poliisitehtävässä, ja voimakeinojen käyttö tapahtuu tällöin poliisimiehen
valvonnassa ja siinä laajuudessa kuin poliisimies toimivaltansa puitteissa henkilön
siihen valtuuttaa (PolL9:5 ja 2:17,3). Yksityishenkilöllä ei ole kuitenkaan velvolli-
suutta avustaa poliisia muissa PolL 9:3:ssä tarkoitetuissa tilanteissa.

Jotta poliisimiehellä olisi PolL 2:17-20:n mukainen toimivalta, hänen tulee
olla suorittamassa virkatehtävää.³⁵ Sitä, mitä virkatehtävällä tarkoitetaan, ei ole lä-
hemmin täsmennetty, mutta kysymykseen tulevat kaikki toimenpiteet, jotka poliisin
toimivalta kattaa. Tähän kuuluvat myös virka-aputoimet, jotka poliisi avustamis-
velvollisuutensa puitteissa antaa muille viranomaisille. Kohtuuden mukaan on kui-
tenkin voimassa vaatimus, että toimenpiteillä on konkreettisia eikä vain oikeudellisia
seurauksia, siis, että kysymys on virkatehtävän täytäntöönpanosta. Voimakeinoja
voi näin ollen esiintyä yhtä hyvin tavallisen järjestyspoliisitehtävän yhteydessä kuin
myös käytettäessä rikosprosessuaalisia pakkokeinoja tai vakavissa mellakkatilan-
teissa tai pankkivankitapauksissa. Rajauksen tehtävä on lähinnä sulkea pois poliisin
yksityinen vallankäyttö säännösten soveltamisalueelta.

3.3 Voimakeinojen käytön sisältö

3.3.1 Voimakeinojen käytön käsitteestä

On kaksi tärkeää syytä selvittää se, mitä voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan. Toi-
saalta on niin, että poliisimiehen ilmoitusvelvollisuus aktivoituu vain toimenpiteissä,
joita luonnehtii voimakeinojen käyttö. Toisaalta taas jokainen voimakeinojen käyt-
tö edellyttää konkreettista arviointia siitä, ovatko tarpeellisuuden ja suhteellisuuden
(puolustettavuuden) edellytykset täytyneet.

33 Ks. esim. Frände 2012, s. 147 ja Boucht/Frände 2007, s. 81. Tämä merkitsee, että laillisen toimivallan mu-
kainen teko täyttää tietenkin tunnusmerkistön mukaisuuden positiiviset objektiiviset edellytykset, mutta
että oikeudenvastaisuus sulkeutuu pois hätävarjelun (RL 4:4) tai pakkotilan (4:5) mukaisesti. Näin ollen
teko on lainmukainen eikä rangaistava. Sitä vastoin Tapani/Tolvanen katsoo, että laillinen toimivalta pois-
taa teon tunnusmerkistön mukaisuuden.

34 Helminen et al. 2002, s. 775-776.

35 HE 224/2010 vp, s. 83 mukaan PolL:n sääntely merkitsee, että poliisimies on virka-ajalla suorittamassa
virkatehtävää siitä riippumatta suorittaako hän tiettyä virkatehtävää vai ei. Poliisimies on suorittamassa
virkatehtävää myös silloin, kun hänet on velvoitettu toimenpiteisiin vapaa-aikanaan tai palvelukseen il-
moittautumisen jälkeen.

VoimakeinoA:n 2 §:n mukaan voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan:

”voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä siten, että sillä pyritään vaikuttamaan tehtävän kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen joko suoraan tai välillisesti, voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä PolL 2 luvun 17 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla esteen poistamiseksi sekä VoimakeinoA:n 2 luvun 9-14 §:ssä säädettyjen menetelmien käyttöä kulkuneuvon ohjaamisessa ja pysäyttämisessä (pakkopysäyttäminen).”

Kysymys on siis henkilöön tai omaisuuteen kohdistetusta pakotetusta fyysisestä voimankäytöstä. Tämä merkitsee samalla sitä, että henkilöön ja omaisuuteen kohdistuva puuttuminen (esim. oven murtaminen) rinnastuu PolL:n terminologiaan. Toinen asia se, että tarpeellisuuden ja suhteellisuuden vaatimukset ovat rajoittavampia henkilöön kuin omaisuuteen kohdistettavassa voimankäytössä.

Lähtökohtana on se, että kaikki henkilöön ja omaisuuteen kohdistuva voimankäyttö muodostaa PolL 2:17:n mukaisen voimankäytön, olipa kyseessä ruumiinvoimat tai välineet. Tämä merkitsee myös sitä, että lievä puuttuminen, esim. henkilön käteen tarttuminen, on periaatteessa voimankäyttöä. Sama koskee myös sellaista puuttumista omaisuuteen, josta ei synny vahinkoa, esim. riuhtaistaessa keppi mielenosoittajalta ilman varsinaista ruumiinkontaktia.³⁶

Edellyttääkö sitten voimakeinojen käytön uhka sitä, että PolL 2:17:n ehdot täyttyvät? Uhalla tarkoitetaan voimakeinon kohdistamista niin, että on vaarana, että se, johon voimakeino kohdistetaan, voi joutua toimenpiteen kohteeksi, jollei uhalla vahvistettua käskyä noudateta. On tehtävä ero ampuma-aseen ja muiden voimakeinojen käytön välineiden välillä. Ampuma-aseen käytön osalta asia on melko selvä: aseiden käytöllä uhkaaminen rinnastetaan PolL 2:19:n mukaan ampuma-aseen käyttöön. Näin ollen sekä PolL 2:17:n mukaisten yleisten edellytysten että PolL 2:19:n mukaisten erityisten edellytysten tulee täytyä, ennen kuin jotakuta voidaan uhata ampuma-aseella.

Sitä vastoin kysymys, muodostaako myös muulla voimakeinolla uhkaaminen sellaisen voimakeinojen käytön, joka tulee kattaa PolL:n 2:17:llä, on epäselvempi. Kysymys uhan suhteesta PolL 2:17:n toissijaisiin toimivaltuuksiin on kuitenkin tärkeä, koska jo voimakeinojen käytön uhka voi tietyissä tilanteissa olla riittävää, jotta kyseinen henkilö saadaan noudattamaan poliisimiehen käskyä (vähimmän haitan periaate PolL 4 §:ssä.) Samalla uhkaan voi kuitenkin sisältyä pelottavia tilanteita sen kohteeksi joutuvalle. Poliisimiehen uhkaus välinettä käyttäen voi usein kuulua RL 25:7:n laittoman uhkauksen tai RL 25:8:n pakottamisen alle.

On hyviä syitä katsoa, että voimakeinojen käytön uhka, esim. se, että OC -kaasusumutin suunnataan tekijään tai teleskooppipamppu otetaan esiin ja pidetään asennossa, sisältää sellaisen puuttumisen fyysiseen koskemattomuuteen, joka täyttää RL 25:8:n tunnusmerkistön. Tätä on myös kohtuudella luonnehdittava voimakeinojen käytöksi, joka edellyttää PolL 2:17,1:n täyttymistä.³⁷ Välttämättömyysvaatimus ja

36 Auglend/Maeland 2016, s. 679.

37 Vrt. Terenius 2013, s. 480, joka on toista mieltä.

se, että valitun puuttumisen tulee olla lievin tehokas käytettävissä oleva voimakeino, ovat tässä yhteydessä merkityksellisiä näkökohtia.

Sitä vastoin varoituksen voimakeinojen käytöstä, toisin sanoen sen, että potentiaalisen puuttumisen kohdetta suullisesti varoitetaan siitä, että voimakeinoa voidaan käyttää häntä kohtaan, ei voida katsoa edellyttävän erillistä PolL 2:17:n tukea, koska tekijää ei tässä tapauksessa konkreettisesti saateta vaaraan. Varoitus voimakeinosta (poikkeuksena ampuma-aseesta varoittaminen) kuuluu primäärin toimivallan alaisuuteen.³⁸ Tämä merkitsee, että varoitus voimakeinojen käytöstä PolL 18 §:n mukaan (poikkeuksena ampuma-ase) voidaan tehdä ennen kuin faktinen toimivalta voimakeinojen käyttöön on syntynyt. Tämä näyttää olevan myös taktisesti tarkoituksenmukaista.

Voidaan yleisesti sanoa, että voimakeinojen käytöllä on offensiivinen luonne, koska poliisimiehen odotetaan olevan asiassa aloitteellinen. Voimakeinojen käytön lähtökohta on siis se, että poliisilla on tilannekontrolli. Tärkeää siltä osin kuin poliisimies tai poliisipartio on menettämässä tilannekontrolliin on siksi se, että ryhdytään nopeasti toimenpiteisiin, esim. ottamalla etäisyyttä, jotta kontrolli palautettaiisiin. Jos tilannekontrolli menetetään ja tilanne siirtyy kontrolloimattomaksi ja usein paniikinomaiseksi hätävarjelutilanteeksi, niin myös vakavampien vahinkojen riski kasvaa kaikkien osapuolten osalta.

3.3.2 Eri voimankäyttövälineistä

PolA 10 §:n mukaan valtio varustaa poliisimiehen tehtävien edellyttämällä voimankäyttö ja -suojavälineillä. Säännös määrää lisäksi, että henkilöön kohdistuvia voimakeinoja PolL 2:17:n mukaan käytettäessä poliisimies saa käyttää vain sellaisia voimankäyttövälineitä, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen.³⁹

PolA 10,2 §:ssä poliisin voimankäyttövälineistö kuvataan seuraavasti:

- ” 1) henkilökohtaisena virka-aseena käytettävät lippaallisella tai itselataavalla kertatulella toimivat pistoolit ja revolverit niihin soveltuvine patruunoineen,
- 2) tukiasena käytettävät lippaallisella tai itselataavalla kertatulella toimivat kaliiperiltaan virka-asetta vastaavat ampuma-aseet
- 3) poliisitoimintaa tukevana erityisaseina haulikko, virka-asetta kaliiperiltaan vastaava konepistooli, kivääri ja ampuma-aselain (1/1998) 6 §:n 2 mom. 12 kohdassa tarkoitettu muu ampuma-ase sekä kaasun tai muun lamaannuttavan aineen levittämiseen tarkoitettu ampuma-ase niihin kuuluvine patruunoineen, sekä
- 4) muut ominaisuuksiltaan ja asianmukaisesti käytettyinä vaikutuksiltaan ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet.”

38 Boucht 2014, s. 295. Ks. myös Kerttula 2010, s. 351.

39 Teoksessa Helminen et al. 2012, s. 783 sanotaan, että koska PolL 2:17 ei lähemmin rajaa niitä voimankäyttövälineitä, joita saadaan käyttää, niin poikkeustapauksissa voidaan käyttää muita kuin virallisia väliteitä. Sanottu on kuitenkin kirjoitettu ennen PolA:n antamista vuonna 2013, eikä sen voida enää katsoa edustavan voimassa olevaa oikeutta.

Voimankäyttövälineet luokitellaan usein joko ns. vaarallisiin tai vähemmän vaarallisiin välineisiin. Tällainen jaottelu perustuu siihen, miten puuttuvia eri voimakeinot ovat tai voivat olla suhteessa puuttumisen kohteeseen. Vain ampuma-aseita pidetään nykyisin vaarallisina voimankäyttövälineinä, kun taas muut voimankäyttövälineet, eli fyysiset voimaotteet, pamppu, OC- sumutin, kyynelkaasu, etälamautin ja koira katsotaan vähemmän vaarallisiksi. Vaarallisten voimankäyttövälineiden osalta pätee tavallisesti se, että niiden käyttö on tiukennettua.

Ruumiinvoimien käyttö on tärkeä tapa vastarinnan murtamiseksi. Ruumiinvoimat merkitsevät sitä, että käytetään sellaisia kontrolli- ja kuljetuskeinoja, joita opetetaan Poliisiammattikorkeakoulussa ja jotka ovat omiaan lannistamaan ja kontrolloimaan vastarintaa harjoittavan henkilön. Voimakeinona ruumiinvoimien käyttö voi vaihdella voimakkuudeltaan siitä, että kohdehenkilöä tartutaan kädestä hänen johdottamiseksi pois paikalta aina henkilön aktiivisen fyysisen vastustamisen lannistamiseen asti. Lyönnit ja potkut eivät ole sallittuja. Voimakeinojen käytössä vaarallisia ja tuskallisia tai halventavia otteita, esim. hiuksista tai korvista repimistä, tulee välttää mahdollisimman paljon.⁴⁰

Tiettyihin tekniikoihin voi sisältyä korotettuja riskejä vakavista vaaroista. Näin ollen poliisioikeudellisten lähtökohtien mukaan sellaisia päähän kohdistuvia otteita ("ohjausotteet"), joissa kädet tai käsivarret sidotaan kohdehenkilön kaulan ympärille ei saa käyttää kuin äärimmäisessä tapauksessa ("viimeisenä keinona") tällaisiin otteisiin liittyvien riskien vuoksi.⁴¹ Ote on problemaattinen siitä syystä, että se voi johtaa alentuneeseen verenvirtaukseen aivoihin ja hengitysteiden tukkeutumiseen ja äärimmäisessä tapauksessa aiheuttaa kuoleman puuttuvan hapensaannin vuoksi, joskin tämä tavallisesti vaatii pitempiaikaista kuristusotetta. Kuristusotteissa, joissa paine suunnataan kaulan etupuolelle on myös riski ns. refleksiivisestä sydämenpysähdyksestä, joka voi syntyä myös lyhytaikaisesta kurkunpään kohdistuneesta väkivallasta, mikä voi kuitenkin olla vaikeasti ennustettavissa.⁴² Kuristamisen käsite on myös epävarma siinä, että kohdehenkilön fysiologinen vaste vähentyneeseen hapensaantiin voidaan ymmärtää väärin eli jatkuvaksi vastarinnaksi. Sen sijaan tarkoituksenmukaisempaa on käyttää ns. pää-kaulakontrollin käsitettä, jossa seuraus ei johdu siitä, että hapenkulku vähenee vaan siitä, että liikevapautta rajoitetaan.

Myös erilaisiin tekniikoihin, joissa kohdehenkilö makaa mahallaan kun taas poliisimies painaa erivahvuisesti tätä selästä käsivarsien ollessa samalla kiinnitettyinä selkään, joko käsirautoilla tai tartuntaotteella, sisältyy erityinen riskimomentti. Muun muassa hapenkulku voi vähentyä (positionaalinen asfyksia), mikä voi johtaa tajuttomuuteen ja pahimmassa tapauksessa kuolemaan. Nämä riskit ovat suoraan yhteydessä voimaan, jolla paine kohdistuu henkilön selkään sekä toimenpiteen keston. Lisäksi tulee mainita, että riskit helposti lisääntyvät silloin, kun toimenpide suunnataan kiihotettuihin ja ulospäinsuuntautuneisiin henkilöihin ja on seurauksena

40 Helminen et al. 2000, s. 304.

41 Sikäli kuin teko tullaan arvioimaan RL 4:4:n mukaisena hätävarjelutilanteena, voidaan sellaisia otteita kaikesta huolimatta vain äärimmäisen harvoin pitää hyväksyttävänä.

42 Ks. KKO 1998:1, jossa uhri juuri lyhyen kuristusotteen seurauksena sai sellaisen refleksiivisen sydämenpysähdyksen ja kuoli. Oikeuskysymys koski tässä tapauksessa tekijän tahallisuuden arviointia suhteessa seuraukseen (kuolemaan).

lisääntyneestä hapentarpeesta, joka sellaisella henkilöllä saattaa olla.⁴³ Henkilö tulee siksi asettaa kylkiasentoon mahdollisimman pian.

Pamppua on kaksi lajia eli ns. teleskooppipamppu, jota poliisimiehet kantavat säännönmukaisesti virassa, tai vinyylipamppu (”pitkäpamppu”). Teleskooppipamppu on noin 15 cm pitkä yhteen puristetussa muodossa, valmistettu metallista ja koottu ns. teleskooppitekniikalla. Se koostuu kolmesta upotetusta segmentistä, jotka laajenevat, kun pampulla lyödään voimakas isku. Suomen poliisin käyttämällä pampulla on myös vankka pyöreä metallipää. Pampun vähäisen koon vuoksi sitä on yksinkertaista kantaa välinevyössä.

Pampun ainut tarkoitus ei ole aiheuttaa kärsimyksiä vastapuolelle, vaan tarkoituksena on saavuttaa toimintakyvyttömyys niin, että kun pamppua käytetään suurempia lihasryhmiä kuten reisilihaksia kohtaan, lihas lukkiutuu tai tulee toimintakyvyttömäksi kun iskuvoima keskitetään rajatulle alueelle. Pamppu voi olla käyttökelpoinen myös voimakeinojen käytössä ruumiinvoimien vahvistuksena. Mutta rajoitetun ulottuvuuden vuoksi ei ole useinkaan tarkoituksenmukaista käyttää pamppua puukkoa tai muuta vastaavaa teräasetta vastaan. Nopeasti syntyneessä tilanteessa voi myös pampun avaamiseen käytettävä aika rajoittaa sen käyttökelpoisuutta. Pamppua ei saa käyttää helposti haavoittuvia ruumiinosia kuten kaulaa tai päätä vastaan.

Vinyylipamppu on noin 80 cm pitkä ja valmistettu vinyylistä. Sitä suositellaan taktisista syistä esim. mellakoissa (koska sillä on mm. pitempi ulottuvuus). Pitkä pamppu on painavampi ja pitempi kuin teleskooppipamppu. Siksi se voi myös tulla välittämään suuremman asteen kineettistä energiaa sen osuessa kohteen pinnalle.

Käsiraudat ovat tavallinen ja suhteellisen vaaraton voimankäyttöväline (ks. tark. tuonnempana jakso 3.5.3). Erilaisina kahleina voidaan käyttää joko teräksisiä käsirautoja, mutta myös muovisia tai teippisiteitä. Käsirautojen käytöstä (”sitominen”) säännellään nykyisin erityisesti PoL 2:20:ssä. Käsiraudat ovat tehokkaita esimerkiksi, kun pakotetaan väkivaltaista mellakkaa tai estettäessä karkaamista

OC-sumutin on nestemäisessä muodossa oleva kemiallinen aine, joka ponnekaasun voimasta suihkutetaan ulospäin keskitetyn suihkun tai kartionmuotoisen sumun muodossa tarkoituksena ärsyttää silmiä ja tilapäisesti sokaista suihkun alaiseksi joutunut. OC-sumutin luo tulehduksellisen vaikutuksen silmiin kyynelvirtoineen, kipuineen ja tilapäisine sokeutumisineen, jolla on näin ollen toimenpiteen kohteeksi joutuneeseen tietty toimintakyvyttömäksi tekevä vaikutus.

Lyhenne OC viittaa substantiiviin *oleoresin capsicum* ja tarkoittaa aktiivista substanssia capsaicin, joka kuuluu chilikasvin tavoin *capsicum*-kasviryhmään.⁴⁴ OC-sumuttimia on sekä veteen että öljyyn perustavissa muodoissa. Suomessa käytetään öljyyn perustuvaa varianttia. Tämän etuna on se, ettei se jäädy kylmissä olosuhteissa, joskin myös puhdistamisesta tulee vaikeampaa ja aikaa vievämpää. OC-sumutinta esiintyy kahdessa eri sumutusmuodossa: joko suunnattuna suihkuna tai kartionmuotoisena sumuna. Ensin mainitun etuna on se, että riski toisten kontaminoimiseen vähenee, mutta samalla täsmällisyys ja osumatarkkuus ovat heikompia. Jälkimmäisen etuna taas ovat parempi osumatarkkuus, koska käytetään sumua, joka

43 Auglend/Maeland 2016, s. 684.

44 Capsaicin on esim. syy koetulle kuumuuden tuntemukselle nautittaessa chilisuvun lajikkeita.

on alaltaan kattavampi kontaminaatoriskin kuitenkin samalla kasvaessa. Lisäksi tällä muodolla on taktisia etuja siinä, että se mahdollistaa sumun suihkuttamisen käytäviin ja muihin tiloihin.⁴⁵

OC -sumutinta käytettäessä on tärkeää muistaa, että vaikutus syntyy vasta tietyn viivästyksen jälkeen. Kun OC:tä on käytetty, tulee normaalitapauksessa odottaa yhdestä kahteen minuuttiin, ennen kuin täysi vaikutus on saavutettu. Näin ollen ei ole taktisesti optimaalista ottaa OC käyttöön ja odottaa välitöntä vaikutusta, ja kun se ei synny, valita voimakkaampi voimakeino suurempine vahinkopotentiaaleineen. Kun OC:tä on käytetty henkilöä kohtaan, tulee poliisimiehen, mahdollisuuksien mukaan, mitä nopeimmin huolehtia siitä, että henkilö puhdistetaan spraysta. Sellainen puhdistaminen tapahtuu tavallisesti vedellä huuhtelemalla. Siksi voi olla tarkoituksenmukaista, että poliisipartiolla on vettä tätä tehtävää varten.

OC-kaasun lisäksi on myös *kyynelkaasua* eli CS-kaasua. Kyynelkaasu on kemiallinen aine, joka aiheuttaa nopeasti vuotavat ja kirvelevät silmät ja yskänkohtauksia kaasun kohteeksi joutuvalle.⁴⁶ Toimimaan kykenemättömyys, jonka CS-kaasu saa aikaan, on suhteellisen lyhytaikainen ja menee ohi tavallisesti kymmenen minuutin kuluttua kaasutuksen lakattua. Mutta myös tässä on riski siitä, että ulkopuoliset henkilöt tulevat kaasutetuksi. CS-kaasua voidaan käyttää mielenosoitusten yhteydessä ja laukaista sitä tällöin erityisillä kaasupatruunoilla pidättämiseen oikeutetun poliisimiehen päätöksen perusteella (PoL 2:19). CS-kaasun käyttö voi aiheuttaa taktisia rajoituksia, koska se sisältää, että poliisihenkilökunta on varustettava kaasunaamarein.

Etälamautinaseet voivat olla tehokkaita voimankäyttövälineitä useissa tilanteissa. Suomen poliisi on käyttänyt niitä vuodesta 2004 lähtien.⁴⁷ Aseesta laukaistaan kaksi elektrodia, jotka kiinnittyvät kohdehenkilön vaatteisiin tai ihoon ja johtavat korkeajännitteistä virtaa (V), jolla on kuitenkin matala virran voimakkuus (A). Sähkövirta häiritsee kohdehenkilön lihaskontrollia ja aiheuttaa ns. tilapäisen neuromuskulaaristen lamaannuksen sekä voimakasta kipua sen ajan kun virtaa käytetään. Neuromuskulaarinen lamaannus merkitsee sitä, että lihakset lukkiutuvat ja kohdehenkilö halvaantuu. Siten tämän voimankäyttövälineen pysäyttämisaikutus on säännönmukaisesti hyvin korkea. Etälamautin voi olla tärkeä ampuma-aseen korvaaja. Koska elektrodit kiinnitetään pistooleihin, joissa on ohuet johtimet, tehokas etäisyys on kuitenkin suhteellisen lyhyt, eli noin 5-7 metriä.

Sähköasetta voidaan käyttää aiheuttamalla ns. stun-vaikutus. Tämä merkitsee sitä, että patruuna poistetaan ja ase painetaan kohdehenkilöä vasten. Kun ase tällöin laukaistaan, syntyy kohdehenkilössä voimakasta kipua.

Etälamautinaseita pidetään yleisesti suhteellisen turvallisina, mutta niihin liittyy myös riskejä. Osittain on sydämeen perustuvat riskit, jotka ovat seurausta siitä,

45 Helsingin hovioikeuden ratkaisussa 17/132530, 30.8.2017, poliisipartio, joka oli yrittänyt pysäyttää mopedistia, oli ajanut tämän eteen ja noin 10 metrin etäisyydellä mopedista suihkuttanut OC- sumua. Mopedistin nähtyä sumun, hän oli pysähtynyt ja kääntynyt ympäri, minkä vuoksi hän ei ollut kontaminoitunut. HO katsoi, ettei OC:n käyttö näissä olosuhteissa ollut puolustamatonta mopedistin vaarallisen ajotavan ja liikenneturvallisuuden huomioon ottaen.

46 Tavallisesti ainetta kutsutaan CS-kaasuksi kemistien Corson ja Stoughton nimien mukaan. Nämä tiedemiehet syntetisoivat aineen 1928 jauhemuodossa.

47 Suomessa käytetään Taser- merkisiä etälamautinaseita. Koska kyse on tuotenimestä eikä lajin nimestä, käytämme etälamautinta yleismerkityksessä tuotenimen sijasta.

että kohdehenkilö alistetaan sähkövirralle. Vaikka useiden kuolintapausten (erityisesti USA:ssa), jotka ovat tapahtuneet etälamauttamien käytössä, on epäilty juuri tapahtuneen yhteyksistä sähkövirtaominaisuuksiin, ei ilmeisesti kuitenkaan ole onnistuttu näyttämään mitään välitöntä syy-yhteyttä. Mutta ei kuitenkaan voida syrjäyttää näitä riskejä. Toisenlainen riskityyppi, joka liittyy etälamautinaseiden käyttöön, kytkeytyy käytön seurauksiin. Koska kohdehenkilön lihakset lamaantuvat, on myös vaikeata ennustaa, miten henkilö tulee kaatumaan. Tämän seurauksena voi syntyä vakavia vahinkoja, kun esim. pää iskeytyy seinää vasten tai asfaltille. Tämä on tärkeä näkökohta, joka tulee ottaa huomioon etälamauttimen käytössä.

Suomessa etälamautinta käytetään tietyin vuosittaisin vaihteluin noin 350 kertaa vuodessa. Kuten sanottu, etälamautin on arvokas korvike ampuma-aseelle, mutta tilastot osoittavat, että sitä ei käytetä vain tilanteissa, joissa ampuma-ase olisi voinut olla vaihtoehto, vaan myös pelkissä vastarintatilanteissa ja jopa vain passiivisessa vastarinnassa.⁴⁸ Näin ollen on riski siitä, että etälamauttimesta tehokkuutensa vuoksi tulee tietynlainen ”kuningasase”. Etälamauttimen käyttöön liittyvien riskien vuoksi tämä ei ole suinkaan ongelmatonta. Siksi on mahdollista, että lisäohjeita olisi *de lege ferenda* annettava koskien etälamautinta voimankäyttövälineenä.

Poliisikoiria on käytetty poliisitoiminnassa aina itsenäisen Suomen syntymästä saakka. Poliisikoiria käytetään moniin eri tarkoituksiin, muun muassa jälki- ja pelastuskoirina, huumausaine- tai räjähdekoirina ja partiokoirina. Voimankäyttövälineenä koiraa käytetään lähinnä partiokoirana. Koira on tehokas voimankäyttöväline ja sitä voidaan käyttää vastarinnan murtamiseen mm. silloin, kun kohdehenkilö on aseistettu mutta myös kiinnioton avustamisessa. Samalla koira on suhteellisen vaarallinen väline, koska mahdollisesti syntyvät vahingot voivat olla tuntuvia. Koiran käytössä tulee ottaa huomioon, että kun virkakoira käytetään, voi syntyä (merkittäviä) henkilövahinkoja. Huomioon on otettava myös se, mitä koiraa ohjaava poliisi tietää koirasta ja sen ominaisuuksista. On ylipäättään syytä merkittävään pidättyväisyyteen, ennen kuin virkakoira käytetään voimankäyttövälineenä myös silloin, kun sellainen voimakeinojen käyttö on perusteltua.

Ampuma-aseet esiintyvät sekä henkilökohtaisina virka-aseina, eli lippaalla varustettuina pistooleina ja revolvereina (vaikka viimeksi mainitut ovat nykyisin harvinaisia ja vähitellen poistumasta käytöstä), ja tukiasaina, joilla on virka-asetta vastaava kaliiperi. Lisäksi on erityisaseita, jotka tukevat poliisitoimintaa, kuten haulikot, konepistoolit (joilla on vastaava kaliiperi kuin virka-aseella), kiväärit tai muut ampuma-aseet, kuten ampuma-aseet, jotka on tarkoitettu levittämään kaasua.

Ammuksina käytetään, kuten myös muissa pohjoismaissa, laajenevia luoteja (siis ei kokovaippaluoteja). Syy tähän on kaksiosainen. Osittain kimmokkeiden vaara vähenee, koska koverrettu kärki panee luodin paremmin pysähtymään, kun se tapaa kovan pinnan, esim. kiviseinän. Osittain pysäytysvaikutus on voimakkaampi kohdehenkilöön osuttaessa, koska luoti laajenee. Haittapuolena on se, että syntyvät vahingot, erityisesti, jos luoti osuu keskeisesti, voivat olla laajempia kuin käytettäessä kokovaippaluoteja. PoL 1:4:n vähimmän haitan periaate tulee tässä erityisen tärkeäksi.

48 Ks. Rikander 2017, s. 135-136.

Vaikka ampuma-asetta usein pidetään tehokkaana voimakeinona vaarallisen tekijän pysäyttämiseksi, sen vaikutusta ei kuitenkaan tule liioitella. Ei näet ole epätavallista, että ampuma-aseella voi olla vain rajoitettu pysäytysvaikutus, jopa usean osuman jälkeen. Tähän on monia syitä. Voi esim. ilmetä, ettei henkilö yksinkertaisesti tunne sitä, että häneen osuu luoteja hänen verensä adrenaliinipitoisuuden vuoksi tai humalatilan vuoksi. Mutta vaikka henkilö oivaltaa, että häneen on osunut, voi yhtä hyvin sattua, että hän on toimintakykyinen monta minuuttia jälkeenpäin. Kun on kyse kulkuneuvon pysäyttamisestä, niin virka-aseen käytöllä on vieläkin suurempia rajoituksia. Lisäksi liikenneturvallisuus heikkenee henkilökohtaisen virka-aseen esittämisellä hyvinkin nopeasti ja kymmenen metrin etäisyydeltä virheosuman riski vakavine vahinkoseurauksineen selvästi kasvaa. Tässä tilanne voi kuitenkin olla erilainen tukiaseen osalta, jolla on korkea osumatarkkuus myös pitemmältä matkalta (ks. esim. KKO 1990:136).

3.4 Toiminnallisista johtosuhteista voimakeinoja käytettäessä

Taktisilla johtosuhteilla on poliisin eri toimenpiteissä suora vaikutus poliisimiehen edellytyksiin käyttää voimakeinoja, minkä vuoksi asiaa on selvitettävä lyhyesti.

Poliisipäällikkö on paikallisen poliisiyksikön henkilökunnan johtaja. Paikallispoliisin toimintaa ja valtakunnallisten yksiköiden toimintayksiköitä johtavat poliisimiehet, jotka kuuluvat tehtäväalueensa päällystöön.

Paikallispoliisin tilanne- tai johtokeskuksessa on päällystöön kuuluva yleisjohtaja, joka vastaa operatiivisen kenttätoiminnan johtamisesta (PolA 4 §). Johtokeskuksen yleisjohtajan toiminta-alue voi koostua useamman poliisilaitoksen alueesta. Yleisjohtaja on operatiivisessa kenttätyössä toiminta-alueella työvuorossa työskentelevien esimies. Kiireellisen poliisitehtävän hoitamiseksi yleisjohtaja voi antaa koko toimialueensa poliisin henkilöstöä koskevia käskyjä. Yleisjohtaja, joka on usein virka-asemaltaan komisario tai ylikomisario, on sen henkilöstön esimies, joka toteuttaa tehtävän yleisjohtajan otettua johtovastuun.

Kenttäjohtaja vastaa kenttätyön operatiivisesta johtamisesta (päivittäisestä johtamisesta) toiminta-alueellaan yleisjohtajan alaisuudessa. Kenttäjohtaja on, päällystötä lukuun ottamatta, toimialueensa työvuorossa olevan henkilöstön operatiivisen kenttätyön esimies. Kenttäjohtajalla, joka on usein ylikonstaapeli tai (poikkeuksellisesti) komisario virka-asemaltaan, on myös työnjohtovastuu siitä, että hänen toiminta-alueeseensa kuuluvat poliisitehtävät hoidetaan.

Tilannejohtaja vastaa yksittäisen partioitehtävän operatiivisesta suorittamisesta. Tilannejohtaja on ensimmäisen partion, siis ensimmäisenä tehtävän saavan partion esimies tai se, jonka kenttäjohtaja on nimittänyt tehtävään. Lisäksi tilannejohtaja toimii sen henkilöstön eli mahdollisten muiden partioiden esimiehenä, jotka osallistuvat tehtävän suorittamiseen siihen asti, kunnes kenttäjohtaja tai yleisjohtaja muutoin määrää.

PolA:n 9 §:n mukaan, jos poliisitoiminnallinen tilanne siirtyy henkilön takaa-ajon vuoksi tai muusta syystä poliisilaitoksen alueelta toiseen, poliisin toimenpiteitä johtaa se yksikkö, joka ensin on ryhtynyt toimintaan, kunnes johtosuhteista toisin päätetään.

Voimakeinojen käytössä tulee erottaa toisaalta partiotoiminta ja toisaalta johdetut tilanteet. Tilanteesta tulee johdettu, kun enemmän kuin yksi partio osallistuu tehtävään. Partio toiminnassa poliisimies itse, mahdollisesti yhteisymmärryksessä partiojohtajan kanssa päättää voimakeinojen käytöstä PolL:ssa säädettyin edellytyksin. Näin ollen lähtökohtana on tässä henkilökohtainen oikeudellinen vastuu näistä päätöksistä. Poliisimiehen voimakeinojen käyttöä koskevan päätöksen oikeellisuus tutkitaan viime kädessä tuomioistuimessa. Nykyisin yksi poikkeus koskee ampuma-aseen käyttöä. PolL 2:19,3:n mukaan päällystöön kuuluvan poliisimiehen tulee tehdä päätös aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta, jos tämä on mahdollista ottaen huomioon sen, kuinka kiireellinen tilanne on (ks. lähemmin tuonnempana jakso 3.6.5.)

Johdetuissa tilanteissa on erilainen suhde. Poliisimiehellä on virkasuhteinen tottelemisvelvollisuus, mikä merkitsee, että hänen on noudatettava niitä käskyjä, määräyksiä ja ohjeita, joita hänen esimiehensä toimivaltansa puitteissa hänelle antaa.⁴⁹ Näin ollen sanottu merkitsee, että yleistä toimintavelvollisuutta, joka poliisimiehellä PolL 1:1:n mukaan on, voidaan rajoittaa tämällytyksillä taktisilla määräyksillä.⁵⁰

Tehokas tietojenvaihto johdon ja operatiivisten poliisimiesten välillä on keskeistä operaation kululle. Riittävää tiedonkulun tarvetta eri portaiden välillä on korostettu myös EIT:n käytännössä oikeutta elämään koskevan 3 artiklan valossa.⁵¹ Tämä merkitsee sitä, että kaikkien portaiden on varmistauduttava siitä, että annettava informaatio ja/tai ne direktiivit, jotka annetaan tai saadaan on oikein ymmärrettyjä, jotta vältettäisiin väärinkäsitysten syntyminen.

Johdetuissa tilanteissa esimies antaa taktisen määräyksen ns. voimankäyttöohjeen muodossa, joka spesifioi tilanteet, joissa voimakeinoja käytetään konkreettisesti tilanteessa. Voimankäyttöohjeella voi olla esim. seuraava sisältö:

”Kiinniotto yritetään toimeenpanna suullisin käskyin. Tekijän ei anneta mennä taloon aseistettuna verannalta, jossa hän oleskelee. Hänen ei myöskään sallita poistua talon välittömästä läheisyydestä. Pysäytyskynnys on viiden metrin päästä talosta. Jos pysäytyskynnykset ylitetään, saadaan käyttää ampuma-asetta hänen pysäyttämisekseen. Jos tekijä riisuutuu itse aseista, hänen kiinniottamiseksi käytetään lievintä tehokasta voimankäyttövälinettä. Häätävarjelussa voimakeinoja käytetään kunkin oman arvion mukaan.”

Usein tilannejohtaja tai kenttäjohtaja antaa voimankäyttöohjeen.⁵² Yleisjohtaja, jolla on ylin vastuu siitä, miten tehtävä tulee hoitaa (PolA 4 §), saa kenttäjohtajalta tiedon annetuista voimankäyttöohjeista ja tilanteen arvioimiseksi relevanteista olosuhteista. Jotta yleisjohtaja voisi vahvistaa ohjeen, hänen pitää ensinnäkin vakuuttua siitä, että hän on ymmärtänyt niiden ohjeiden sisällön, jotka kenttäjohtaja on antanut. Yleisjohtajalla on myös katsottava olevan tietty inkvisitorinen velvollisuus ottaa selvää olosuhteista, jotka hänen tietämyksensä ja kokemuksensa mukaan voivat olla relevantteja silloin, kun kenttäjohtaja ei ole ottanut niitä huomioon. Yleisjohtajan

49 Tämä kävi nimenomaisesti selville vanhan PolA:n 7 §:stä.

50 Toimintavelvollisuuden sisällöstä voidaan yleisesti viitata Auglentin teokseen 2016.

51 Ks. *Finogenov and others v. Russia*, n:o 182999/03. 20.12.2011, para 266.

52 Operatiivisissa tilanneorganisaatioissa yleisjohtajaa nimitetään Johto I:ksi ja kenttäjohtajaa Johto II:ksi.

tulee esimiehenä tehdä itsenäinen harkinta kenttäjohtajan antamasta voimankäyttöohjeesta. Tämä sisältää itsenäisen arvion tekemisen siitä, ovatko voimakeinojen käytön oikeudelliset edellytykset käsillä. Jos hän on jostakin kohtaa eri mieltä, tästä on ilmoitettava kenttäjohtajalle ja voimankäyttöohjetta muutettava sen mukaisesti.

Voimankäyttöohjeen sitoman poliisimiehen tulee myös vakuuttua siitä, että saa tiedon ja ymmärtää hänelle annettavat ohjeet. Hänen on välittömästi informoitava kenttäjohtajaa olosuhteista, joista hän saa tiedon ja jotka voivat vaikuttaa annettuun voimankäyttöohjeeseen.⁵³ Jos hän on epävarma ohjeen sisällöstä, hänen on ryhdyttävä toimenpiteisiin sisällön selvittämiseksi. Voimakeinon hyväksyttävyyden arvioinnin tekee johdetussa tilanteessa ensi sijassa kenttäjohtaja, ja tämän jälkeen yleisjohtaja kun hän vahvistaa voimankäyttöohjeen. Jos ohje näyttää aseenkäyttäjältä lainvastaiselta, poliisimiehellä on kuitenkin velvollisuus ilmoittaa tästä ja viime kädessä kieltäytyä toimenpiteen suorittamisesta (ks. jäljempänä).

Poliisimiehille, jotka ovat voimankäyttöohjeen sitomia, voidaan lisäksi asettaa tiettyjä vaatimuksia siitä, miten ohje pannaan toimeen. Esimerkiksi aseenkäyttäjän tulee valita paikka, joka tarjoaa parhaat edellytykset käyttää voimakeinoja tavalla, mikä merkitsee vähintään mahdollista vahinkoa tai haittaa kohdehenkilölle (PoL 1:4). Tässä valinnassa on kuitenkin otettava huomioon myös taktiset näkökohdat, jotka voivat puhua toiseen suuntaan.

Vaikka tilanne on johdettu, yksittäisellä poliisimiehellä on jatkuva oikeus käyttää RL 4:4:n mukaisia voimakeinoja. Näin ollen hätävarjelu-oikeus ei ole tottelemisvelvollisuuden alainen. Siksi kenttäjohtaja ja yleisjohtaja eivät myöskään voi antaa tarkempia ohjeita siitä, miten hätävarjelu-oikeutta pitää käyttää. Taktiselta kannalta tarkasteltuna tämä ei kuitenkaan ole välttämättä optimaalista.

Jotta käsky olisi pätevä, sen on ensinnäkin oltava muodollisesti oikea. Tämä edellyttää, että käskyn antajalla on toimivalta sellaisen käskyn antamiseen, että toimenpide, johon ryhdytään, kuuluu toimeenpanevan virkamiehen omaan toimivalta-alueeseen, ja että käsky on annettu laillisin muodoin eli että se on prosessuaalisesti oikea. Lisäksi vaaditaan, että käsky ei ole sisällöllisesti (aineellisesti) ilmeisesti lainvastainen.⁵⁴ Tottelemisvelvollisuus koskee vain päteviä käskyjä.

Tämän mukaisessa linjassa on myös poikkeus silloin, kun poliisimies selvästi ymmärtää, että ohje on ilmeisesti lainvastainen. Hänellä on tällöin oikeus kieltäytyä toimeenpanemasta käskyä ilman virkavastuun riskiä. Esiintyy kuitenkin tilanteita, joissa lainvastaisuus ei ole ilmeinen. Jos määräys jättää tilaa tulkinnalle ja poliisimies epäilee sen olevan lainvastainen, pitää poliisimiehen rangaistusvastuun välttääkseen tarkistuttaa määräys esimiehellään (ensi kädessä kenttäjohtajalla) tai tämän esimiehellä (ensi kädessä yleisjohtajalla). Jos määräys jättää sijaa tulkinnalle, mutta poliisimies lyö laimin sen laillisuuden kontrolloinnin esimiehellään tai tämän esimiehellä, poliisimies on vastuussa sen seurauksista, että lainvastainen määräys pannaan toimeen.⁵⁵ Tilanteissa, joissa esimies on vahvistanut määräyksen, poliisimiehen

53 Vanhan PoL:n (1112/1995) 8 §:stä kävi nimenomaisesti selville, että poliisimiehen tulee viipymättä kertoa esimiehelleen sellaisesta, jolla on merkitystä poliisitoiminnan kannalta ja jonka poliisimies on pannut merkille tai josta hän on saanut tiedon.

54 HE 44/2002 vp, s. 220.

55 HE 44/2002 vp, s. 221.

rangaistusvapaus perustellaan lähinnä anteeksiantoperusteen (kieltoerehdys RL 4:2) perusteella.

Kysymystä mahdollisesta rikosoikeudellisesta vastuusta koskien tottelemisvelvollisuuden laiminlyöntiä lainvastaisissa määräyksissä on kommentoitava hieman tarkemmin. Sotilaita varten on erityinen esimiehen käskyä koskeva säännös (RL 45:26b), mutta tämä säännös soveltuu lähtökohtaisesti vain sotilaaseen. Säännöksen mukaan teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä, käskynalainen tuomitaan rangaistukseen vain jos hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuuttaan vastaan; tai hänen olisi pitänyt ymmärtää käskyn ja sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus, kun otetaan huomioon käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys. Säännöksen toisessa momentissa säädetään kuitenkin, että jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa.

Toisinaan poliisin käsittelemissä taktisissa tilanteissa (ehkä myös rajavartiolaitoksen osalta) voi tapahtua, että faktisen tottelemisvelvollisuuden olosuhteet muistuttavat sotilaskomentosuhteita niin, että alemman poliisimiehen faktiset mahdollisuudet kieltäytyä käskyn toimeenpanosta tai saada käsky vahvistetuksi esimiehen tai tämän esimiehen toimesta ovat rajoitettuja. Tällaisissa tilanteissa voi olla perusteltua hyväksyä sääntö, joka koskee RL 25:26b:n toista momenttia myös poliisimiehen osalta, vaikka poliisimies kuuluu siviilihallintoon.⁵⁶ Tämä merkitsisi, että lainvastaisen käskyn toimeenpaneminen voitaisiin tietyissä poikkeustapauksissa katsoa anteeksiantoperusteeksi, toisin sanoen käskynalainen eli poliisimies on rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tältä voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä.

3.5 PoL 2:17:n mukaisten voimakeinojen käytön edellytyksistä

3.5.1 Yleisiä näkökohtia

PoL 2:17,1:n mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus käyttää tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina ”vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, lennokin tai miehittämättömän ilma-aluksen kulkuun puuttumiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi”. Tässä jaksossa näiden edellytysten sisältöä käsitellään tarkemmin. Ensin on kuitenkin puhuttava tietyistä voimakeinojen käyttöä koskevista keskeisistä lähtökohdista.

Ensinnäkin PoL 2:18,1:n mukaan, jos virkatehtävää suorittavan on tehtävää suorittaessaan syytä epäillä kohtaavan vastarintaa tai oikeudettoman hyökkäyksen, hänen on sopivalla ja tarkoituksenmukaisella tavalla varauduttava voimakeinojen

⁵⁶ Ks. myös Boucht/Frände 2007, s. 123.

käyttöön. Sellainen epäily voi syntyä esim. jos yleisen vihjeen tai muulla perusteella on syytä epäillä, että kiinniotettava voi olla aseistautunut tai on käyttäytynyt aggressiivisesti. Kohdehenkilön voidaan katsoa myös aikaisempien tilanteiden vuoksi olleen aseistautunut tai käyttäytyneen aggressiivisesti. Sen sijaan sellainen epäily ei sinänsä tee voimakeinojen käyttöä hyväksyttäväksi.

Tällaiset valmistelut ovat osa niitä taktisia harkintoja, jotka kuuluvat jokaiseen virkatehtävään tarkoituksena psyykkisesti valmistaa poliisimiestä ja -partiota mahdollista voimakeinojen käyttöä varten. Tarkoitus on siis luoda psyykkisiä valmiuksia. Paikasta, kohdehenkilöstä ynnä muusta hankittavan informaation lisäksi tällaiset valmistelut voivat myös, asian kärjistyessä, sisältää alustavia toimintamalleja siitä, kuka esimerkiksi on ensisijainen aseenkäyttäjä. Näin voidaan paremmin välttää paniikitilanteita niihin kuuluvine tilannekontrollin menetyksineen. Siten voidaan myös paremmin välttää hätävarjelutilanteiden syntyminen, sillä näihin liittyy usein suurempi vahinkoriski kaikkien osapuolten suhteen. Mutta edeltävä suunnittelu voi myös merkitä sitä, että tilanne voidaan hallita vähemmän puuttuvaa voimakeinoja käyttäen.

Voimakeinojen käyttöön valmistautuminen täyttää myös tärkeän tehtävän työsuojeluaspektista eli poliisimiehen oman turvallisuuden kannalta.⁵⁷ Sellaisena harkintana voidaan mainita esimerkiksi se, että poliisipartio valitsee taktisen liivin käytön tehtävässä, jossa kohdehenkilö saattaa tulla harjoittamaan (voimakasta) vastarintaa. Rajatapauksissa voi näin ollen olla perusteltua, joskin ilman liioittelua, ”antaa varman käydä epävarman edelle”.⁵⁸

Toiseksi PoL 2:18,2:n mukaan pätee, että henkilöä, joka on virkatehtävän kohteena, tule varoittaa riskistä joutua voimakeinojen käytön kohteeksi, jos varoittaminen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Varoittaminen on tehtävä tarkoitukseen soveltuvalla ymmärrettävällä tavalla. Ajatuksena on, että kohdehenkilölle annetaan mahdollisuus itse muuttaa käyttäytymistään, ennen kuin poliisimies joko uhkaa voimakeinolla tai sitä käyttää. Tulee panna merkille, että kysymys on velvollisuudesta, toisin sanoen kohdehenkilöä pitää lähtökohtaisesti varoittaa.

Varoitusvelvollisuus ei kuitenkaan ole absoluuttinen. PoL 2:18,2:ssa mainitaan kaksi perustetta, jolloin varoitus voidaan jättää tekemättä. Ensimmäinen on se, ettei varoittaminen ole mahdollista. Tällä tarkoitetaan lähinnä ajallisia olosuhteita, eli sitä, että kiinniotto tapahtuu niin nopeasti, ettei varoittamiselle yksinkertaisesti jää aikaa. Toinen peruste on se, ettei varoittaminen ei ole tarkoituksenmukaista. Näin voi olla esim. silloin, kun taktisista syistä on ei ole tarvetta yllätysmomenttiin, joka menetettäisiin, jos henkilöä varoitettaisiin. Tietyissä OC -sumuttimen käyttötilanteissa voi myös olla perusteltua estää kohdehenkilöä suojautumasta kaasulta esim. kasvonsa peittäen.

PoL 2:17,1:ssä säädetään, että voimakeinoja saadaan käyttää ”virkatehtävää suoritettaessa... vastarinnan murtamiseksi”. Tämä viittaa siihen, että on asetettu tie-

57 Ks. myös Työturvallisuuslaki (738/2002) 18 §: ”Työntekijän on muutoinkin noudatettava työnsä ja työolosuhteiden edellyttämää turvallisuuden ja terveellisyysylläpitämiseksi tarvittavaa järjestystä ja siisteyttä sekä huolellisuutta ja varovaisuutta... Työntekijän on myös kokemuksensa, työnantajalta saamansa opetuksen ja ohjauksen sekä ammattitaitonsa mukaisesti työssään huolehdittava käytettävissään olevin keinoin niin omasta kuin muiden työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä”.

58 Ks. myös Helminen et al. 2013, s. 748

tovaatimus (tai ”vakuuttuneisuusvaatimus”), joka on kytketty voimakeinojen käytön faktisiin edellytyksiin. Näin ollen puuttumisen tulee perustua tiettyyn tietoon virkatilanteesta ja niistä tilanneominaisuuksista, jotka luovat tarpeen voimakeinojen käyttöön.⁵⁹ Tässä voi olla järkevää vaatia todennäköisyyden enemmyyttä siten, että tulee olla todennäköisempää, että läsnä on tilanne, joka perustaa toimivallan voimakeinojen käyttöön kuin, että sellaista tilannetta ei ole käsillä.⁶⁰ Toisin sanoen käsillä ei ole mainittavaa epäilyä siitä, että tilanne oikeuttaa käyttämään voimakeinoa.

Toinen asia on se, että poliisimies voi virheellisesti uskoa, että käsillä on toimivaltaperusteinen tilanne (eli putatiivitalanne). Sellainen erehdys ei kuitenkaan koske sitä, saako poliisimies erehdyksestään huolimatta käyttää voimakeinoja, vaan sitä, erehtyykö hän faktisesta tapahtumakulusta eli tosiasioista esimerkiksi niin, että hän laukaisuhetkellä uskoo, että käsillä on vakava vaara hengelle tai terveydelle, joka oikeuttaisi ampuma-aseen käyttöön, vaikka sellaista vaaraa ei todellisuudessa ollut. Sitä vastoin virheellinen käsitys oikeussääntöjen sisällöstä käsitellään tuonempana kieltoerehdyksenä (ks. jakso 5).

Lisäksi on katsottava vallitsevan vaatimus tietystä tahdonsuunnasta, eli että voimakeinoa on käytettävä tietyssä tarkoituksessa. Voimakeinojen käyttö on toimitettava virkatoimenpiteen toteuttamiseksi.⁶¹ Tämä vaatimus voidaan lukea myös PolL 1:5:stä: ”Poliisi saa käyttää toimivaltuuttaan vain säädettyyn tarkoitukseen”. Tällainen vaatimus voidaan perustella oikeusvaltiollisesti perustavalla lähtökohdalla, että puuttuminen yksilöön oikeuspiiriin edellyttää, että toimivalta puuttumiseen on olemassa, kun toimenpiteeseen ryhdytään, toisin sanoen, että toimivallan perustava tilanne on käsillä ennen tai viimeistään puuttumishetkellä ja että poliisimies on selvillä tästä.⁶² Voimakeinojen käyttö ei siis saa olla itsetarkoitus eikä niitä saa käyttää vain varmuuden vuoksi, vaan tarkoituksena on tulee olla virkatoimenpiteen toimeenpano konkreettisten olosuhteiden valossa.

Yhteiskunta asettaa suhteellisen korkeita vaatimuksia poliisimiehen käyttäytymiselle ja itsehillinnälle, erityisesti jännitteisissä tilanteissa. Kyky käyttäytyä rauhallisesti ja asiallisesti voi kuitenkin joutua erityiseen paineeseen voimankäyttöä koskevissa tilanteissa. On kuitenkin hyviä syitä katsoa, että itsehillintä on sekä ammattieettinen velvollisuus että niitä poliisitaktisia tietoja, jotka poliisimiehen oletetaan hallitsevan.⁶³ Edellytykset riippuvat osittain persoonallisuudesta, mutta koulutuksessa annetaan painoa myös poliisimiehen käyttäytymiselle, jotta luotaisiin paremmat mahdollisuudet poliisimiehille rauhalliseen ja asialliseen käyttäytymiseen myös kriittisissä tilanteissa.

Tässä yhteydessä voidaan vielä mainita yleiset ja tärkeät PolL 1:6:n oikeusohjeet erilaisten tehtävien suorittamisesta: ”Poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Poliisin tulee

59 Ks. myös Terenius 2013, s. 490-491.

60 Boucht 2011a, s. 152.

61 Terenius 2013 s. 491 on toista mieltä ja katsoo, ettei mitään erityistä tarkoitusta vaadita edellyttäen, että poliisimiehellä on tieto virkatilanteen olosuhteista.

62 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 27 §.

63 Ks. Auglend/Maeland 2016, s 681.

ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä ylläpitämään yleistä järjestystä ja turvallisuutta.” Poliisimiehen pitää siis ensisijaisesti pyrkiä neuvoin ja kehotuksin, tai jos näillä ei ole vaikutusta, käskyin toteuttamaan tehtäviään (käskyllä on neuvoista ja kehotuksista poiketen PoL 1:11:n mukaan suoraan normatiivinen sisältö). Se, että kohdehenkilö jättää noudattamatta käskyn, voidaan nähdä passiivisen vastarinnan muodoksi, joka tarpeellisen ja puolustettavan rajoissa, voi perustaa voimankeinojen käytön.

Poliisin auktoriteetin käyttäminen rauhallisesti mutta määrätietoisesti tottelemiseen kehottaen, eli ns. ”ylipuhumisen mahti” on monesti tehokas vaihtoehto fyysisten voimakeinojen käyttämiseksi, ja näin on vaikeammissakin tilanteissa. Kansalaiset noudattavat tavallisesti poliisimiehen kehotuksia. Tämä liittyy moneen tekijään. Univormua kantava henkilökohtaisiin varustuksiin varustautunut poliisimies edustaa suurempaa valtiollista valtakoneistoa ja saa näin tavallisesti psyykkisen yliotteen hänestä heijastuvalla auktoriteetilla.⁶⁴ Mutta yleiset poliisioikeudelliset periaatteet pätevät myös tässä yhteydessä. Siksi poliisimiehen tulee sovittaa myös kommunikatio eli kielensä, ruumiinkielensä ja käyttäytymisensä vallitseviin olosuhteisiin ja siihen, mikä on katsottava tilanteessa tarpeelliseksi ja puolustettavaksi. Siksi kansalaiseen kohdistuva hyökkäävä ilmaus edellyttää myös sitä, että se on tarpeellinen tilanteessa. Tämän vuoksi poliisimiehen tulee myös pidättäytyä käyttäytymästä pro-osoivasti tai röyhkeästi.

Ainoastaan kun tavoitetta ei voida saavuttaa näillä kahdella toimintavaihtoehdolla, voimakeinojen käyttö voi tulla kysymykseen. Myös päätöslauselman 34/169 3 artiklan mukaan poliisin voimakeinojen käytön tulee aina olla poikkeus. Jos voimakeinoja täytyy käyttää, niitä on käytettävä tavalla, jota tekee niiden seurauksista ennakoitavia ja että niitä voidaan käyttää turvallisella tavalla.⁶⁵ Jos toimenpiteet kohdistuvat useisiin suojattuihin etuihin, tulee niiden priorisointi ottaa huomioon. Poliisin toimenpiteet eivät saa aiheuttaa suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin tehtävän suorittamiseksi on tarpeellista ja puolustettavaa, eikä jonkun oikeuksiin puuttuminen saa olla suurempaa kuin mitä on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi (PoL 1:4). Paitsi voimakeinojen käytön suorita seurauksia tulee myös todennäköiset tai mahdolliset riskit tai seuraukset, jotka liittyvät voimakeinojen käyttöön niiden kohteeksi joutuvalle, samoin kuin erityisen ulkopuolisten turvallisuus ottaa huomioon. Riskien ja seurausten arvioinnin tulee olla jatkuvaa.⁶⁶

Tässä yhteydessä voidaan myös mainita toimenpiteistä luopumista PoL 1:9:ssä koskeva säännös. Poliisimiehellä on oikeus luopua toimenpiteestä, jos sen loppuun suorittaminen voisi johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen tavoiteltavaan päämäärään nähden. Toisinaan voimakeinojen tarve voidaan välttää jäämällä odottamaan sopivampaa tilannetta virkatehtävän suorittamiseksi. Näin ollen toimenpiteistä luopumista koskevalla kysymyksellä on yhteys puuttumisen suhteellisuuden arviointiin (ks. jäljempänä jakso 3.7.4).

PoL 8:6,3:n mukaan toimenpiteen suorittamisen yhteydessä vammoja saaneelle on viipymättä annettava hoitoa ja järjestettävä tarvittaessa lääkärinapua. Jos

64 Henricsen 2012, s. 275.

65 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 27 §.

66 HE 224/2010 vp, s. 83.

henkilö ilmoittaa saaneensa vammoja poliisin toimenpiteen vuoksi, hänelle on mahdollisimman pian annettava tilaisuus päästä lääkärintarkastukseen, tai jos se ei ole välittömästi mahdollista, esteettömän henkilön tarkastettavaksi. Siten poliisilla on velvollisuus järjestää välttämätön sairaanhoito tilanteissa, joissa voimakeinon, ja erityisesti ampuma-aseen, käyttö hengenmenetyksen tai vakavan ruumiinvamman estämiseksi vuoksi syntyy. Tämä on voimassa jo etukäteen, jos on syytä epäillä, että käytetään ampuma-asetta, mutta muussa tapauksessa niin pian kuin mahdollista sen mukaan, kun voimakeino on käytetty. Suomessa sisäasiainministeriön poliisiosasto on laatinut erityisen määräyksen ns. taktista sairaanhoitoa vaativista tilanteista ja erityistilanteista.⁶⁷ Paikalla tapahtuvan adekvaatin sairaanhoidon tarvetta hengenmenetyksen ja muiden vakavampien vahinkojen estämiseksi on korostettu myös EIT:n oikeuskäytännössä.⁶⁸

Lopuksi voidaan todeta, että poliisimiehen tulee olla yleisesti tietoinen myös poliisitoiminnallisen vallankäytön eettisistä ulottuvuuksista.⁶⁹ Poliisi voi toisaalta joutua vaarallisiin tilanteisiin rajoitettuihin informaatioineen ja rajallisine mahdollisuuksineen toimintavaihtoehtojensa punnitsemiseksi. Toisaalta poliisi joutuu puuttumaan myös herkkiin tilanteisiin, jotka asettavat suuria vaatimuksia toimintakyvyn sekä arvostelukyvyn ja itsekontrollin väliselle tasapainolle. Se voima, joka on valtiollisen valtakoneiston taustalla, josta poliisi muodostaa osan, vaatii myös tietoisuutta ja pyrkimystä vastustaa vallan väärinkäyttöä ja epätervettä ”toverihenkeä”.

3.5.2 *Voimakeinojen käytön oikeudellisista edellytyksistä*

Poliisimiehellä on siis PolL 2:17 mukaan toimivalta käyttää voimakeinoja vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi, lennokin tai miehittämättömän ilma-aluksen kulkuun puuttumiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi. Seuraavassa näitä eri tilanteita kuvataan tarkemmin.

1) *Vastarinnan murtaminen.* Voimakeinoja saadaan ensinnäkin käyttää vastarinnan murtamiseksi. Vastarintana voidaan pitää jotakin ihmistoiminnan muotoa fyysisine seurauksineen tai fyysisluonteiseen esteeseen suhtautumista siten, että poliisimies estyy täyttämästä laillista virkatoimintaa. Vastarintaan on katsottava sisältyvän vastarintaa tekevän tahdonsuunnan vaatimus siten, että hänen edellytetään pyrkivän estämään virkatoimintaa. Poliisioikeudellisesti vastarinnan sisältöä ei tule kytkeä rikosoikeudellisiin vastuuedellytyksiin, vaan ne tulee arvioida objektiivisesti. Tämä merkitsee, että pikkulapset ja syntykeettomat kuin myös esim. epileptisen kohtauksen vallassa toimivat voivat tehdä yllä mainittua vastarintaa. Sitä vastoin tarpeellisuus- ja puolustettavuusperiaatteet voivat rajoittaa sallittua voimakeinojen käyttöä sellaisissa tapauksissa. Perusteen sille, että käytetään voimakeinoja tilanteessa, jossa joku tekee vastarintaa, tulee nimenomaisesti olla, että henkilö yrittää estää poliisin toimintaa.

67 Sisäasiainministeriön määräys (20.12.2013, 2020/2013/5262).

68 Ks. *Finogenov and others v. Russia*, n:o 18299/03 273311/03, 20.12.2011, para 266.

69 Ks. *Auglend/Maeland 2017*, s. 625-628.

Vastarinta voi olla aktiivista tai passiivista, joskin näiden erottaminen toisistaan ei aina onnistu. Aktiivisella vastarinnalla tarkoitetaan lähinnä sitä, että toimenpiteen kohde harjoittaa fyysistä väkivaltaa poliisimiestä kohtaan tai hän kiskaisee tai repäisee häntä taikka aktiivisesti potkii poliisimiehen kiinniottoa vastaan. PoL 2:17,2,1:n sanamuoto ei sinänsä vaadi sitä, että vastarinta tulee kohdistaa poliisimieheen. Lähtökohtana on tietenkin, että väkivalta kohdistetaan poliisimieheen, mutta voidaan ajatella, että se kohdistetaan johonkin muuhun. Siten myös väkivalta, jota ei suoraan kohdisteta poliisimiehen, luetaan mukaan, esim. vaikkapa muihin poliiseihin kohdistuva väkivalta, mutta myös omaisuuteen kohdistuva väkivalta silloin, kun omaisuus, esim. huonekalut tai vastaava, rikotaan käytettäväksi poliisin virantäytön esteenä. Sitä vastoin pakoa ei voida pitää vastarintana. Myöskään se, että poliisimiehen tehtävästä vain tehdään jotenkin harmillisempaa, ei merkitse vastarintaa.

Passiivista vastarintaa voi olla se, että henkilö käyttää ruumiinpainoaan tien sulkemiseksi tai muuta, joka vaikeuttaa tai tekee mahdottomaksi poliisimiehen virkatehtävän toimeenpanon, esim. istumalla takavarikoitavan esineen päällä tai että kiinniotettava ruumiinpainollaan vaikeuttaa tai tekee mahdottomaksi kiinnioton toimeenpanon. Voi tapahtua myös niin, että henkilö takertuu kiinni tai haroo jaloilla vastaan, kun häntä viedään pois.

PoL 2:17,1:ssa ei mainita uhkaa erikseen.⁷⁰ Uhka voi kuitenkin olla luonteeltaan erilaista ja ainakin tiettyjen muotojen on katsottavat muodostavan vastarintaa. Verbaalinen eli ”psykkinen” vastarinta, joka ei ilmene fyysisenä toimintana tai laininlyöntinä, ei ole tässä yhteydessä tarkoitettua vastarintaa.⁷¹ Näin ollen pelkkää kielellistä uhkaa tai muita kohdehenkilön ilmaisemia sopimattomuuksia, joita ei konkretisoida fyysisin teonilmaisuin, on pidettävä vastarinnan käsitteen ulkopuolelle kuuluviksi. Jos uhka sitä vastoin saa fyysisen ilmauksen teossa, vastarinnan kriteeri helposti täyttyy, esimerkiksi jos sitä vahvistavat ampuma-aseiden, teräaseiden tai muiden hengenvaarallisten välineiden läsnäolo tai jos henkilö käyttäytyy tavalla, joka tekee uhasta konkreettisemmän.

Miten on arvioitava ns. pelkkää passiivisuutta? Tällä tarkoitetaan lähinnä tilanteita, joissa kyseinen henkilö suhtautumalla täysin passiivisesti, esim. seisomalla täysin hiljaa paikallaan, jättää noudattamatta poliisimiehen ilmaisevan normatiivisesti sitovan käskyn. Esimerkki: A:ta, josta poliisi aikaisemman perusteella tietää, että tämä voi olla väkivaltainen, käsketään poliisimiehen toimesta asettumaan makaamaan, jotta hänet voidaan ottaa kiinni. A seisoo kuitenkin paikallaan ilman vähäisintäänkään ilmausta käskyn täyttämiseen. Saadaanko käyttää voimakeinoja?

Joskus säädetään, että voimakeinoja ei saa käyttää sellaista pelkkää passiivisuutta vastaan, mutta tältä sääntelyltä puuttuu suurempi käytännön merkitys, koska PoL 2:17,1 sallii voimakeinojen käytön henkilön paikalta poistamiseksi.⁷² Poliisimies siis saa joka tapauksessa tarttua henkilöön ja viedä tämän pois. On kuitenkin jotenkin käsitteellisesti epätydyttävää tehdä ero passiivisen vastarinnan ja pelkän passiivisuuden välillä; tiukasti ottaen pelkässä passiivisuudessaakin harjoitetaan tietynmuotoista

70 Vrt. esim. Ruotsin PoL10,1.1 §, jossa uhka mainitaan nimenomaisesti.

71 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 27 §:

72 Ks. Boucht/Frände 2007, s. 100. Näkökantaa on kritisoitu kirjallisuudessa. Ks. Kerttula 2010, s. 376 ja Terenius 2013, 480.

vastarintaa.⁷³ Siksi on hyviä syitä katsoa, että pelkkä passiivisuus, jolloin tekijä voi, eli on kykenevä, noudattamaan poliisimiehen käskyä, tulee käsitteellisesti ymmärtää POLL 2:17,1:n mukaiseksi passiiviseksi vastarinnaksi, mutta että tämän voimakeinon sallittuja rajoja rajaavat tarpeellisuuden ja suhteellisuuden vaatimukset.⁷⁴ Pelkkää passiivisuutta vastaan ei voitane käyttää voimakeinona muuta kuin voimakasta otetta, esim. poistaessa henkilö paikalta.

Toinen asia on se, tuoko tekijän epäilty aikaisempi toiminta myötään erityisen riskin, esim. kun poliisi on saanut ilmoituksen siitä, että tekijä voi olla varustautunut puukolla. Jos tekijä tuolloin osoittaa totaalista passiivisuutta, esim. kieltäytymällä ottamasta käsiä taskuista, tulee voida käyttää voimakkaampia keinoja. Jos hän sitä vastoin sellaisessa tilanteessa esimerkiksi pitää käsiään edessään ja näin myös osoittaa, ettei hän ole aseistautunut, tilanne voi olla toinen. Voimakeinoja voidaan käyttää vain konkreettisen uhkakuvan valossa samalla, kun kohdehenkilön aikaisempi toiminta juuri edellä voi olla merkityksellistä poliisimiehen voimakeinojen käyttöoikeutta arvioitaessa. Mutta myös tässä tapauksessa puuttumisen sallittavuus kuitenkin arvioidaan kaikkien relevanttien tarpeellisuutta ja puolustettavuutta koskevien olosuhteiden perusteella. Pelkän passiivisuuden yhteydessä voi esimerkiksi resurssien saatavuus ja virkatoimen luonne saada erityistä merkitystä.

Tämänkaltainen katsantotapa näyttää saaneen tukea myös tuomioistuinkäytännössä. Esimerkkinä voi voidaan mainita Kouvolan HO:n ratkaisu, joka käsitteli poliisipartion toimintaa sen tavattua A:n, jonka aiemmin illalla oli epäilty huitoneen veitsellä yleisellä paikalla.⁷⁵ Kun partio tapasi A:n, tämä vaikutti aseistamattomalta ja poliisimiehet käskivät hänen pitää kätensä näkyvillä ja asettumaan maahan. Hän totteli poliisimiesten käskyä käsien näkyvillä pitämisestä, mutta sen sijaan kieltäytyi menemästä maahan, koska hän katsoi, ettei hän ollut tehnyt mitään luvaton. Toinen poliisimiehistä kiersi tällöin kehässä A:n ympäri ja kaatoi tämän voimakkaalla fyysisellä otteella maahan. Poliisimiehen ei kuitenkaan onnistunut varmistaa A:n toista, tämän alla ollutta kättä. Koska A ei myöskään kehotuksesta huolimatta ottanut kättä esiin, poliisimies antoi hetken kuluttua koiran hyökätä A:n kimppuun. HO katsoi, että koska A:lla ei tavattaessa ollut veistä tai hän yrittänyt ottaa esille sellaista eikä hän ollut myöskään käyttäytynyt uhkaavasti poliisimiehiä kohtaan tai kohdistanut heihin vastarintaa, niin poliisimiesten olisi, tarpeellisuuden ja puolustettavuuden vaatimusten valossa, pitänyt toistetuilla käskyillä (olla paikallaan ja pitää kädet esillä) saada kontrolli A:n suhteen. Tuomioistuin keskitti huomion koiran käyttöön eikä käsitellyt alkuperäistä fyysistä kiinniottoa, mutta perustelujen voidaan lukea viittaavaan myös siihen suuntaan, että sellaisessa tilanteessa on vältettävä myös voimakkaampia fyysisiä otteita.

Myös passiivisen vastarinnan tulee katsoa sisältävän sitä harjoittavan tahdon-suunnan vaatimuksen, toisin sanoen, että henkilön tarkoituksena on estää poliisin toimintaa.⁷⁶ Jos sellainen tahdon-suunta puuttuu ja liikkumattomuus pikemminkin

73 Olen myös muualla puolustanut tulkintaa, ettei pelkkä passiivisuus muodosta vastarintaa. ks. Boucht 2011a, s. 168-169, mutta nyt muuttanut kantani (ks. Boucht 2014, s. 296).

74 Ks. myös Terenius 2013, s. 496.

75 Diaarinumero R 20/569 7.1.2011.

76 Samalla kannalla myös Kerttula 2010, s. 365.

muistuttaa tiedottoman henkilön tilaa, jolloin henkilö ei kykene liikkumaan esim. päihtymyksen tai muun vastaavan tiedottomuustilan vuoksi, ei voitane helposti katsoa, että käsillä on vastarinta.⁷⁷ Näissä tapauksissa voimakeinoja sellaisen ”vastarinnan” murtamiseksi ei saa käyttää.

On korostettava, että voimakeinojen käyttö on perustettava konkreettiseen uhkakuvaan yksittäistapauksessa eikä siihen saa turvautua vain varmuuden vuoksi esimerkiksi viittauksin kohdehenkilön aikaisempaan vaarallisuuteen. Tällainen aikaisempi vaarallisuus voi antaa perusteen varautumiseen voimakeinojen käyttöön (PoL 2:18,1), mutta se ei anna sinänsä valtuutta voimakeinojen käyttöön, jos aktualisen tilanteen konkreettiset olosuhteet eivät perustetta anna.

2) *Paikalta poistaminen.* Voimakeinojen käyttö henkilön paikalta poistamiseksi eroaa ensimmäisestä kohdasta siinä, ettei henkilö nyt käsillä olevassa tapauksessa tee vastarintaa. Voimakeinojen käyttö voi kuitenkin tulla tässä tapauksessa kysymykseen eri tilanteissa. Kysymyksessä voi esim. olla PoL 2:10:n mukainen henkilön tietyltä alueelta tai paikalta poistaminen, jos hänen uhkaustensa tai muun käyttäytymisensä perusteella on perusteltua syytä olettaa, että hän syyllistyy henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen tai aiheuttaa huomattavaa häiriötä tai välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. Mutta voimakeinojen käyttö paikalta poistamiseksi voi tulla kysymykseen myös esimerkiksi silloin, kun joku on linnoittautunut asuntoon ja käytetään kaasupistoolia, jotta henkilö saataisiin itse poistumaan asunnosta.⁷⁸

3) *Henkilön kiinniottaminen tai vapautensa menettäneen henkilön paon estäminen.* Voimakeinoja saadaan käyttää henkilön kiinniottamiseksi. Kiinniottamisella tarkoitetaan sekä PKL 2:1:n mukaista rikosprosessuaalista kiinniottoa rikosepäily perusteella että hallinto-oikeudellista kiinniottoa. Viimeksi mainitusta on kyse esim. silloin, kun PoL 2:2:n mukaan henkilö otetaan kiinni hänen suojelemisekseen hänen henkeään, ruumiillista koskemattomuuttaan tai terveyttään uhkaavalta vakavalta varalta, jos henkilö ei pysty itse suojelemaan itseään eikä vaaraa voida muutoin poistaa. Poliisimiehellä on PoL 2:1:n mukaan myös oikeus ottaa kiinni henkilö, joka kieltäytyy antamasta henkilötietojaan tai antaa todennäköisesti virheellisiä tietoja henkilöstään. Edellytyksenä on se, että kiinniottaminen on välttämätöntä henkilöllisyyden selvittämiseksi.

Voimakeinoja saadaan myös käyttää joko rikosprosessuaalisin tai poliisioikeudellisin perustein vapautensa menettäneen yrittäessä paeta, toisin sanoen hänen yrittäessä välttää poliisia ilman, että hän itse tekisi vastarintaa. Muotoilu on ymmärrettävä niin, ettei henkilö ei ole myöskään kokonaan kadonnut, vaan on pääasiassa jatkuvasti näkösällä. Nämä tilanteet voivat olla ongelmallisia sen suhteen, minkä tyyppistä voimakeinoa saadaan käyttää, ja myös erehdysriski sen suhteen, kuka tulee ottaa kiinni, on otettava huomioon.⁷⁹ Jonkun karkaamisen estämiseksi käsiraudat saattavat olla adekvaatti voimakeino.

4) *Esteen poistaminen.* Se, että este tulee poistaa, perustuu yleisesti ottaen siihen, että esine estää poliisia pääsemästä paikkaan, jossa jokin tehtävä on suoritetta-

77 Ks. myös Terenius 2013, s. 496.

78 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 27 §.

79 Helminen et al 2000, s. 298.

va. Tyypiesimerkkejä voivat olla lukitun oven murtaminen tai tiellä olevan auton tai eläimen siirtäminen.

5) *Välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estäminen.* Lisäksi voimakeinoja saadaan käyttää välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi. Tässä kysymys on ns. preventiivisestä voimakeinonkäytöstä, jolla pyritään estämään vielä tapahtumaton tapahtuma. Säännös on näin ollen eräs pakkotilasäännöksen muoto (vrt. RL 4:5).

Rikoksella ymmärretään tekoa, josta on laissa säädetty rangaistus. Muu vaarallinen teko voi olla esim. menettely, josta ei seuraa rangaistusta, koska tekijä ei ymmärrä tekonsa seurauksia tai hän ei ole niistä rikosoikeudellisessa vastuussa.

PolL:ssa ei ole nimenomaista primääristä toimivaltanormia, joka vastaisi tätä kohtaa, vaikka PolL 2:10:n sääntely suojasta rikosta ja häiritsevää käyttäytymistä vastaan on osittain käytettävissä. Tässä on omat ongelmansa. Kuten edellä jaksossa 3.2 mainittiin, PolL 2:17 on sekundäärinen toimivaltanormi. Voimakeinojen käyttö vaatii periaatteessa myös sitä, että on olemassa primäärinen toimivaltanormi, joka antaa valtuuden kyseiseen virkatehtävään, jonka suorittamisessa voimakeinoja voidaan tarvita. PolL 2:17,1 menee kuitenkin pitemmälle kuin PolL 2:10 (suoja rikosta ja häiritsevää käyttäytymistä vastaan), ja tätä ylimenevää osaa vastaava primäärinen toimivaltanormi näyttää siis puuttuvan.⁸⁰ Säännöksellä on näin ollen primäärisen ja sekundäärisen toimivaltanormin yhdistelmän muoto. Tiukasti ottaen tästä syntyy tiettyä epävarmuutta koskien sekä sanotun toimivallan että RL 4:5:n yleisen pakkotilasäännöksen muodollista perustaa. Kysymystä ei käsitellä myöskään esitöissä. Koska tarkoitus on antaa poliisille sellainen toimivalta, olisi *de lege ferenda* muodollisesti oikea ratkaisu, että toimivalta käy ilmi PolL:n primäärisestä toimivaltasäännöksestä, jota sitten täydentää PolL 2:17,1:n sekundäärinen toimivalta.

Lopuksi voidaan todeta, että yleisten poliisioikeudellisten periaatteiden mukaan ei ole sallittua käyttää voimakeinoja yksinomaan pakottamaan jotakuta tekemään jotakin, johon oikeusjärjestys hänet velvoittaa.⁸¹ Näin ollen PolL 2:17 ei anna yleistä valtuutta käyttää voimakeinoja pakottamaan jotakuta aktiivisesti tekemään jotakin, esim. antamaan henkilötietonsa, paljastamaan jotakin kuulustelussa, siirtämään jokin esine, jonka hän on pannut tielle esteeksi tai toteuttamaan jokin muu vastaavanlainen teko.⁸²

3.5.3 Käsirautojen käyttö

Nykyisin käsirautojen käyttö (sitominen) säännellään PolL 2:20:ssä. Peruste sille, miksi käsirautojen katsotaan tarvitsevan lain sääntelyä, on siinä että ne rajoittavat huomattavassa määrin henkilön perusoikeuksia- ja vapauksia (lähinnä liikkuma- ja toimintavapautta).⁸³ PolL 2:20:n mukaan henkilön, joka on virkatehtävän kohteena, liikkuma- ja toimintavapautta saadaan rajoittaa käsiraudat laittamalla, muovista sidettä käyttämällä tai muulla vastaavalla tavalla, jos rajoittaminen on välttämätöntä

80 Ks. myös Helminen et al 2012, s. 780.

81 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 27 §.

82 Ks. kuitenkin Terenius 2013, s.492-493.

83 HE 224/2010 vp, s. 86.

virikatehtävän suorittamisen yhteydessä henkilön karkaamisen estämiseksi, väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi tai uhkavan väkivallan torjumiseksi. Näin ollen ”sitominen” tarkoittaa myös muilla välineillä kuin varsinaisilla käsiraudoilla, kuten esimerkiksi muovisiteillä, sitomista. Liikkuma- ja toimintavapauden rajoittamista ei saa jatkaa pitempään kuin on välttämätöntä eikä se saa aiheuttaa kohteena olevalle henkilölle vaaraa tai tarpeetonta kipua.

Käsirautoja (sitomista) saadaan käyttää kolmessa eri tilanteessa. Ensinnäkin karkaamisen estämiseksi, jolla tarkoitetaan tilanteita, joissa arvioidaan, että tekijä voi karata. Sanamuodosta ilmenee, että epäilyn perustana täytyy olla niin konkreettisia seikkoja, että todennäköisyys sille, että henkilö voi yrittää karata, arvioidaan huomattavaksi. Toiseksi käsirautoja saadaan käyttää väkivaltaisen käyttäytymisen hillitsemiseksi, kun kohdehenkilön käyttäytyminen on voimakkaan ulospäinsuuntautunutta. Väkivaltaisen käyttäytymisen näyttää sisältävän kvalifioinnin ”aktiivinen vastarinta” (ks. edellä jaksossa 3.5.2), ja viitanee nimenomaan väkivallan harjoittamista sisältävään aktiiviseen toimintaan. Kolmanneksi käsirautoja saadaan käyttää uhkaavan väkivallan torjumiseksi. Tämä kohta eroaa edeltävistä siinä, että väkivalta ei ole vielä tullut julki. Mahdollisen väkivallan ei myöskään tarvitse suuntautua poliisimiestä kohtaan. Käsirautojen käyttö edellyttää sellaisessa tilanteessa sitä, että väkivaltaa voi suhteellisen todennäköisesti esiintyä, samoin kuin sitä, että sellainen väkivalta on ajallisesti lähellä.

Käsirautojen käytön edellytysten arvioinnin tulee olla konkreettista ja jatkuvaa, eikä se saa olla totunnaisuudesta tapahtuvaa. Esimerkki: poliisi kutsutaan ravintolaan, jossa asiakas on käyttäytynyt väkivaltaisesti ja järjestysmies on tällöin laittanut tälle käsiraudat. Jos kyseinen henkilö on nyt rauhoittunut poliisin ottaessa hänet huostaansa, käsillä ei myöskään ole välttämättä tarvetta jatkaa käsirautojen käyttöä.

3.5.4 Erityisesti kulkuneuvon pysäyttämisestä

Kulkuneuvon voimakeinoin pysäyttämiseen liittyy yleisesti suuria riskejä sekä pysäyttämisen konkreettisesti toteuttavalle poliisimiehelle että kiinnitoton kohteelle kuin myös ulkopuolisille. Lähtökohtana on, että poliisimiehen voimakeinoja käytäessään tulee kontrolloida koko tapahtumakulkua ja tällöin myös kyetä ottamaan huomioon kiinniottoon liittyvät riskit. Tärkeä syy kohonneeseen riskiin kulkuneuvoa pysäytettäessä on se, että poliisimiehen edellytykset kontrolloida tapahtumakulun jatkokehitystä toimenpiteen jo tapahduttua ovat rajalliset. Tämä koskee erityisesti tilanteita, joissa suuri vauhti ja korkea liike-energia usein yhdistyvät toisiinsa. Näin ollen voi olla vaikeaa ennustaa riskejä erityisesti kiinniottoon liittyvien ulkopuolisten osalta. Lisäksi voi olla vaikeata käyttää voimakeinoja turvallisella tavalla sellaisissa olosuhteissa. Kulkuneuvon pysäyttämistä ampuma-aseella käsitellään jaksossa 3.6.4.

Kulkuneuvon pysäyttämiseen voimakeinoin vaaditaan, että voimakeinojen käytön yleiset edellytykset kulkuneuvon pysäyttämiseksi täyttyvät. Primäärinen toimivalta on esim. uuden TLL 182 §:ssä ja PolL 2:11:ssä.

Kulkuneuvo pitää pysäyttää tehokkaalla ja kaikkien osapuolien turvallisuuden takaavalla sekä samalla pakoriskin estävällä tavalla. PolL:n 1:4:n mukaan pätee, että

poliisin tulee ryhtyä puolustettaviin toimenpiteisiin aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi. Poliisin ei myöskään tule omalla toiminnallaan aiheuttaa tarpeetonta varaa liikenneturvallisuudelle tai operaatioon osallistuville. Kohdehenkilön ja ulkopuolisten sekä poliisin oma työturvallisuus on erityisesti otettava huomioon.

VoimakeinoA 2:8,2:n mukaan ennen toimenpiteisiin ryhtymistä pysäytettävä kulkuneuvo on pyrittävä ohjaamaan turvalliselle pysäytyspaikalle, jossa sen nopeutta voidaan alentaa ja kulkuneuvo sen jälkeen pysäyttää. Pakkopysäyttämistoimenpiteestä on mahdollisuuksien mukaan ilmoitettava ennakkoon kaikille tehtävään osallistuville. Lisäksi VoimakeinoA 2:8,3 momentissa säädetään, että poliisiyksiköissä on varauduttava pakkopysäytystilanteisiin ennakkosuunnitelmilla, joissa huomioidaan muun muassa poliisiyksiköiden välinen yhteistoiminta, pakkopysäytykseen soveltuvien paikkojen kartoitus ja valinta ja sekä sovellettavat toimintamallit.

Voimakeinoja kulkuneuvon pysäyttämiseen käytettäessä on tärkeää ottaa huomioon tilanneolosuhteet. Ensimmäinen tärkeä kohta ovat liikenneolosuhteet. Tämä sisältää mm. tien kunnan, toimenpiteen paikan, sään, valaistuksen, liikenteen intensiteetin ja vuorokauden ajan. Lisäksi on otettava huomioon kuljettajan ajotapa hänen kuljettamansa toimenpiteen kohteena olevan kulkuneuvon käytössä sekä kulkuneuvon nopeus samoin kuin se, missä määrin kuljettaja ajotavallaan saattaa muut tienkäyttäjät vaaraan. Ja huomioon tulee ottaa myös se, minkä tyyppisestä kulkuneuvosta on kysymys ja erityisesti sen paino ja muut pysäyttämiseen vaikuttavat seikat. Erityistä huomiota tulee kiinnittää myös ulkopuolisten turvallisuuuteen.

Kun kulkuneuvoa pysäytetään, aiemmin mainitut PolL 2:18,2:n säännökset ovat tärkeitä. Virkatoimen kohteena olevaa tulee varoittaa riskistä joutua voimakeinojen käytön kohteeksi, jos se on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Varoittaminen tulee antaa tavoitteeseen sopivalla ja ymmärrettävällä tavalla. Kulkuneuvon pysäyttämisessä tämä voi sisältää esimerkiksi varoituskilpien käytön. Tarkoituksena on, että henkilölle tulee antaa mahdollisuus pysäyttää kulkuneuvo itse.

Lähtökohtana on se, että kulkuneuvo pysähtyy poliisimiehen merkistä. Kulkuneuvoa pysäytettäessä poliisimiehen antamien merkkien ja määräysten tulee olla selvästi havaittavia, ymmärrettäviä ja yksiselitteisiä (VoimakeinoA 2.7). Vasta kun poliisimiehen (toistuvalla merkinannolla) antamaa merkkiä ei noudateta, voimakeinojen käyttö voi tulla kysymykseen. Kulkuneuvon pysäyttämisessä voidaan käyttää erilaisia tekniikoita. Näihin sisältyvät muun muassa kulkuneuvolla uhkaaminen, kulkuneuvon edellä ajaminen, esteet, kiilaaminen ja kiinniajaminen, piikkimaton käyttäminen ja sulut. Näitä käsitellään kohta seuraavassa.

Toimenpiteestä riippuen voi olla perusteltua *seurata* kulkuneuvoa (kulkuneuvolla uhkaaminen). Seuraaminen tarkoittaa poliisiajoneuvolla ajamista pakenevan ajoneuvon perässä suhteellisen lyhyellä etäisyydellä tarkoituksin pysäyttää pakenevan ajoneuvon jatkokulku. Seuraamisella on kolme tehtävää: 1) saada pakeneva kuljettaja ääni- ja/tai valosignaaleilla tai merkeillä selvästi huomaamaan, että hänen tulee pysäyttää kulkuneuvo, 2) identifioida pakeneva kulkuneuvo ja tehdä tilanteen kokonaisarviointi, ja 3) säilyttää kontakti pakenevaan autoon, jotta toiset poliisiyksiköt saisivat mahdollisuuden käyttää teknisiä apuvälineitä kulkuneuvon pysäyttämiseksi. Kohdetta välittömässä läheisyydessä seuraavien partioiden määrää tulee

mahdollisuuksien mukaan rajoittaa. Muiden käytettävissä olevien partioiden tehtävä voi olla pyrkimys ennustaa se, minkä suunnan pakenija valitsee ja valmistautua pakenijan mahdolliseen pakolla pysäyttämiseen.

Seuraamiseen voi sisältyä huomattavia riskejä kaikille tapahtumaan osallisille, erityisesti, koska seuraaminen voi merkitä asteittaista nopeuden kasvua. Siksi VoimakeinoA 2:8,1:ssa määrätään, että pysäyttämismärkin noudattamatta jättäneen kulkuneuvon seuraamisessa on jatkuvasti tehtävä tilanteen kokonaisarviointia. Näin on erityisesti silloin, kun toimenpide kohdistetaan kaksipyöräiseen kulkuneuvoon. Seuraaminen, joka merkitsee onnettomuusriskiä, ei ole ylipäänsä perusteltua. Tällöin eräs tärkeä arviointikriteeri on pakenijan vaarallisuus. Edellyttäen, että seuraamisesta ei aiheudu vaaraa tai siitä aiheutuu vain vähäinen vaara toisille henkilöille, seuraaminen saattaa olla perusteltua, jos pakenijaa on näytetyn rikollisuuden tai muun syyn vuoksi pidettävä vaarallisena toisten ihmisten hengelle tai terveydelle.

Jos pakenijan vaarallisuutta ei tunneta tai jos se on tunnettu, mutta se ei ole vakavanlaatuista, niin seuraaminen on keskeytettävä heti, kun se merkitsee vaaraa jonkun vahingoittumiselle. Kynnystä sille, milloin näin on asia, ei tule asettaa liian korkealle. Näin ollen seuraaminen pitää keskeyttää säännönmukaisesti silloin, kun onnettomuusriski nousee liian suureksi, esim. kun seuraaminen tapahtuu tiheässä liikenteessä tai kaupungin keskustassa lujalla vauhdilla, mutta myös silloin, kun seurattava auto luo seuraamisesta johtuvia vaaratilanteita muille tienkäyttäjille, vaikkapa niin, että hän ajaa vastaantulevalla kaistalla sen liikenteestä huolimatta. Poliisin tulee tällöin siirtyä jäljityspäätöseen toimintaan. Vaikeita punnintatilanteita saattaa syntyä, jos tekijä on vaarallinen, mutta seuraaminen merkitsee samalla korkeata riskiä ulkopuolisten turvallisuudelle. Tässä tapauksessa pitää tavallisesti ulkopuolisten intressit asettaa ensi sijalle ja seuraaminen keskeyttää. Epäilty voidaan usein ottaa kiinni myöhemmässä tilanteessa.

Kulkuneuvon edellä ajaminen (VoimakeinoA 2:10) merkitsee sitä, että pakeneva auto ohjataan reitille, jossa odottaa yksi tai useampi poliisipartio. Kun pakenija lähestyy poliisipartioita, nämä ajavat kulkuneuvon eteen ja pyrkivät muun muassa kulkuneuvon tilannenopeuden vähentämiseen omaa ajonopeuttaan vähentämällä. Jos on ilmeistä, että pysäytettävä ajaa tarkoituksellisesti polisin kulkuneuvoon kiinni, edellä ajavan kulkuneuvon pysäyttämisyrityksestä on luovuttava (VoimakeinoA 2:10). Lisäksi kulkuneuvon eteen ajamisesta on luovuttava myös silloin, jos pysäytettävä lähtee ohittamaan poliisin kulkuneuvoa paikassa, jossa näkyvyys on riittämätön, tiellä on kohtaavaa liikennettä tai jossa ohittamisesta aiheutuu muuta vaaraa.

Esteellä (VoimakeinoA 2:11) tarkoitetaan esineitä tai rakennelmia, jotka sijoitetaan pakenevan kulkuneuvon tielle ja joiden avulla sen liikettä pyritään estämään, esim. nopeutta hidastamalla tai ohjaamalla kulkuneuvo tiettyyn suuntaan. Esteenä voivat olla esim. puut tai muut kulkuneuvot tai palkit. Esteiden käyttämisestä voi johtua huomattavia riskejä pakenijalle ja hänen kulkuneuvolleen, erityisesti kun kysymyksessä on kova vauhti. Siksi on vaadittava, että on tärkeää välittömästi pysäyttää moottorikäyttöinen kulkuneuvo, ennen kuin esteitä voidaan käyttää. VoimakeinoA 2:11:n mukaan kun kulkuneuvo pysäytetään esteen avulla, estettä ei saa käyttää siten, että siitä voi aiheutua erityistä vaaraa. Tällä tarkoitetaan tien totaalista sul-

kemista esim. betonipalkilla tai ajoneuvolla, minkä johdosta kulkuneuvon täytyisi pysähtyä, jottei tapahtuisi törmäystä esteeseen.

On tärkeää, että kuljettajaa varoitetaan selvällä tavalla esteen käytöstä ja hänelle annetaan mahdollisuus itsenäiseen pysähtymiseen. Yhtenä mahdollisuutena sellaisen varoituksen käytöstä on suurikokoinen taulu, jota valaistetaan partioauton valonheittimillä. On hyviä perusteita katsoa, ettei estettä lähtökohtaisesti saa käyttää, ellei kuljettajaa ole onnistuttu varoittamaan etukäteen, varsinkin jos on pimeää.

Kiilaamisessa (VoimakeinoA 2:12) tarkoituksena on jatkuvan paon estäminen siten, että pakenevan kulkuneuvon ajolinjaan vaikutetaan sivusuunnassa. Kiilaamalla pysäytettäessä kiilattavalle on annettava riittävä mahdollisuus kulkuneuvon itsenäiseen pysäyttämiseen. Kiilaamista ei saa käyttää suurilla nopeuksilla. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan välttää sitä, että kulkuneuvot joutuvat välittömään kontaktiin. Erityistä varovaisuutta kiilaamisessa on noudatettava myös esteiden, kuten puiden tai tiekilpien suhteen, koska niihin liittyvät riskit ovat suuria.

Kiinniajamisessa (VoimakeinoA 2:12) yritetään estää liikkuvan kulkuneuvon eteneminen siten, että poliisikulkuneuvo ajetaan pakenevan kulkuneuvon suhteen niin, että kulkuneuvojen välillä syntyy kontakti. Kiinniajamista saadaan käyttää vain tilanteissa, joissa ajonopeudet ovat suhteellisen alhaiset.

Vanhan kulkuneuvon pysäyttämistä koskeneen asetuksen (1087/2001) mukaan oli luvallista ajaa kiinni moottoripyörään (tai muuhun kaksipyöräiseen kulkuneuvon) vain, jos sen kuljettaja voitiin katsoa vaaralliseksi toisen hengelle tai terveydelle. Tätä rajoitusta ei enää ole uudessa VoimakeinoA:n 2:13:ssä. Rajoitus oli kuitenkin aikaisemmin asiallisesti perusteltu niiden riskien valossa, joita liittyy liikkuvan kaksipyöräisen kulkuneuvon pysäyttämiseen. Siksi olisi hyviä perusteita katsoa, että säännöstä edelleenkin sovellettaisiin.

Piikkimatton käytön tarkoitus (VoimakeinoA 2:13) on pakenevan kulkuneuvon pysäyttäminen tai sen nopeuden alentaminen. Piikkimattoa käytetään sillä osalla tietä, joka on tehty kapeammaksi esteiden tai sulkujen avulla. Pysäytettävää on mahdollisuuksien mukaan ensin varoitettava siitä, että piikkimattoa tullaan käyttämään. Piikkimatton tulee olla mahdollisimman helppo havaita ja muu liikenne tulee mahdollisuuksien mukaan pysäyttää riittävän etäälle piikkimatosta ja ohjata kiertotielle.

Vanhan kulkuneuvon pysäyttämistä koskeneen asetuksen (1087/2001) mukaan piikkimattoa voitiin käyttää moottoripyörän pysäyttämiseksi vain, jos moottoripyöräilijän voitiin katsoa olevan vaarallinen toisen hengelle tai terveydelle, piikkimatto oli varmuudella helposti havaittavissa ja pysäytettävä voitiin saada ajamaan piikkimattoon alhaisella nopeudella. Tällaista rajoitusta ei ole enää uudessa VoimakeinoA 2:13:ssä. Mutta myös tässä aikaisempi rajoitus on asiallisesti perusteltu niiden riskien valossa, jotka liittyvät liikkuvan kaksipyöräisen kulkuneuvon käyttöön. Siksi on hyviä syitä katsoa, että säännöstä edelleenkin sovelletaan.

Voidaan käyttää myös muita mahdollisia välineitä. On esimerkiksi mahdollista käyttää OC-sumutinta henkilöä vastaan, joka joko ajaa henkilöautoa tai moottoripyörää/mopedia. Kuitenkin erityisesti kaksipyöräiseen moottorikulkuneuvon kohdistuvassa voimakeinojen käytössä riski kuljettajan liikenneturvallisuudelle, joka

liittyy OC-sumuttimen käyttöön, voi olla erityisesti suurilla nopeuksilla korkea siten, että kuljettaja mahdollisesti menettää kulkuneuvon hallinnan.⁸⁴

3.5.5 Täydennyspoliisihenkilöstön voimankäyttövaltuudet ja ulkopuolisten apu poliisille

PoliisihallintoL:n 15 b §:ssä säädetään, että jos valtion turvallisuuden tai poikkeuksellisten olojen vuoksi on tarpeellista, valtioneuvosto voi määrätä poliisin henkilöstöä täydennettäväksi erityisellä täydennyspoliisihenkilöstöllä. Näin voi tapahtua esimerkiksi laajempien kontrolloimattomien tapahtumien yhteydessä maan rajoilla silloin, kun poliisin omat henkilöresurssit ovat riittämättömiä tai myös maan rajojen sisäpuolella tai ulkopuolella yleistä vaaraa aiheuttavien suuronnettomuuksien yhteydessä.⁸⁵ Tarpeen vaatiessa täydennyspoliisihenkilöstöä voidaan käyttää myös muiden poikkeusolosuhteiden vallitessa, esimerkiksi jos Suomea vastaan kohdistetaan aseellinen hyökkäys tai maan alueellista koskemattomuutta vakavasti loukataan.

Täydennyspoliisihenkilöstöön voidaan ottaa tehtävään henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan sopiva henkilö, joka poliisipiirin päällikön kanssa tekemänsä sopimuksen mukaan sitoutuu tehtävään. Tehtävät, joista tällainen henkilöstö voi tulla täyttämään, voivat olla vaarallisten alueiden tai onnettomuuspaikkojen eristämistä tai muuta valvontaa järjestyksen säilyttämiseksi laajoilla alueilla tai liikenteen ohjausta evakuoinnin yhteydessä samoin kuin erilaisia tukitehtäviä siviilihallinnon puolella.⁸⁶

Voi sattua, että täydennyspoliisihenkilöstön tarvitsee käyttää voimakeinoja tehtävänsä suorittamiseksi. Tällöin voimassa eivät ole tavalliset laillista toimivaltaa koskevat säännöt. PoliisihallintoL:n 15 b §:n 3 momentin mukaan näihin tilanteisiin sovelletaan PolL 2:17,3:ia. Tämän säännöksen mukaan sillä, joka poliisimiehen pyynnöstä tai suostumuksin tilapäisesti avustaa poliisimiestä tilanteessa, jolloin on välttämätöntä turvautua ulkopuolisen apuun voimakeinojen käytössä erityisen tärkeän ja kiireellisen poliisin virkatehtävän suorittamisessa, on oikeus poliisin valvonnassa käyttää sellaisia voimakeinoja, joihin poliisimies toimivaltansa nojalla hänet valtuuttaa.

Täydennyspoliisimiehen toimivalta siis riippuu poliisimiehen hänelle antamasta toimivaltuudesta. Poliisimiehellä tarkoitetaan tässä jokaista operaatioon osallistuvaa poliisimiestä. Näin ollen toimivaltuutta voidaan myös rajoittaa verrattuna siihen, mikä on voimassa PolL 2:17:n mukaan virassa toimivan poliisihenkilöstön osalta. Sitä vastoin säännös ei merkitse sen yleisen hätävarjelu- tai pakkotilaoikeuden ra-

84 Helsingin HO:n ratkaisussa 17/132530, 30.8.2017 poliisipartio, joka yritti pysäyttää mopedistin, oli ajanut mopedistin rinnalla ja antanut pysäytysmerkin. Kun tällä ei ollut ollut vaikutusta, partio ajoi mopedistin ohi ja suihkutti noin 10 metrin etäisyydeltä mopediin päin OC-sumua. Kun mopedisti näki sumun, hän pysähtyi ja kääntyi, minkä vuoksi hän jäi kontaminoitumatta. Itse poliisimies katsoi, että teko oli eräänlainen varoitus voimakeinojen käytöstä PolL 2:18,1:n mukaan. HO katsoi, että OC-sumuttimen käyttö oli noissa olosuhteissa puolustettavaa osittain mopedistin vaarallisen ajotavan ja osittain liikenneturvallisuuden vuoksi. Jos sumu olisi suunnattu mopedistiin, olisi toisenlainen arviointi ollut mahdollinen. Sen sijaan poliisimiehen väitettä, että tämäntyyppinen voimakeinojen käyttö olisi itse asiassa varoittamista niiden käytöstä, ei voida pitää oikeana. Lähinnä kysymys oli voimakeinojen käytöllä uhkaamisesta.

85 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 41 §.

86 HE 57/1994 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 41 §.

joittamista, joka on edelleen voimassa täydennyspoliisimiehen kuten muidenkin kansalaisten kohdalla.

PoL 2:17,3 koskee muitakin henkilöitä, jotka avustavat poliisimiestä tämän tehtävän suorittamisessa, joko poliisimiehen suostumuksella tai tämän pyynnöstä. Lisäksi ulkopuolista apua antavalle henkilölle voidaan antaa siihen toimivalta vain tietyin vaatimuksin. Vaaditaan osittain sitä, että on välttämätöntä, että ulkopuolisen apuun turvaudutaan, toisin sanoen, että tehtävää ei voida suorittaa tai sen suorittaminen olennaisesti vaikeutuisi, ilman avun saamista, minkä lisäksi tehtävän tulee olla erittäin tärkeä ja kiireellinen. Tämä merkitsee, että toimivalta voimakeinojen käyttöön voidaan antaa vain kvalifioituissa tilanteissa. Voidaan esimerkiksi ajatella, että apua tarvitaan eksyneen lapsen etsimiseksi, joka on vähissä vaateissa kadonnut talvisaikaan maaseudulla ja vallitsee riski hänen paleltumisestaan kuoliaaksi. Lapsen etsimiseksi poliisia avustavalla henkilöllä on mahdollisuus murtautua voimakeinoin seudun latoihin tämän löytämiseksi ja myös käyttää voimakeinoja sellaista henkilöä vastaan, joka mahdollisesti pyrkii estämään etsijää murtautumasta kyseiseen tilaan.

3.6 Ampuma-aseen käyttö (PoL 2:19)

3.6.1 Johdanto

Ampuma-ase on vakavin poliisin käyttämä voimakeino. Potentiaalisesti laajat vahinkovaikutukset sekä kiinnioton kohteelle että ulkopuolisille, viime kädessä heidän kuolemansa, aiheuttavat sen, että ampuma-aseen käyttämisessä tulee noudattaa erityistä varovaisuutta. Yleissopimuksen 34/169 3 artiklan kommentaarin mukaan ampuma-aseen tulee olla aina äärimmäinen keino (”extreme measure”) ja siksi on pyrittävä kaikin ponnistuksin välttämään ampuma-aseen käyttöä.

Poliisin aseenkäyttöä koskevat säännökset olivat aikaisemmin vanhassa VoimakeinoA:n 4 §:ssä (979/2004) ja vanhassa Kulkuneuvon pysäyttämisasiasetuksen (1087/2001) 21 §:ssä.⁸⁷ Nykyisin tässä suhteessa on tapahtunut olennainen muudollinen muutos, koska ampuma-aseen käyttöä koskevat säännöt on korotettu lain tasolle PoL 2:19 pykälässä. Tätä muutosta perusteltiin ampuma-aseen käytön vakavalla luonteella.⁸⁸ Säännösten siirto lain tasolle onkin hyvin perusteltua ja sitä voidaan lisäksi perustella viittaamalla demokraattisen legitimitteetin tarpeeseen, kun otetaan huomioon ampuma-aseen käytön potentiaalisesti kuolemaan johtavat vaikutukset.

Sen seurauksena, että ampumistoimivalta kohotettiin laiksi, syntyy samalla tiettyjä metodisia ongelmia. Voidaan näet kysyä, tuleeko PoL 2:19 *lex specialis* tulkin-tasäännön valossa ymmärtää itsenäiseksi säännökseksi aseenkäytön edellytyksistä⁸⁹ vai pitääkö säännös lukea yhdessä PoL 2:17,1:n kanssa, jossa säännöksessä annetaan yleiset edellytykset voimakeinojen käytöstä. Aikaisemmin kun ampuma-aseen käyttö säänneltiin asetustasolla, oli selvää, että ampuma-aseen käytön tuli täyttää sekä

87 Poliisin ampuma-asetta koskevan sääntelyn historiallisen kehityksen yleiskatsauksena ks. Helminen et al. 2013, s. 787-789.

88 HE 224/2010 vp, s. 86.

89 Tätä mieltä on Helminen et al. 2012, s. 789.

silloisen PolL (493/1995) 27 §:n kriteerit että vanhan VoimakeinoA:n (979/2004) 4,2 §:n vaatimukset. Sitä vastoin uuden PolL 2:19:n esityöt vaikenevat sen suhteen, miten ongelma tulisi ratkaista. PolL 2:19:n esitöissä lausutaan ainoastaan se, että säännös tietyin muutoksin vastaa vanhan VoimakeinoA 4,2 §:n neljää viimeistä virkettä.⁹⁰ Vaikka *lex specialis* tulkinta voisi näyttää muodollisesti oikealta (ampumasetoimivalta ymmärrettäisiin tällöin erityistoimivaltana PolL 2:17:n yleistoisimivaltaan verrattuna), ei *lex specialis* tulkinta ole suinkaan ongelmaton. Esimerkiksi PolL 2:19,1 asettaa vain välttämättömyysvaatimuksen mutta vaikenee tarpeesta ampumaseen käytön puolustettavuuteen. EIS 2 artiklan mukaan vaaditaan kuitenkin sitä, että ampumaseen käyttö on sekä tiukan välttämätöntä että oikeasuhtaista.⁹¹ Lisäksi systemaattiset syyt puhuvat sellaista tulkintaa vastaa, sillä olisi vaikea ymmärtää, miten ampumaseen käyttöä koskevat säännöt, jotka ovat poliisin vahvin voimakäyttökeino, voitaisiin tulkita ottamatta huomioon yleisiä PolL 2:17,1:ssä säädettyjä voimankäyttösääntöjä.

PolL 2:17-20 pykälän säännöksissä muotoillaan PolL:n ”voimakeinopaketti”, mikä näin ollen tulee lukea kokonaisuutena. Siksi paras ratkaisu on se, että PolL 2:19 luetaan PolL 2:17:n yleisten edellytysten kvalifointina siten, että aseiden käyttäminen vaatii sitä, että sekä PolL 2:17 että 2:19 pykälän edellytykset täyttyvät. Näin ollen ampumaseen käytön tulee olla sekä (ehdottoman) välttämätöntä että puolustettavaa.⁹² Lisäksi asiassa pätee PolL 1 luvun yleiset poliisioikeudelliset periaatteet. Siksi tämä lähtökohta asetetaan perustaksi myös seuraavassa.

Erityistä ampumaseen käytössä poliisin muihin voimankäyttövälineisiin nähden on siten se, että ampumaseen käyttö edellyttää aina erityisen PolL 2:19,1:n edellytyksiin perustuvan harkinnan. Näin ollen sekä voimakeinojen käytön yleisten edellytysten (PolL 2:17,1) että aseiden käytön erityisten ehtojen tulee olla täytetty, ennen kuin ampumasetta voidaan käyttää. Tämä pätee tietenkin myös silloin, kun voimankäyttöohjeita annetaan johdetuissa tilanteissa.

Siitä, mitä ampumaseen käytöllä tarkoitetaan, säädetään PolL 2:19,1:ssä.⁹³ Ampumaseen käyttö sisältää kolme eri tilannetta. Ensinnäkin kyse on laukauksen ampumisesta, eli laukauksesta ampumaseella. Toiseksi kysymys on ampumaseen käytöstä varoittamisesta. Käytöstä varoittamisella tarkoitetaan sitä, että potentiaalisen toimenpiteen kohdetta suullisesti radiolla, puhelimella tai vastaavalla (taikka kirjallisella) tavalla varoitetaan siitä, että ampumasetta voidaan tietystä tilanteesta käyttää häntä vastaan. Kolmanneksi kysymykseen voi tulla ampumaseen käytöllä uhkaaminen. Ampumaseella uhkaaminen merkitsee ampumaseen tähtäämistä niin, että se, jota kohti ase suunnataan yleisen elämäkokemuksen mukaan voi joutua voimakkaimman voimankäyttövälineen käytön kohteeksi, jollei aseella vahvistettua käskyä noudateta. Varoituksen ja uhan keskeinen ero on siis se, että va-

90 HE 224/2010 vp, s. 85.

91 Toki PolL 1:3 edellyttää, että poliisin toimenpiteet ovat aina oikeasuhtaisia, minkä vuoksi suhteellisuusvaatimus voitaisiin ottaa huomioon tätä kautta.

92 Esitöiden viittaus vanhan VoimakeinoA:n säännöksiin viittaa siihen, että tämä oli de facto tausta-ajatukseksi. Tämän vuoksi olisi ollut toivottavaa, että PolL 2:19 pykälään olisi sisällytetty viittaus 2:17 pykälään. Sellainen viittaus voisi esim. kuulua: ”Ampumasetta saadaan voimassa olevan PolL 2:17 puitteissa käyttää vain, kun kysymyksessä on...”

93 Nämä säännöt otettiin muuttumattomina vanhan VoimakeinoA 4 §:stä.

roitettaessa toimenpiteen kohdetta ei saateta suoraan vaaraan joutua ampuma-aseen käytön kohteeksi. Käytöksi ei katsota sitä, että ampuma-ase otetaan esille ja saataan toimintavalmiuteen.

3.6.2 Henkilöön kohdistuvan ampuma-aseen käytön edellytykset

PolL 2:19,1:n mukaan ampuma-asetta voidaan käyttää vain silloin, kun kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen eikä lievempää keinoa ole käytettävissä. Näin ollen lähin tarkoitus on pysäyttää vaarallisen henkilön vaarallinen toiminta.

Henkilöön kohdistuva ampuma-aseen käyttö on vakava toimenpide ja siksi sitä on pyrittävä kaikin mahdollisin keinoin välttämään. Myös silloin, kun ampuma-aseen käytön edellytykset ovat käsillä, toimenpide on suoritettava siten, että syntyy vähintä mahdollista vahinkoa (PolL 1:3). Tämä merkitsee sitä, että ampuma-ase on kohdistettava ensi sijassa kehon perifeerisiin osiin (käsiin ja jalkoihin). Tämä tarkoittaa sitä, että henkilöön kohdistettavalla laukauksella on pyrittävä vain tilapäisesti tekemään kohdehenkilö toimintakelvottomaksi.

Aseenkäytön potentiaalisesti vakavien seurausten vuoksi perusvapauksilla ja -oikeuksilla on toimenpiteen kohteelle suuri merkitys ampuma-aseen käytön edellytysten tulkinnassa. Erityisesti PL 7 §, joka koskee oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen on merkityksellinen yhdessä EIS oikeutta elämään koskevan 2 artiklan ja kidutuksen kieltoa koskevan 3 artiklan kanssa (ks. edellä jakso 2.1).

Suomen oikeudessa ampuma-aseen käyttöä ei ole kytketty tiettyntyyppisiin rikoksiin (kuten asia on esim. Ruotsin vuoden poliisin ampuma-aseen käyttöä koskevan julistuksen (1969:84) 2 §:ssä)⁹⁴, vaan kytkös on tekijän toiminnan seurauksiin. Näin ollen ratkaisevaa aseiden käytölle on se, että kyseinen henkilö toimii tavalla, josta aiheutuu välitön ja vakava vaara toisen hengelle tai terveydelle.⁹⁵ Se, että henkilöä todennäköisin syin epäillään törkeästä väkivaltarikoksesta, ei sinänsä anna valtuutta käyttää ampuma-asetta häntä kiinni otettaessa, ellei hänen toimintansa tekohekellä täytä PolL 2:17,1:n ja 2:19,1:n asettamia edellytyksiä. Tämä tarkoittaa myös sitä, ettei ampuma-asetta saa käyttää esim. jonkun pakenemisen estämiseksi, jollei se, että tekijän sallitaan paeta, sinänsä merkitse sitä, että PolL 2:17,1 ja 2:19,1 yhtä aikaa toteutuvat.⁹⁶ Näin voi olla esim. silloin, kun aseistautunut tekijä, joka vähän aikaa ennen on harjoittanut voimakasta henkilöön kohdistunutta väkivaltaa, yrittää päästä pakoon tiheästi asutulla alueella.

Se, että aseiden käyttö kytketään tekohekkeen ja siihen varaan, jonka kohdehenkilö aiheuttaa toiminnallaan, on tarkoituksenmukainen ja käytännöllinen tapa säännellä poliisin ampuma-aseiden käytön edellytyksiä. Se, että kysymys tekijän konkreettisesta toiminnasta on ratkaisevaa sille, saadaanko ampuma-asetta käyttää, antaa

94 Ruotsalaisesta sääntelystä ks. Boucht 2011a, s. 216-236.

95 Kohdehenkilön aiheuttamaa vaaraa keskeisenä kriteerinä ampuma-aseiden käytölle korostetaan myös EIT:n oikeuskäytännössä. Ks. Putinseva v. Venäjä, n:o 33498/04. 10.5.2012, para 64.

96 Tämä on linjassa EIT:n kananottojen kanssa ratkaisussa Juozaitienė ja Bikulcius v. Lithuania, n:o 70659/01, 74371/01 24.7.2008, para 72.

myös poliisimiehelle paremmat edellytykset oikeiden arvioiden tekemiseen kuin että aseenkäyttö olisi sidottu todennäköisyysarviointeihin, jotka koskisivat epäilyä tietäntyyppisestä rikollisuudesta.

Ampuma-aseen käytön ehdot ovat yleisesti ottaen asetettu korkealle. Vaaditaan, että vaara toisen hengelle tai terveydelle on ”välitön ja vakava”. Poliisioikeudellisesti tämä merkitsee konkreettista vaaraa.⁹⁷ Poliisioikeudellinen vaaran käsite tulee lähtökohtaisesti perustaa todennäköisyyteen siitä, että tietty havaittava riskipitoinen asiantila, nimenomaan niiden olosuhteiden valossa, jotka poliisimies kykeni havaitsemaan tekohetkellä (*ex ante*), voi synnyttää tietyn vahingon tai epätoivotun seurauksen, jollei sitä estetä ampuma-asetta käyttäen poliisioikeudellisella toimenpiteellä.⁹⁸ Todennäköisyysvaatimus on asteikolla, joka ilmaistaan sanoilla ”syytä epäillä” ja siinä lähdetään arvioinnista, jonka keskivertoa edustava poliisimies olisi siinä tilanteessa tehnyt.⁹⁹ Abstraktinen vaara, jossa tarkastellaan enemmän seurauksia, joita teko voi aiheuttaa tekotyypinä mutta jossa vaara ei toteudu konkreettisessa tilanteessa, ei ole riittävä ampuma-aseen käytölle.

PolL 2:19,1:n lisätunnusmerkki ”välitön ja vakava” tulee kuitenkin katsoa tavallisen tunnusmerkin kvalifioinniksi. Siten vaaran tulee olla sekä välitön että vakava.

Tavallisessa poliisioikeudellisessa vaarassa vaaran siis katsotaan olevan ”syytä epäillä”- tasoista eli selvästi alle 50 %. Välittömyyden vaatimuksen tulee kuitenkin ymmärtää ankaroitavan tätä todennäköisyysvaatimusta. Oikeudellisesti vaatimus voidaan ymmärtää niin, että ampuma-aseen käytöltä edellytetään, että hengen tai terveyden vaaran tekijän riskipitoisen toiminnan seurauksena tulee olla enemmän todennäköinen kuin epätodennäköinen. Mutta muotoilu ”välitön ja vakava” itse asiassa viittaa siihen, että vaaditaan vielä suurempaa todennäköisyyttä, kun ampuma-ase suunnataan henkilöön kohdistuen. Todennäköisyyttä, että vaara toteutuu vahingoksi, tuleekin tällöin lähinnä luonnehtia ilmauksella ”todennäköisyys, joka lähestyy varmuutta”.¹⁰⁰ Näin ollen poliisimiehen tulee olla käytännöllisesti katsoen varma siitä, että vaara toteutuu, kuten esim. että uhri joko kuolee tai vammautuu vakavasti, ellei tapahtumakulkua katkaista ampuma-asetta käyttäen.

Se, että vaaran tulee olla ”välitön”, merkitsee myös vaaran ajallisen ulottuvuuden mahdollista täsmentämistä. Vaaditaan, että vaaran mahdollinen toteutuminen on ajallisesti lähellä, toisin sanoen, että käsillä on tietty akuuttisuuden aste. Myös tavallisen poliisioikeudellisen vaaran osalta asetetaan aikavaatimus, joka merkitsee,

97 Poliisioikeudellista vaaran käsitettä koskevasta keskustelusta, ks. Boucht 2018, s. 327-347.

98 Helminen et al. 2000, s. 26, jossa poliisioikeudellinen vaara määritellään siten, että kyseessä on ”yleisen elämäkokemuksen mukaan varteenotettava riski siitä, että yleistä järjestystä häiritään tai että yleisen järjestyksen ja turvallisuuden suojelupiiriin kuuluvia etuja vahingoitetaan tai että sellainen häirintä ylittää normaalin elämän sietorajan”.

99 Helminen et al. 2000, s. 27. Todennäköisyysarvioinnille rakentuva vaaran käsite siten, että tuon arvioinnin tulee tapahtua ennen toimenpiteeseen ryhtymistä, on myös linjassa muiden Pohjoismaiden kanssa. Ks. esim. Auglend 2016, s 539-542, Henricson 2012, s. 129, Sjöholm 1978, s. 43-46. Saksassa vaara on käsillä ”wenn eine Sachlage oder Verhalten bei ungehinderten Ablauf des objektiv zu erwartender Geschehens mit Wahrscheinlichkeit ein polizeilich geschütztes Rechtsgut schädigen wird” (Ks. Liskan/Denninger 2006, s. 317 reunanumero 39).

100 Saksalaisessa oikeudessa muotoilun ”unmittelbar bevorstehende Gefahr” on katsottu sisältävän paitsi vaatimuksen ajallisesta läheisyydestä myös todennäköisyyden asteen siitä, että vahinko toteutuu. Todennäköisyysvaatimus siitä, että vahinko toteutuu, ilmaistaan tällöin usein luonnehdinnalla ”an Sicherheit grenzende Wahrscheinlichkeit”. Ks. esim. Saksan Liittovaltion Hallinto-oikeuden ratkaisu 45 (26.2.1974, BVerwG I C31.72), s. 58.

että vaaran toteutumisen tulee olla ennakoitava eli tapahduttava lähihetkessä. Mutta ampuma-aseen käytössä henkilöä vastaan myös aikavaatimuksen tulee olla tiukennettu. Näin ollen on vaadittava, että vaaran mahdollinen toteutuminen on jo alkanut (hyökkäys aloitettu) tai on ajallisesti niin lähellä, että seuraus voi syntyä lyhyen aikajakson puitteissa. Tässä lienee lähtökohtaisesti kysymys sekunteista tai muuten joistakin lyhyistä hetkistä. Siksi ei ole normaalisti riittävä, että käsillä on epäselvempi tai etäisempi mahdollisuus vaaran toteutumiselle (esim. siten, että mahdollinen uhri on vaaran vaikutusalueen ulkopuolella mutta saattaa myös joutua sen piiriin).

Vakavuusvaatimus on ensi sijassa suhteessa vaaran latuun.¹⁰¹ Vain vaara, joka merkitsee sitä, että voi syntyä vakavia vahinkoja, voi oikeuttaa aseiden käyttöön. Hengen menetys merkitsee aina sellaista vakavaa vaaraa, mutta terveyden vaarantamisen osalta säännös näyttäisi vaativan vaaraa, joka vastaa vakavampia ruumiinvammoja (lähinnä törkeää pahoinpitelyä koskeva RL 21:6). Tarkoitus on tässä estää aseiden käyttö muissa kuin voimakasta väkivaltaa sisältävissä tilanteissa.

Se, milloin nämä edellytykset täyttyvät, tulee ratkaista tilannekohtaisen arvioinnin perusteella. Tyypiesimerkkinä uuden PolL 2:17:n mukaisesta tilannesovelluksesta voisi olla se, että tekijä on varustautunut ampuma-aseella, puukolla tai räjähdysaineella ja oleskelee kadulla tai raitiovaunupysäkillä ja uhkaa tällöin joko paikalla olevaa poliisimiestä tai muita henkilöitä. Pelkästään se, että jollakin on mukanaan esim. puukko tai ampuma-ase mutta on muuten passiivinen, ei sitä vastoin automaattisesti merkitse, että ampuma-aseiden käytön edellytykset täyttyvät. Vaaditaan, että toimija aiheuttaa konkreettisen ”välittömän ja vakavan” vaaran. Kuitenkin henkilöltä aseiden nostamiseen menevä aika voi sellaisessa tilanteessa saada aikaan sen, että aseella uhkaamisen kriteerit täyttyvät. Välttämättömyys- ja suhteellisuus-kriteereistä kuitenkin johtuu, ettei aina ole sallittua myös laukaista asetta (ks. jakso 3.7).

Tekijän aikaisemmalla toiminnalla voi myös olla merkitystä, esimerkiksi kun tekijä pitää ampuma-asetta kädessään mutta on muussa suhteessa passiivinen. Jos hän on sitä vastoin ampunut henkilöitä kohti, asiaa saatetaan arvostella toisella tapaa, mikäli hän kieltäytyy noudattamasta poliisimiehen käskyä. Toisaalta ulkopuolisten turvallisuudelle aiheutuva riski voi puhua aseidenkäyttöä vastaan, jos esimerkiksi on kysymys liikennöidyistä kaduista kaupungin keskustassa.

Ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla niin, että tekijän tulee olla aseella varustautunut, jotta ampuma-asetta voitaisiin käyttää. Voidaan ajatella esimerkiksi tilannetta, jossa tekijä kohdistaa toiseen henkilöön vakava väkivaltaa potkuin ja päähän osuin lyönnein, mutta henkilöt ovat korkean aitauksen takana, jota poliisi ei kykene ylittämään tai kiertämään. Jos ajallisen ulottuvuuden vuoksi ei kuitenkaan ole uskottavia vaihtoehtoja vaarallisen toiminnan pysäyttämiseksi, ampuma-asetta pitää saada periaatteessa käyttöä tällaisessa tilanteessa (edellyttäen, että välittömän ja vakavan vaaran edellytykset hengelle tai terveydelle täyttyvät).

Mutta miten on arvioitava jo alkaneita vaaratilanteita, joissa vaaran toteutuminen on epävarmempaa, esimerkiksi panttivankitilannetta, jossa tekijä suuntaa pistoolia panttivangin päähän 20-30 minuutin ajan ja yhdistää toteuttamisuuhkaan joukkoon

101 Ks. Frände 1994, s. 47-48.

asettamiaan vaatimuksia (esim. suojelurahan maksamisen)? Tässä lienee katsottava, että vaara on käsillä niin kauan kuin vaaratila jatkuu ja tekijä voi toteuttaa vaaran ilman mitään välivaiheita (esimerkiksi jäljelle jää enää vain liipaisimen vetäminen.) Vaaran toteutumistodennäköisyys voi tietenkin vaihdella olosuhteiden mukaan.

Sen sijaan vaara omaisuudelle ei ole riittävä oikeuttamaan ampuma-aseen käyttöä. Voidaan kysyä, olisiko tästä poikkeuksena se, että tekijä kohdistaa välittömän ja vakavan vaaran poliisikoiraan, koska koira katsotaan poliisimiehen työvälineeksi. PoL 2:19,1:n mukaan vaaditaan selväsanaisesti, että vaara kohdistetaan ”jonkun henkeen tai terveyteen”, ja edellä sanotun mukaan tämä tulee tulkita tiukasti. Näin ollen on katsottava, ettei sanotunlaisen tilanteen tule oikeuttaa ampuma-aseen käyttöön.

Lisäksi vaaditaan, ettei käytettävissä ole lievempää keinoa. Tämä toistaa tavallisen PoL 2:17,1:n mukaisen hätävarjeluvaatimuksen, jota tulee kuitenkin, EIT:n käytännön valossa, tulkita ankarasti, kun on kysymys mahdollisesta tappavasta toimenpiteestä. Kuten aikaisemmin mainittiin, EIS vaatii, että mahdollinen tappava teko on ”ehdottoman välttämätön”. Tämän arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota virkatoimenpiteen merkittävyyteen sekä tilanteen sisältämään hengen ja terveyden vaaraan samoin kuin siihen, kuinka suuri riski on siitä, että voimankäyttö johtaa hengenmenetykseen. Ankaroitetusta vaatimuksesta johtuu myös se, että poliisimiehen tulee ennen ampuma-aseen käyttämistä tehdä konkreettinen arviointi vaihtoehtoisista välineistä, esim. koiran, OC - sumuttimen tai etälamauttimen käytöstä virkatoimenpiteen tarkoituksen saavuttamiseksi. Tällöin tulee olla ilmeistä, että vähemmän puuttuvat välineet ovat riittämättömiä virkatoimenpiteen suorittamiseksi.

Sen, että vaaditaan vaaran kohdistamista ”jonkun toisen henkeen tai terveyteen”, on katsottava merkitsevän, ettei aseiden käyttö ole mahdollista silloin, kun vaara kohdistuu yksinomaan kohdehenkilöön itseensä esimerkiksi itsemurhayrityksessä.

3.6.3 Aseen käyttö muissa tilanteissa

Ampuma-asetta saa lisäksi käyttää kiireellisessä ja tärkeässä tehtävässä esineen, eläimen tai vastaavaan esteen poistamiseksi. Ampuma-aseiden käyttö esteen poistamiseksi voi merkitä esimerkiksi eläimen tappamista tai ampuma-aseiden käyttämistä oven tai portin avaamiseksi tietyille paikalle pääsemiseksi. Kuitenkin vaaditaan, että kysymys on kiireellisestä tehtävästä, jolla on rajoitetut ajalliset puitteet ja jossa ei ole mahdollista odottaa vaihtoehtoisia ratkaisuja esteen poistamiseksi.

Lisäksi on asetettu kvalifioitu vaatimus tehtävän luonnetta koskien, sillä tehtävän tulee olla tärkeä. Tärkeys arvioidaan yksittäisen tilanteen valossa, mutta rajoituksen perusteluna ei ole se, että millainen tahansa kiireellinen tehtävä oikeuttaisi ampuma-aseiden käytön esteen poistamiseksi. Tärkeitä voivat olla esimerkiksi tehtävät, joilla pyritään estämään vakivaltarikoksia tai sellaisten rikosten seurauksia tai muuten toimitaan jonkun henkilön hengen pelastamiseksi. Tällöin tulee asettaa myös vaatimus koskien aseiden valintaa niin, että tietoisuus ympäristöstä otetaan huomioon, kuten esim. se, mitä oven takana piilee.

Ampuma-asetta ei saa käyttää väkijoukon hajottamiseksi, ellei aseessa käytetä kaasupatruunoita tai muita vastaavia ammuksia niistä erikseen annettujen määrä-

ysten mukaisesti. Primäärinen toimivaltanormi väkijoukon hajottamiseksi on PolL 2:9:ssä. Tämän mukaan ampuma-asetta ei saa käyttää esim. varoituslaukauksen ampumiseksi mielenosoitusten yhteydessä, koska varoituslaukauksen edellytykset ovat samat kuin tähdätyissä laukauksissa. Mielenosoitusten yhteydessä ampuma-asetta saadaan käyttää laukaisemalla kaasupatruuna mielenosoittajia vastaan. Laukaiseminen tapahtuu erilaisilla kaasuaaseilla.

3.6.4 Ampuma-aseen käyttö pysäytettäessä kulkuneuvoa

Voimakeinojen ja ampuma-aseen käyttöä koskevat säännöt olivat aiemmin VoimakeinoA:n 12-22 §:ssä. Uuden PolL:n tultua voimaan vanha VoimakeinoA kuitenkin lakkasi olemasta voimassa. Sitä vastoin uudessa PolL 2:19 §:ssä ei sanota mitään ampuma-aseen käytöstä kulkuneuvoa pysäytettäessä ja myös esityöt vaikenevat asiasta. Uuden VoimankäyttöA:n 2:8,4:ssa säädetään lyhyesti, että ampuma-aseella kulkuneuvoa pysäytettäessä otetaan huomioon se, mitä on säädetty ampuma-aseen käytöstä PolL 2:19:sä. Lähtökohtana siis on, että ampuma-aseen käytön yleiset periaatteet pätevät myös kulkuneuvoa pysäytettäessä. Tämä näyttää siten tietyin osin sisältävän tiukennuksen aikaisempaan verrattuna niiden edellytysten suhteen, jotka koskevat ampuma-aseen käyttöä kulkuneuvoa pysäytettäessä. Samalla ampuma-aseen käyttöä koskevien erityisten sääntöjen puuttuminen merkitsee sitä, että tietyt kysymykset ovat jääneet sääntelemättä, esim. se, tuleeko aseenkäytön edellytysten täytyttyä kulkuneuvon kaikkien matkustajien osalta sikäli kuin näitä kuljettajan lisäksi kulkuneuvossa on.

Ampuma-aseen käyttäminen liikkeessä olevaa kulkuneuvoa vastaan on hyvin riskialtista, koska sekä kiinnioton kohteelle että ulkopuolisille voidaan aiheuttaa suunniteltua vakavampia seurauksia (ks. esim. KKO 1990:136). Näin on erityisesti, kun ampumaetäisyys on pitkä tai kun pimeyden, sumun, sateen tai vastavalojen vuoksi vallitsee huono näkyvyys. Lisäksi kuljettaja voi menettää kulkuneuvon kontrollin, joka voi merkitä suuria vahinkoriskejä paitsi kuljettajalle myös ulkopuolisille ja muille tienkäyttäjille sekä muille lähistöllä oleville. Nämä riskit kasvavat erityisesti silloin, kun nopeus on suuri ja ampuma-aseen käyttö tapahtuu tiheään asutulla alueella. Sitä paitsi virka-ase ei ole erityisen tehokas väline liikkuvan kulkuneuvon pysäyttämiseksi, vaan pysäyttäminen voidaan toteuttaa tehokkaammin muita välineitä käyttämällä.

Kulkuneuvon pysäyttämisessä vaaditaan ensinnäkin primäärinen toimivalta kulkuneuvon pysäyttämiseen. Lainkohdat löytyvät esimerkiksi tieliikennelaista ja PolL 2:11:stä. Lisäksi tulee, kuten tavallisessa kulkuneuvoon kohdistuvassa voimankäytössä, ottaa huomioon liikenteen vilkkaus samoin kuin käsillä olevat liikenne-, sää-, tie- ja valaistusolosuhteet. Huomioon tulee lisäksi ottaa kuljettajan todennäköinen tila (esim. päihtymys vai ei, psyykkisesti stabiili vai ei), pakenevan kulkuneuvon tyyppi ja vauhti sekä pysäyttämiseen vaikuttavat muut tekijät. Erityistä huomiota tulee kiinnittää ulkopuolisten turvallisuuteen.

Lisäksi vaaditaan, että PolL 2:19:n edellytykset täytyvät. PolL 2:19,1:n yleissäännös vaatii, että ampuma-asetta saadaan käyttää vain sellaisen henkilön toiminnan pysäyttämiseksi, joka aiheuttaa välitöntä ja konkreettista vakavaa vaaraa toisen

hengelle tai terveydelle eikä käsillä ole lievempää keinoa toiminnan pysäyttämiseksi. Tämä merkitsee näin olen sitä, että ampuma-asetta ei saa käyttää kulkuneuvoa vastaan henkilön kiinniottamiseksi, jollei toimimatta jättäminen merkitse välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle ja terveydelle. Siten myös tässä on kysymys vaarallisen henkilön vaarallisen toiminnan pysäyttämisestä. Näin ollen esimerkiksi vaara omaisuudelle taikka abstraktinen vahingonvaara eivät ole riittäviä.

Rovaniemen HO:n ratkaisussa 14/143718, 17.10.2014 poliisimies käytti asetta pysäyttääkseen kulkuneuvon, joka ajoi vastakkaisella ajokaistalla, jolla ei ollut muuta liikennettä. Kulkuneuvossa olijoita epäiltiin varkaudesta. Poliisimies ampui luodin auton takarengasta kohti, mutta luoti osui kulkuneuvossa olleeseen matkustajaan, joka vahingoittui. HO katsoi, että poliisimiehellä oli sinänsä toimivalta käyttää ampuma-asetta, mutta ei problematisoinut vaaratilannetta lähemmin. Tuomioistuimien ei sitä vastoin hyväksynyt poliisimiehen hätävarjeluväitettä, koska oli kiistatonta, ettei vastaantulevalla kaistalla ollut liikennettä eikä sellainen abstraktinen vaara ollut riittävää hätävarjelu-oikeuden myöntämiselle (vastaantulevalla kaistalla olisi pitänyt tulla vastaan yksi tai useampi auto). Mutta kuten edellä todettiin, abstraktinen vaara ei ole myöskään riittävä antamaan voimankäyttövaltuutta eikä valtuutta ampumaseen käyttöön. Siten tässä tapauksessa tuomioistuimien olisi voinut samalla perusteella kuin se hylkäsi hätävarjelu-oikeuden myös hylätä ampuma-aseen käyttövaltuuden.

Kulkuneuvoon kohdistuvassa aseenkäytössä tulee ottaa huomioon henkilön mahdollinen aseistus ja muut seikat samoin kuin hänen toimintansa välittömästi ennen tilannetta, kun arvioidaan sitä, ovatko ampuma-aseen käytön edellytykset käsillä. Jos esim. tiedetään, että henkilö on (raskeasti) aseistautunut ja juuri aikaisemmin syyllistynyt törkeään ryöstöön, aseenkäytön edellytykset voivat täytyä.

Autoa voidaan myös kuljettaa tavalla, joka aiheuttaa välittömän ja vakavan vaaran toisen hengelle tai terveydelle, esim. kun vilkkaasti liikennöidyllä kadulla ajetaan autoa pitempiä matkoja vastaantulevalla kaistalla. Jos henkilön aikaisemmasta ajotavasta voidaan päätellä, että kyse ei ole lyhytaikaisesta vaarallisesta ajotavasta, vaan henkilö tulee jatkamaan menettelyään, ellei häntä pysäytetä, toimivalta ampuma-aseen käyttöön voi tulla kysymykseen, edellyttäen että se on ehdottoman välttämätöntä ja puolustettavaa.

Autoa voidaan myös käyttää aseena, jos esimerkiksi henkilöauto tai kuorma-auto ajetaan kulkutielle, jolloin useat henkilöt joutuvat kuolemanvaaraan tai vakavaan terveydenvaaraan. Tästä on monta esimerkkiä viime aikoina eri eurooppalaisissa kaupungeissa usein kuolemanseurauksineen. Tämän tyyppisen toiminnan tulee voida oikeuttaa ampuma-aseen käyttö. Tässä voi kuitenkin välttämättömyyskriteeri voi asettaa tiettyjä rajoituksia. Kuten tuonnempana ilmenee, aseiden käyttö ei voi olla välttämätöntä, jos havaitaan varsin todennäköiseksi, ettei sillä ole tarkoitettua seurausta. Näin on silloin, kun onnistutaan pysäyttämään ampuma-aseella kulkuneuvo niin, että itse kulkuneuvolle aiheutetaan vahinkoja, erityisesti käyttäen rajoitettua tulivoimaa, jota käsiaseiden käyttö merkitsee. Se, että kulkuneuvo pysäytetään, vaatii useimmiten, että kuljettaja tehdään vahingoittamiskelvottomaksi. Mutta tähdäty

julkisoikeudellinen kuolettava laukaus ei ole Suomen nykyisen oikeuden mukaan sallittu (ks. jakso 3.6.6). Sikäli kuin laukaus arvioidaan välttämättömäksi, tämän tulee tapahtua RL 4:4:n hätävarjelua koskevien sääntöjen mukaan.

Kuten alustavasti mainittiin, nykyisin on sääntelemättä se, pitääkö ampumaseen käytönedellytysten täytyä kaikkien osalta silloin, kun kulkuneuvossa on useampia henkilöitä. Tämä kysymys voi aktualisoitua esimerkiksi panttivankitilanteissa mutta myös muutoin, kun kulkuneuvossa on useita matkustajia ja sitä kuljetetaan tavalla, josta seuraa välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle. Vanhan VoimakeinoA 21 §:ssä säädettiin nimenomaisesti, että jos kulkuneuvossa on useita henkilöitä, edellytysten tuli täytyä kaikkien osalta.¹⁰² Sitä vastoin sekä PoLL 2:19 että uusi VoimakeinoA vaikenevat tässä suhteessa. Lähtökohdaksi tulee näin ollen asettaa, ettei nykyisin voida asettaa nimenomaista vaatimusta siitä, että edellytysten tulee täytyä kaikkien osalta, jotta ampumaseen käyttö olisi mahdollista. Se taas, voiko voimakäyttö vahingoittaa ulkopuolisia on seikka, joka otetaan huomioon suhteellisuusarvioinnissa (ks. jakso 3.7.4).¹⁰³

Näin ollen ampumase voi tulla periaatteessa käytettäväksi tilanteissa, joissa PoLL 2:19 edellytykset eivät täyty kaikkien kulkuneuvossa olevien osalta, jos kuljettajan toiminta aiheuttaa selvän, vakavan ja välittömän vaaran muille, mikäli kuljettajaa ei pysäytetä. Tämä näkökanta tuntuu hyvin perustellulta, koska tiukka pitäytymiseen aikaisempaan sääntöön saattaisi merkitä, että edellytykset puuttua toimintaan, joka aiheuttaa välittömän ja vakavan vaaran toisen hengelle tai terveydelle, estyisivät esimerkiksi silloin, kun kulkuneuvoa käytetään aseena. Näkökanta on myös EIT:n oikeuskäytännön mukainen. Kulkuneuvon kohdistuvaan aseenkäyttöön liittyvien riskien valossa ja yhdistyneenä vielä siihen, että pysäytysvaikutus on monissa tapauksissa rajoitettu, aseenkäytön edellytyksiä tulee näissä tilanteissa tulkita rajoittavasti. Siksi lähtökohdan tulee edelleenkin olla, että ampumaseen käytön edellytysten tulee täytyä kaikkien kulkuneuvossa olevien osalta. Ampumaseen käytön on tultava näissä tapauksissa kysymykseen vain kvalifoiduissa vaaratilanteissa tiukan välttämättömyysarvioinnin mukaan.

On myös hieman epäselvää, onko aseiden käyttö sallittua kaksipyöräisiä kulkuneuvoja, kuten moottoripyöriä, mopedeja tai polkupyöriä vastaan. Sellaisen kaksipyöräisen kulkuneuvon pysäyttäminen voimankäytöllä on erityisen riskialtista kuljettajan (ja mahdollisen matkustajan) vaaranalaisuuden vuoksi, koska heitä auton runko ei suojaa. Tämä asia ei ollut aikaisemminkaan nimenomaisesti säännelty, mutta vanhan VoimankäyttöA:n 14 §, 20 § ja 22 § viittasivat siihen suuntaan, että restriktiivisyyden tuli päteä kaksipyöräisiin kohdistuvassa voimankäytössä. Ampumaseen käyttöön sovellettuna voitaisiin päätyä siihen, että merkittävän rajoittavuuden tulisi päteä, vaikkei olisikaan mitään absoluuttista kieltoa käyttää ampumasetta kaksipyöräisiä kulkuneuvoja vastaan.

102 Vanhan oikeuskäytännön osalta voidaan mainita Rovaniemen HO:n ratkaisu 14/143718, 17.10.2014. Poliisimies tuomittiin, koska hän ei ollut ottanut huomioon, että autossa oli saattanut olla toisia henkilöitä, joiden osalta ampumaseen käytön edellytykset eivät olleet täyttyneet. (Poliisimies oli aikaisemmin saanut tiedon siitä, että kolme henkilöä oli liikkunut takaa-ajetulla autolla).

103 Ks. Juozaitiene' and Bikulcius v. Lithuania, n:o 70659/01, 24.4.2008, jossa tuomioistuin ei asettanut kieltoa aseiden käyttöön, ellei edellytykset täyttyneet kaikkien matkustajien osalta; sitä vastoin ulkopuolisten turvallisuus on tärkeä seikka puolustettavuusarvioinnissa.

Kuten edellä jaksossa 3.5.4 kävi selville, voimassa olevan VoimakeinoA:n mukaan ei vallitse samanlaisia rajoituksia, kun kaksipyöräistä kulkuneuvoa pysäytetään pakolla. Lähtökohdana on PoL 2:19 mukaiset aseenkäyttöä koskevat yleiset säännöt, mikä merkinnee, että ampuma-aseen käyttö on periaatteessa sallittua tämäntyyppistä kulkuneuvoa vastaan. Mutta ottaen huomioon suuret riskit tämäntapaisessa ampuma-aseen käytössä ja sen restriktiivisyyden, jonka tulee seurata välttämättömyys- ja puolustettavuusarvioinnista, on syytä katsoa, että sellainen aseenkäyttö voidaan toteuttaa vain hyvin restriktiivisesti. Siksi on hyviä perusteita myös voimassa olevan oikeuden mukaan ottaa huomioon rajoitukset, jotka koskivat aikaisemmin kaksipyöräisiä kulkuneuvoja. Aseenkäyttö esimerkiksi moottoripyöriä tai mopedeja (taikka polkupyöriä) vastaan voidaan hyväksyä vain poikkeustapauksessa, kun vahva tarve puhuu asian puolesta, esimerkiksi jos tekijä pyöräilee tai ajaa mottotoripyörällä tai mopedilla ampuen samalla ympäriinsä. Tällainen tarve voidaan perustella vain välittömällä ja vakavalla vaaralla, jonka tekijän pako voi aiheuttaa toiselle käyttäen tiukkaa välttämättömyys- ja puolustettavuusarviointia, jossa otetaan huomioon myös PoL 1:4:n mukainen vähimmän haitan periaate.

3.6.5 Päätösjärjestys aseenkäytössä

PoL 2:19,3:n mukaan ampuma-aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta päättää päällystöön kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista. Esitöissä tuodaan esiin, että säännöksen sanamuoto liittyy toisaalta sekä siihen vakavuuteen, joka on yhteydessä aseiden käyttöön että haluun ylipäättään vähentää poliisin aseenkäyttöä, ja toisaalta siihen, että voimakeinojen käyttöä koskevat tilanteet syntyvät käytännössä nopeasti eikä läheskään aina ole mahdollista saada päällystöön kuuluvan poliisimiehen päätöstä.¹⁰⁴ Jos jälkepäin osoittautuu, että oli ollut mahdollisuus luvan saantiin, mutta poliisimies laiminlöi luvan hakemisen, käsillä lienee RL 40:9-10 mukaisen virkarikosvastuun toteuttaminen.

Tämä järjestys poikkeaa aikaisemmin vallinneesta. Aikaisemman lain mukaan päätös ampuma-aseiden käytöstä oli (johtamistilanteita lukuun ottamatta) yksittäisellä poliisimiehellä, jonka odotettiin arvioivan, olivatko aseiden käytön edellytykset yksittäistapauksessa käsillä. Tuomioistuimien viime kädessä päätti päätöksen oikeellisuudesta. Sitä vastoin myös vanhan VoimakeinoA 4,2 §:n mukaan päti sääntö, että aseiden käytöstä väkijoukon hajottamiseksi päätti päällystöön kuuluva poliisimies.

On huomattava, että PoL 2:19,3 kattaa vain ampuma-aseiden käytöllä uhkaamisen ja laukauksen ampumisen, ei sen sijaan aseiden käytöstä varoittamista. Tämä seuraa PoL 2:18,2:sta, joka määrää, että ampuma-asetta käyttävän poliisimiehen tulee ensin varoittaa siitä. Siksi ei pidetä mahdollisena, että päätöksenteko tältä osin siirretään päällystöön kuuluvan virkamiehen ratkaistavaksi.¹⁰⁵ Säännös ei kata myöskään ampuma-aseiden esiin ottoa ja varmistimen poistoa.

Toisaalta vaatimus siitä, että päätöksen tekee päällystöön kuuluva virkamies ei ole ehdoton, vaan pätee vain, jos se on mahdollista tilanteen luonne huomioon ottaen.

104 HE 224/2010 vp, s. 85.

105 HE 224/2010 vp, s. 85.

Käytännössä mahdollisuus saada sellainen poliisimiehen päätös ampuma-aseen käytöllä uhkaamisesta ja käytöstä liittyy useimmiten johtamistilanteisiin, jotka jo ovat kesäneet jonkin aikaan, esim. piiritystilanteissa. Sitä vastoin nopeasti syntyneissä tilanteissa partio toiminnassa voi olla epävarmaa jääkö aina aikaa pyytää ja odottaa lupaa. Näissä tapauksissa on perusteita uskoa, että tullaan soveltamaan poikkeussäännöstä.

Pyrkimys, jota säännöksen perustelut ilmaisevat, on sinänsä tärkeä. Poliisioikeudellinen ampuma-aseen käyttö on vakava toimenpide, joka voi johtaa ääritapauksessa hengenmenetykseen. Näin ollen ampuma-aseen käytön minimoimistoimenpiteet ovat paikallaan. Säännön etuna on lisäksi se, että ajallisesti tietyn aikaa kestävän tilanteen yleisjohtaja tekee päätöksen ja päivittää aseenkäyttöä koskevan tehtävän, minkä myötä samalla yksittäiset poliisimiehet saavat tukea toiminnassaan. Samalla on niin, että monet tilanteista, joissa ampuma-ase voi tulla käytettäväksi, ovat niin nopeita ettei ole aikaa tai mahdollisuuksia kysyä päällystöön kuuluvan poliisimiehen hyväksyntää. Siksi ei ole mahdotonta, että käytännön syyt vievät siihen, että PolL 2:19,3:n mukaista lupaa pyydetään vain poikkeustapauksissa. Tämä taas merkitsisi sitä, että säännöksen mukainen poikkeus muodostuisi tietynlaiseksi pääsäännöksi, kun taas varsinaiselta pääsäännöltä puuttuisi mainittava käytännön merkitys. Tulevaisuus näyttää sen, millaiseksi käytäntö muodostuu.

Toinen potentiaalinen tähän päätösjärjestykseen sisältyvä riski on se, että poliisimiehet päätyvät käyttämään asevoimaa lupaa pyytämättä, vaikka sellaista olisi pitänyt pyytää tai että he odottavat, että hätävarjelutilanne on syntynyt ja käyttävät sitten asetta RL 4:4:n nojalla perusteluna epävarmuus saada lupa tai mahdollisuus käyttää asetta ilman lupaa (tästä seuraavine riskeineen joutua rangaistavaksi virkavelvollisuuden rikkomisesta).¹⁰⁶ Näissä kummassakin tapauksessa PolL 2:19,3 on alennettu poikkeustapaukseksi. Lisäksi ei ole mitenkään varmaa, että uudistus tulee tosiasiaassa erityisemmin vähentämään poliisin ampuma-aseen käyttöä. Saata-villa oleva tilasto osoittaa yleisesti ottaen melko restriktiivistä poliisioikeudellista ampuma-aseen käyttöä Suomessa.¹⁰⁷ Vuosina 2000-2012 ammuttiin vuosittain keskimäärin 12 laukausta kansallisella perustalla, kun taas uhkausta käytettiin vuosittain keskimäärin 28 kertaa.¹⁰⁸ Tänä ajanjaksona kuoli kolme henkilöä (joista yksi oli poliisimies harjoituksissa tapahtuneen vahingonlaukauksen seurauksena) ja 24 henkilöä vahingoittui. Samalla Suomessa näyttäytyy tietty tendenssi ampumata-pausten lisääntymiseen, mutta johtuuko tämä vaarallisemmista yhteiskuntaoloista vai poliisin lisääntyneestä ”liipaisinherkkyydestä”, ei ole aivan selvää. Sanotunlaisen päätösjärjestyksen vaikutukset tulevaisuus saa joka tapauksessa näyttää.

Mitkä sitten ovat seuraukset PolL 2:19,3:n säännöstä koskien poliisimiehen rikosoikeudellista vastuuta? Vastaus tähän riippuu osittain siitä, mitä itse asiassa tarkoitetaan termillä ”pätös”. Voidaan ajatella eri merkityksiä. Päätös voi olla suoranainen impe-

106 Tämä näyttää olevan Ruotsin tilanne, jossa vastaava säännös on kuninkaallisen julistuksen (1969:84) 3 §:ssä, joskaan tässä ei säädetä mitään poikkeussääntöä. Ks. Norée 2004, s. 61.

107 Poliisiammattikorkeakoulun tilastoja.

108 On kuitenkin todettava, että ammuttujen laukausten keskiarvo on hieman harhaanjohtava, sillä vuonna 2011 ammuttiin 48 laukausta, mikä määrä selvästi ylittää muiden vuosien luvun. Vuoden 2011 korkea luku perustui siihen, että yhdessä kiinniotossa ammuttiin useampia laukauksia.

ratiivi (”ammu!”) siten, että aseiden käytön laiminlyönti sisältää samalla virkavelvollisuuden rikkomisen. Mutta päätös voi olla myös imperatiivi tietyn edellytyksin (”jos käsillä on olosuhde NN, laukaise ase!”) Päätös on tällöin velvoittava, jos relevantti olosuhde syntyy, mutta sen arvioiminen, milloin näin on, pysyy jatkuvasti yksittäisellä poliisimiehellä niin, että on jatkuvasti hän, joka tekee lopullisen ratkaisun ampumisesta. Kolmas mahdollisuus on se, että päätös on sallittu tietyn suuntaisesti (”jos olosuhde X on käsillä, saat ampua”). Näin olen yksittäisen poliisimiehen harkinnassa on ratkaista se, onko relevantti olosuhde käsillä, ja jos näin on, käyttääkö hän ampuma-asetta vai ei. Lakiteksti näyttää mahdollistavan kaikki kolme eri päätöstyyppiä. Vaikka lakiteksti avaa tien suoraan imperatiivisille päätöksille, niin käytännössä lähinnä toinen ja kolmas vaihtoehto lienevät tavallisimmin esiintyviä (muun muassa siksi, että yleisjohtajalla on harvoin käytettävissään riittävästi faktoja imperatiivisen päätöksen laatimiseksi). Näissä tilanteissa säilyy ratkaiseva päätös aseiden käytöstä sekä oikeudellinen vastuu siitä yksittäisellä poliisimiehellä kentällä. Tämä koskee myös ns. johtamistilanteita. Tältä osin säännös siis näyttää antavan aihetta ampuma-aseiden käytön ohjaukseen myös partio tehtävissä vastaavasti kuin mikä on voimassa (ja myös aikaisemmin oli voimassa) johtamistilanteissa (voimankäyttöohjein).

Tässä aktualisoituu myös kysymys poliisimiehen tottelemisvelvollisuudesta ja vastuu seurauksista, jotka aiheutetaan käskyllä ampuma-aseiden käyttöön. Siksi tältä osin voidaan viitata myös esitykseen edellä jaksossa 3.4. Merkitystä tässä lienee käskynalaisen poliisimiehen kokemuksella ja asemalla (arviointi saattaa vaihdella esim. sen mukaan, onko kyse harjoittelevasta kokelaasta vai harjaantuneesta ylikonstaapelista) samoin kuin tilanteen vakavuudella ja äkillisyydellä. Poliisimiehellä on jatkuvasti oma vastuu kontrolloida käskyn laillisuutta, jos se on epäselvä tai epämääräinen. Kuten edellä kävi ilmi, päätös käyttää ampuma-asetta on edelleen yksittäisellä poliisimiehellä tavallisimmissa tilanteissa.

Ei ole mahdotonta, että RL 45:26b:n esimiehen käskyä koskevat säännöt voivat tulla sovellettaviksi tilanteissa, joissa käskynalaisen tosiasialliset mahdollisuudet kontrolloida käskyä tai kieltäytyä ampumiskäskyn toteuttamisesta ovat rajoitetut. Poliisimiehelle pitäisi voida tällöin antaa anteeksi aseiden käytön seurauksista johtuva rikosoikeudellinen vastuu. Mahdollinen vastuu seurausten aiheuttamisesta pitäisikin tällöin siirtää esimiehelle, joka on tehnyt päätöksen aseiden käytöstä.

Myös RL 4:2:n kieltoerohdystä koskevat säännöt voivat aktualisoitua (ks. tästä jakso 5.3). Se, että ampuma-asetta käytetään sen vuoksi, että poliisimies on tulkinnut väärin PoL 2:19:n mukaiset toimivaltasäännökset voi esim. merkitä, että poliisimies voidaan vapauttaa vastuusta, mikäli päätöksen on tehnyt päällystöön kuuluva poliisimies. Asia voitaisiin näin ollen katsoa tietynlaiseksi ”virheelliseksi neuvoksi”. Tätä arvioitaessa päätöksen/neuvon yksiselitteisyys saa merkittävän aseman.

3.6.6 *Ovatko ns. poliisin tähdätyt tappavat laukaukset sallittuja Suomen oikeuden mukaan?*¹⁰⁹

Kysymys on nyt siitä, onko suomalaisella poliisimiehellä PoL:n mukaan laillinen toimivalta ampua ns. tähdättyjä tappavia laukauksia eli poliisioikeudellisia surman-

109 Esitys perustuu teokseen Boucht 2017.

laukauksia tai kuolemanlaukauksia (saksan termistä ”*polizeiliches Todesschuss*”). Tällä tarkoitetaan poliisioikeudellista ampuma-aseen käyttöä, jossa tarkoituksena on se, että toimenpiteen kohde varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä saa surmansa aseenkäytön seurauksena.

Ongelmaa voi kuvata seuraavalla fiktiivisellä tapauksella:

”Kaupungin X poliisi saa lauantaina 29 kesäkuuta 2019 ilmoituksen, että henkilö, jonka oletetaan varustautuneen jahtikiväärillä, istuu talon katolla ja ampuu umpimähkään ihmisiä kohti. Tekijä on jo tappanut kaksi henkilöä ja vahingoittanut kolmea. Häneen on yritetty ottaa yhteyttä, mutta hän ei vastaa yhteydenottoyrityksiin. Henkilö jatkaa alapuolellaan olevien ihmisten kohti ampumista. Valmiusyksikkö (Karhu-ryhmä) kutsutaan paikalle. Tekijän asema tunnistetaan ja tarkka-ampuja sijoittuu hänen eliminoimisekseen. Voidaanko tarkka-ampujaa käskää laillisin valtuuksin ampumaan tähdätty tappava laukaus tekijää kohti.”

Suomen PL 7,1 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään. Tämä oikeus kuuluu kaikille ja siten myös rikollisille. Sama oikeus ilmenee myös EIS 2 artiklasta. Vaikka oikeus elämään arvostetaan korkealle, on myös kiistatonta, ettei se ole absoluuttinen yhtä vähän PL:n kuin EIS 2(2) artiklankaan mukaan. Sama asia käy selville siitä muodosta, jolla PL 7,1 § on kirjoitettu, kun sitä verrataan PL 7,2§:n kuolemanrangaistuksen ja kidutuksen taikka muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltoon. Kuten ratkaisusta KKO 1997:182 käy selville, niin esim. tappava hätävarjelu ampuma-aseella voi olla Suomen oikeuden mukaan poikkeuksellisesti sallittua.

Kuten jaksossa 2.1 mainittiin, perusoikeuksien rajoittamiset edellyttävät lain tuen. Näin ollen tähdätyillä poliisioikeudellisilla surmanlaukauksilla tulee olla tuki laissa. Nykyisin PoL:ssa ei kuitenkaan ole sellaista suoraa laintukea. Voidaan hyvin kysyä, eikö PoL 2:19,1, joka sallii ampuma-aseen käytön kun kyseessä on ”väitöntä ja vakavaa varaa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön pysäyttämisestä, eikä lievempää keinoa hänen pysäyttämisekseen ole käytettävissä”, luettuna yhdessä PoL 2:17,1:n poliisin laillista toimivaltaa koskevan säännöksen kanssa, voitaisi tulkita siten, että se antaisi poikkeustilanteissa poliisille valtuuden tähdätyn tappavan laukauksen ampumiseen, jollei lievempää tapaa toiminnan pysäyttämiseksi ole? Sanamuoto näyttäisi sinänsä sallivan sellaisen tulkinnan.

Tällaisen surmanlaukauksen on kuitenkin katsottava muodostavan pakottavan ruumiillisen puuttumisen äärimmäisen muodon. Perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan perusoikeuksien rajoittamisessa vaaditaan, että rajoitukset ovat riittävän tarkkarajaisia ja täsmällisesti määriteltyjä ja että niiden sisältö käy olennaisilta osiltaan ilmi laista.¹¹⁰ Myös EIS asettaa tiettyjä aineellisia vaatimuksia, jotta kuolemaan johtavaa väkivaltaa voidaan käyttää artikla 2(2):n nojalla – mm. sen, että käsillä on riittävän täsmällinen sääntely, jotta kuolemaan johtavaa väkivaltaa voidaan käyttää.

Siksi käsillä on ensinnäkin vahvoja perusteita sekä PL:iin että EIS:een viitaten katsoa, että toimivalta tähdätyn surmanlaukauksen ampumiseen edellyttää nimenomaista valtuutusta laissa. Siksi voidaan väittää, ettei tähdätty surmanlaukaus

110 Ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5.

implisiittisesti ja ilman erityistä sääntelyä voi seurata PoL:n valtuussäännöksistä. Myöskään valtiollista suojeluvollisuutta ei voi pitää perusteena näistä perustavista vaatimuksista poikkeamiselle. Suojeluvollisuus koskee vain uhrin ja poliisin välistä oikeussuhdetta, ei sen sijaan poliisin ja hyökkääjän välistä suhdetta. Jos poliisi suojeluvollisuutensa täyttääkseen kohdistaa toimenpiteen hyökkääjän oikeuksiin, niin toimenpiteen sallittavuus on arvioitava yksinomaan poliisin ja hyökkääjän välisen oikeussuhteen perusteella. Ilman sellaista sääntelyä ei poliisioikeudellisen suojeluvollisuuden olemassaolon voida katsoa sinänsä oikeuttavan tähdättyä surmanlaukausta. Koska PoL 2:19:stä puuttuvat tähdättyä surmanlaukausta koskevat säännökset, on hyviä perusteita väittää, ettei Suomen oikeudessa ole toimivaltaa tämäntyyppiseen ampuma-aseen käyttöön.

Tämänkaltainen salliva PoL 2:19,1:n tulkinta on joka tapauksessa katsottava poissuljetuksi Perustuslakivaliokunnan käytännön perusteella. Lausunnossaan vuonna 2005 muutettaessa lakia puolustusvoimien avunannosta poliisille, valiokunta lähtee selvästi sen kieltämisestä, että suomalainen poliisi käyttää tahallisesti voimakeinoja surmaamistarkoituksessa. Valiokunta toteaa:

”Tässä yhteydessä on selvää, ettei poliisi voi käyttää voimakeinoja esimerkiksi surmaamistarkoituksessa ilman, että tekisi teon, joka on rikoslain mukaan rangaistava.”¹¹¹

Yhteenvedona voidaan siis katsoa, että poliisimiehen tarkoituksellinen tappava väkivalta julkisoikeudellisiin toimivaltuuksiinsa nojautuen ei ole Suomen oikeuden mukaista.

Sitä vastoin kuten edellä sanottiin, periaatteessa mikään ei estä käyttämästä tähdättyä surmanlaukausta RL 4:4:n nojalla. Kuten KKO:n ratkaisusta KKO 1997:182 ilmenee, tahallinen tappava väkivalta voi olla sallittua äärimmäisissä hätävarjelutilanteissa. Näin olen myös poliisimiehellä tulee olla oikeus rikosoikeudellisessa mielessä tahalliseen surmaamiseen vetoamalla hätävarjelu-oikeuteen, jos kohdehenkilön toiminta aiheuttaa välitöntä ja riittävän vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle eikä käsillä ole lievempää keinoa hyökkäyksen torjumiseksi. Myöskään EIS 2 artikla ei aseta tässä suhteessa esteitä, edellyttäen, että artiklan 2 (a-c) kriteerit täyttyvät.¹¹² Näin ollen myös tähdätty surmanlaukaus lienee sallittu hengen suojelemiseksi ääritilanteissa. Sitä vastoin on epävarmaa, voidaanko tähdättyä surmanlaukausta pitää sallittuna uhrin suojelemiseksi vakavalta ruumiinvammalta. Minun esittämäni kannan mukaan tämä merkitsisi hätävarjelu-oikeuden liiallista laajentamista.

Toinen asia on se, että voisi olla perusteltua herättää keskustelu siitä, onko Suomen oikeudessa laillisuusperiaatteen painotuksineen syytä säätää *de lege ferenda* PoL:iin säännös ns. tähdätystä surmanlaukauksesta siten kuin on tehty Saksan tietyissä osavaltioissa eräitä ääritilanteita varten.¹¹³ Tämä voisi ajankohtaistaa esi-

111 PeVL 23/2005 vp, s. 4. Myös Terenius 2013, s. 626 näkee tämän selväksi ilmaukseksi tahallista tappavaa poliisiväkivaltaa vastaan Suomessa.

112 Sopimuksessa ei tehdä eroa julkisoikeudellisten ja rikosoikeudellisten oikeusperusteiden välillä.

113 Tarkemmasta Suomen oikeuden oikeudellisten edellytysten analyysistä ns. tähdättyä surmanlaukausta koskien, ks Boucht 2017, s. 616-624.

merkiksi meneillään olevan kouluampumistapahtuman yhteydessä sellaisen katolla olevan sala-ampujan kohdalla, joka on jo tappanut monta henkilöä ja jolla ei ole tarkoitusta poliisimiesten varoituksista huolimatta vapaaehtoisesti lopettaa toimintaansa.

Toimenpiteet, jotka muodostavat ketjun poliisin virkavelvollisuudessa pitää yllä yleistä järjestystä ja turvallisuutta ja ehkäistä rikoksia on perustettava mahdollisimman suuressa määrin poliisilain positiivisiin toimivaltuuksiin eikä rikosoikeudellisten oikeuttamisperusteiden tukeen. Erityisesti demokraattisen legitimitietin tarpeen huomioon ottaen voitaisiin väittää, että on selvästi parempi, että täsmällinen positiivisoikeudellinen toimivalta säädetään laissa vaikeita tapauksia varten kuten poliisin ampuman surmanluodin kohdalla, sen sijaan, että tapahtumaa arvioitaisiin retrospektiivisesti RL 4:4:n nojalla. Myös itse poliisimiehen perspektiivistä suora toimivalta olisi parempi. Vaikeissa tilanteissa ja surmanlaukauksen voimakkaasti oikeushyvään puuttuvan luonteen johdosta sekä tilanteiden usein painostavan luonteen alaisena toimivan poliisimiehen kannalta on tärkeää, että käsillä on selviä toimivaltanormeja, joihin toiminta voidaan perustaa. Lisäksi on niin, että kenttäjohtajalla yhtä vähän kuin yleisjohtajalla ei ole mahdollisuutta antaa tarkempaa ohjeistusta siitä, miten poliisimiehen tulee tilanteessa toimia. Hätävarjelussa taas poliisimies toimii niin sanotusti ”omalla riskillä”. Jos hän siis päättää kohdistaa surmanlaukauksen tekijään, niin poliisimiehen toiminnan sallittavuus arvioidaan yleisten hätävarjelua koskevien sääntöjen valossa.¹¹⁴

3.7 PolL:n toimivaltaa rajoittavat normit: poliisin voimakeinojen käytön ulkoiset rajat

3.7.1 Johdanto

Valtiolla ja siten myös poliisilla on positiivinen velvollisuus suojella kansalaisten perusoikeuksia- ja vapauksia sekä ihmisoikeuksia (PL 22 §). Samalla poliisille on annettu toimivalta puuttua tietyissä tilanteissa yksilön suojattuun oikeuspiiriin. Kuten alussa mainittiin, tämän olosuhteen voi sanoa luovan jännitekentän, josta voidaan johtaa muun muassa tarpeellisuusvaatimus, suhteellisuusvaatimus sekä vähimmän puuttumisen periaate.

Kuten aikaisemmin mainittiin (jakso 3.2), tästä seuraa se, ettei konkreettinen poliisioikeudellinen toimivalta käy selville yksinomaan positiivisesta toimivaltanormista, vaan vasta siitä, kun positiivinen toimivalta on punnittu tilanteessa voimassa olevia rajoittavia normeja vasten. PolL 2:17,1:n mukaan poliisimies saa käyttää vain tarpeellisia ja tehtävän suorittamiseksi puolustettavia voimakeinoja. Kysymys siitä, voidaanko voimakeinoa puolustaa, arvioidaan tehtävän tärkeyden ja kiireellisyyden,

¹¹⁴ Voisi periaatteessa ajatella, että myös esimiehen käskyä koskevat säännöt soveltuisivat tällaiseen tilanteeseen, erityisesti siinä valossa, että poliisimies on nykyisin virkavastuun alainen myös hätävarjelutilanteissa (PolL 2:17,2).

vastarinnan varallisuuden, käytettävissä olevien resurssien sekä muiden kokonaisarvioinnin kannalta merkityksellisten seikkojen perusteella.

Keskinäispunninnan havainnollistamiseksi seuraavassa käytetään abstraktisen ja konkreettisen toimivallan käsitteitä. Laajuus, jonka toimivalta saa positiivisen toimivaltanormin mukaan, punnitaan niitä vaatimuksia vasten, joita negatiivinen tunnusmerkistö asettaa yksittäistapauksessa esiintyvien olosuhteiden perusteella. Tämä muodostaa poliisimiehen konkreettisen toimivallan toimenpiteeseen yksittäistapauksessa.

Esimerkkinä voidaan mainita seuraava tapaus. Poliisimiehen tulee suorittaa toimenpide nuorukaista vastaan, koska tämä on ajanut mopedia käyttämättä kypärää. Nuorukainen on tilapäisesti pysäyttänyt mopedin ja poliisimiehen lähestyessä käynnistää mopedin ja yrittää ajaa poliisimiehen ohi päästäkseen pakoon. Poliisimies näyttää nuorukaisele pysäytymismerkkin, mutta tämä jää vaille vaikutusta. Primäärinen toimivalta pysäyttää mopedi on vanhassa TLL 93 §:ssä ja uudessa TLL (729/2018) 182 §:ssä, joissa määrätään, että kulkuneuvo on pysäytettävä poliisimiehen merkistä, ja Poll 2:11:ssä. Positiivinen sekundäärinen toimivalta määrää Poll 2:17,1:n mukaan, että poliisimies saa käyttää voimakeinoja mopedin pysäyttämiseksi. Poliisimies harkitsee käyttää pamppua lyödäkseen kuljettajan nurin. Rajoittavat välttämättömyyttä ja suhteellisuutta koskevat normit kuitenkin ilmaisevat, että kyseessä on suhteellisen vähäinen rikkomus, että kyse on nuoresta mopolla ajavasta henkilöstä ja että odotettavissa olevat vahingot, erityisesti huomioon ottaen sen, ettei nuorukaisella ollut kypärää, voivat olla huomattavat. Lisäksi poliisimies tuskin kykenisi kontrolloimaan tapahtumakulkua pampulla lyötyään. Kun nämä seikat punnitaan positiivista toimivaltaa vasten, seuraukseksi tulisi luultavasti se, ettei faktinen toimivalta kata pampulla lyömistä tässä tilanteessa.

Poliisimiehen toiminnan on oltava sekä tarpeellinen että puolustettavaa. Toimenpidettä ei voida pitää puolustettavana, jollei se ole myös tarpeellinen. Myöskään sinänsä tarpeellinen väkivalta ei ole puolustettavaa, jos sitä käytetään laajemmin kuin on järkevää suhteessa toimenpiteen tarkoitukseen. Jos toimenpide katsotaan tarpeettomaksi, tämä riittää myös sen toteamiseksi kielletyksi; tällöin ei enää tarvitse tutkia erikseen sen puolustettavuutta.

Voidaan ehkä sanoa, että kun kummankin harkinnan kohteena on sama teko (esim. tapa, jolla kulkuneuvo pysäytetään), niin tarpeellisuusharkinnassa on polttopisteessä kyse mahdollisuuksista saavuttaa tietty *tarkoitus* (virkatehtävä); kun taas suhteellisuusharkinnan kohteena on *keinot* suhteessa *toimenpiteiden ja muiden relevanttien olosuhteiden tarkoitukseen*. Siksi on ensiksi tutkittava, oliko voimankäyttöteko tarpeellinen. Jos vastaus tähän on kieltävä, teko on kielletty. Tämä merkitsee sitä, että poliisimies on saattanut syyllistyä rikokseen (mahdollisesti sen liioitteluun). Jos taas vastaus on myöntävä, seuraava kysymys on se, oliko tarpeellinen teko myös puolustettava. Jos vastaus tähän on kieltävä, teko on kielletty. Jos taas vastaus on myöntävä, teko on sallittu.

Kriteerit näyttävät limittyvän toisiinsa ja voidaan kysyä, onko välttämätöntä tehdä eroa niiden välille. Mielestäni kriteerien erillään pitäminen on paikallaan, eikä vähiten, jos hyväksytään se, mistä puhutaan tarkemmin jäljempänä, eli että tarpeellisuuden ja puolustettavuuden arviointikriteerit eroavat toisistaan. Erottelulla on myös

tärkeä pedagoginen tehtävä ja se lisää mahdollisuuksia argumentaation läpinäkyvyyteen ja tiukkuuteen. Tietty limittäisyys on kuitenkin aina käsillä.

Seuraavassa keskustellaan melko perusteellisesti ensinnä tarvekriteeristä ja sitten puolustettavuuden eli suhteellisuuden vaatimuksesta. Kyky tarpeellisuuden ja puolustettavuuden oikeaan arviointiin kahtena voimakeinojen käytön sallittavuuden keskeisenä kriteerinä on tärkeä osa poliisimiehen taktisia valmiuksia. Tämä arviointi asettaa kuitenkin poliisimiehelle suuria vaatimuksia. Edellytetään, että hän konkreettisesti tapauksessa ja usein nopeasti syntyneessä tilanteessa rajoitetusti käsillä olevine informaatioineen kykenee valitsemaan tilanteeseen sopivimman voimakeinon. Tuomioistuin viime kädessä myöhemmin arvioi sen, oliko poliisimiehen valinta ollut oikea. Siksi tässä arvioinnissa pitää olla tiettyä suopeutta olosuhteiden valossa, mutta tämä ei kuitenkaan saa muodostua liian laajaksi.

Puolustusteen tarpeellisuus ja puolustettavuus arvioidaan objektiivisen normin mukaan, eli tekijän subjektiivinen mittapuu ei ole ratkaiseva sen suhteen, mikä muodostaa tarpeellisen ja puolustettavan puolustusteen arvioinnin perustana.¹¹⁵

Ennen keskustelua tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimuksista sanotaan vielä muutama sana objektiivisuuden vaatimuksesta (PolL 1:6), joka, vaikkei se olekaan tarpeellisuuden ja puolustettavuuden tapaan negatiivisesti rajoittava normi, on yhtä kaikki merkityksellinen tässä yhteydessä.

3.7.2 *Objektiivisuuden vaatimus*

Poliisitoiminnan objektiivisuuden vaatimus ilmenee PolL 1:6:stä: ”Poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen.” Vaatimus koskee kaikkea poliisitoimintaa ja on näin ollen keskeistä silloin, kun käytetään voimakeinoja.¹¹⁶

Objektiivisuuden vaatimus toteutuu osittain puolueettomuusvaatimuksessa ja osittain asiallisuusvaatimuksessa. Näiden kahden vaatimuksen voidaan sanoa erovan toisistaan siten, että puolueettomuus on luonteeltaan objektiivista eli koskee vallankäyttäjän (päätoimintatekijän) ja vallankäytön kohteen välistä ulkoista suhdetta. Merkityksellistä tässä on se, miltä päätoimintatekijä näyttää ja tällöin ilmenee puolueettomana. Asiallisuus taas viittaa niihin tekijöihin, jotka ovat vallankäytön perustana ja edellyttää, että nämä perusteet eivät ole virkatoimenpiteiden vastaisia esimerkiksi niin, että päätoimintatekijä perustuisi subjektiivisiin harkintoihin. Poliisin tulee kaikissa tehtävissään toimia niin, ettei ketään ilman hyväksyttävää syytä kohdella syrjivästi sukupuolen, iän, kielen, uskonnon, yhteiskunnallisen vakaumuksen, maailmankatsomuksen, terveydentilan tai muun sellaisen hänen henkilöään koskevan syyn vuoksi.¹¹⁷ Yhtäläisen kohtelun vaatimus on tärkeä lähtökohta.

115 Kyse on oikeudellisesta arvioinnista ja erehdys hätävarjelu-oikeuden laajuudesta arvioidaan RL 4:2:n mukaisena kieltoerehdyksenä. Jos tekijä sitä vastoin on erehtynyt faktoista, jotka perustavat hätävarjelu-oikeuden, voidaan hänen käsityksensä, eikä objektiivisesti oikea, asettaa arvioinnin perustaksi, edellyttäen, että hänellä on perusteita näkemykselleen. Ks. tark. tuonnempana jakso 5.

116 Ks. yleisesti Boucht 2011b, s. 284-299.

117 HE 224/2010 vp, s. 73.

Objektiivisuuden vaatimus merkitsee siis sitä, että poliisimies virkatehtävää suorittaessaan, nyt voimakeinoja käyttäessään, ei saa ottaa huomioon irrelevantteja ja/tai epäasiallisia näkökohtia, jotka joko ovat yhteensopimattomia säännöksen tai virkatehtävän tarkoituksen kanssa (objektiivinen väärinkäyttö) tai jotka perustuvat poliisimiehen subjektiivisiin etunäkökohtiin (subjektiivinen väärinkäyttö). Sellaisia virkatehtävän ulkopuolisia näkökohtia voivat olla esim. se, että kynnyksen voimakeinojen käyttöön tiettyjä henkilöryhmiä kohtaan on matalampi kuin muita kohtaan ilman, että tämä perustettaisiin heidän käyttäytymiseensä yksittäistapauksessa.

3.7.3 Tarpeellisuusvaatimus

PolL 2:17,1:n mukaan saadaan käyttää vain sellaisia voimakeinoja, jotka ovat tarpeellisia virkatehtävän tehokkaaksi toteuttamiseksi. Voimakeinon tarpeellisuudella tarkoitetaan lähinnä sitä, ettei poliisitehtävää voida suorittaa, jollei voimakeinoja ryhdytä käyttämään. Voidaan ehkä sanoa, että tarpeellisuusarvioinnissa omaksutaan poliisin, tai ehkä paremminkin, yhteiskunnan näkökanta eli se, mitä tarvitaan virkatehtävän suorittamiseksi. Näin ollen arviointi on objektiivista.

PolL 1:6,2:sta käy selville, että poliisin on hoidettava tehtävänsä tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti. Tehokkuuden eli tarkoituksenmukaisuuden vaatimus merkitsee sitä, että voimakeinojen käyttö tulee sovittaa tilanteeseen riittävän täsmällisesti niin, että se johtaa toivottuun tulokseen ja näin ollen edistää virkatehtävän toteuttamista. Siksi voidaan sanoa, ettei tarpeellisuusvaatimuksen tehokkuusulottuvuus vain aseta rajoituksia sille, minkä tyyppisiä toimenpiteitä poliisimies voi kuskakin tilanteessa valita, vaan asettaa poliisimiehelle myös velvollisuuden toteuttaa tehtävänsä tehokkaasti.¹¹⁸ Siksi tarpeellisuusvaatimuksella voidaan sanoa olevan kaksi ulottuvuutta: rajoittava ja velvoittava.

Yksittäiselle poliisimiehelle velvoittava ulottuvuus merkitsee, että voimakeinon valinnassa tulee pyrkiä siihen, ettei tilanne eskaloitu tehottoman puuttumisen vuoksi siitä johtuvine vahinkoineen ja seurauksineen. Virheellinen arviointi voimakeinon valinnassa voi johtaa siihen, että toimenpiteen seuraukset tulevat kohtuuttoman suuriksi. Esimerkiksi liian heikot voimakeinot voivat yllyttää voimakkaampaan vastarintaan siitä seuraavine pitemmälle menevine seurauksineen vastapuolelle, kun asiaa arvioidaan suhteessa välittömästi oikein punnittujen voimakeinojen valintaan. Tätä arviointia, joka voi olla vaativaa, tulee harjoittaa jatkuvasti.

Poliisille instituutiona tehokkuusulottuvuus merkitsee sitä, että toimenpide lähtökohtana tulee asettaa niin suuri poliisijoukko, että se voi epäilyksettä hallita tilanteen tehokkaasti. Se, että riittävän suuri poliisijoukko on paikalla kriittisessä tilanteessa, voi tosiasiallisesti merkitä sitä, että koko yhteenotto vältetään. Näin ollen tarpeellisuusvaatimukseen voidaan sisällyttää yleinen vaatimus siitä, että toimenpiteen tulee tapahtua riittävän usean partion toimesta, jotta varmistettaisiin toimenpiteen turvallinen toteutus ja vahinkojen minimointi. Tämän käytännöllisiin edellytyksiin vaikuttavat kuitenkin muun muassa voimavaroihin liittyvät harkinnat, kuten se, kuinka monta partiota kulloinkin on kyseisellä seudulla töissä. Lähtökoh-

118 Henricsen 2012, s. 221.

tana tulee olla, että resurssikysymykset eivät saa vaikuttaa rajoittavaan tarpeellisuusarviointiin. On kuitenkin niin, että tämä aspekti voi käytännössä asettaa haasteita ja sisältää vaikeita prioriteettikysymyksiä, etenkin kun on kysymys alueista, joilla on kulloinkin vähän partioita. Esimerkiksi Suomen haja-asutusalueilla ei ole epätavallista, että yhtä suurempaa aluetta varten on saatavilla vain yksi partio. Tämän partion sitominen yksittäisessä tehtävässä tilanteeseen pitemmäksi ajaksi saattaa näin ollen vaikuttaa haastavasti suhteessa poliisin yleisen yhteiskuntatehtävään.

Rajoittavaan tarpeellisuusulottuvuuteen sisältyy kolme vaatimusta.¹¹⁹ Ensimmäinen on *vähimmän mahdollisen tehokkaan puuttumisen* vaatimus. Tämä merkitsee sitä, että konkreettisesti tilanteessa tulee käyttää lievintä mutta samalla tilanteessa tehokkainta voimakeinojen käytön tasoa, jota tarvitaan tavoitellun päämäärän savuttamiseksi. Harkinnan tulee olla tässä kontrafaktuaalista: olisiko virkatehtävä voittu suorittaa, jos olisi käytetty lievempää voimakeinoja. Käytettävissä olevat vaihtoehdot ovat keskeisiä tässä harkinnassa. PoL 1:4:n vähimmän mahdollisen haitan periaatteeseen yhdistettynä vaaditaan siis sitä, että käytetään myös lievintä tehokasta voimakeinoja siten, että aiheutetaan pienintä mahdollista vahinkoa ja haittaa. Kun tarpeellisuusvaatimus asettaa vaatimuksen puutumistavan valinnalle, niin vähimmän haitan vaatimus puolestaan koskee sitä, millä tavalla puuttuminen pannaan täytäntöön. Esimerkiksi ampuma-aseen käytössä tulee ensi sijassa tähdätä jalkoihin tai käsiin eikä yleisesti kehoon.

Tarpeellisuusvaatimuksen voi sanoa merkitsevän sitä, että suullisen kommunikation tulee olla ensisijaista. PoL 1:6:stä käy myös selville, että poliisin tulee ensi sijassa neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä pitämään yllä yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Neuvojen ja kehotusten osalta kehotuksen kohteella on edelleen valinnanvapaus toimia tavalla, jota pitää sopivimpana (mikä saattaa erota poliisimiehen käsityksestä). Käskyt sen sijaan ovat normatiivisesti sitovia, mikä merkitsee, että poliisin toimintaohjeita on noudatettava; tällöin ei ole enää valinnanvapautta. PoL 1:11:stä ilmenee nimenomaisesti se, että poliisin antama käsky on sitova. Käskyn noudattamatta jättämisestä rangaistaan RL 16:4:n mukaisena niskoitteluna poliisia vastaan. Neuvot ja kehotukset tulee antaa ensin ja käskyt vasta näiden jälkeen. Jos poliisimiehen pitää näin ollen ottaa kiinni henkilö, poliisin on käskettävä tätä ensin vapaaehtoisesti tulemaan paikalle sen sijaan, että varoittamatta väkivaltaa käyttäen kaataisi henkilön maahan ja varustaisi tämän käsiraudoilla.

Poliisimiehen tarpeellisen ja tehokkaan voimankäytön taso on perustettava konkreettiseen uhkakuvaan eli riskiin, jonka potentiaalisen kohdehenkilön toiminta muodostaa. Jos kahdesta yhtä tehokkaasta (tilanteessa toimivasta) voimakeinosta yksi on lievempi, sitä tulee käyttää. Jos voimakeino on tehoton päämäärän saavuttamiseksi, se ei voi myöskään olla tarpeellinen. Jos toisaalta lievempi vaihtoehto, esim. fyysinen ote, arvioidaan tehottomaksi, tämän tulee väistyä sen voimakeinon eduksi, jonka arvioidaan muodostavan lievimmän vaihtoehdon, esim. OC-sumuttimen tai koiran käytön. Lisäksi: jos joku voidaan ottaa kiinni niin, että poliisimies

119 Eri esityksissä tarpeellisuusvaatimuksen sisältö voidaan kuvata hieman eri tavalla, mutta sisällöksi tulee tästä huolimatta usein sama siitä riippumatta, miten asia esitetään. Seuraava esitys perustuu teokseen Boucht 2011a, s. 257-265.

juoksee hänen peräänsä, poliisikoiraa ei saa käyttää; jos tilanne voidaan neutralisoida fyysisin voimakeinoin, pamppua ei saa käyttää jne.¹²⁰

Tämä ei kuitenkaan merkitse mitään porrasajattelua siten, että ennen voimakkaamman keinon käyttöä tulisi tutkia lievempi keino. Ratkaisevaa on se voimakeino, joka arvioidaan suoraan tehokkaimmaksi mutta samalla lievimmäksi tilanteen valossa. Toinen asia on se, että poliisimiehen voi tarvita vaihtaa välinettä aina tilanteen kehittymisen mukaan. Jos siis poliisimies kiinnioton aikana huomaa, että hänen käyttämäänsä matalampi intensiivisyystaso on tehokas, hänen tulee (välittömästi) sovittaa voimankäyttö sopivalle tasolle.

Tämän tyyppinen lähestymistapa on Suomen Poliisiammattikorkeakoulussa käytettävän ns. voimankäyttökehän perustana. Kehä kuvaa sitä dynaamista luonnetta, joka poliisin voimakeinojen käytöllä tulee olla. Vasta kun on ilman menestystä käytetty neuvoa, kehotusta ja käskyä, voimakeinon käyttö voi tulla kysymykseen. Poliisimiehen tulee tällöin valita tilannetta varten lievin tehokkain voimakeino käytettävissä olevista hyväksyttävistä voimakeinoista. Riippuu tilanteesta, mikä tämä voimakeino on. Ampuma-aseen käyttö täytyy kuitenkin aina kyetä perustelemaan erikseen.

Vähimmän mahdollisen puuttumisen vaatimus koskee sekä toimenpiteen lajia ja voimakkuutta kuin myös sen seurauksia ja suuntaa. Viimeksi mainittu koskee erityisesti tilanteita, joissa väkivallan käyttö voi osua useaan henkilöön tai esineeseen; toimenpide on tällöin suunnattava siihen, mihin kokonaisuutena ottaen virkatehtävän suorittamiseksi sisältyy vähiten vahinkoa tai haittaa. Pienimmän mahdollisen puuttumisen vaatimuksen tulee sisältää sekä suorat henkilöön että esineeseen kohdistuvat vaikutukset samoin kuin epäsuorat vaikutukset. Tämä pätee periaatteessa riippumatta siitä, kehen vaikutus kohdistuu, ulkopuolisiin vai toimenpiteen kohteeseen. Sellaiset epäsuorat vaikutukset voivat kattaa esim. taloudelliset vaikutukset toimenpiteen kohteelle, kolmannen henkilön omaisuudelle tai toimenpiteen kohteen saattamisen tarpeettoman yleisen huomion kohteeksi.

Näin ollen poliisimiehen tulee tehdä objektiivinen kaksoisarvotus, johon sisältyy osittain se, mikä muodostaa vähimmän tehokkaan puuttumisen ja osittain se, mitkä ovat tämän voimakeinon vaikutukset. Provokatiivisia poliisitoimia ei voida pitää tehokkaina ja siksi ne on katsottava kielletyiksi. Myöskään toimenpiteitä, joilla tavoitellaan vain poliisimiehen työn helpottamista tai tekemään se vähemmän vastenmieliseksi, ei voida pitää tarpeellisina. Sen sijaan toimenpide, joka olennaisesti helpottaa poliisiin työtä tietyssä tilanteessa, voidaan tapauksesta riippuen tulkita pysyvän tarpeellisuusvaatimuksen piirissä.

Relevantteja arvioimiskriteerejä sille, mikä on tarpeellista, ovat ensi sijassa käsillä olevan vaaran tai häiriön laji ja laajuus sekä sen vastarinnan tai väkivallan

120 Tässä voidaan mainita esim. Itä-Suomen HO:n ratkaisu n:o 16/118835, 10.5.2016, jossa poliisimies oli työtäisyytensä henkilöä voimakkaasti niin, että tämän kasvot osuivat pleksilasiin, kun henkilö oli vastustanut turvatarkastusta poliisiasemalla. Käräjäoikeus (HO ei myöntänyt valituslupaa) katsoi, ettei kyse ollut tarpeellisesta voimakeinojen käytöstä. Olisi riittänyt, että henkilöstä olisi otettu ote ja hänet olisi painettu pleksilasia vasten.

uhan aste, jonka poliisimies kohtaa. Mitä vakavampi vastarinta, sen voimakkaampaa väkivaltaa on voitava pitää tarpeellisena. Arviointi perustuu muun muassa siihen, kuinka monta henkilöä tekee vastarintaa, miten vastarinta kehittyy jne. Jos vastarinta on esim. aseellista, niin voidaan käyttää voimakkaampia voimakeinoja verrattuna siihen, että vastarinta muodostuu vain siitä, että kohdehenkilöt haraavat vastaan. Se, mikä on tarpeellista yksittäiselle poliisimiehelle, voi poiketa huomattavasti siitä, mikä on tarpeellista esimerkiksi ryhmälle erityisesti varustautuneita poliisimiehiä. Tämän vuoksi yksittäinen poliisimies, jolla on välittömiä toimenpiteitä vaativassa tilanteessa apunaan vain perusvarustus, voi olla pakotettu käyttämään voimakkaampia voimakeinoja kuin adekvaateilla varusteilla varustautunut poliisimiesten ryhmä. Toinen asia on se, että sellainen toimenpide, joka edellyttää laajaa voimankäyttöä voi kuitenkin olla puolustamaton (ks. jäljempänä jakso 3.7.4).

Konkreettisessa tilanteessa käytettävissä olevat resurssit ja käsillä olevat mahdollisuudet saada vahvistuksia ovat keskeisiä myös EIS:ssa korostettuja tarpeellisuusarvioinnin osatekijöitä.¹²¹ Tässä on kysymys käsillä olevista toimintavaihtoehtoista. Mitä suuremmat poliisin resurssit, sitä pidättyvämpää suhtautumista voidaan lähtökohtaisesti odottaa. Jos useampi poliisimies on ollut osallisena (pienemmän puoleisessa) operaatiossa, voidaan poliisimiesten toiminnalle ja tilankehittämiselle tavallisesti asettaa suurempia vaatimuksia pitää tilanne hallinnassaan. Voidaan esimerkiksi ajatella, että kolmen poliisimiehen tulee ottaa kiinni henkilö, jonka epäillään ajaneen autoa huumausaineen vaikutuksen alisena. Käytettävissä olevien resurssien ja sen valossa, ettei henkilö myöskään ole tehnyt vastarintaa, voidaan tuskin pitää tarpeellisena, että kaksi poliisimiehistä voimakeinoin vetää henkilön ulos autosta, jotta tälle voitaisiin välittömästi laittaa käsiraudat kolmannen poliisimiehen toimesta. Tai: jos poliisimies, joka pyrkii kiihkeästi saamaan kontrollin kiinniotettavasta henkilöstä, joka harjoittaa voimakasta fyysistä vastarintaa, valitsee nyrkillä lyönnin kohdehenkilön takaraivoon, vaikka on selvää, että vahvistuksia on tulossa lyhyen ajan kuluessa, niin on hyviä perusteita pitää tekoa kiellettyinä. Jos sitä vastoin vahvistus ei ole saapumassa, tilannetta on tulkittava toisin. Vaikka arviointi on yleisesti ottaen objektiivinen, niin sanotunlaisen tilanteen arvioinnissa ei voida sivuuttaa sitä tietoa, joka poliisimiehellä on jo matkalla olevista vahvistuksista. Näin ollen sille, missä määrin poliisimies tietää saapuvissa olevista vahvistuksista ja saapumisaikojen pituudesta annetaan relevanssia arvioinnissa.

Kuten aseenkäyttöä koskevassa jaksossa mainittiin, pätee EIS artiklan 2 mukaan ampuma-aseen käytön osalta vahvistettu välttämättömyysvaatimus (ks. edellä jakso 3.6.2). Tällöin edellytetään, että aseiden käyttö on ehdottoman välttämätöntä, minkä on muun muassa katsottava merkitsevän, että on ilmeistä, että muut vähemmän puuttuvat välineet ovat riittämättömiä virkatehtävän suorittamiseksi.

Voimankäyttövälineellä uhkaamisen, esim. OC-sumuttimen suuntaamisen tekijää kohti tai teleskooppipampun avaamisen ja lyöntiasennossa pitämisen, voi sanoa olevan tehokas tapa sille, ettei tarvita käyttää konkreettisia voimakeinoja. Uhka merkitsee, että voimakeino suunnataan niin, että käsillä on vaara siitä, että toimenpiteen

121 Ks. esim. Rehbock v. Slovenia, appl. 29462/95, 28.11.2000, para. 72.

kohde, yleinen elämäkokemus huomioon ottaen, voi joutua voimakeinon käytön kohteeksi, jollei uhan vahvistamiseksi annettua käskyä noudateta.

Se, onko uhka tietyssä tilanteessa riittävä, ratkaistaan tarpeellisuusvaatimuksen valossa. Poliisimiehen voimankäyttövälillä uhkaamisen on kuitenkin pysyttävä laillisen toimivallan puitteissa, vaikka poliisimies ei tosiasiallisesti olisi koskaan toteuttanut uhkaa. Näin ollen toimivallan ei voida koskaan katsoa kattavan voimakkaampaa voimakeinoa kuin konkreettinen toimivalta faktisesti sallii.¹²² Esimerkiksi sallitun toiminnan kuten koiran käytöllä uhkaamisen ja koiran käyttämisen väliset rajat näyttävät siksi periaatteessa samalaisilta. Uhka on kuitenkin selvästi vähemmän puuttuvaa kuin voimankäyttöväliseen faktinen käyttö ja sitä voidaan PolL 1:4:n valossa priorisoida. Sitä vastoin voimakeinosta varoittamisen (poikkeuksena ampuma-aseesta varoittaminen) voidaan katsoa kuuluvan PolL 2:18:n yleisen toimivallan alaisuuteen, koska toimenpiteen kohdetta ei tässä tapauksessa aseteta voimakeinon käyttämisvaaran alaisuuteen. Kuitenkin sekä ampuma-aseella uhkaamisessa ja aseiden käyttämisessä on PolL 2:19:n mukaan aina erikseen tutkittava, ovatko ampumaaseen käytön edellytykset myös täytyneet.

Miten sitten on arvioitava tilannetta, jossa poliisimies fyysisellä voimakeinolla yrittää saada kontrolliinsa voimakasta vastarintaa harjoittavaa henkilöä ja on menettämässä voimansa ja valitsee voimakkaamman voimakeinon teolleen.? Tässä lähtökohtana tulee kyllä olla, että poliisimies voi käyttää kaikkia käytettävissä olevia voimakeinoja virkatehtävän suorittamiseksi, toisin sanoen suorittaa kiinnioton. Tilanteessa, jossa poliisimies on, on selvää, että fyysiset otteet eivät ole tehokkaista, ja poliisimiehen tulee siksi luopua niistä ja ottaa käyttöön tehokas voimakeino, kuten OC-sumutin tai etälamautin. Toinen asia on sitten se, että on tärkeää, että poliisimies pitää itsensä niin hyvässä fyysisessä kunnossa, että voi vastata kovempaakin vastarintaan ilman, että on pakotettu aiheuttamaan vakavampaa vahinkoa.

Tarpeellisuusvaatimukseen sisältyy toiseksi *aikavaatimus* (tarpeellisuusvaatimuksen ajallinen ulottuvuus). Kun voimakeinoa käytetään, voimankäytön edellytysten tulee olla käsillä tai välittömästi uhkaavia.¹²³ Näin ollen toimenpidettä suhteessa ihmiseen tai omaisuuteen ei saa aloittaa liian aikaisin, esimerkiksi jos vaaratilanne tai häiriö voidaan välttää tai torjua muilla keinoin. Toimenpiteiden on perustuttava hyväksyttäviin johtopäätöksiin, jotka on tehty kyseisestä tilanteesta saadun informaation perusteella. Poliisimiehen aikaisemmassa vaiheessa jostakin henkilöstä tai tilanteesta saama kokemus ei sitä vastoin anna oikeutta voimankäyttöön, esim. niin, että henkilöä kiinniotettaessa käytetään voimakeinoja, vaikka henkilö ei juuri kyseisessä tilanteessa harjoita vastarintaa. Sellaiset kokemukset sen sijaan antavat perusteen PolL 2:18:n mukaan korottaa valmiutta niin, että valmistaudutaan toimintaan, jota tilanteen kehitys mahdollisesti vaatii.

Voimakeinoja ei saa myöskään käyttää liian pitkään. Tältä osin ajallinen ulottuvuus voi aktualisoitua, kun virkatehtävä on suoritettu, esim. vastarinta murrettu, pääsy paikalle saavutettu, pakeneva otettu kiinni, rikos estetty jne. Vaatimus sisältää

122 Vrt. Terenius 2013, s. 480, joka tuntuu olevan eri mieltä.

123 HE 57/1994 vp, yksityiskohtaiset perustelut 27 §.

sen, että toimenpiteen yhtä hyvin ihmisen kuin omaisuuden suhteen tulee päättyä heti, kun sitä ei enää tarvita.

Siltä osin kuin voimakeinojen käytön rajat on ylitetty, sovellettavaksi voi tulla RL 4:6;2:n mukainen liioittelua koskeva säännös (ks. tark. jäljempänä luku 6).

Kolmanneksi tarpeellisuusvaatimuksen voidaan katsoa sisältävän *tietovaatimuksen* (tarpeellisuusvaatimuksen kognitiivinen ulottuvuus), joka suhteutuu poliisimiehen tietoon tilanteesta.¹²⁴ Sellainen vaatimus on tarkoituksenmukaisinta muotoilla negatiivisesti. Jos lähtien objektiivisesta tilannearviosta, joka perustuu saatavilla olevaan tietoon ja havaintoihin, on varsin todennäköistä, ettei toimenpide edistä virkatehtävän saavuttamista, niin voimakeinon käyttöä ei voida enää pitää tarpeellisena.¹²⁵ Tällöin toimenpiteeseen ei saa ryhtyä tai sitä jatkaa, vaan se on keskeytettävä. Toisin sanoen: jos voimakeino varsin todennäköisesti arvioidaan tarpeettomaksi, sitä ei saa käyttää.¹²⁶ Siinä tapauksessa on joko valittava adekvaatimpi ja tarkoituksenmukainen puuttumismenetelmä, jossa voimakäyttövälineen vaihto voi tulla kysymykseen, tai toimenpiteestä tulee luopua kokonaan.

3.7.4 Puolustettavuusarviointi

Sen lisäksi, että käytettyjen voimakeinojen tulee olla tarpeellisia, niiden tulee olla myös puolustettavia eli oikeasuhtaisia (jäljempänä puolustettavuus rinnastetaan oikeasuhtaisuuteen eli suhteellisuuteen). Siten kummankin vaatimuksen tulee täytyä. Tarpeellisuusvaatimukseen verrattuna puolustettavuusvaatimusta voidaan luonnehtia tietynlaiseksi kohtuullisuusarvioinniksi, jossa tilanne arvioidaan muun muassa toimenpiteen kohteen ja luonteen perusteella virkatehtävän kokonaisuuden valossa. Kuten edellä mainittiin, on kuitenkin vaikeaa pitää näitä kahta kriteeriä täysin erillään, ja siksi esiintyy niiden tietynlaista toisiinsa limittymistä. Kysymys on nyt siitä, miten tietty sinänsä tarpeellinen toimenpide on myös puolustettava suhteessa tiettyyn päämäärään. Tämä merkitsee sitä, ettei liian voimakkaita voimakeinoja saa käyttää suhteessa vähemmän arvokkaisiin päämääriin, vaikka ne ovat sinänsä tarpeellisia päämäärän saavuttamiseksi.

Suhteellisuuden vaatimuksen ydin on punninta toisaalta julkisen intressin, että poliisitoimenpide toteutetaan ja toisaalta toimenpiteen kohteelle toimenpiteestä johdettujen seurausten välillä, toisin sanoen kyse on keino – tavoite suhteesta. Yleisellä tasolla virkatehtävä vastaa yhteiskunnan odotusta järjestyksestä ja turvallisuudesta. Edellytetään kuitenkin, että vallitsee järkevä suhde sen haitan tai vahingon, johon toimenpide johtaa tai voi johtaa, ja virkatehtävän tärkeyden välillä. Suhteellisuusvaatimus ilmaisee näin ollen valtion ja kansalaisen suhteessa välttämätöntä kohtuullisuusajattelua. Toimenpiteen tarkoitus asettaa siis rajoituksia sinänsä vält-

124 Tätä ei tule sekoittaa faktisten olosuhteiden väärin käsittämiseen, eli ns. putatiiviarviointiin, ks. jäljempänä luku 5.

125 Esitöissä (HE 224/2010 vp, s. 83) mainitaan, että poliisimiehen pitää voimakeinon valinnassa jatkuvasti ottaa huomioon voimakeinon käytön vaikutukset ja seuraukset kohdehenkilöön. Tämä kävi aiemmin ilmi suoraan vanhan VoimakeinoA:n 4,2:stä.

126 Boucht 2013, s. 265, Auglend/Maeland 2016, s. 630.

tämättömille keinoille, joita saadaan käyttää. Keskeinen lähtökohta arvioinnissa on virkatoimenpiteen paino eli tärkeys, siis päämäärä, jota työpanoksella tavoitellaan.

Voidaan sanoa, että suhteellisuusvaatimuksella on sekä aineellinen että prosessuaalinen ulottuvuus. Ensin mainitulla tarkoitetaan niitä intressejä, joita voidaan loukata, jotta virkatoimenpide voidaan täyttää, kun taas jälkimmäinen tarkoittaa tapaa, jolla toimenpide tehdään. Näitä kumpaakin on voitava pitää puolustettavina. Siten myös puolustettavuusarvioinnilla on kytkentä PoL 1:4:n vähimmän haitan periaatteeseen.

Se, mikä muodostaa puolustettavan toimenpiteen, tulee perustaa kokonaisarviointiin konkreettisen tilanteen valossa. Tällöin on otettava huomioon, että monet tilanteet, joissa voimakeino aktualisoituu, ovat yllättäviä ja tapahtuvat rajoitetun informaation varassa. Näin ollen se, mikä katsotaan puolustettavaksi, vaihtelee tilanteesta toiseen. PoL 2:17,1:ssa säädetään, että voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisravosteluun vaikuttavat seikat toimenpiteen hetkellä. Nämä kriteerit voidaan jakaa kahteen ryhmään.

Ensinnäkin voidaan puhua olosuhteisiin suhteutetuista toimintatilanteista (*tilannekohtaiset olosuhteet*). Vaikka tilannekohtaisilla olosuhteilla on suurin merkityksensä tarpeellisuusarvioinnissa, niitä ei voida sivuuttaa myöskään puolustettavuusarvioinnissa. PoL 2:17,1:ssä esitetään tärkeänä arviointiperusteena se, kuinka tärkeä ja kiireellinen toimenpide on. Virkatehtävän tarkoitus on siksi tärkeä lähtökohta suhteellisuusarvioinnissa. Onko kysymys rikoksesta epäillyn henkilön kiinniotosta, joka ei kuitenkaan ole muuten vaarallinen vai onko kysymys jo alkaneen vaarallisen tilanteen torjumisesta. Vai onko kysymys ampuma-aseella varustautuneen henkilön kiinniotosta, joka oli juuri aikaisemmin vahingoittanut vakavasti toista henkilöä ja tilanteessa oli myös vaara toisten hengelle tai terveydelle, vai onko kysymys autonkuljettajan, jonka identiteetti tunnetaan, pysäyttämisestä pienehkön liikennerikkomuksen vuoksi.

Kuvaava esimerkki on ruotsalainen ratkaisu NJA 2017 s. 491, jossa poliisimies oli käyttänyt koiraa ottaakseen kiinni henkilön, joka oli töhertänyt alikulkukäytävää. Henkilö oli toimenpiteen seurauksena vahingoittunut. Korkeimman oikeuden oli otettava kanta siihen, oliko poliisimies syyllistynyt virkavirheeseen. Tuomioistuin päätyi siihen, että poliisimies oli toiminut huolimattomuudesta puolustamattomasti ja siksi rikkonut, mikä tehtävän mukaan oli oikein. Töhrimisessä oli kysymys vähemmän vakavasta rikollisuudesta eivätkä olosuhteet antaneet aihetta epäillä muuta ja vakavampaa rikollisuutta kuin vahingonteon tai että muutoin oli ollut aihetta kiinniottoon. Tuomioistuin päätteli, mielestäni täysin oikein, että toimenpide, jonka tarkoituksena oli mahdollistaa oikeudenkäyttö siitä vahingonteosta, jota töhriminen alikulkukäytävässä merkitsi, ei perustanut kiinniottoa, josta seurasi vartenotettava henkilövahingon vaara. Rikos tapahtui huolimattomuudesta. Poliisimiehellä katsottiin olleen hyvät edellytykset sen arvioimiseen, oliko hänellä toimivalta päästää koira irti. Tuomioistuin katsoi, että hänen sen vuoksi jo tunnelin seinien pinnallisella tarkastelulla ja sen nopealla harkinnalla, kuinka tärkeää kiinniottaminen olisi, olisi pitänyt ymmärtää, että koiran irti päästämistä ei voitu puolustaa.

Tärkeä jatkokysymys on se, kuinka pitkään voidaan odottaa, eli tuleeko puuttumisen tapahtua heti vai voidaanko odottaa esimerkiksi siihen asti, että useampi poliisimies tulee paikalle. Tämä aspekti liittyy toimenpiteistä luopumisen tai niiden siirtämisen mahdollisuuteen. PoL 1:9 mukaan poliisilla on oikeus luopua toimenpiteestä jos sen loppuun suorittaminen voisi johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen tavoiteltavaan päämäärään nähden.¹²⁷ Joskus voi olla perusteltua pyrkiä jäädyttämään tilanne ja jättää toimenpide tekemättä, kunnes tilanne on ”viilentynyt” ja siten paremmin ohjattavissa ja ratkaistavissa vähemmän puuttuvalla keinolla, esim. kun useampi partio on saapunut paikalle. Jos esim. autoilija, jonka identiteetti on tunnettu ja jota epäillään moottorikulkuneuvon käyttövarkaudesta (RL 28:9a), ajaa tavalla, joka aiheuttaa välittömän ja vakavan vaaran toiselle, ei ole selvää, että saadaan käyttää ampuma-asetta, jos vaarallinen ajotapa aiheutuu poliisin takaa-ajosta. Näin ollen vain takaa-ajon keskeyttäminen voisi olla riittävää vaaran torjumiseksi.

Osana tilannekohtaista arviointia herää myös kysymys siitä, oliko toimenpide suunniteltu vai syntyikö tarve puuttumiseen yhtäkkiä. Tätä on korostettu myös EIT:n monissa ratkaisuisissa.¹²⁸ Jos tapahtumakulku on yhtäkkinen ja odottamaton, tai jos tapahtumien kehitys saa yllättävän nopean käänteen, asetettaneen poliisimiehen toiminnalle hieman matalampi pidättyväisyysvaatimus. Jos sitä vastoin ollut mahdollisuus suunnitella toimenpide pitkälti etukäteen, tilanne voi olla toinen. Tässä tulee siis kysymykseen takaisinkytkentä PoL 2:18:n velvollisuuteen valmistautua voimankeinoon käyttöön, mutta myös vaatimukseen toimenpiteen suunnittelemiseen niin, että vahinkoriski mininoidan (ks. jakso 2.1).

Ampuma-aseen käyttöön liittyen voi olosuhteiden mukaan olla myös relevanttia ottaa puolustettavuusarvioinnissa huomioon, olisiko voitu estää, että ampuma-asetilanne syntyi aikaisemman, esim. aseistetun, tekijän rikollista toimintaa vastaan suunnatun toimenpiteen kautta.¹²⁹

Toisen arviointiperusteiden tyyppin muodostavat olosuhteet, jotka suhteutuvat toimenpiteen objektiin (*objektikohtaiset olosuhteet*). Tämä ryhmä on tärkeä vastine ensimmäiselle ryhmälle ja sen silmämääränä on muun muassa ne perusoikeudet- ja vapaudet, joihin toimenpide puuttuu. Suhteellisuusvaatimus siis vaatii sitä, että saatutetaan järkevä tasapaino virkatoimenpiteen tärkeyden ja perusoikeusloukkauksen (tai potentiaalisen perusoikeusloukkauksen) suuruuden välillä.

Vallitsee huomattava ero sellaisen toimenpiteen, joka toisaalta kohdistuu yksilön itsemääräämisoikeuteen (EIS art. 8) tai oikeuden omaisuuteen (PL 15 §) ja toisaalta henkeen kohdistuvan (PL 7 §) toimenpiteen välillä. Jotta selvittäisiin vain vähäisestä esim. järjestysmääräyksen rikkomisesta, ei saa käyttää voimakkaita voimakeinoja; toimenpide, joka vaarantaa oikeuden elämään edellyttää (erittäin) korkeaa valmiutta täyttää virkatoimi jne. Kun taas toimenpide suuntautuu omaisuuteen tarkoituksena suojata tai pelastaa henki, on voitava katsoa pitemmälle menevät puuttumiset (eli suuremmat vahingot) puolustettaviksi. Suhteellisuusvaatimus voi merki-

127 Esim. Ruotsin oikeudessa kysymystä toimenpiteestä luopumisesta tai sen siirtämisestä suhteellisuusarvioinnin aspektina. Ks. Boucht 2011a, s. 274-277.

128 Ks. Berlinski v. Poland, n:o 27715/95; 30209/96, 20.6.2002, para. 62 ja Rehbock v. Slovenia, n:o 294662/95, 28.11.2000, para. 72. Ks. myös Huohvanainen v. Finland, n:o 57389/00, 13.4.2007.

129 Ks. esim. McCann et al. v. United Kingdom, n:o 18984/91, 17.9.1995, para. 293-205. Tätä kysymystä koskevasta keskustelusta, ks. Myhrer 2016, s. 36-39.

tä, että poliisiin tulee pysähtyä melko etäiseen vaarantamiseen, vaikka käytettävissä olevat välineet olisivat voineet poistaa vaaran kokonaisuudessaan.

”Haitalle” ja ”vahingolle” tulee antaa suhteellisuusarvioinnissa laaja tulkinta, joka kattaa toimenpiteen seuraukset sekä julkisille että yksityisille intresseille samoin kuin aineellisille ja immateriaalisille intresseille. Niihin tulee sisältyä myös välittömät ja epäsuorat (sekä taloudelliset) seuraukset, jotka voivat kuulua toimenpiteen kohteelle tai kolmannelle henkilölle.¹³⁰ Lisäksi merkitystä tulee antaa myös toimenpiteen kohteelle voimakeinojen käytöstä aiheutuville mainekuluille.

Puolustettavuusarviointi ei sisällä ainoastaan itse voimankäyttötoimintaa vaan myös siitä syntyvät riskit ja seuraukset. PoL 2:17 puhuu kyllä siitä, että ”voimakeinon” tulee olla puolustettava, mikä voisi viitata siihen, että lähtökohtana olisi itse teko. Julkisoikeudellisessa voimakeinonkäytössä puolustettavuusarviointi on melko tiukka ja kielletyn toiminnan normatiivinen kynnys siten suhteellisen matala. Jännitteen perustalta, joka vallitsee toisaalta valtion positiivisen velvollisuuden suojella yksilön ihmisoikeuksia (PL 22 §) ja toisaalta toimivallan puuttua noihin oikeuksiin välillä, voidaan yleisesti johtaa ankarampi vaatimus rajoittavuudesta julkisoikeudellisessa vallankäytössä. Tätä taustaa vasten näyttää järkevältä lähteä siitä, että voimakeinojen käytössä puolustettavuutta ei ole arvioitava lähtien vain voimakeinojen käytön seurauksesta (eikä vain itse teostakaan), vaan myös siitä riskistä, että seuraus syntyy.

Se, että tietyn tyyppisen voimakeinon, esim. etälamauttimen, käyttöön liittyy korkea riski esimerkiksi niin, että tilanteessa on huomattava riski siitä, että kohdehenkilö kaatuu ja lyö päänsä kiiviseinään vakavin vahinkoseurausriskein, voi näin ollen tehdä teosta puolustamattoman, jos riski oli tilanteessa ennakoitavissa. Etälamauttimen käytössä voi tietty pidättyvyys olla paikallaan niiden yleisten sydämeen liittyvien riskien vuoksi, jotka etälamauttaminen käyttöön liittyvät, erityisesti henkilöiden kohdalla, jotka otetaan kiinni näiden ollessa kiihtyneessä mielentilassa tai päihteiden vaikutuksen alaisena, koska riskit voivat olla tällöin korkeampia siitä huolimatta, että voimankäyttöväline on tehokas. Etälamauttimeen liittyvät potentiaaliset riskit johtavat siihen, että ne on nähtävä ensi sijassa voimakkaampien voimankäyttövälineiden korvikkeena. Samalla on tietenkin niin, että jos vaihtoehtona on fyysiset otteet, joista seuraa murtunut jalka, voi etälamauttimen käyttö kuitenkin olla järkevä vaihtoehto tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioinnin valossa. Mutta kuten aina, asia on arvioitava yksittäistapauksellisesti.

Tällöin tulee tietenkin myös poliisimiehen näkemys eri riskitekijöistä merkitykselliseksi. Voidaan esim. ajatella, että kiinnioton kohde, joka on autossa ja jota poliisi uhkaa OC-sumuttimella, esittää tiedon, että hän on äärimmäisen allerginen chilille ja voi saada surmansa kaasun tukehduttamana. Tai että toinen henkilö, jota on varoitettu etälamauttaminen käytöstä, ilmoittaa, että hänellä on sydämentahdistin taikka kärsii vaikeasta sydänviasta. Tässä voi syntyä vaikeita punnintatilanteita. Toisaalta olisi tehtävä valinta toteuttaa toimenpide sillä riskillä, että kyseinen henkilö vahingoittuu tai pahimmassa tapauksessa kuolee, toisaalta virkatoimen toteuttaminen voi jopa estyä. Tässä on PL 22 §:n valossa niin, että jos käsillä on uskottava epäily erityisistä riskeistä, jotka liittyvät tietyn voimakeinon käyttöön, niin tämän

130 Boucht 2011a, s. 271.

tulee lähtökohtaisesti merkitä, ettei voimakeinoa saa käyttää ja että poliisimiehen on valittava vaihtoehtoinen toimenpide.

Myös muut objektiokohtaiset olosuhteet voivat olla merkityksellisiä. PolL 1:3:ssä suhteellisuusperiaatteesta mainitaan, että huomioon tulee ottaa ikä, terveys ja vastaavat seikat, jotka koskevat toimenpiteen kohteena olevaa henkilöä (siis sitä, jonka oikeuspiriin poliisimies puuttuu toimenpiteillään). Esimerkiksi lasten tai vanhusten suhteen voi olla tarpeen osoittaa suurempaa joustavuutta, vaikka he harjoittaisivatkin vastarintaa toimenpidettä kohtaan.

Tiettyä joustavuutta voidaan myös odottaa, kun kohdehenkilö on alentuneesti syyntakeinen. Toimenpiteet psyykkisiltä kyvyiltään alentuneita henkilöitä kohtaan voivat asettaa erityisiä vaatimuksia heitä taktisesti lähestyttäessä ja perustella pidättyvyyttä, koska sellainen henkilö ei välttämättä ymmärrä maailmaa samalla tavalla kuin täydessä ymmärryksessä olevat. Voi esim. tapahtua, että henkilö ei ymmärrä suullisten käskyjen sisältöä, tai auktoritatiivinen käsky tulee väärin ymmärretyksi hyökkäävyydeksi tai että tiettyjen polisin voimankäyttövälineiden, kuten koiran, läsnäolo voi vaikuttaa pelottavasti henkilöön, niin että tämä saattaa saada aggressiivisen reaktion. Ratkaisussa KKO 2004:75 oli kysymys siitä, oliko tekijä, kun hän nosti vesurin ja alkoi lähestyä poliisimiehiä, itse asiassa peloissaan koiran suhteen, minkä vuoksi hän toimi pikemminkin pyrkien suojelemaan itseään pelottavalta koiralta kuin tekemällä häntä kiinni ottaville poliisimiehille vastarintaa. Tätä kysymystä ei kuitenkaan tutkittu tapauksessa tarkemmin. Tällaisessa tilanteessa voi olla esimerkiksi perusteltua päästää koira irti, ennen kuin ryhdytään jatkotoimenpiteisiin.

Kohdehenkilön oletettu tarkoitukset vastarinnan suhteen voidaan joutua ottamaan huomioon. Voi esim. olla kohtuullista odottaa tiettyä joustavuutta henkilöä kohtaan, joka osoittaa aktiivista vastarintaa, jos tämä käy ilmi olosuhteista siten, että hän esim. puolustaa oikeuksiaan hyvässä uskossa. Hän voi siis erehdyksestä uskoa, että hän voi asettua vastustamaan toimenpidettä, jota hän (virheellisesti) pitää lainvastaisena.¹³¹ Voidaan sanoa, että on sosiaalieettinen ero siinä, että murretaan vastarinta, jota henkilö harjoittaa tällä tavoin verrattuna siihen, että vastarintaa harjoittaa henkilö, joka on täysin selvillä siitä, mitä hän tekee ja jonka perusteltu tarkoitus on yrittää estää virkatoimenpiteen harjoittaminen.

Myös ulkopuolisen edut on tärkeää ottaa huomioon kaikissa voimankäytön muodoissa. Sanottu kattaa ennen kaikkea ulkopuolisten henkilöiden koko turvallisuuden, mutta myös heidän omaisuusintressinsä. On keskeinen lähtökohta, että poliisin voimakeinojen käytön tulee ainoastaan, tai ainakin niin suuressa määrin kuin on mahdollista, kohdistua vain henkilöön, joka on aiheuttanut vaaran tai motivoi toimenpiteen.

Esimerkkinä voisi olla tapaus, jossa poliisi harkitsee OC-sumuttimen käyttöä tilassa, jossa on veitsellä aseistautunut henkilö. Huone on kuitenkin kytköksissä keskustuuletuslaitteeseen, mikä luo riskin sille, että kaasu kontaminoi myös rakennuksen muut osat. Tässä kontaminaatoriski tulee punnita mukaan, edellyttäen, että poliisin mielestä sellainen riski on olemassa. Myös kulkuneuvon pysäyttämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota ulkopuolisten turvallisuuteen (VoimakeinoA 2:8).

131 HE 44/2002 vp, s. 117.

Riskit (myös ulkopuolisille), jotka liittyvät kulkuneuvon pysäyttämisen, ovat tavallisesti suuria, koska on huomattava riski siitä, että kuljettaja menettää kulkuneuvon hallinnan. Ampuma-aseen käytössä, ja erityisesti tiheästi asutuilla alueella, vaarat ulkopuolisille voivat olla erityisen merkityksellisiä, koska käsillä on harhaluotien vaara ulkopuolisille. Ampuma-aseen käyttö avoimella kadulla kaupungin keskustassa silloin, kun väkeä on paljon liikkeellä, on näin ollen lähtökohtaisesti hyvin epäilyttävää suhteellisuusvaatimuksen valossa.

Tämä olosuhde aktualisoituu myös käytettäessä ampuma-asetta kulkuneuvoa kohtaan sikäli kuin kulkuneuvossa on henkilöitä, joiden osalta ampuma-aseen käytön edellytykset eivät täyty. EIT:n ratkaisusta *Juozaitienė and Bikulcius v. Lithuania* ilmenee selvästi, että muut matkustajat on otettava huomioon poliisin kulkuneuvon kohdistetussa aseenkäytössä.¹³² Tämän mukaan puolustettavuusarvioinnissa on tärkeä seikka ja teon EIS toisen artiklan mukaisessa arvioinnissa huomioon otettava, ovatko kulkuneuvon matkustajat joutuneet poliisin aseenkäytön seurauksena hengenvaaraan.¹³³ Ampuma-aseen käyttö, joka saattaa matkustajat vakavaan hengenvaaraan, voidaan hyväksyä vain, jos asetta käytetään viimesijaisena keinona kuljettajan pakenemisen estämiseksi, ja paosta aiheutuisi selvä ja välitön vaara sen vaaran ja rikoksen valossa, jonka pakenija aiheutti. Sitä vastoin tuomioistuin ei asettanut niemenomaista kieltoa aseiden käytölle, jos edellytykset eivät täyttyneet kaikkien matkustajien osalta.

Rovaniemen HO:n ratkaisun 14/143718, 17.10.2014 mukaan poliisimies oli käyttänyt asetta kulkuneuvon pysäyttämiseksi. Hän ampui kohti auton takakonttia, mutta luoti osui kulkuneuvon matkustajaan, joka vahingoittui. Poliisimies tuomittiin vammantuottamuksesta (RL 21:10), koska hän ei ollut ottanut huomioon, että autossa saattoi olla muita henkilöitä, joiden suhteen ampuma-aseen käytön edellytykset eivät täyttyneet. Tämä tapaus ratkaistiin vanhan VoimankäyttöA:n 21 §:n säännön mukaan, jossa säädettiin, että aseenkäytön edellytysten tuli täytyä kaikkien matkustajien osalta. Nykyään tämä kysymys ratkaistaan osana suhteellisuusarviointia. Nyt esillä olleessa tapauksessa lopputulos olisi ollut kuitenkin luultavasti sama.

Samalla on kuitenkin niin, ettei poliisitoiminnassa aina ole mahdollista estää ulkopuolisten intressien loukkaamista. Mutta toimintataktiikassa poliisijohdon ja yksittäisen poliisimiehen tulee ottaa huomioon kolmannelle henkilölle aiheutuvat riskit ja suunnitella toimenpide niin, ettei ulkopuolisen intressejä loukata, tai jos sellainen osoittautuu välttämättömäksi, intressit saatetaan vähimmän mahdollisen loukkauksen alaiseksi.¹³⁴ Tämä voi merkitä sitä, että poliisimiehen tulee luopua toimenpiteestä, jos riski ulkopuolisen oikeuksien loukkauksesta arvioidaan liian suureksi. Mitä

132 Juozaitienė and Bikulcius v. Lithuania n:o 70659/01; 74371/01, 24.4.2008.

133 Tässä tapauksessa poliisimiehet olivat ampuneet yhteensä 11 laukausta autoa kohden. Tuomioistuin totesi: "Such a high degree of risk to life can only be justified if the firepower was used as a measure of last resort intended to avert the very clear and imminent danger posed by in the event of his being allowed to escape."

134 Helminen et al. 2000, s. 80.

tärkeämpiä ulkopuolisen uhatut intressit ovat (erityisesti henki), sitä painavimmat perusteet on muuttaa toimintasuunnitelmaa tai luopua koko toimenpiteestä.

3.7.5 *Tarpeellisuus- ja puolustettavuusvaatimus kahden esimerkin valossa*

Edellä on kuvattu tarpeellisuus- ja puolustettavuusarvioiteja varsin perusteellisesti. Seuraavassa arvioiteja konkretisoidaan kahden oikeustapauksen osalta tuomioistuimissa käsiteltävien faktisten tapahtumakulkujen valossa.

Ensimmäinen esimerkki perustuu tapahtumakulkuun, jossa oli kysymys kuoli-aaksi ampumisesta Humppilassa vuonna 2009.¹³⁵ Jutun faktat olivat seuraavat. Hämeen hätäkeskus sai ilmoituksen siitä, että tietty henkilö oli ammuttu tiettyssä asunnossa. Kun poliisi saapui paikalle selvisi, että tekijä A oli mennyt kyseisen rivitalon erääseen asuntoon ja että hänellä oli luvaton ase. Poliisi oli saanut häneen yhteyden asunnon pihamaalla, käskenyt häntä useaan kertaan luopumaan aseesta ja rajoittanut hänen liikkumisaluettaan asunnon pihamaalla. Käskyistä huolimatta A oli mennyt sisälle asuntoon. Kenttäjohtaja oli antanut matkalla tapahtumapaikalle partioille voimankäyttöohjeen, jonka tehtävän yleisjohtaja vahvisti seuraavan sisältöisenä: A:ta tulee käskää luopuman aseesta. Hän ei saa poistua aseistettuna asunnon välittömästä läheisyydestä. Jos hän nostaa aseensa ulkopuolista tai poliisia vastaan, voimakeinoja saadaan käyttää.

Poliisi ei tässä vaiheessa tiennyt, että asunnossa oli eräs toinen henkilö, ja A:n annettiin tämän vuoksi mennä takaisin asuntoon. Tilanne kuitenkin muuttui, kun tuo toinen henkilö eli B yhtäkkiä ilmestyi asunnon ulko-ovelle. A meni asuntoon, vaikka häntä oli käsketty tulla asunnosta ulos. Tämän jälkeen A tuli aseensa kanssa takaisin ulko-ovelle ja jatkoi uhkailevaa käytöstään, uhkasi ampua poliiseja ja mennä asuntoon sisään sekä itsensä lisäksi ampua asunnossa olleen B:n. Koska tilanne yhtäkkisesti muuttui ja A:n käyttäytymisestä tuli lisäksi aggressiivisempaa, niin kenttäjohtaja antoi uuden voimankäyttöohjeen. Sen mukaan A ei saanut mennä aseistettuna huoneistoon. Yleisjohtaja vahvisti tämän ohjeen. Ensisijainen aseenkäyttäjä X (tukiaase) ilmoitti kenttäjohtajalle, ettei hän varmuudella kykenisi väliaidan vuoksi ampumaan A:ta jalkaan ja kenttäjohtaja ilmoitti tästä yleisjohtajalle. X oli havaittuaan, että A kääntyi ympäri ja oli matkalla asuntoon, ampunut tukiaaseen yhdellä laukauksella A:ta tämän ollessa kynnyksen korkeudella. Luoti osui A:n rintaan ja hän kuoli paikalle.

Aseenkäyttäjää epäiltiin kuolemantuottamuksesta (RL 21:8) ja kenttäjohtajaa kuolemantuottamuksesta (RL 21:8) sekä tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta (RL 40:10). Yleisjohtajaa epäiltiin kuolemantuottamuksesta (RL 21:8) ja tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta (RL 40:10). Näissä kaikissa tapauksissa esitutkinta lopetettiin. Juttu on oikeudellisesti ja pedagogisesti mielenkiintoinen muun muassa siksi, että siihen sisältyy johdettu tilanne ja vastuunarviointi myös muiden kuin välittömän aseenkäyttäjän kohdalla.¹³⁶

135 Kanta-Hämeen syyttäjävirston päätös syyttämättä jättämisestä R 09/1508, 24.2.2010.

136 Johtosuhteista johdettujen tilanteiden osalta viitataan esitykseen jaksossa 3.4.

Kenttäjohtajan alkuperäinen voimankäyttöohje sisälsi sen, että A:n käskettiin luopumaan aseesta, että A:ta varoitettiin ampuma-aseen käytöstä ja että A ei saanut poistua aseistautuneena huoneiston välittömästä läheisyydestä, mutta että hän sitä vastoin sai palata asuntoon aseistautuneena. Jos A nostaisi aseensa poliisia tai ulkopuolista vastaan, poliisilla oli lupa käyttää voimakeinoja. Päivitetty ohje taas määräsi, ettei A saanut mennä asuntoon aseistautuneena.

Kenttäjohtaja teki arvioin ja ilmoitti yleisjohtajalle, että ampuma-ase oli lievin tehokas voimakeino. Taustalla oli seuraavat harkinnat. Etäisyyden vuoksi, mutta myös siksi, että A seisoivat asunnon ovelta, kaasua ei tullut kysymykseen A:n toiminnan pysäyttämiseksi. Etälamauttimet eivät olleet tuona ajankohtana saatavilla, mutta vaikka ne olisivatkin olleet, myöskään ne eivät olisi olleet tarkoituksenmukaisia sen vuoksi, että etäisyys poliisimiehen ja A:n välillä oli niin suuri. Koira oli eräs vaihtoehto, mutta väliaita oli esteenä eikä A lisäksi ollut tullut niin lähelle asunnon ovea, että koira olisi saanut häneen näkökontaktin. Siksi myöskään koiran käyttöä ei pidetty uskottavana. Oli muun muassa riski, että koira kiinnittäisi huomionsa aivan toiseen henkilöön kuin A:han. Myöskään kilpeä ei katsottu voitavan käyttää A:han lähestymiseksi, koska tällöin olisi estetty aseenkäyttäjän ampumalinja, mistä olisi seurannut vaaratilanne kohdehenkilöä lähestyville poliisimiehille. Siksi vaihtoehtoja ampuma-aseen käytölle ei katsottu olleen käsillä.

Tällainen vaihtoehtoisten voimankäyttövälineiden arviointi on linjassa niiden periaatteiden kanssa, jotka ovat voimassa PolL 2:17 ja 2:19:n mukaan. Poliisimiehen pitää harkita eri voimakeinojen todennäköisiä riskejä ja seurauksia ja tehdä päätös tämän valossa. Voi aina esiintyä epätoivottuja vaikutuksia, mutta keskeistä on se, että oikeat harkinnat on tehty voimassa olevien oikeudellisten premissien valossa. Lisäksi kuitenkin vaaditaan, että poliisimies tällaisessa tilanteessa arvioi myös sen, aiheuttaako tekijä vakavan ja välittömän vaaran jonkun toisen hengelle tai terveydelle. Jos sellaista vaaraa ei ole käsillä, ampuma-asetta ei saa käyttää. Ei siis ole riittävää, että todetaan, että vaihtoehtoisia lievempiä mutta samalla tehokkaita voimakeinoja ei ole käsillä. Tarvitaan myös erillinen arviointi siitä, ovatko muut ampuma-aseen käytön normatiiviset kriteerit täytetty.

Tässä yhteydessä A on aseistettu ampuma-aseella, hän on jo vakavasti vahingoittanut toista henkilöä, ja hän on uhannut tappaa paitsi paikalla olleen poliisimiehen myös B:n, joka oli samassa asunnossa kuin A. Paljon siis puhuu sen puolesta, että sekä PolL 2:17 että 2:19:n kriteerit olosuhteiden valossa täyttyvät. On huomattava, että se tosiasia, A oli aikaisemmin vakavasti vahingoittanut toista henkilöä, eli että häntä voidaan epäillä tapon yrityksestä (RL 21:1), ei sinänsä anna valtuutta ampuma-aseen käyttöön. Näin ollen vaaditaan, että hänen konkreettinen toimintansa merkitsee välitöntä ja vakavaa vaaraa toiselle, joka tässä tapauksessa on lähinnä poliisimies paikalla eli B. Mutta henkilön aikaisempi toiminta tulee kuitenkin vaaran arvioinnin tärkeäksi osatekijäksi kuten puolustettavuusarvioinnissakin.

Yleisjohtajan, jolla on ylin vastuu tilanteen hoitamisesta, kohdalla pätee ensinnäkin se, että hänen on varmistauduttava, että hän on ymmärtänyt kenttäjohtajan hänelle antamien ohjeiden sisällön. Hänellä on katsottava olevan tietty inkvisitorinen velvollisuus tiedustella sellaisista olosuhteista, jotka hänen tietonsa mukaan voivat olla relevantteja, mutta jotka kenttäjohtaja on jättänyt huomioon ottamatta. Yleisjoh-

tajan tulee myös esimiehenä itsenäisesti arvioida voimakeinojen käytön oikeudellisia edellytyksiä. Jos hän on joltain osin eri mieltä, kenttäjohtajalle on annettava tästä tieto ja voimankäyttöohjetta muutettava sen mukaisesti.

Aseenkäyttäjän kohdalla pätevät tietyt muut näkökohdat. Tämänkaltaisessa tilanteessa, jossa paikalla on useampi kuin yksi partio, poliisimiehet on alistettu taktisen johdon alaiseksi. Tämä merkitsee sitä, että voimakeinojen käytön tulee tapahtua ainoastaan sen voimankäyttöohjeen nojalla, jonka kenttäjohtaja antaa. Yksittäinen poliisimies voi kuitenkin edelleenkin päättää hätävarjelussa voimakeinojen käytöstä ampuma-ase mukaan lukien.

Aseenkäyttäjänä toimivan tulee varmistua siitä, että hän saa tiedon ja ymmärtää annettavat ohjeet. Jos hän on epävarma ohjeen sisällöstä, hänen tulee ryhtyä toimenpiteisiin sen sisällön selvittämiseksi. Humppila-tapauksessa epäselvyyksiä ohjeen ymmärryksen suhteen ei ilmeisestikään ollut käsillä. X oli lisäksi tiedottanut kenttäjohtajalle relevanteista olosuhteista. Tässä tapauksessa kyse oli esim. siitä, ettei X varmuudella kyennyt ampumaan A:ta jalkaan, koska heidän välillään oli esteenä väliaita. X oli pyrkinyt löytämään paikan, joka loi hyvät edellytykset voimakainon käytölle niin, että siitä aiheutuisi vähin mahdollinen vahinko tai haitta kohdehenkilölle. Tässä tilanteessa hän teki arvion, että valittu paikka sopi parhaiten tehtävää varten väliaidan aiheuttamasta esteestä huolimatta, mikä esti laukauksen tähtäämisen jalkaan. Näin oli X:n mukaan siksi, että paikalta oli paras näkökontakti asunnon ovelle ja kyseessä oli lähinnä oleva turvallinen paikka. Lisäksi oli mahdollista käyttää muiden rakennusten kulmia tukipisteinä. Toisesta näkökulmasta tarkasteltuna asunnon ulko-ovi olisi muodostanut näköesteen, joka olisi estänyt kohdehenkilön liikkeiden havaitsemisen. On perusteltua katsoa, että aseenkäyttäjän tekemät harkinnat olivat linjassa sen, kanssa mikä pätee PoL:n mukaan.

Toisena esimerkkinä käy tapahtumakulku eräässä Keski-Suomen käräjäoikeuden ratkaisussa vuodelta 2012.¹³⁷ Sekä tarpeellisuus- että puolustettavuusarviointi on tässä tapauksessa melko triviaali, mutta tapaukseen liittyy monia mielenkiintoisia Aspekteja, mikä perustelee asian lyhyen pohdiskelun.

Tapauksessa poliisimies C tuomittiin tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta ja vammantuottamuksesta. Tapauksen tausta on seuraava. Poliisimiehet A ja B, jotka saivat ensimmäisenä partiona ilmoituksen erään osakeyhtiön edustajalta siitä, että naishenkilö X, joka asui talossa, oli anastanut yhtiön rappukäytävässä säilytettäviä huonekaluja. Poliisimiehet C ja D lähetettiin tukipartioksi. A ja B tutkivat talon kuudennen kerroksen huoneistoa ja saattoivat tällöin havaita huonekalut kyseisessä huoneistossa. X myönsi huonekalujen kuuluvan yhtiölle ja hänelle ilmoitettiin siinä yhteydessä, mistä rikoksesta häntä epäiltiin, että hänet oli otettu kiinni ja että hänet vietäisiin poliisiasemalle. C ja D saivat tehtäväksi kuljetuksen suorittamisen. He harkitsivat, käyttäisivätkö he hissiä vai rappuja mutta valitsivat jälkimmäisen vaihtoehdon. He määrittivät kulkujärjestyksen niin, että edellä kulki X ja takana seurasivat C ja D. Lyhyen hetken jälkeen X lisäsi vauhtia ja juoksi nauraen rappuja alas. C kehotti kovalla äänellä pysähtymään, mutta tämä ei totellut kehoitusta. C arvioi, etteivät he voineet antaa X:n poistua talosta, koska ulkona oli kylmä

137 R 12/1955, 19.12.2012.

ja X näin ollen voisi paleltua, koska tällä ei ollut päällään ulkovaatteita. Lisäksi oli riski, että X saattoi ajautua ulkopuolisen liikenteen sekaan ja vahingoittua. Siksi C päätti käyttää etälamautinta X:n pysäyttämiseksi. Koska X katosi useaan otteeseen näkökentästä, C ei ehtinyt varoittaa häntä voimakeinon käytöstä ja käytti etälamautinta rapussa toisen ja kolmannen kerroksen välissä. Seurauksena X kaatui rapussa, löi päänsä seinään laajoin vahingoin ja menetti tajuntansa.

Ensiksi on arvioitava teon tarpeellisuus. Kuten edellä ilmeni, keskeinen lähtökohta on se, mitä vaihtoehtoja on käsillä. Tässä tapauksessa voimakeinoja käytettiin toisen ja kolmannen kerroksen välissä ja siten suhteellisen lyhyen ajan jälkeen siitä, kun poliisimiehet aloittivat X:n siirron rapusta mutta kuitenkin ennen kuin X itse poistui rakennuksesta. Oli jatkuva mahdollisuus osua X:ään, ennen kuin hän poistui rakennuksesta. Sen valossa, että etälamauttaminen käyttöä vaatii suhteellisen läheistä etäisyyttä C:n ja X:n välillä, on epävarmaa, etteikö X:ää olisi voitu ottaa kiinni niin, että C olisi juossut hänen peräänsä.

Puolustettavuusarvioinnin lähtökohtana on tehtävän luonne: kuinka tärkeä ja kiireellinen se oli. Tässä tapauksessa X:ää epäiltiin varkaudesta (RL 28:1). Varkaus ei ole sinänsä rikos, joka merkitsisi esim. varaa toisen turvallisuudelle. Lisäksi X:n identiteetti oli tunnettu jo aiemmin, ja tiedettiin myös, missä hän asui. Siksi voidaan yleisesti katsoa, ettei tehtävä ollut luonteeltaan erityisen kiireellinen.

Riskit, jotka voimakeinojen käyttöön liittyvät, tulee ottaa huomioon. Vaikka etälamautin on yleensä melko turvallinen käyttää, niin käsillä on huomattavia vahin-koriskejä, kun kohdehenkilö kaatuu ja esimerkiksi lyö päänsä maahan kadotettuaan kokonaan kontrollikykynsä. Koska voi olla vaikea ennakoida, miten henkilö tulee kaatumaan, niin asetetaan erityisiä vaatimuksia paitsi etälamauttaminen käytön paikalle myös sille, miten partio huolehtii kaatumisriskistä. Lisäksi ei voida sivuuttaa sydämeen liittyviä riskejä etälamauttaminen käytössä. Näin ollen puolustettavuusvaatimukseen vaikuttaa se, miten näitä riskejä käsitellään. Tässä tapauksessa etälamautinta käytettiin ahtaassa tilassa, jossa vallitsi kaatumisriski ja siitä seuraava vahin-koriski vieläpä ilman, että kyseistä henkilöä olisi varoitettu siitä, että voimakeinoja voitaisiin käyttää. Siksi on hyviä syitä olla samaa mieltä tuomioistuimen arvioinnin kanssa siitä, että voimakeinon käyttö oli puolustamatonta.

Voimankäyttötoimenpiteen sallittavuus pitää arvioida myös yhdessä virkatoimenpiteiden tarkoitusten kanssa. Tässä tapauksessa C esitti perusteeksi sille, ettei X saisi poistua talosta sen, että tämä voisi paleltua samoin kuin sen, että oli riski siitä, että kadulla X saattoi joutua liikenteen uhriksi. X oli kyllä kiinniotettu, minkä voidaan katsoa luovan suojeluvuorituksen X:n hyvinvoinnista poliisimiehelle, mutta sitä, että käytetään etälamautinta, siihen liittyvine riskeineen, voidaan tuskin katsoa puolustettavaksi henkilön kiinniottamiseksi perusteilla, jotka ensisijaisesti liittyvät hänen hyvinvointiinsa eikä toisten turvallisuuteen. Virkatehtävä oli X:n kiinniottaminen lainkäytön mahdollistamiseksi. Mutta jos X olisi ollut vaarallinen, tilannetta olisi kuitenkin voitu arvioida toisella tavalla.

Tapaus osoittaa, että taktiset virhearviointit voivat aiheuttaa sittemmin voimakeinojen käytön tarpeen. Voidaan myös kysyä, miten edeltävät taktiset virhearviointit mahdollisesti vaikuttavat tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointiin. Tässä tapauksessa C ja D valitsivat X:n kuljettamisen alas rappuja pitkin siten, että X sai

kulkea edellä. Tämä valinta todennäköisesti myötävaikutti siihen, että he myöhemmin katsoivat itsensä pakotetuiksi voimakeinojen käyttöön. Jos sitä vastoin olisi käytetty vapaana olevaa hissiä tai kulkujärjestystä X C:n ja D:n välissä, tilanne olisi todennäköisesti voitu välttää. Miten asiaa on arvioitava?

On kaksi mahdollisuutta. Ensimmäinen on se, että tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointi ulotetaan konkreettisen voimankäyttötoiminnan ulkopuolelle katamaan myös se edeltävä tilanne, joka synnytti voimankäyttötilanteen. Taktinen virhearviointi voisi tällöin tehdä voimakeinojen käytöstä puolustettavan. Toinen mahdollisuus on rajoittaa tarpeellisuus- ja puolustettavuusarviointi konkreettiseen voimankäyttötekoon ja sen jälkeen erikseen arvioida vastuu edeltävästä toiminnasta (taktinen valinta). Näyttää siltä, että sellaisia taktisia arviointeja koskevat punninnat eivät kuulu tarpeellisuus- eivätkä puolustettavuusharkintaan. Lähtökohtana tulee paremminkin olla se, että tämäntyyppisten taktisten virhearviointien oikeudellinen tutkinta perustetaan omaan oikeudenvastaisuusarviointiin niiden kriteerien valossa, jotka poliisin toiminnalle ja virkavastuusäännöille asetetaan RL 40:9-10 pykälissä (ks. tarkemmin jäljempänä jakso 6.2.3).

3.8 Puolustusvoimien apu poliisille

Tematiikka, jota tulee myös käsitellä, on puolustusvoimien apu poliisille tietyissä tilanteissa. Keskeinen lähtökohta on, että poliisilla on ensisijainen vastuu sisäisen kansallisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisessä, kun taas puolustusvoimien vastuu on suojella valtakunnan suvereniteettia ja ulkoisia rajoja.¹³⁸ Joissakin tilanteissa poliisilta saattaa kuitenkin puuttua riittävät resurssit yhteiskunnallisen tehtävänsä toteuttamiseksi, joita resursseja puolustusvoimilla voi olla käytettävissään. Näin voi olla vaikkapa Suomen alueeseen kohdistuvan suuremman terroriuhon yhteydessä.¹³⁹ Puolustusvoimien avusta poliisille säädetään lähinnä laissa puolustusvoimien virka-avusta poliisille (782/1980; Virka-apulaki), mutta sotilasavusta voimakeinojen käytön yhteydessä tietyissä tilanteissa myös PolL 2:17,4:ssa.

Niiden edellytysten tulkinnassa, milloin puolustusvoimat voi antaa poliisille apua, syntyy seuraavia kysymyksiä: 1) *mihin* tehtäviin apua voidaan antaa, 2) *milloin* sellaista apua voidaan antaa, 3) *minkälaista* apua silloin voidaan antaa, ja 4) *miten* avunantopyyntö jätetään.

Vastaus ensimmäiseen kysymykseen käy selville Virka-apulain 1 §:stä, jossa säädetään, että puolustusvoimien tulee antaa apua poliisille henkilön etsintään ja kiinniottoon, paikan tai alueen eristämiseen ja tutkintaan, henkilöiden ja omaisuuden tilapäiseen suojaamiseen, räjähteiden raivaamiseen ja muuhun sellaiseen tehtävään, jonka suorittamiseen tarvitaan puolustusvoimien erityishenkilöstöä- tai välineistöä. Tämä merkitsee periaatteessa sitä, että puolustusvoimat voi antaa apua poliisille yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.

138 Ks. Aluevalvontalaki (755/2000).

139 Esim. Anders Behring Breivikin (nytemmin Fjotolf Hansen) tekemän laajan terroristiuhon yhteydessä Oslossa 22.7.2012 Norjan poliisi ja puolustusvoimat tekivät läheistä yhteistyötä.

Lisäksi PoL 2:17,4:n mukaan apua voidaan antaa voimakeinojen käytössä puolustusvoimien toimesta eräiden terrorismirikosten estämisessä tai keskeyttämisessä. Terrorismirikokset, jota voivat antaa aiheen puolustusvoimien apuun voimakeinojen käytössä, luetellaan RL 34a:1,1:n 2-7 kohdissa. Näissä on kyse yleisistä rikoksista, jotka saavat terroristisen leiman siten, että ne tehdään terroristisessa tarkoituksessa tavalla, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa valtiolle tai kansainväliselle järjestölle. Nämä rikokset ovat:

1) tahallinen vaaran aiheuttaminen, tahallinen räjähdერიкос, rikokset vaarallisia esineitä koskevia säännöksiä vastaan tai julkinen kehottaminen rikokseen,

2) törkeä varkaus tai törkeä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, jonka kohteena on joukkoliikenteeseen tai tavarankuljetukseen soveltuva kulkuneuvo, tuhotyö, liikennetuhotyö, terveyden vaarantaminen, törkeä vahingonteko, törkeä ampumaserikos tai puolustustarvikkeita koskeva maastavientirikos

3) kemiallisen aseiden kiellon rikkominen, biologisen aseiden kiellon rikkominen tai törkeä ympäristön turmeleminen, joka on tehty RL 48:1,1 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla,

4) törkeä pahoinpitely, törkeä ihmiskauppa, panttivangin ottaminen, törkeä tuhotyö, törkeä terveyden vaarantaminen, ydinräjähdერიкос tai kaappaus,

5) surma, josta on säädetty vankeutta vähintään neljäksi ja enintään kahdeksitoista vuodeksi,

6) tappo; ja

7) terroristisessa tarkoituksessa tehty murha.

Vastaus toiseen kysymykseen selviää Virka-apulain 2 §:stä. Tässä säädetään, että virka-apua annetaan vain, milloin poliisin voimavarat ovat riittämättömät tehtävän suorittamiseen tai milloin siihen tarvitaan poliisilta puuttuvaa erityishenkilöstö- tai välineistöä. Näin ollen tämä merkitsee sitä, tarvevaatimuksen tulee täytyä, ennen kuin puolustusvoimat voi antaa apua, tosin sanoen poliisilta puuttuu tarpeelliset henkilöstö- ja välineistöresurssit tehtävänsä toteuttamiseksi.

Millaista apua voidaan antaa (kolmas kysymys)? Apu voi koskea henkilöstöä tai varustusta. Apua voidaan siis antaa esimerkiksi vahtipaikalla olevan sotilashenkilön toimesta mutta myös esim. kadonneita etsimällä tai suurempien luonnonkatastrofien tapahtuessa tai tarpeellisia kuljetuksia toteuttamalla tai toimittamalla voimakkaampaa voimankäyttövälineistöä (sotamateriaalia) tai myös muuta varustamateriaalia (esim. sidetarpeita). Tämän avunannon tyypisissä tehtävissä puolustusvoimat voi kääntyä laissa vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta (566/2007) tarkoitettujen henkilöiden puoleen.

Sotilashenkilöt, jotka avustavat poliisia (virka-apuosasto), voivat joutua käyttämään voimakeinoja yksilöä vastaan tietyissä tilanteissa, mutta heillä ei ole yleistä toimivaltaa voimakeinojen käyttöön avunantotehtävässään. Virka-apulain 6,3 §:n mukaan sillä, joka kuuluu virka-apuosastoon ja suorittaa avunantotehtävää ”on erittäin tärkeässä ja kiireellisessä tehtävässä oikeus poliisimiehen ohjauksessa käyttää sellaisia tehtävän suorittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joihin poliisimies hänet toimivaltansa nojalla valtuuttaa ja joita tilanne huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.”

Tämä merkitsee sitä, että sotilaallisen virka-apuosaston oikeus käyttää voimakeinoja on sama kuin PolL 2:17,3:n mukaan avustavien siviilihenkilöiden. Virka-apuosaston jäsenellä on siis vain se voimankäyttövaltuus, jonka poliisimies on hänelle antanut. Poliisimiehellä tarkoitetaan periaatteessa ketä tahansa poliisimestä hänen arvostaan tai asemastaan riippumatta (joskin johto käytännössä kanavoituu tilannejohtajalle tai yleisjohtajalle). Lakitekstistä tai esitöistä ei käy selville, tuleeko sotilashenkilöiden tällöin käyttää samalaisia voimakeinoja kuin poliisi, vai saadaanko esim. käyttää sellaisia ampuma-aseita, jotka kuuluvat sotilashenkilön henkilökohtaiseen varustukseen. Lähinnä käytännön syistä voidaan olettaa, että toimivalta kattaa sotilashenkilön henkilökohtaisen aseensa (esim. rynnäkkökivääriin), olkoonkin, että se on poliisiin käyttämää asetta voimakkaampi.¹⁴⁰

Lisäksi vaaditaan, että tehtävä on erittäin tärkeä ja kiireellinen. Voimakeinojen käyttö tapahtuu poliisimiehen valvonnan alla. Lisävaatimuksilla, jotka säännös asettaa voimakeinojen tarpeellisuutta ja puolustettavuutta koskien, ei ole itsenäistä merkitystä vaan ne seuraavat jo PolL 2:17:stä. Samalla on kyllä niin, että vaatimukset saavat erityistä merkitystä sen suhteellisesti raskaamman aseistuksen vuoksi, joka sotilashenkilöllä on käytettävissään. Voimakeinojen käytön liioittelua koskevat säännöt ovat RL 4:6,2:ssa ja 4:7:ssä

Ennen toiminnan aloittamista poliisiin on tarpeen mukaan selvitettävä virka-apuosaston päällikölle, milloin käsillä on hätävarjelu-oikeus ja oikeus voimakeinojen käyttöön. Tämän on tärkeää, koska sotilaalliset lähtökohdat kriittisten tilanteiden hallinnassa voivat erota huomattavasti poliisioikeudellisista, esim. voimakeinojen käytössä. Myöskään sotilashenkilökunnan tieto poliisioikeudellisista periaatteista ei ole mitenkään annettu. Poliisiin tulee myös valvoa, että virka-apuosaston päällikkö saa riittävää tietoa virka-aputilanteesta, toimintaympäristöstä, tilanteen luonteesta ja siitä, kuinka vakava se on sekä myös työn mahdollisista riskeistä.

Virka-apuosaston hätävarjelu-oikeus seuraa RL 4:4:stä eikä Virka-apulain 6,3 § siksi rajoita sitä. Sama koskee oikeutta RL 4:5:n mukaiseen pakkotilaan. Hätävarjelu-liioittelua koskevat säännöt ovat RL 4:4,2:ssa ja 4:7:ssä ja liioiteltua pakkotilaa koskevat säännöt RL 4:5,2:ssa ja 4:7:ssä.

Lisäksi poliisilla on PolL 2:17,4:n mukaan oikeus estää tai keskeyttää yllä mainitut terrorismirikokset puolustusvoimien avulla käyttäen asevoimaa, joka soveltuu poliisitehtäviin ja joka hyödyntää sotavarusteita. Vastaava säännös on Virka-apulain 4 §, jossa määrätään, että poliisilla on oikeus saada puolustusvoimilta voimakeinojen käyttöä edellyttävää virka-apua, jollei rikosta ei ole mahdollista estää tai keskeyttää poliisin omalla henkilöstöllä tai välineistöllä. Virka-apulain 3,3 §:n mukaan sellaisen avun antamiseen ei kuitenkaan saa käyttää henkilöitä, joita tarkoitetaan vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta annetussa laissa (556/2007).

Sotavarusteilla tarkoitetaan aseita, jotka ovat iskuvoimaisempia kuin sotilashenkilön henkilökohtaisen aseensa käyttö.¹⁴¹ Sellaisia varusteita voivat esitöiden mukaan olla esim. erilaiset automaattiasemat, jotka ovat iskuvoimaisempia kuin rynnäkkökiväärit, kanuunat, robotit ja räjähdysaineet. Sotilaalliseksi voimankäytöksi

140 Tämä ei ole ongelmatonta, eikä vähiten PolL 1:4:n vähimmän haitan periaatteen valossa.

141 HE 187/2004 vp, s. 8.

virka-aputilanteessa tulee katsoa myös panssariajoneuvon aseistus, sotalaiva ja sota-varustein varustettu lentokone.

Sotilashenkilöiden voimankäyttöapu poliisille on poikkeustilanne, mutta sitä voidaan tarvita esim. tilanteessa, jossa terroristit ovat kaapanneet lentokoneen, joka tulee Suomen ilmatilaan tai jos se Suomen ilmatilassa poikkeaa lentoreitiltään ja suuntaa lennon yhteiskunnallisesti merkitykselliseen kohteeseen, joka tuhoutessaan aiheuttaa suuria vahinkoja tai vakavaa vaaraa laajalle alueelle, esim. ydinvoimalalle.¹⁴² Sellainen lentokone voi suunnata lentonsa kohti suurta tiheään asuttua aluetta tai paikkaa, jossa valtion ylin johto pitää kokoustaan. Voidaan ajatella myös tilanteita, joissa yllä mainittujen tekojen tekijät ovat varustautuneet niin voimakkaalla suojaus- ja hyökkäysvarustuksella, että vaaditaan sotilaallisia voimankäyttövälineitä, jotta niitä vastaan voitaisiin suojautua ja suojata toisia eikä poliisilla ole koulutusta sellaisten voimakeinojen käyttöön. Kysymys on siis poikkeustilanteista.

Poliisitehtävään soveltuvan asevoimaa sisältävän avunannon tulee olla välttämätön sellaisen välittömästi uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi, joka uhkaa suuren ihmismäärän henkeä tai terveyttä. Ei tule myöskään olla lievempää tapaa uhan torjumiseksi. Tässä on siis käsillä välttämättömyysvaatimus, joka on kvalifioitu sekä määrällisesti että laadullisesti: toisaalta vaaditaan, että vaaran tulee olla vakava, toisaalta vaaran on kohdistuttava suuren ihmismäärän henkeen. Tässä on myös muistutettava EIS 2 artiklan vaatimuksesta ”ehdottomasta välttämättömyydestä”. Lisäksi vaaditaan, että voimakeinojen tulee olla puolustettavia siihen nähden, miten tärkeä ja kiireellinen tehtävä on, kuinka vaarallista vastarinta on samoin kuin käytettävissä oleviin voimavaroihin ja niihin muihin olosuhteisiin nähden, jotka vaikuttavat tilanteen kokonaisarviointiin. Erityisesti on otettava huomioon ulkopuolisten henkilöiden oikeudet ja turvallisuus. Edeltävää varoitusta voimakeinokäytöstä tulee, mikäli se on mahdollista, käyttää. Sellainen varoitus voidaan antaa esim. radion välityksellä.

Virka-apulain 5,2 §:n mukaan virka-apuosastoa johtaa sen päälliköksi määrätty puolustusvoiman sotilasvirassa palveleva henkilö tehtävän suorittamista johtavan poliisimiehen ohjeiden mukaan. Avunanto-operaation johto on näin ollen poliisilla. Poliisi päättää myös virka-avun antamisen keskeyttämisestä tai lopettamisesta.

Virka-apulain 5a §:n mukaan poliisi vastaa virka-aputilanteen turvallisen suorittamisen kannalta tarpeellisesta yleisjohdosta ja osapuolten välisten toimintojen yhteensovittamisesta sekä työturvallisuusjärjestelyistä. Puolustusvoimat taas vastaa virka-apuosastoon kuuluvana ammattitaidosta ja perehdyttämisestä siten, että henkilöstö tuntee käyttämänsä kaluston ja välineistön sekä niitä koskevat turvallisuusohjeet.

Vastaus siihen, miten apua annetaan, löytyy Virka-apulain 3 ja 4a §:stä. Virka-apua poliisin puolelta pyytää Poliisihallitus. Kiireellisessä tapauksessa virka-apua

142 HE 187/2004 vp, s. 8-9. Tämä skenaario aktualisoi samalla eettisesti mutta myös oikeudellisesti tärkeän kysymyksen, voidaanko perustuslain kannalta hyväksyä se, että matkustajien henkiä uhrataan, kun lentokone ammutaan alas niiden pelastamiseksi, jotka saattavat kuolla, jos lentokone törmää maahan. Suhteessa kaappaajiin tämä on tuskin ongelmallista, koska he ovat itse saattaneet itsensä tähän tilanteeseen oman lisäksi mahdollisuuden tilanteen lopettamiseksi. Mutta koneen matkustajilla ei ole näitä mahdollisuuksia, vaan he ovat joutuneet tilanteeseen vastoin tahtoaan. Tässä ei ole kuitenkaan mahdollisuutta lähemmin pohtia kysymystä. Keskustelusta ks. Tatjana Hörle, ”Shooting Down a Hijacked Plane – The German Discussion and Beyond”, *Criminal Law and Philosophy* (2009), s. 111.131.

voi pyytää poliisin valtakunnallisen tai paikallisen yksikön päällikkö taikka asianomaisen poliisiyksikön- tai alueen johtovalmiudessa oleva päällystään kuuluva poliisimies. Pyynnöstä on tällöin välittömästi ilmoitettava Poliisihallitukseen. Puolustusvoimien osalta virka-avun antamisesta päättää pääesikunta taikka maavoimien, merivoimien tai ilmavoimien esikunta. Kiireellisissä tapauksissa virka-avun antamisesta voi päättää varuskunnan päällikkö, joukko-osaton komentaja tai sotilaslaitoksen päällikkö.

Voimankäyttötilanteissa (joita tarkoitetaan Virka-apulain 4 §:ssä ja PolL 2:17,4:ssa) päätösjärjestys poikkeaa jossakin määrin. Päätösjärjestyksen erityispiirteen voi luultavasti selittää sillä periaatteellisesti herkällä seikalla, että puolustusvoimia käytetään maan omaa väestöä vastaan. Tällöin poliisin korkein johto sisäministeriössä pyytää virka-apua puolustusministeriöltä. Päätös virka-avun antamisesta tehdään valtioneuvoston yleisistunnossa. Jos ei mahdollista kutsua valtioneuvostoa tarpeeksi nopeasti koolle, sisäministeriö voi kiireellisissä tapauksissa, jotka välittömästi ja vakavasti vaarantavat erityisen tärkeitä yhteiskunnan toimintoja, pyytää virka-apua puolustusministeriöstä, joka voi välittömästi päättää avun antamisesta. Valtioneuvostolle ja tasavallan presidentille on viivytyksettä ilmoitettava pyynnöstä ja päätöksestä virka-avun antamisesta. Valtioneuvosto voi tehdä päätöksen jo annetun virka-avun jatkamisesta tai lopettamisesta.

Virka-apuasetuksen (782/1980) 1 §:n mukaan virka-apua pyydetessä on ilmoitettava 1) mihin tehtävään ja mille paikkakunnalle apua tarvitaan, 2) virka-aputehtävään tarvittavan henkilöstön arvioitu määrä sekä tehtävän täyttämisen arvioitu kestoaika, 3) tehtävässä tarittava varustus ja mahdollinen erikoisvälineistö ja 4) muut tehtävän täyttämiseksi tarpeelliset tiedot. Virka-apupyynnö saadaan esittää suullisesti, puhelimitse tai muuta viestintävälinettä käyttäen tai kirjallisesti. Muu kuin kirjallisesti esitetty virka-apupyynnö on viipymättä varmennettava kirjallisesti.

Puolustusvoimille ei saa asettaa virka-aputehtävää ilman edellä käypää virka-apupyynnöä ja päätöstä virka-avun antamisesta, jollei muuta johdu puolustusvoimien ylipäällikölle kuuluvasta toimivallasta. Näin ollen sotilaat eivät voi omin päin päättää avun antamisesta, vaan pyynnön on tultava poliisilta. Avoin kysymys on se, voivatko sotilaat kuitenkin vetoamalla esimerkiksi hätätilaa koskeviin sääntöihin itsenäisesti aloittaa toiminnan, esim. kun sotilasyksikkö havaitsee terroristisessa tarkoituksessa tapahtuvan matkustajakoneen kaappauksen. Tähän kysymykseen on syytä vastata kieltävästi. Poissuljettua ei kuitenkaan ole se, että Tasavallan presidentti sotilaskäskyllä määrää puolustusvoimat kyseisiin tehtäviin.¹⁴³

3.9 Rajavartiolaitoksen apu poliisille

PolL 2:17,4:ssa *in fine* säädetään, että niiden terroristisessa tarkoituksessa tehtävien rikosten, joista puhuttiin edellä jaksossa 3.8, estämiseksi tai keskeyttämiseksi poliisilla on rajavartiolaitoksen avustuksella ja Rajavartiolain 77a §:n mukaan oikeus käyttää aseistusta, joka on hankittu sotavarusteeksi Suomen merialueella ja talo-

143 HE 187/2004 vp, s. 9.

usvyöhykkeellä. Samalla tavoin kuin puolustusvoimien avun suhteen, myös tässä tarkoitetaan sotilaallisella voimakeinolla sellaista asevoiman käyttöä, joka soveltuu poliisitehtävään ja joka on iskuvoimaisempi kuin virkamiehen henkilökohtaisen aseiden käyttö ja jossa hyödynnetään aseistusta, joka on hankittu sotavarusteeksi.¹⁴⁴ Sellaisella aseistuksella, joka on iskuvoimaisempi kuin virkamiehen henkilökohtainen aseistus, tarkoitetaan esimerkiksi ilmatorjuntakonekivääriä tai kranaatinheitintä. Rajavartiolaitoksen pinta-aluksilla on aseistusta, jota on hankittu sotavarusteeksi ja jota rajavartiolaitos voi käyttää aluevalvontaan ja sotilaspuolustukseen. Virka-apuna sotilaallisin voimakeinoin ei kuitenkaan pidetä ilma-aluksen aseistuksen käyttöä, koska rajavartiolaitoksen ilma-aluksia ei ole varustettu sotilaallisin voimankäyttövälinein. Sotavarusteeksi hankituksi aseistukseksi ei katsota voimankäyttövälineitä, jotka on hankittu rajaturvallisuuden ylläpitämiseksi, esim. välineistöä, jonka voimankäyttövaikutus perustuu ääneen, valoon tai lamaannutaviin aineisiin.¹⁴⁵

Rajavartiolaitoksen sotilaallisen voimankäytön kattava virka-apu rajoittuu Suomen merialueelle ja talousvyöhykkeelle. Tämä perustuu siihen, että rajavartiolaitoksella on erityinen toimintakyky merialueilla, kun on kysymys aluevalvonnasta, samoin kuin korkea valmius pitää yllä ympäri vuoden meripelastusvalmiutta.¹⁴⁶

Voimakeinojen käytön tulee ensinnäkin olla välttämätöntä sellaisen välittömän vakavan vaaran torjumiseksi, joka uhkaa suuren ihmismäärän henkeä tai terveyttä. Käsillä ei myöskään saa olla lievempää keinoa vaaran torjumiseksi. Myös tässä on siis välttämättömyysvaatimus, joka on kvalifioitu sekä määrällisesti että laadullisesti: osittain vaaditaan, että vaaran tulee olla vakava, osittain taas vaaran on kohdistuttava suuren ihmismäärän henkeen tai terveyteen. Lisäksi on muistettava EIS 2 artiklan vaatimus ”ehdottomasta välttämättömyydestä”. Mutta voimakeinojen tulee olla myös puolustettavia suhteessa siihen, kuinka tärkeä ja kiireellinen tehtävä on ja siihen, miten vaarallista vastarinta on, samoin kuin käytettävissä oleviin voimavaroihin ja muihin olosuhteisiin, jotka vaikuttavat tilanteen kokonaisarviointiin. Ulkopuolisten henkilöiden oikeudet ja turvallisuus on erityisesti otettava huomioon ja edeltävä varoitus siitä, että voimakeinoa tullaan käyttämään, tulee, jos mahdollista, antaa. Sellainen varoitus voidaan antaa esimerkiksi radion välityksellä.

Sellaisen terroriteon, josta säädetään EU:n lainsäädännössä tai Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa, estämiseksi tai keskeyttämiseksi, poliisilla on Rajavartiolain 77a §:n 2 momentin mukaan oikeus saada virka-apua silloin, kun poliisi toimii EU:n jäsenvaltion merialueella ja talousalueella jäsenvaltion pyynnöstä sellaisessa poliisin toimialaan kuuluvassa tehtävässä, joka perustuu EU:n lainsäädäntöön tai Suomea sitovaan kansainväliseen sopimukseen. Sotavarusteeksi hankitulla aseistuksella tapahtuva voimakeinojen käyttö edellyttää, että se on välttämätöntä suuren ihmismäärän henkeä ja terveyttä välittömästi uhkavan vakavan vaaran torjumiseksi eikä vaaraa ole mahdollista torjua lievemmillä keinoilla. Voimakeinojen on oltava apua vastaanottavan EU:n jäsenvaltion kansallisen lainsäädännön ja pyynnön mukaisia

144 HE 107/2006 vp, s. 53.

145 HE 107/2006 vp, s. 54.

146 HE 107/2006 vp, s. 53.

Päätös rajavartiolaitokselta saatavan voimakeinoja koskevan virka-avun antamisesta tehdään valtioneuvoston yleisistunnossa. Jos valtioneuvostoa ei ole mahdollisesta saada riittävän nopeasti koolle, yhteiskunnan erittäin tärkeää toimintoa välittömästi ja vakavasti vaarantavassa kiireellisessä tapauksessa sisäministeriö voi välittömästi päättää virka-avun antamisesta. Valtioneuvostolle ja Tasavallan presidentille on tällöin viivytyksettä ilmoitettava pyynnöstä ja päätöksestä. Valtioneuvosto voi päättää jo aloitetun virka-avun jatkamisesta tai lopettamisesta.

Rajavartiolain 77 c §:n mukaan virka-apuosastoa johtaa sen päälliköksi määrätty rajavartiolaitoksen sotilasvirassa palveleva rajavartiomies tehtävän suorittamista johtavan poliisimiehen ohjeiden mukaan. Virka-apuoperaation johto on näin ollen poliisilla. Poliisi ratkaisee myös sen, milloin avunanto keskeytetään tai lopetetaan.

4 HÄTÄVARJELU JA PAKKOTILA RL 4 LUVUSSA POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTÖN OIKEUSPERUSTEENA

4.1 Johdanto

Tähän mennessä on selvitetty PoL:n mukaisia julkisoikeudellisia toimivaltuuksia voimakeinojen käyttöön. Mutta poliisimiehellä on oikeus voimakäyttöön myös RL:n yleisten hätävarjelu- ja pakkotilasäännösten nojalla.

Hätävarjelu-oikeuden lähtökohtana on, että jokaisella on oikeus viime kädessä väkivaltaa käyttäen torjua aloitettu tai välittömästi uhkaava tiettyihin oikeudellisiin intresseihin kohdistuva hyökkäys. Iskulauseenomaisesti on tapana puhua siitä, että tässä on ”oikeus vääryyttä vastassa”. Oikeusjärjestys ei kuitenkaan aseta velvollisuutta puolustaa itseään; viisain vaihtoehto voi monessa tapauksessa olla pakeneminen.

Se, että oikeusjärjestys, joka perustuu valtiolliselle valtamonopolille, kuitenkin hyväksyy yksilölle sellaisen puolustautumisoikeuden, voidaan perustella monella tapaa ja monesta näkökulmasta. Toisinaan viitataan ihmisen sisäsyntyiseen vaitoon puolustaa itseään ja läheisiään. Tässä on kysymys tietynlaisesta yksilöperspektiivistä. Voidaan sanoa, että kyse on punninnasta toisaalta yksilöllisten ja toisalta valtiollisten intressien välillä. Liian voimakas rajausta tämän ns. sisäsyntyisen puolustautumisoikeuden osalta toisi vaaran, että syntyisi kuilu laillisesti oikean ja sen välillä, mitä pidetään moraalisesti oikeana, mikä puolestaan voisi vaikuttaa negatiivisella tavalla kansalaisten luottamukseen rikosoikeuteen (ja oikeusjärjestykseen kokonaisuutena). Toisaalta järjestäytyneen yhteiskunnan tulee luonnollisesti asettaa tiukkoja vaatimuksia sen suhteen, milloin ja missä laajuudessa tämäntyyppistä yleistä väkivaltaoikeutta saadaan käyttää. Lähtökohta on valtion valtamonopoli. Joskus väitetään, että myös yksilön hätävarjelu-oikeudella on preventiivinen vaikutus rikosten suhteen.¹⁴⁷ On kuitenkin vaikea selvittää sitä, onko hätävarjelu-oikeudella sellaista vaikutusta. Mutta hätävarjelu-oikeus voidaan oikeutta myös valtioteoreettisesta perspektiivistä. Kun valtiolta ei kykene täyttämään velvollisuuksiaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisessä, kansalaisilla tulee tietyissä olosuhteissa olla oikeus itse toteuttaa oikeutensa.¹⁴⁸

RL 4:4:ssä säädetään, että aloitetun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Arvioinnissa otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.

Pakkotila taas merkitsee tilaa, jossa tiettyä merkityksellistä intressiä uhkaa vaara, joka voidaan torjua vain puuttumalla vastakkaiseen intressiin. RL 4:5:n mukaan muun kuin RL 4:4:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittö-

147 Frände 2012a, s. 141.

148 Ks. Boucht 2011a, s. 363-365.

män ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilana sallittu, jos teko on kokonaisarvioinnin kannalta puolustettava. Arvioinnissa otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

4.2 RL 4:4:n yleinen hätävarjelusäännös¹⁴⁹

4.2.1 Hyökkäysvaatimus

Jotta hätävarjelu voi tulla kysymykseen, vaaditaan ensinnäkin, että käsillä on aloitettu tai välittömästi uhkaava oikeudeton *hyökkäys*. Hyökkäystä voi kuvata teoksi, joka loukkaa oikeudellisesti suojattua etua, esim. henkilön fyysistä tai seksuaalista koskemattomuutta.¹⁵⁰ Mutta myös laiminlyönti voi periaatteessa muodostaa hyökkäyksen hätävarjelusäännöksen merkityksessä. Oikeudettomuus taas merkitsee sitä, että hyökkäyksen tulee olla tunnusmerkistön mukainen teko, jota mikään oikeuttamisperuste (salliva peruste) ei kata, toisin sanoen teon on oltava oikeudenvastainen. Oikeudettomuus määritetään suhteessa rikoslain tunnusmerkistöihin ja vaaditaan, että hyökkäys täyttää jonkin tunnusmerkistön jossakin rangaistussäännöksessä. Tämä merkitsee samalla sitä, ettei hätävarjelua saa käyttää hätävarjelu- tai pakkotilatekoa vastaan. Sitä vastoin ei vaadita sitä, että teko on rangaistava.¹⁵¹

Hätävarjelu-oikeus on nykyisin voimassa kaikentyyppisten intressien osalta, sekä yksilöllisten että yleisten. Yksilölliset intressit voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä liittyy jollakin tavalla henkilöön ja koskee muun muassa henkeä, terveyttä, henkilökohtaista ja seksuaalista koskemattomuutta, kunniaa sekä kotirauhaa ja oikeutta uskonnon harjoitukseen. Toinen ryhmä koskee omaisuutta, sekä irtainta että kiinteää. Yleisillä intresseillä tarkoitetaan sellaisia, joita jokainen kansalainen voi hyödyntää ja joiden voidaan sanoa palvelevan kansalaisia yleisönä. Näihin kuuluvat esim. luonnon ympäristövarojen käyttö, liikenneturvallisuus tai intressit, jotka ylläpitävät demokraattisen valtion toimintoja.¹⁵²

Vaatimuksena on, että hyökkäys on lähtöisin ihmisestä. Eläimen hyökkäystä ei arvioida hätävarjeluksi merkitykselliseksi hyökkäykseksi, vaan sitä käsitellään RL 4:5:n pakkotilan puitteissa. Jos kuitenkin ihminen kontrolloi eläintä, esim. koira usutetaan vastustajan kimppuun, tilanne on toinen ja hätävarjelu edellytykset tällöin usein täyttyvät.

Se, tuleeko teon olla tahallinen vai huolimaton, ei ole aivan selvää. Oikeuskirjallisuudessa katsotaan toisinaan, että vaaditaan sitä, että hyökkääjä toimii joko tahallaan tai huolimattomuudesta.¹⁵³ Tämä merkitsee näin ollen sitä, että jos hyökkääjältä puuttuu tahallisuus tai huolimattomuus, RL 4:4:ää ei voida soveltaa; sitä

149 Ks. tark. Boucht/Frände 2007, s. 81-91.

150 Ks. esim. KKO 2016:97.

151 HE 44/2002 vp, s. 116.

152 Tällä ilmauksella kansalaisille ei ole kuitenkaan annettu mitään yleistä oikeutta rikosten ehkäisemiseen. Ks. HE 44/2002 vp, s. 115.

153 Ks. Frände 2012, s. 151, Tapani/Tolvanen 2013, s. 313. Vanhemmassa kirjallisuudessa ei mainita erityistä vaatimusta tässä suhteessa. Ks. Honkasalo 1967, s. 35.

vastoin RL 5:4:n pakkotila voi mahdollisesti tulla sovellettavaksi. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että se, joka puolustaa itseään, ottaa riskin, jos myöhemmin osoittautuu, että tekijältä puuttui tahallisuus tai tuottamus.

Vuoden 2004 rikoslakireformin esityöt ovat kuitenkin kryptisempiä ja lausuvat, että puolustajan käsitys tilanteesta on ratkaiseva: ”jos uhka oli todellinen (hyökkääjä toimi vahingossa, mutta puolustautuja ymmärsi tilanteen vakavuuden oikein) käsillä on hyökkäys, vaikkakaan ei tarkoitettu hyökkäys”.¹⁵⁴ Tämä näyttäisi itse asiassa viittavan lähinnä velvollisuudenvastaisuuden objektiiviseen tulkintaan, eli siihen, että vaatimusta subjektiivisesta syyllisyydestä ei voitaisi asettaa. Tällainen enemmän objektiivisen lähestymistavan voidaan nähdä myös systemaattisesti seuraavan klassista rikoskäsitettä, joka käsittelee tahallisuutta ja tuottamusta syyllisyyteen kuuluvina elementteinä.¹⁵⁵ Kokonaisuutena näyttääkin hieman epäselvältä, voidaanko Suomen oikeudessa asettaa yksiselitteistä vaatimusta tahallisuudesta ja huolimattomuudesta hyökkääjää koskien.

Yleisesti voidaan sanoa hätävarjelukäsitteen ytimen sisältyvän siihen, että puolustaututaan tarkoituksellista hyökkäystä vastaan. Tämä voidaan järkevästi ulottaa tahallisiin hyökkäyksiin ylipäätään. Mutta se, voidaanko katsoa, että myös huolimattomat teot muodostavat hyökkäyksen hätävarjelun merkityksessä, on epäselvempää (ja ehkä epävarmaa). Joka tapauksessa tässä tulee erottaa tietoisesti ja tiedottomasti tehdyt huolimattomat teot toisistaan. Voitaisiin väittää, että olisi vaikeaa sovittaa yhteen käsitteen ”oikeudeton hyökkäys” kanssa myös huolimattomia tekoja, ainakin kun on kysymys tiedottomasta huolimattomuudesta. Puolustautuminen sellaisia tekoja vastaan voisikin tällöin tapahtua RL 4:5:n nojalla. Toisaalta hyökkäyskäsite, joka kattaisi vain tahalliset teot, sulki pois hätävarjelun esimerkiksi tilanteessa, jossa hyökkääjä toimi putatiivihätävarjelussa huolimattoman erehdyksen johdosta. Sellaisessa tilanteessa hyökkäys olisi huolimaton. Ja koska putatiivitalanteet arvioidaan henkilökohtaisen syyllisyyden puitteissa, eikä oikeudenvastaisuuskysymyksinä, niin hätävarjelua saadaan käyttää näissä tilanteissa. Mahdollisesti tarkoituksenmukaisinta on arvioida hyökkäys lähtien objektiivisista tunnusmerkistön mukaisuuden ja oikeudenvastaisuuden edellytyksistä, eikä sekoittaa lainkaan mukaan subjektiivisia elementtejä.

Hyökkäykseltä tulee edellyttää myös ns. teko-ominaisuus eli kysymyksessä tulee olla kontrolloitu ihmisteko.¹⁵⁶ Tämä merkitsee, että ”hyökkäykset” epileptisen kohdauksen vuoksi, unissa kävellessä tai vastaavat ovat vailla teon merkitystä eivätkä perusta hätävarjelu-oikeutta. Myös tällaisten ”hyökkäysten” kohdalla aktualisoituu sen sijaan pakkotila (RL 4:5). Sitä vastoin Suomen oikeuden mukaan hätävarjelua saadaan käyttää myös lapsia ja vakavasti psyykkisesti häiriintyneitä henkilöitä vastaan, sillä hekin voivat tehdä oikeudenvastaisia tekoja, vaikkakaan eivät rikoksia.

154 HE 44/2002 vp, s. 116.

155 Ks. esim. Koskinen 2002. Siltä osin kuin käytetään toista rikoskäsitettä, jossa tahallisuus- ja huolimattomuusarviointi määritetään ns. rikostunnusmerkistön mukaisuuden alla, voi tahallisuus- ja huolimattomuusvaatimus sitä vastoin seurata tätä systematiikkaa. Ks. esim. Frände 2012 ja Tapani/Tolvanen 2013.

156 Tapani/Tolvanen 2013, s. 314.

Mahdolliset sosiaalieettiset rajoitukset tulee käsitellä puolustettavuusarvioinnin puitteissa.

Yleisesti pätee myös tietty vakavuusvaatimus hyökkäystä koskien, jotta hyökkäys oikeuttaisi hätävarjeluun. Tämän voi sanoa seuraavan jo kielellisesti siitä, että hätävarjelu merkitsee puolustautumista ”hyökkäystä” vastaan. Näin ollen kaikkein lievimmät loukkaukset sulkeutuvat jo kielellisesti hätävarjeluun käsitteen ulkopuolelle.¹⁵⁷

Hätävarjelusäännös kattaa myös hyökkäyksen kolmatta henkilöä vastaan. Tämä merkitsee, ettei vain ole sallittua torjua hyökkäystä itseä vastaan RL 4:4:n nojalla, vaan sallittua on myös torjua johonkin kolmanteen henkilöön kohdistuva hyökkäys. Henkilöpiiriä, johon kohdistuva hyökkäys voidaan torjua, ei ole lähemmin rajoitettu.

Hyökkäyksen voidaan sanoa olevan aloitettu, kun rikostekoon on ryhdytty. Kun joku kaataa toisen henkilön maahan fyysisellä taklauksella, hyökkäyksen voidaan sanoa alkaneen, kun fyysisen kontakti on aloitettu. Ns. jatkuvissa rikoksissa, esim. vapaudenriistossa (RL 25:1), hyökkäys alkaa, kun rikollinen tila syntyy ja jatkuu aina siihen saakka, kunnes rikollinen tila lakkaa. Siten hätävarjelu-oikeus on käsillä koko ajan.

Sitä vastoin on vaikeampi ratkaista, milloin hyökkäyksen on katsottava olevan ”välittömästi uhkaavan”. Tämä vaatimus on hätävarjelu-oikeuden ajallinen rajoitus. Kielellisesti termi ”välittömästi uhkaava” tarkoittaa sitä, että hyökkäystä ei ole vielä aloitettu, mutta olosuhteet ovat sellaiset, että tuleva hyökkäys näyttää (varsin) todennäköiseltä ja lähellä olevalta. Lähtökohtaisesti ”välittömästi uhkaavan” on siis katsottava edellyttävän toisaalta korkeaa todennäköisyyttä siitä, että oikeudeton hyökkäys aloitetaan, ja toisaalta sitä, todennäköinen hyökkäys on ajallisesti lähellä. Näin ollen lähtökohtana on se, että hyökkäys on välittömästi uhkaava, kun välitön vaara uhkaa oikeudellisesti suojattua intressiä ja olosuhteet osoittavat, että uhka hyvin pian pannaan toimeen.¹⁵⁸ Esimerkiksi kun käsillä on RL 5:1:n mukainen rangaistava yrittäminen, voidaan hyvin katsoa, että teko on aina välittömästi uhkaava.

Mutta hyökkäyksen tulee voida olla välittömästi uhkaava myös tätä ennen, sillä ei ole välttämättä kriminaalipoliittisesti järkevää, että joudutaan odottamaan, kunnes yrityskynnys ylittyy. Nimittäin siinä tapauksessa voitaisiin tarvita ankarampia voimakeinoja kuin tarvitaan aikaisemmassa vaiheessa. Yksi mahdollisuus on sanoa, että välittömästi uhkaavan raja on ylitetty silloin, kun tekijä on vaiheessa, josta hän ilman varsinaista väliaskelta voi siirtyä toteuttamaan oikeaa (varsinaista) hyökkäysoikeutta.¹⁵⁹ Tekijä, joka seisoo pistooli sivulla kädessään, ei näin ollen ole vielä ylittänyt yrityskynnystä; mutta kun hän nostaa aseensa toista vastaan, kynnys on ylitetty. Hänelle on tuolloin riittävää vetäistä liipaisimesta, jotta hän aloittaisi varsinaisen hyökkäyksen. Tavallisesti tulee olettaa enemmän kuin pelkkää verbaalista uhkaa, jotta hyökkäys olisi välittömästi uhkaava.

157 HE 44/2002 vp, s. 115.

158 HE 44/2002 vp, s. 116.

159 Ks. Boucht 2011a, s. 306.

4.2.2 Erityisesti hätävarjelusta viranomaistoimenpiteitä vastaan

Niinkään vähäistä mielenkiintoa ei tässä herätä se, onko hätävarjelu voimassa sellaista virkatoimenpidettä vastaan, jonka tekee viranomainen, esim. poliisimies. Eri-tyinen sääntely asiassa puuttuu. Toisaalta on niin, että poliisin toimenpide, joka ylittää laillisen toimivallan, on lähtökohtaisesti rikosoikeudellinen oikeudenvastainen teko (vrt. kuitenkin RL 4:6,2:n säännöstä liioittelusta laillisen toimivallan käytössä). Voidaan kysyä, miksi sellaisia ”hyökkäyksiä” pitäisi arvioida periaatteessa toisella tavalla kuin muiden henkilöiden kohdalla? Toisaalta valtion valtamonopolin ja poliisin viranomaisauktoriteetin mutta myös tehokkaan viranhoidon kannalta voidaan asettaa kysymys, tuleeko yksilöllä katsoa olevan hätävarjelu-oikeus viranomaisten suhteen, vaikka kysymys olisi näiden lainvastaisista toimenpiteistä. Rajoittamattomalla hätävarjelu-oikeudella suhteessa viranomaistoimenpiteisiin voisi todennäköisesti olla myös negatiivisia käytännön implikaatioita poliisin tehtävien hoitamiselle.

Kun kysymyksenasettelua analysoidaan on erotettava hätävarjelu toisaalta laillisia ja toisaalta lainvastaisia virkatoimenpiteitä vastaan. Laillisten virkatoimenpiteiden osalta tilannetta on pidettävä selvänä. Laillinen toimivalta on rikosoikeudellinen oikeuttamisperuste; näin ollen sellainen teko ei ole rikos eivätkä hätävarjelu-oikeuden edellytykset siten täyty. Käsillä ei siis ole hätävarjelu-oikeutta (joskin putatiivihätävarjelu voi tietenkin tulla kysymykseen).

Kun on kysymys lainvastaisista virkatoimenpiteistä, hätävarjelu-oikeus on rajoitettu. Koska hätävarjelua saadaan käyttää oikeudetonta hyökkäystä vastaan, sitä saadaan periaatteessa käyttää myös virkamiesten tai muiden julkista valtaa käyttävien lainvastaisia viranomaistoimenpiteitä vastaan. Jotta tämä hätävarjelu-oikeus olisi sallittu, edellytetään kuitenkin, että viranomaistoimenpide menee selvästi virkamiehen toimivallan ulkopuolelle tai että on rikottu olennaisia asiayhteyteen kuuluvia muotomääräyksiä (ks. esim. KKO 2000:90).¹⁶⁰ Esimerkkinä voidaan mainita se, että hätävarjelua voidaan käyttää poliisimiestä vastaan, joka täysin perusteetta yrittää toteuttaa kotietsinnän henkilön kotona. Jos virkatoimenpide on muodollisesti oikea tai lankeaa vain vähän toimivallan ulkopuolelle, katsotaan, ettei hätävarjelua saa käyttää vain sen perusteella, että teko on aineellisesti oikeudenvastainen.¹⁶¹ Hätävarjelu ei siis tule kysymykseen sellaisia virkatoimenpiteitä vastaan, jotka vasta tarkan harkinnan jälkeen osoittautuvat tarpeettomiksi tai tulokseksi liian virkaintoisesta viranhoidosta.

KKO 2000:90. Poliisimies oli sallinut katetroimalla virtsaputkesta ottaa virtsakokeen A:lta, jota epäiltiin huumausainerikoksesta. A oli potkuin vastustanut toimenpidettä. Poliisimiehellä ei ollut ilman pidättämään oikeutetun virkamiehen määräystä oikeutta päättää asiasta. Toimenpide ei kuitenkaan ollut niin selvästi poliisimiehen toimivaltaan kuulumaton, että A olisi ollut oikeus tämän perusteella vastustaa sitä. A tuomittiin haitanteosta virkamiehelle.

160 Ks. myös Itä-Suomen HO R 1//120608, 19.5.2017 ja Frände 2012a, s. 143-144.

161 HE 44/2002 vp, s.117.

Esitöissä tätä rajoitusta selvitetään seuraavasti:

”Rajoituksia puoltavat viranomaisten auktoriteetin ja virkatehtävien tehokkaan suorittamisen varmentamisen ohella se, että yksityisen ryhtyessä vastustamaan viranomaisia vastustus harvemmin johtaa onnelliseen lopputulokseen. Viranomaiset eivät yleensä perääntynyt virkatoimien suorittamisesta, vaan säännönmukaisena reaktiona on vain voimakeinojen lisääminen, mikä voi lopulta johtaa hyvinkin suuriin vahinkoihin. Häätävarjeluoikeuden rajoitusten ohella vahinkoja voidaan välttää sääntelemällä myös viranomaisten voimankäytön rajoja.”¹⁶²

Tässä yhteydessä voidaan mainita, että PoL 1:7:n mukaan poliisimiehen on ilmoitettava henkilön vapautteen kohdistuvan toimenpiteen peruste toimenpiteen kohteena olevalle henkilölle tai hänen edunsaajalleen niin pian kuin se on mahdollista henkilön tila ja muut olosuhteet huomioon ottaen. Jollei laissa toisin säädetä, myös muun kuin vapautteen kohdistuvan toimenpiteen kohteena olevalla henkilöllä tai tämän edunsaajalla on oikeus saada tieto toimenpiteen perusteesta niin pian kuin se on mahdollista toimenpiteen suorittamista vaarantamatta. Siksi väärinkäsitysten välttämiseksi voi olla hyvä lähtökohta, että poliisimies ilmoittaa toimenpiteestä myös jo ennen kuin toimenpiteen kohteeksi joutuva sitä itse pyytää.

Korotettu hätävarjelukynnys koskee vain RL 40:11:n alaisuuteen kuuluvia henkilöitä. Tämän määritelmän mukaan virkamiehiä ovat muun muassa henkilöt, jotka ovat virkasuhteessa tai siihen rinnastettavassa palvelussuhteessa valtioon, kuntaan tai kuntayhtymään. Tämän vuoksi esimerkiksi yksityisten yritysten vartijat tai muut järjestyksenvalvojat tai RL 17:6:ssä tarkoitetut ammattiryhmät eivät voi vedota korotettuun hätävarjelukynnykseen.

4.2.3 Häätävarjeluteon sallittavuus

RL 4:4:n mukaan tarpeellinen puolustusteko, joka ei ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, on hätävarjeluna sallittu. Puolustettavuusarvioinnissa otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet. Puolustusteon tarpeellisuus ja puolustettavuus arvioidaan objektiivisen normin perusteella, tosin sanoen tekijän subjektiivinen mittapuu siitä, mikä on tarpeellinen ja puolustettava puolustusteko, ei ole ratkaisevaa.¹⁶³ Näiden kummankin kriteerin tulee täytyä, mutta yleisesti pätee suhteellisen suopea marginaali puolustautujan eduksi.

Ensinnäkin edellytetään, että puolustusteko on tarpeellinen hyökkäyksen torjumiseksi. Tarpeellisuuskriteeriin kuuluu yleisesti vaatimus vähimmästä mahdollisesta väkivallasta. Tämä merkitsee sitä, että jos hyökkäys olisi voitu torjua lievemmällä keinolla, niin voimakkaampi keino ei ole tarpeellinen. Siten pysyäkseen tarpeelli-

¹⁶² HE 44/2002 vp, s. 117.

¹⁶³ Tämä on oikeudellista arviointia ja erehdys hätävarjeluoikeuden laajuudesta arvioidaan siksi kieltoerehdyksenä RL 4:2:n mukaan. Jos tekijä sitä vastoin on erehtynyt hätävarjelutilanteen perustavista tosiasioista, voidaan hänen käsityksensä, eikä siis objektiivisesti oikea, asettaa arvioinnin perustaksi edellyttäen, että hänellä oli käsitykselleen perusteita.

suuden rajoissa, puolustautujan tulee käyttää vähintä mahdollista tehokasta väkivaltaa, jota kohtuuden mukaan voitiin odottaa annetussa tilanteessa. Merkityksellisiä arviointiseikkoja voivat olla esimerkiksi se, tapahtuiko hyökkäys ruumiinvoimin vai jollakin aseella (ja tällaisessa tapauksessa, millaisella aseella, teräaseella, ampumaseella vai muulla aseella tai astalolla, kuten puukapulalla). Voimakkaampi hyökkäys oikeuttaa tavallisesti voimakkaammat puolustustoimet. Myös olosuhteille, jotta liittyvät hyökkääjän henkilöön, esim. hänen ruumiinvoimilleen ja fyysiselle kunnolle, on voitava antaa merkitystä tarpeellisuusarvioinnissa. Tavallista voimakkaampi väkivalta voi myös olla perusteltua, jos hyökkääjä on erityisen kiihtynyt. Puolustusteon arvioinnissa myös puolustautujan toimintavaihtoehdot saavat merkitystä.

Tarpeellisuusvaatimuksella on myös ajallinen ulottuvuus. Tällä tarkoitetaan sitä, ettei puolustautumista saa aloittaa aikaisemmin kuin mikä on tarpeellista eikä se myöskään saa jatkua sen jälkeen kuin tilanne on ohi ja hyökkäys on torjuttu ja jo loppunut. Näissä tilanteissa puolustus ei ole enää hyödyksi eikä sitä näin myöskään pidetä tarpeellisena. Hyökkäyksen päättyessä hätävarjelu-oikeus lakkaa. Näin on esim. silloin, kun hyökkääjä vetäytyy tilanteesta tai kun hänet on hätävarjelu-oikeudella saatettu kyvyttömäksi jatkamaan hyökkäystä eli kun hyökkäys on tullut torjutuksi.

Joissakin tilanteissa voi olla epäselvää, onko hyökkäys ohi vai tuleeko se jatkumaan. Jos A lyö B:tä kerran nyrkillä kasvoihin, niin tarpeellisuusvaatimuksen ajallisen ulottuvuuden tiukka tulkinta merkitsee, ettei hätävarjelu-oikeutta saa enää käyttää, koska hyökkäys on jo loppunut. Hätävarjelu-oikeus kuitenkin kestää niin kauan kuin hyökkäys jatkuu tai hyökkääjän käyttäytymisestä voidaan päätellä, että uusi oikeudenloukkaus on välittömästi uhkaava.¹⁶⁴

Jos hyökkäys on sitä vastoin varsin todennäköisesti ohi, hätävarjelu-oikeus on kiellettävä. Rajatapauksia voi kuitenkin ilmetä. Voidaan esim. ajatella, että A on lyönyt B:tä päähän pesäpallomailalla niin, että B on lähes tajuton. Kun A tämän jälkeen istuu tuolille ja katselee vahingoittunutta B:tä lattialla, niin B, ennen kuin vajoaa kokonaan tajuttomaksi, poimii pistoolin taskustaan ja ampuu A:n kuoliaaksi. Onko B toiminut hätävarjelussa, eli voidaanko katsoa, että käsillä on jatkuvasti oikeudeton hyökkäys A:n taholta. Tässä tilanteessa voidaan kyllä katsoa, että hyökkäys on ohi (A istuu tuolilla eikä näytä enää olevan taipuvainen jatkamaan hyökkäystä.) Siten hätävarjelu-oikeus ei ole enää käsillä. Suomen oikeuden mukaan tällaisessa tilanteessa voidaan kuitenkin soveltaa (ainakin) hätävarjelu-oikeuden liioittelua koskevia sääntöjä, ks. jakso 6.2.

Tarpeellinen hätävarjeluteko ei saa myöskään ilmeisesti ylittää sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana. Tässä on kysymys kaikkien relevanttien olosuhteiden kokonaisarviointista, toisin sanoen tulee vallita järkevä suhde hyökkäyksen ja suojatun oikeushyvän välillä. Samalla ilmeisyyskriteeri merkitsee sitä, että hyökkäyksen kohteeksi joutuneen hyväksi on luettava suhteellisen laaja marginaali kun arvioidaan sitä, onko hän pitäytynyt hätävarjelu-oikeuden rajoissa.

Keskeinen merkitys on tietenkin sillä, kuinka merkityksellinen suojattu intressi on: kohdistuuko hyökkäys ruumiilliseen koskemattomuuteen vai omaisuuteen? Ruumiilliseen koskemattomuuteen (henki arvostetaan tällöin korkeimmaksi) kohdistu-

164 HE 44/2002 vp, s. 116. Ks. myös KKO 2013:60.

van hyökkäyksen torjumiseksi saadaan yleisesti käyttää voimakkaampia voimakeinoja kuin hyökkääjä ja aiheuttaa hyökkääjälle vakavampia vahinkoja kuin mihin hyökkäyksen voitaisiin sinänsä olettaa johtavan.¹⁶⁵ Omaisuuteen kohdistuvien oikeudettomien hyökkäysten torjumiseksi saadaan vastaavalla tavalla aiheuttaa hyökkääjälle omaisuusvahinkoja, jotka mahdollisesti selvästikin ylittävät puolustuksella pelastetun intressin arvon. Hätävarjelu-oikeus sallii myös yksinomaan sen, että varallisuusintressejä puolustetaan, vaikka tämä edellyttää, että hyökkääjän ruumiillisista koskemattomuutta loukataan tai hänen terveyttään vahingoitetaan. Omaisuuteen kohdistuva hyökkäys oikeuttaa yleisesti kuitenkin vähemmän voimakkaiden voimakeinojen käyttöön kuin henkilöön kohdistuva hyökkäys. Sen sijaan sitä, että henki uhrataan omaisuusintressien pelastamisen vuoksi, ei voitane missään olosuhteissa pitää puolustettavana. Sitä vastoin voi olla mahdollista, että sellaista tekoa voidaan arvioida hätävarjelen liioitteluna, mutta tämä on kuitenkin aina ratkaistava erikseen.

Sekä puolustajan että hyökkääjän henkilö on otettava huomioon puolustettavuusarvioinnissa. Ensinnäkin on otettava huomioon hyökkäyskohteen ominaisuudet, esim. hänen ruumiinvoimansa sekä edellytyksensä käsitellä kriittisiä tilanteita. Ei tarvitse olla esimerkiksi ilmeisen puolustamatonta, että fyysisesti heikko henkilö puolustautuu aseella tilanteessa, jossa normaalit fyysiset kyvyt omaava henkilö olisi ilmeisesti ylittänyt sen, mikä on puolustettavaa. Sitä vastoin henkilöille, jotka kykenevät erityisedellytyksiltään, esim. koulutuksensa vuoksi, käsittelemään kriittisiä tilanteita, asetetaan yleisesti korkeampia vaatimuksia kuin henkilöille, joilta sellaiset puuttuvat. Esimerkiksi itämaiseen kamppailulajiin hyvin harjaantuneelta henkilöltä voidaan näin ollen odottaa toisenlaista toimintatapaa hyökkäyksen suhteen kuin sellaiseen erityislajiin täysin perehtymättömältä.

Myös hyökkääjän ominaisuudet on otettava huomioon. Vaikka hyökkäyskohteella on tavallisesti oikeus jäädä paikalle ja puolustautua (eli hänellä ei ole yleistä velvollisuutta paeta, vaikka joissakin tilanteissa paikalle jäntiä ei voidakaan pitää puolustettavana), voi esiintyä tapauksia, joissa hän toimii ilmeisen puolustamatomasti jättämällä osoittamatta pidättyväisyyttä. Esimerkkeinä tästä voivat olla alaikäisten tai psyykkisesti häiriintyneiden henkilöiden hyökkäykset tai myös korkeikäisten tai heikon fyysisen kunnon omaavien hyökkäykset. Jos hyökkääjä on esim. lapsi tai täyttä ymmärrystä vailla oleva henkilö ei ole aina puolustettavaa pitää tiukasti kiinni hätävarjelu-oikeudestaan. Henkilöltä, joka torjuu mainitunlaisen henkilön hyökkäyksen, voidaan de facto odottaa suurempaa pidättyväisyyttä kuin siltä, joka on tilanteessa, jossa loukkaus saa alkunsa aikuisen toimesta, joka on täysin selvillä siitä, mitä hän tekee. Tiettyä joustavuutta voidaan näin ollen usein odottaa tilanteissa, joissa loukkaus on nähtävä hyökkääjän puutteellisen käsityskyvyn, sairauden tai muun vastaavan ominaisuuden taustaa vasten.¹⁶⁶ Joustavuutta voidaan odottaa myös suhteessa muihin henkilöihin, joilla olla heikentynyt hyökkäystoleranssi; esim. päihtyneet henkilöt voivat päihtymyksen vuoksi olla huomattavasti vähemmän vaarallisia, mutta toisaalta sellaiset henkilöt voiva olla myös huomattavasti aggressiivisempia ja arvaamattomampia.

165 HE 44/2002 vp, s. 115. Ks. myös KKO 2013:60.

166 HE 44/2002 vp, s.115.

Arvioitaessa puolustuksen hyväksyttävyyttä voi olla myös syytä kiinnittää huomiota olosuhteisiin, jotka voivat tehdä hyökkäyksen ymmärrettäväksi, esim. siihen, että hyökkääjä on voimakkaan kiihtynyt, vaikka näiltä ominaisuuksilta puuttuikin relevanssi tarpeellisuutta arvioitaessa.

Käytäntö on ollut yleisesti ottaen rajoittavaa hätävarjeluteon välineiden ja aseiden käytössä. Jotta tällaiset välineet hyväksyttäisiin, hyökkäyksen on tullut olla luonteeltaan vakava. Ratkaisussa 2013:60 KKO hyväksyi myös veitsenpistot, jotka kohdistuivat A:han tämän toimesta toteutetun voimakkaan B:hen kohdistetun pampulla suoritetun kuristusotteen ja siten B:n hengityksen loppumisen torjumiseksi. Sitä vastoin ratkaisussa KKO 2016:97 katsottiin, että veitseniskua, joka olisi varsin todennäköisesti johtanut kuolemaan, ei voitu käyttää estämään raiskausta, koska hyökkääjä oli aseistamaton ja hätävarjelutekoa edeltänyt väkivallankäyttö oli ollut rajoitettua. Yleisesti pätee, että potentiaalisesti tappava voimankäyttö, kuten ampuma-aseenkäyttö, on sallittua lähinnä tilanteissa, joissa hyökkäys merkitsee vaaraa hyökkäyskohteen hengelle tai vakavaa vaaraa hänen terveydelleen. Ratkaisussa KKO 1997:182 Korkein oikeus hyväksyi, että toinen henkilö surmattiin hätävarjelussa ja hylkäsi syytteen hätävarjelussa tehdystä taposta. Mutta hengen riistäminen hätävarjelussa voidaan hyväksyä vain poikkeustapauksissa. Myös potentiaalisesti tappavia välineiden, kuten ampuma-aseiden, käyttö voidaan tavallisesti hyväksyä vain poikkeustapauksellisesti erittäin akuuteissa tilanteissa.

KKO 1997:182:ssa tapahtumakulku oli seuraava: Kun A saapui M:n asunnolle, T oli riitaa välttääkseen poistunut asunnosta. Sen jälkeen myös B oli poistunut asunnosta välttääkseen muun muassa A:n fileerausveitsellä huitoen esittämiä uhkailuja. Arveltuaan A:n rauhoittuneen T ja B olivat kuitenkin palanneet asuntoon. Pian tämän jälkeen sekavassa mielentilassa ollut A oli uhannut tappaa toiset paikallaolijat ja ryhtynyt ampumaan haulikolla. Myös fileerausveitsi oli ollut hänen vieressään pöydällä. Tappouhkaukset olivat kohdistuneet erityisesti T:hen. Laukausten välillä A oli uhkailujaan jatkaen osoitellut ladatulla haulikolla muita asunnossa olleita, mutta kaikki neljä laukausta hän oli suunnannut lähellään istuneen T:n viereen seinään. Viimeinen laukausta oli osunut tuoliin, jolla T istui. A:n mielentila oli ollut sellainen, ettei haulikkoa voinut yrittää ottaa häneltä pois tai puhumalla rauhoittaa tilannetta. M, joka oli saanut edellisenä syksynä aseella uhkaamalla ja ilmaan ampumalla A:n rauhoittamaan ja estetyksi tunkeutumaan asuntoonsa, oli hakenut makuuhuoneesta pienoiskiväärin, jotta olisi saanut A:n antamaan haulikon pois. Kun A oli nähnyt M:n kivääreineen, A oli nostanut haulikon M:ää kohti, jolloin M oli ampunut kiväärillä A:n ylävartaloon mihinkään erityiseen kohtaan tähtäämättä. M:n laukaistessa kiväärinsä A:n haulikko oli osoittanut M:n ylävartaloon. M oli kertonut A:n ilmeen olleen sellainen, että tämä aikoi käyttää asetta ja että hän itse oli laukaissut aseensa viime hetkellä, ennen kuin A oli ampunut häntä haulikolla. A:han osui luoti ja hän kuoli. KKO teki arvion, että M:llä ei ollut muita vaihtoehtoja torjua välittömästi uhkaavaa hyökkäystä ja hyväksyi hätävarjelun.¹⁶⁷

167 Tapaus poikkeaa ratkaisusta KKO 1993:54 sikäli, että viimeksi mainitussa käsillä katsottiin olleen myös muita vaihtoehtoja kuin A:n puukottaminen kuoliaaksi.

4.2.4 Hätävarjeluteon tahdonsuunta ja tietovaatimus

RL 4:4,1:n sanmuodon mukaan vaaditaan, että puolustustekoa tarvitaan hyökkäyksen ”torjumiseksi”. Tämä merkitsee vaatimusta puolustusteon tahdonsuunnasta niin, että vain puolustusteot, jotka tehdään puolustustarkoituksessa, voivat tulla arvioituksi RL 4:4:n mukaan.¹⁶⁸ Jos A lyö B:tä, mikä jälkikäteen osoittautuu merkitsevän samalla sitä, että B torjui C:hen kohdistuvan hyökkäyksen, josta viimeksi mainittu ei kuitenkaan ollut teon hetkellä tietoinen, niin A ei voi jälkikäteen vedota hätävarjeluuun.¹⁶⁹ Näin ollen hyväksyttävä ei esimerkiksi ole myöskään se, että joku ottaa tilaisuudesta vaarin ja kostonhimoisesti pahoinpitelee henkilön, kun hätävarjelutilanne näyttää syntyvän. Sitä vastoin tulee kyllä voida hyväksyä myös sivutarkoituksia, edellyttäen, että yksi niistä on myös hyväksyttävä. Puolustajalla ei esim. ole mitään sitä vastaan, että hän puolustautuessaan lyö hyökkääjää myös muista perusteista kuin hyökkäyksen vuoksi (he voivat olla vanhoja vihamiehiä).

Sanottu merkitsee samalla sitä, että puolustajan tulee ymmärtää, että kyse on hätävarjelutilanteesta. Puolustajalle pätee siis tietovaatimus, että hän toimii hätävarjelutilanteessa. Järkevä tietovaatimus suhteessa hyökkäyksen olemassaoloon näyttää olevan se, että asetetaan sama vaatimus kuin olosuhdetahallisuuden kohdalla, eli että puolustajan tulee pitää varsin todennäköisenä, että hyökkäys on käsillä.¹⁷⁰

Tämän seurauksena edellytetään myös, että puolustus kohdistuu hyökkääjään. Hätävarjelu eroaa tässä suhteessa esim. pakkotilasta, joka oikeuttaa loukkaamaan myös ulkopuolisten etuja. Jos hätävarjeluteko aiheuttaa vahinkoa sekä tekijän että ulkopuolisten intresseille, niin ensin mainitut arvioidaan RL 4:4:n ja jälkimmäiset RL 4:5,1:n mukaan. Esitöissä kuitenkin esitetään, että poikkeuksena tästä, perinteisen käsityksen mukaan, hätävarjelu saadaan kohdistaa myös kolmannelle henkilölle kuuluvaan hyökkäysvälineeseen.¹⁷¹

4.3 Erityisesti poliisimiehen hätävarjeluoikeudesta

4.3.1 Johdanto

Vaikka lain tuki poliisimiehen hätävarjeluoikeudelle on tähän mennessä puuttunut Suomen rikosoikeudesta, niin ei kuitenkaan vallitse epäilyä siitä, että poliisimiehellä on, julkisoikeudellisten toimivaltuuksiensa ohella, ollut oikeus vedota RL 4:4:n mukaiseen hätävarjeluuun (ja RL 4:5:n mukaiseen pakkotilaan). Tuki tälle ns. opille poliisimiehen hätävarjeluoikeudesta on löytynyt sekä esitöistä että oikeuskäytännöstä. Myös oikeusdoktriinissa, sekä rikos- että julkisoikeudellisessa, on perinteisesti esitetty, että poliisimiehellä, yhtä hyvin kuin kenellä tahansa kansalaisella, on oikeus vedota hätävarjeluuun ja pakkotilaan.

168 HE 44/2002 vp, s. 116.

169 Vrt. tätä Ruotsin oikeuteen, jossa hätävarjelu rikoskaaren (BrB) 24:1:n mukaan on objektiivisesti salliva peruste, johon siksi voidaan vedota tällaisessa tilanteessa.

170 Boucht/Frände 2007, s. 91.

171 HE 44/2002 vp, s. 116-117.

Korkein oikeus vahvisti nimenomaisesti opin ratkaisussa KKO 1993:50 (ns. Mikeli-tapaus), joka tapahtui vanhan PolL:n voimassa ollessa. Tapaus koski panttivankidraamaa, jossa kaappaaja T uhkaamalla räjäyttää dynamiittipanoksen, joka oli hänen hallussaan, oli pakottanut pankin henkilökunnan luovuttamaan itselleen rahaa ja pakoauton. T poistui tämän jälkeen pankista rahojen ja räjähdepanoksen sekä kolmen panttivangiksi ottamansa henkilön kanssa. Poliisi oli myöhemmin sulkenut tien autolta niin, että T:llä ei ollut mahdollisuutta jatkaa matkaansa. T uhkasi räjäyttää auton, ellei matkan annettu jatkua, mutta poliisi ei tästä huolimalla purkanut sulkua. Kahden panttivangin onnistui paeta, mutta kun kolme poliisia sitten avasi tulen T:n ajoneuvoa kohti, niin T ja kolmas panttivanki kuolivat T:n toteuttaessa uhkauksensa ja räjäyttäessä auton. Kenttäjohtaja A tuomittiin kuolemantuottamuksesta ja huolimattomuudesta tehdystä virkavirheestä, kun taas poliisimiesten B, C ja D katsottiin olleen hätävarjelussa, kun he avasivat tulen kaappaajaa kohti. KKO toteaa:

”B on toiminut A:n alaisena ja ollut velvollinen tottelemaan tämän antamaa hyökkäyskäsä. Lisäksi B on toiminut hätävarjelutilanteessa torjuakseen kaappaajan taholta tuossa vaiheessa välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen. Hänen menettelynsä ei siten ole rangaistavaa.”

”B:n aloitettua aseellisen hyökkäyksensä C ja D ovat hätävarjelutilanteessa yhtyneet tulitukseen, joka on siinä tilanteessa ollut välttämätöntä kaappaajan taholta tuolloin välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi. C tai D:kään eivät ole siten syyllistyneet rangaistavaan menettelyyn.”

Kun uudistettu PolL (493/1995) tuli voimaan 1.10.1995, niin PolL 27,4:n poliisin voimakeinojen käyttöä koskevassa säännöksessä säädettiin nimenomaan, että ”hätävarjelusta ja pakkotilasta säädetään rikoslaissa”. Säännöksen esitöissä todettiin:

”Viittaus rikoslakiin ilmaisee, että oikeus voimakeinojen käyttöön, josta säädetään tässä pykälässä ja rikoslain mukainen hätävarjelu ja pakkotila ovat erillisiä oikeudellisia käsitteitä. Poliisimiehellä ja häntä avustavalla henkilöllä on paitsi ne erityiset valtuudet, jotka seuraavat hänen tehtävästään, oikeus siihen hätävarjeluu ja pakkotilatekoon, joka kuuluu yleisesti kansalaiselle. Poliisin virkatehtävää suorittaessa voi olla välttämätöntä käyttää poliisin toimivaltuuksia tai menetellä tavalla, johon poliisimiehellä on oikeus poliisivaltuuksien nojalla ja yksityishenkilöllä hätävarjelua koskevien sääntöjen nojalla. On myös mahdollista, että poliisimies virkatehtävää suorittaessaan joutuu tilanteeseen, jossa hän hätävarjelua koskevien sääntöjen nojalla saa menetellä tavalla, johon edes poliisivaltuudet eivät häntä oikeuttaisi.”

PolL 27,4 muutettiin rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen yhteydessä vuonna 2004 ja viittaus rikoslakiin poistettiin pykälästä. Sitä vastoin mihinkään oikeustilan muutokseen tällä ei esitöiden mukaan pyritty.

”Virkamiehillä ja muilla henkilöillä, jotka ovat oikeutettuja voimakeinojen käyttöön, on aivan kuin kaikilla kansalaisilla, yleinen oikeus hätävarjeluu ja pakkotilatekoihin. Esimerkiksi poliisimies voi virkatehtävää suorittaessaan joutua tilan-

teisiin, joissa kyse ei ole enää lainkaan tietyn virkatehtävän suorittamisesta vaan itsensä tai jonkun toisen puolustamisesta oikeudettomalta hyökkäykseltä. Tällöin puolustusteko tulee arvioida hätävarjelu-oikeuden mukaan, olkoonkin, että raja sen välillä, mikä tapahtuu viranomaisen viranhoito-oikeuden nojalla ja mikä taas kunkin yksilön itsesuojelu-oikeuden nojalla, on vaikeasti täsmennettävissä.”

Korkein oikeus vahvisti, että poliisimiehellä on hätävarjelu-oikeus virkatehtävää suorittaessaan (KKO 2004:75, ns. Merikarvia-tapaus). KKO päätteli, että jos poliisimies virkatehtävää suorittaessaan joutuu tilanteeseen, jossa hän puolustaakseen itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä, joutuu turvautumaan voimakeinoon, niin tämä ei perustu viranomaistoimivaltaan eikä tapahdu myöskään virkatehtävän suorittamiseksi. Poliisimiehen katsottiin sen sijaan käyttävän voimakeinoja puolustustarkoituksessa yleisen hätävarjelu-oikeuden nojalla.

Tapaus koski I:tä, joka oli vanhempiansa pyynnöstä määrää toimittaa lääkärinvastaanotolle, mahdollisesti vastoin omaa tahtoaan. I ei suostunut lähtemään sairaankuljettajien mukaan vaan pakeni ambulanssista vesurilla varustettuna, jolloin ambulanssikuljettaja pyysi poliisin apua. Poliisimiehet A ja B ja poliisikoira tapasivat I:n eräältä hakkuuaukealta. Etäisyys I:hin oli noin 20 metriä. Poliisimiehet levittäytyivät niin, että he olivat rinnakkain muutaman metrin välein ja käskyttivät I:tä pudottamaan vesurin, jolloin I kääntyi ja lähti vesuri kohotettuna etenemään nopeasti kohti poliisikoiraa ja A:ta. Tällöin B ampui I:tä kahdesti jalkaan, minkä jälkeen koira kaatoi I:n maahan. Kun B ampui ensimmäisen kerran, I oli vajaan 10 metrin päässä A:sta. B:n ampuessa toisen kerran I oli ehtinyt ottaa vielä muutaman askeleen A:n suuntaan. Koiran kaadettua I:n I tainnutti sen vesuriniskulla ja oli juuri kohottautumassa vesurin kanssa, kun A ampui häntä kerran. I kuoli myöhemmin A:n ampumasta luodista saamiinsa vammoihin.

B:n syyksi luettiin hätävarjeluun liioitteluna tehty pahoinpitely, mutta hänet jätettiin tuomitsematta rangaistukseen. A:n syyksi luettiin hätävarjeluun liioitteluna tehty pahoinpitely ja kuolemantuottamus, joista hänet tuomittiin yhteensä 3400 euron sakkorangaistukseen.

Nykyisin voimassa olevan PoL (872/2011) 2:17,2:stä käy nimenomaan selville, että poliisimiehellä on virantoimituksessa oikeus RL 4:4:n mukaiseen hätävarjeluun. Muutosta aikaisempaan oikeustilaan ei ole tässä tavoiteltu. Näin vain sääntelyn ilmaisua selvennettiin ja se nostettiin lain tasolle.¹⁷² PoL 2:17,2 kuuluu seuraavasti:

”Poliisimiehellä on virantoimituksessa lisäksi oikeus hätävarjeluun siten kuin RL 4 luvun 4 §:ssä säädetään. Tällaisessa hätävarjelussa poliisimies toimii virkavastuulla. Arvioitaessa hätävarjeluun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset”.

172 HE 224/2010 vp, s 24. Esitöissä viitataan siihen, että ajatellen ”kokonaisvaltaista viranomaistoimivallan sääntelyä ei voida pitää tyydyttävänä, että oikeus hätävarjeluun todetaan vain hallituksen esityksen perusteissa.”

Oppi poliisimiehen hätävarjelu-oikeudesta ei kuitenkaan ole kiistaton, ja siihen liittyy myös eräitä oikeusdogmaattisia ongelmia. Näistä keskustellaan jäljempänä jaksossa 4.4.

Lähtökohtana on, että yleisiä hätävarjelua koskevia sääntöjä sovelletaan myös poliisimieheen, joka toimii hätävarjelussa. Samalla syntyy tiettyjä erityiskysymyksiä, jotka perustelevat poliisimiehen hätävarjelu-oikeuden käsittelemisen omassa jaksossaan. Seuraavassa käsitellään ensiksi sen sisältö, että poliisimies toimii virkavastuulla, kun hän toimii hätävarjelussa sekä sitten se, miten näissä tilanteissa toteutetaan puolustettavuusarviointi.

4.3.2 Hätävarjelu ja virkavastuu

PolL 2:17,2:sta käy siis nimenomaisesti ilmi, että kun poliisimies toimii hätävarjelussa, hän on virkavastuun alainen. Sitä vastoin vanhemmassa oikeudessa katsottiin, että poliisimies toimii hätävarjelutilanteessa yksityishenkilönä. Ratkaisussa KKO 2004:75 Korkein oikeus vahvisti, että jos poliisimies virkatehtävää suorittaessaan joutui tilanteeseen, jossa hän puolustaakseen itseään tai toista oikeudettomalta hyökkäykseltä joutuu turvautumaan voimakeinoin, niin tämä ei perustunut viranomaisvaltuuksiin tai virkatehtävän hoitoon, vaan kysymys oli hätävarjelutilanteesta. Jos poliisimies sellaisessa tilanteessa käytti liian voimakkaita voimakeinoja, myöskään tätä menettelyä ei voida lukea hänen syykseen virkarikoksena. Jos poliisimies sitä vastoin käytti viranhoidossa liian voimakkaita voimakeinoja laillisessa toimivallassa, niin RL 21 luvun henkeä ja terveyttä koskevien rikosten ohella myös RL 40 luvun virkarikokset tulivat sovellettaviksi tekoon.

Poliisilakireformin esitöissä tähän suhtauduttiin epäillen ja koettiin vaikeaksi perustella, miksi poliisimies, joka virkamiehen ominaisuudessa harjoittaa julkista valtaa, ei toimisi virkavastuulla myös hätävarjelussa.¹⁷³ Lakiehdotus johti keskusteluihin Eduskunnan hallintovaliokunnassa, jossa epäiltiin sitä, että poliisimiehen tulisi toimia virkavastuulla hätävarjelutilanteissa. Valiokunta lausui:

”On dilemma... että poliisimiehen oikeus turvautua hätävarjeluun eroaa hätävarjelu-oikeudesta, joka muilla viranomaisilla ja kansalaisilla on, yhdistämällä se virkavastuulla toimimiseen. Lainmuutos voi heikentää poliisimiesten oikeusturvaa ja aiheuttaa tulkintavaikeuksia. Se voi myös johtaa kohtuuttomuuskeinoin poliisimiehen menettelylle, kun hän rikoslain 4 luvun 4 §:ssä tarkoitetulla tavalla torjuu ihmistä vastaan kohdistetun oikeudettoman hyökkäyksen. Valiokunta katsoo, että tämä lainmuutos kohtelee eri lailla viranomaisia, joilla on samat viranomais-tehtävät (Rajavartiolo, 578/2005). Valiokunta edellyttää, että hallitus tarkkaan seuraa, miten poliisin hätävarjelua koskevat säännökset toimivat ja esiintyvissä tapauksissa ryhtyy toimenpiteisiin lainsäädännön muuttamiseksi.”¹⁷⁴

Hallituksen esitys hyväksyttiin eduskunnassa ja nykyisin on voimassa suoraan PolL 2:17,2:n nojalla, että poliisimies, joka toimii hätävarjelussa on virkavastuun alainen.

173 HE 224/2010 vp, s. 25.

174 Hallintovaliokunnan mietintö 42/2010 vp, yksityiskohtaiset perustelut 17:2.

Uudistus on perusteltu. Aikaisempi järjestys, jonka mukaan poliisimies, joka virkatehtävää suorittaessaan joutuu hätävarjelutilanteeseen, toimii yksityishenkilön ominaisuudessa, eli tietynlaisessa tapahtumankulun eri rooleihin jakautumisessa, näyttää sekä todellisuudelle vieraalta että epäkäytännölliseltä.¹⁷⁵ Virkavastuu liittyy siihen, että poliisimiehellä on koulutuksensa, kokemuksensa ja varustuksensa perusteella tavallisesti paremmat edellytykset kuin tavallisilla kansalaisilla sovittaa hätävarjelutilanteessa voimakeinojen käyttö todelliseen tilanteeseen. Siksi voidaan perustellusti kysyä, miksi poliisimiehen, joka usein on kriittisessä tilanteessa juuri virkamiehen ominaisuutensa vuoksi, tulisi riisua univormu, kun tilanne on kaikkein kriittisimmillään ja muuntua yksityishenkilöksi toimiakseen sellaisena hätävarjelussa, ja sitten tilanteen jälleen vakiinnuttua pukeutua virkapukuun ja palata viranomaistoiminnan harjoittamiseen.

Julkisoikeuden kannalta on siten vaikea nähdä, miksi poliisimiehen virka-asema lakkaisi vain sen vuoksi, että hän rikosoikeudellisesti toimii hätävarjelussa. Kaikkien poliisitoimenpiteiden yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen tarkoituksessa tulee näet katsoa olevan viranomaisluonteisia siitä riippumatta, mihin normiin ne nojautuvat. Tiukan julkisoikeudellisesti tarkasteltuna ei myöskään ole jotakin annettua eroa sen välillä torjuuko poliisi itseään vai jotakin toista vastaan kohdistetun hyökkäyksen. Kummassakin tapauksessa on kysymys yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä. Siksi on vaikeaa perustella sitä, miksi poliisimiehen, joka vetoaa hätävarjeluun virantoimituksessa, ei katsottaisi toimivan viranomaisena. Siksi hätävarjelusääntelyn tulee pääasiassa katsoa perustuvan tarpeeseen mahdollistaa tietyissä tilanteissa voimakkaampi voimankäyttö kuin PolL 2: 17 sallii.

Sillä, että hätävarjelu liitetään virkavastuuseen, parannetaan myös mahdollisen vahingonkärsijän oikeussuojaa, koska sääntely selventää ja korostaa muun muassa valtion vahingonkorvausvastuuta poliisioikeudellisissa hätävarjelutilanteissa.¹⁷⁶ Samalla on huomautettava, että lähtökohtana lienee edelleenkin perinteinen kanta, ettei vahingonkorvausvastuu tule tavallisesti kysymykseen, jos jokin salliva peruste kokonaan kattaa teon, toisin sanoen silloin, kun henkilö torjuu oikeudettoman hyökkäyksen (sallitussa) hätävarjelussa.¹⁷⁷ Näin ollen esitöissä mainittu vahingonkorvausvastuu voi tulla lähinnä kysymyksen esimerkiksi liioittelutapauksissa. Säännös selventää osittain myös PolL 2:17:n ja RL 4:4:n välistä suhdetta sen kautta, että julkisoikeudellinen sääntely, joka koskee poliisimiestä virassa, voi saada relevanssia myös tilanteissa, joihin rikosoikeudelliset oikeuttamisperusteet soveltuvat.

Virkavastuun käytännöllisiä seurauksia hätävarjelutapauksissa käsitellään tarkemmin jaksossa 6.2.

175 Ks. Boucht 2011a, s. 338 ja Nuotio 2005. Ks. myös HE 224/2010 vp, s. 25.

176 Ks. Routamo/Ståhlberg/Karhu 2006, s. 97-98.

177 HE 224/2010 vp, s. 84. Esityksessä nämä tiukemmat vaatimukset liitetään virkavastuuseen hätävarjelutilanteissa. Sen, että asetetaan korkeampia vaatimuksia, ei kuitenkaan tarvitse välttämättä riippua juuri virkavastuusta, vaan asia voidaan nähdä myös RL 4:4:n relatiivisen puolustettavuusarvioinnin seuraukseksi.

4.3.3 RL 4:4:n mukainen poliisimiehen puolustettavuusarviointi

Keskeinen kysymys on se, mitä normeja on otettava huomioon puolustettavuusarvioinnissa silloin, kun poliisi vetoaa hätävarjeluuun. Ensimmäiseksi voidaan kysyä, asetetaanko poliisimiehelle hätävarjelutilanteessa ankarampia vaatimuksia kuin muille kansalaisille. Aikaisemmin ei lainsäädännöstä ilmennyt nimenomaisesti, miten se, että kysymys on erityisesti poliisimiehestä tuli ottaa huomioon RL 4:4:n mukaisessa puolustettavuusarvioinnissa. Ratkaisussa *KKO 2004:75* tuomioistuin kuitenkin vahvisti, että tämä seikka tuli ottaa huomioon siten, että poliisimiehelle voitiin asettaa ankarampia vaatimuksia. Tämä käy nimenomaisesti selville uuden PoL 2:17,2:n viimeisestä lauseesta: sen arvioinnissa, voidaanko hätävarjelua puolustaa, otetaan huomioon ne vaatimukset, jotka voidaan asettaa poliisimiehelle hänen koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella. Näin ollen poliisimiehelle voidaan asettaa korkeampia vaatimuksia kuin tavalliselle kansalaiselle samassa tilanteessa, Tämä koskee sekä puolustustoimia (millaiseen puolustautumiseen ryhdytään) että toimenpiteiden ulottuvuutta (valittujen puolustusmenetelmien voima ja laajuus).¹⁷⁸ Se, että sanottu seuraa nykyään suoraan lakitekstistä, on positiivista.

On tärkeää huomata, ettei tätä potentiaalisesti tiukempaa arviointia tehdä siksi, että kysymys on poliisimiehistä, vaan arviointi tehdään siksi, että poliisimiehet nimenomaan sen seurauksena, että he koulutuksensa ja työkokemuksensa vuoksi omaavat sellaisia erityisiä ominaisuuksia, mm. kykenevät käsittelemään kriittisiä tilanteita, jotka ovat relevantteja hätävarjeluoikeuden käyttämisessä. Näin ollen lähtökohtana tulee olla, että nämä erityisominaisuudet otetaan huomioon puolustettavuusarvioinnissa. Siten korkeampien vaatimusten asettaminen poliisimiehille ei ole enää enempää kuin yksi seuraus RL 4:4:n relatiivisesta puolustettavuusarvioinnista.¹⁷⁹

PoL 2:17,2:n mukaan vain poliisimiehen koulutus ja kokemus tulee ottaa huomioon. Koulutuksella tarkoitettaneen sekä yleistä poliisikoulutusta että myös erityiskoulutusta, esim. fyysistä itsepuolustuskoulutusta. Mitä korkeampi koulutus ja suurempi kokemus poliisimiehellä on, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on katsottava olevan kriittisten tilanteiden käsittelyyn. Edellytykset voivat kuitenkin vaihdella poliisimiehestä toiseen. Lähtökohtana on, että on olennainen ero vastavalmistuneen poliisikokelaan ja kokeneen kenttäjohtajan valmiuksien välillä. Jos kuitenkin koulutus puuttuisi tai tavallisen kansalaisen tason ylittävää tietämystä ei jostakin syystä olisi, ei voitaisi myöskään perustella korkeampia vaatimuksia. Silti voidaan sanoa, että käsillä on presumtio siitä, että poliisimies on saanut sellaisen koulutuksen, joka antaa hänelle edellytykset kriittisten tilanteiden hallitsemiseen. Kysymys ei kuitenkaan voi olla siitä, että poliisimiehelle asetetaan yleisesti korkeampia vaatimuksia, vaan harkinnan on tapahduttava yksittäistapauksessa.

178 HE 224/2010 vp, s. 84. Esityksessä nämä tiukemmat vaatimukset kytketään virkavastuuseen hätävarjelutilanteissa. Sen, että asetetaan korkeampia vaatimuksia, ei välttämättä tarvitse riippua juuri virkavastuusta, vaan voi olla myös seurausta RL 4:4:n mukaisesta relatiivisesta puolustettavuusarvioinnista.

179 Tämä merkitsee sitä, että voidaan samoin perustein päätyä asettamaan vaatimuksia poliisimiehille, jotka toimivat hätävarjelussa yksityishenkilöinä virantoimituksen ulkopuolella niiden vaatimusten mukaisesti, joita asetetaan muille henkilöille, joilla on erityisedellytyksiä kriittisten tilanteiden käsittelemiseen

Mitä normeja sitten tulee ottaa huomioon puolustettavuusarvioinnissa? Tuleeko esim. ne normit, jotka ovat voimassa PolL 2:17,1:n mukaan, ottaa jossakin määrin huomioon myös RL 4:4:n mukaisessa arvioinnissa? Esitöiden mukaan PolL 2:17,2:n viittaus RL 4:4:ään merkitsee myös sitä, että RL 4:4,1:n viimeistä lausetta (joka säätää, että arvioinnissa tulee ottaa huomioon ”hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet”) samoin kuin liioittelua koskeva RL 4:4,2:n säännös tulevat sovellettaviksi poliisioikeudellisissa hätävarjelutilanteissa.¹⁸⁰ Tämä merkitsee näin ollen sitä, että puolustettavuusarvioinnin on lähdettävä niitten normien perustalta, jotka ovat voimassa RL 4:4:n mukaan.

Entä pitääkö olosuhteet, jotka voivat olla relevantteja PolL 2:17,1:n mukaiselle voimakeinojen käytölle, ottaa huomioon hätävarjeluarvioinnissa? Esitöistä käy ilmi, ettei PolL 2:17,1:n viimeistä lausetta sovelleta hätävarjelutilanteissa.¹⁸¹ Tämä merkitsee, että muotoilua voimakeinojen käytön puolustettavuudesta (eli kuinka tärkeä ja kiireellinen tehtävä on, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvioinnille merkitykselliset seikat) ei tässä tapauksessa sovelleta. Myöskään RL 4:6,3:n säännöksiä rangaistusvastuusta vapautumisesta sellaisissa tapauksissa, joissa rajat, jotka määrätään RL 4:6,2:ssa on ylitetty voimakeinoa käytettäessä, ei sovelleta. Siten ne tiukemmat normit, jotka ovat voimassa PolL 2:17,1:n mukaisessa puolustettavuusarvioinnissa, on syrjäytetty kun kysymys on RL 4:4:n mukaisesta puolustettavuusarvioinnista.

Voidaan kuitenkin kysyä, pitääkö tämän merkitä sitä, kaikki PolL:n virkatoinnissa tapahtuvaa voimankäyttöä koskevat säännökset tulee katsoa RL 4:4:n ulkopuolelle kuuluviksi. Vaikka olosuhteita, jotka mainitaan PolL 2:17,1:ssa, ei esitöiden mukaan saa ottaa huomioon, niin tietyt PolL:n yleiset säännökset näyttävät kuitenkin soveltuvan (kuten ”muut olosuhteet”) seurauksena siitä, että poliisimies toimii virkavastuulla. Tutuisi *de facto* kummalliselta, että sellaiset poliisioikeudelliset olosuhteet suljettaisiin arvioinnista.

Esitöistä käy ensinakin selville, että PolL 2:17:n vaatimus arvioida jatkuvasti voimankäytön todennäköisiä vaikutuksia ja seurauksia pätee myös hätävarjelutoimenpiteiden yhteydessä.¹⁸² Tähän liittyen myös PolL 1:4:n vähimmän haitan periaate näyttää saavan relevanssia. Tämä siis merkitsisi, että poliisimiehen hätävarjelua käyttäessään tulee jatkuvasti arvioida puolustustalon seurauksia ja vaikutuksia, ja toisaalta toteuttaa puolustusteko tavalla, joka sisältää vähimmän mahdollisen haitan ja vahingon, esim. voimakäyttövälinettä valittaessa ja sitä käytettäessä. Vaikka RL 4:4 soveltuisi, niin PolL:n periaatteille annettaisiin merkitystä arvioitaessa miten, eli millä tavalla, voimankäyttövälinettä käytetään hätävarjelutilanteessa. Tämä voi koskea esim. sitä, mihin ampuma-ase suunnataan tai mihin kohtaan lyödään pampulla. Mutta myös sillä, millaiset voimavarat ovat käytettävissä, tulee olla kohtuuden mukaan merkitystä hätävarjeluarvioinnissa, kun poliisi toimii hätävarjelussa, vaikka esityö katsovatkin, ettei tätä tulisi ottaa huomioon.

180 HE 224/2010 vp, s. 84.

181 HE 224/2010 vp, s. 84.

182 HE 224/2010, vp, s. 83.

4.4 RL 4:5:n mukainen pakkotila

4.4.1 Pakotilaa koskevat yleiset säännöt

Tähän mennessä RL 4 luvun poliisin voimakeinojen käytön oikeusperustan osalta on keskitytty hätävarjelusäännökseen. Mutta voi myös esiintyä tapauksia, että voimakeinoja voidaan tarvita RL 4:5:n yleisen pakkotilasäännöksen nojalla. Tämä peruste ei ole käytännöllisesti yhtä tärkeä kuin hätävarjelusäännös, minkä vuoksi käsittelemme sitä vain lyhyesti seuraavassa.¹⁸³

RL 4:5:n mukaan muun kuin RL 4:4:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, varan alkuperä sekä muut olosuhteet. Tyyppitapaus pakkotilasta on se, että henkilö murtautuu autioon kesämökkiin saadakseen suojaa myrskyltä sen jälkeen, kun hän on kaatunut kajakillaan syysiltana. Pakkotilasta johtuu, ettei hän ole syylistynyt vahingontekoon (RL 35:1) ja mahdollisesti myös varkauteen (RL 28:1).¹⁸⁴ Pakkotila voi olla oikeutettu myös silloin, kun tekijä itse on synnyttänyt vaarallisen tilanteen, mutta vaaran alkuperä voi vaikuttaa puolustettavuusarviointiin.¹⁸⁵

Pakkotila siis merkitsee tilaa, jossa tiettyä etua uhkaa vaara, joka voidaan torjua vain vastakkaista intressiä loukkaamalla. Sitä vastoin pakkotilatekoa ei edellä oikeudeton hyökkäys (jolloin olisi kyse hätävarjelusta), vaan hyökkäys (vaara) voi olla lähtöisin mistä tahansa. Tässä mielessä voidaan myös sanoa, että pakkotilasäännös on toissijainen hätävarjelusäännöksen suhteen. Suoraan RL 4:5:stä käy de facto selville, että vaaran tulee olla ”muu kuin 4 §:ssä tarkoitettu”. Näin ollen RL 4:5 täydentää RL 4:4:ää, joka taas ei ole sovellettavissa vaaroihin, jotka eivät ole lähtöisin jonkun rikosteosta, ts. vaaroihin, jotka ovat syntyneet luonnonkatastrofeista tai eläimen aiheuttamina. RL 4:4:ää ei sovelleta myöskään silloin, jos puolustusteko, joka tehdään oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi, kohdistetaan ulkopuolisen intressipiiriin.

Pakkotilatekoihin saadaan ryhtyä tarkoituksena torjua vaara, joka uhkaa oikeudellisesti suojattua etua, sekä yksilöllistä että yhteisöllistä. Tähän kuuluu myös eläimen oikeus olla joutumatta julman tai tarpeettoman kärsimyksen kohteeksi (RL 17:14). Kaikkia intressejä ei kuitenkaan suojella ja lähtökohtana vaaditaan, että intressi on oikeusjärjestyksen suojaama. Siksi esimerkiksi sellaista ”intressiä” kuin, että ajetaan autolla ylinopeutta kokouksesta myöhästymisen välttämiseksi, ei voida hyväksyä (ks. KKO 1993:22).

Vaaran on oltava välitön ja pakottava oikeuttaakseen pakkotilatekoon. Se, että vaaran tulee olla välitön, asettaa tiettyjä vaatimuksia ajalliselle ulottuvuudelle. Edellytetään, että vaara on välittömästi uhkaava eli hyvin lähellä oleva. Se, että vaaran on oltava pakottava, viittaa ensinnäkin siihen, että käsillä on suhteellisen korkea

183 Laajempänä selvittelynä viittamme esim. esitykseen Boucht/Frände 2007, s. 107-112.

184 Toinen asia on se, että vahingonkorvausvastuu voi syntyä. Ks. Routamo/Ståhlberg/Karhu 2006, s. 97-98.

185 HE 44/2002 vp, s.122.

todennäköisyys sille, että vaara toteutuu. Pakottavuusvaatimus merkitsee merkitse myös tuntuvuus- tai vakavuusvaatimusta. Pakkotilan yhteydessä ei ole syytä puhua aivan liian pienistä vaaroista, vaan vaaditaan, että dramaattinen elementti, joka tilanteeseen kuuluu, ylittää tietyn kynnyksen.¹⁸⁶

Pakkotilateon sallittavuuden rajaa koskien vaaditaan ensinnäkin, että pakkotilateko on tarpeellinen. Tällä tarkoitetaan hätävarjeluteon tapaan sitä, että on tehtävä kontrafaktuaalinen arvio: olisiko vaara voitu välttää ilman pakkotilatekoa? Periaatteessa vaaditaan, ettei tilanteessa olisi ollut muuta pelastusta, toisin sanoen pakkotilateko on viimesijainen keino.¹⁸⁷

Jotta pakkotilateko voidaan hyväksyä, tarpeellisen teon tulee olla myös kokonaisarvioinnin kannalta puolustettava ottaen huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet. Kyse on siten kaikkien relevanttien olosuhteiden kokonaisarviosta. Mitä vakavampi vaara on (esim. henki vai omaisuus) ja mitä välittömämmin uhkaava se on, sitä voimakkaampaan väkivallan käyttöön saadaan ryhtyä.¹⁸⁸

Myös tältä osin pakkotila eroaa hätävarjelusta, joka sallii selvästi suopeamman arvioinnin puolustautujan eduksi (hätävarjelussa puolustusteko ei saa ilmeisesti ylittää sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana). Jotta pakkotilateko olisi sallittu, uhrattavan arvon tulee olla selvästi pienempi kuin pelastettavan arvon.¹⁸⁹ Tämä merkitsee esim. sitä, että hengen uhraaminen hengen pelastamiseksi ole koskaan sallittua (tämä voidaan sitä vastoin poikkeustapauksissa katsoa anteeksiannettavaksi RL 4:5,2:n nojalla). Sen sijaan voitaneen hyväksyä säännöksi, että omaisuutta voidaan uhrata hengen pelastamiseksi. Aiheutetun vahingon suuruus on myös relevantti arviointitekijä. Sen kohdalla, joka on ottanut tietoisesti (kielletyn) riskin, arvokkaamman edun vaatimus on, kuten edellä sanottiin, yleisesti vahvempi kuin sen kohdalla, joka on joutunut vailla omaa syytä vaaratilanteeseen. Kun omaisuus on omaisuutta vastassa, pakkotilateolla saadaan uhrata vain vähäisiä intressejä.

4.4.2 Poliisimiehen pakkotilaoikeus

Poll 2:17:tä ei käy eksplisiittisesti ilmi, että myös RL:n pakkotilaa koskeva säännös soveltuu poliisimieheen virassa. On kuitenkin vakiintunutta, että poliisimies virassa voi vedota myös RL 4:5:ään virkatehtävän suorittamiseksi.¹⁹⁰

RL 4:5:n mukainen pakkotila ei kuitenkaan liene poliisin voimankäytön perusteena kovinkaan usein ilmenevä, kun asiaa verrataan hätävarjeluuun. Poll 2:17,1:ssa on jo pakkotilasäännös: poliisimiehellä on oikeus käyttää voimakeinoja estääkseen ”muun vaarallisen teon tai tapahtuman”. Mitään suurempaa käytännön eroa ei liene tämän säännöksen ja RL 4:5:n välillä.¹⁹¹

186 HE 44/2002 vp, s. 121.

187 HE 44/2002 vp, s. 121.

188 Ks. esim. KKO 2016:95.

189 HE 44/2002 vp, s. 122-123.

190 Ks. esim. HE 57/1994 vp, yksityiskohtaiset perustelut 27 §, Helminen et al. 2000, s. 374.

191 Ks. kuitenkin kommentaaria edellä jaksossa 3.5.2 koskien Poll 2:7,1:n mukaista toimivaltaa sikäli kun sitä ei ilmeisesti tue primäärinen toimivaltanormi.

RL 4:5:ssä normatiivinen kynnys sallitulle/kielletylle toiminnalle on myös selvästi matalampi kuin RL 4:4:ssä, koska vaaditaan, että teon on oltava puolustettava. Tämä merkitsee, että kynnys on käytännössä samanlainen sen kanssa mikä on voimassa PoL 2:17,1:n mukaan. Tämä on erityisesti voimassa, koska poliisimieheen virassa voitaneen lähtökohtaisesti kohdistaa myös RL 4:5:n mukaan hieman korkeampia vaatimuksia kuin tavallisiin kansalaisiin, koska poliisimiehen koulutuksensa ja kokemuksensa valossa voidaan katsoa kykenevän paremmin käsittelemään kriittisiä tilanteita.

PoL 2:17,2 ilmaisee, että vain hätävarjelussa toimiva poliisimies toimii virkavastuulla, mutta ei mainitse mitään pakkotilasta. Myös esityöt vaikenevat asiasta. Vastakohtapäätelmänä tästä on katsottava seuraavan, että siltä osin kuin poliisimies toimii pakkotilassa, hän ei ole virkavastuun alainen. Tämä ei ole kuitenkaan täysin johdonmukainen ratkaisu. Samat näkökohdat, jotka perustelevat sen, että hätävarjeluteko tapahtuu virkavastuulla, näyttävät pätevän myös pakkotilan kohdalla. Lisäksi poliisimieshän toimii virkavastuun alaisena, kun hän torjuu vaaran PoL:n säännösten mukaan. Asia pitäisi selventää lainmuutoksella.

4.5 PoL:n ja RL:n välinen suhde voimakeinojen käytön oikeusperusteena

4.5.1 Johdanto

Eräs edeltävän keskustelun johtopäätöksistä, kuten mainittiin myös kirjan johdannossa, on se, että poliisin voimankäytön oikeudellinen perusta nykyisessä suomalaisessa oikeudessa nojaa kahteen kivijalkaan. Voimakeinojen käyttö voi siis tapahtua toisaalta PoL 2:17-20 pykälien säännösten ja toisaalta RL 4:4-5 pykälien säännösten perusteella. Kuten on käynyt selville, nykyinen PoL säättää eksplisiittisesti, erotuksena vanhan PoL (493/1995) 27 §:stä, että poliisimiehellä on virassa RL 4:4:n mukainen hätävarjelu-oikeus. Sitä vastoin ei ilmaista eksplisiittisesti sitä, että voidaan soveltaa myös RL 4:5:ää, mutta tämä katsotaan periteisesti omaksutun esitöissä ja oikeuskäytännössä. Seuraavassa näiden kahden lähtökohdan välistä suhdetta tullaan käsittelemään, kuitenkin niin, että keskitytään PoL 2:17:n ja RL 4:4:n väliseen suhteeseen, koska siinä fokuoituvat kaikkein tärkeimmät kysymyksenasettelut.

PoL 2:17,1 ja RL 4:4 limittyvät useissa tapauksissa, esim. kun poliisimies kohtaa virkatehtävää suorittaessaan vastarintaa, koska aktiivinen vastarinta voi usein muodostaa myös oikeudettoman hyökkäyksen, mutta myös silloin, kun hän torjuu johonkin toiseen kohdistuvan hyökkäyksen (ns. hätävarjeluavunanto). Tällaisessa tilanteessa voivat usein sekä PoL 2:17:n että RL 4:4:n säännökset soveltaa yhtä aikaa. On siis kaksi vaihtoehtoisesti soveltuva (ja mahdollisesti kilpailevaa) normia, jotka koskevat rikosoikeudellisesti oikeuttavaa olosuhdetta. Ongelma syntyy sen vuoksi, että säännösten aineelliset sisällöt eroavat toisistaan. RL 4:4:n mukaisen kielletyn toiminnan, ”ilmeisen puolustamaton”, raja on selvästi kattavampi kuin kvalifioimaton puolustettavuusnormi, joka on voimassa PoL 2:17,1:n julkisoikeudellisessa toimivaltasääntelyssä (”puolustettava”). Koska hätävarjeluun voidaan ve-

dota PoL:n mukaisten toimivaltuuksien ohella, voidaan ensinnäkin joutua tekemään kaksi erilaista puolustettavuusarviointia riippuen siitä, mitä sääntelyä sovelletaan. Vaikka käytännön ero kyllä rajoittuu sillä, että rikosoikeudellisessa puolustettavuusarvioinnissa otetaan huomioon se, että kyse on juuri poliisimiehistä, niin erilaisten standardien soveltamista on silti vaikea välttää.

Lisäksi voimassa on erilaisia normeja anteeksiannettavasta liioittelusta, toisin sanoen siitä, että poliisimies on ylittänyt voimakeinojen käytön rajat (ks. jäljempänä jakso 6.2.2). RL 4:4,2:n yleisen hätävarjelun liioittelua koskevan säännöksen mukaan tekijä on rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä *kohtuudella olisi voinut vaatia* muunlaista suhtautumista ottaen huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutoinkin. RL 4:6,2:n säänteleä voimakeinojen käytön liioittelun. Säännöksessä asetetaan ankarampia vaatimuksia, jotta anteeksianto tulisi kysymykseen. Tällöin vaaditaan, että on *erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista* ottaen huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja kiireellisyys.

Kolmanneksi ei ole periaatteessa ongelmatonta, että rikosoikeudellisten oikeutamisperusteiden annetaan säännellä poliisioikeudelliset toimenpiteet yksityisiä kansalaisia kohtaan. Lähtökohdan tulee olla, että nämä toimenpiteet säännellään mahdollisuuksien mukaan lain positiivisissa toimivaltasäännöissä.

Kaiken edellä sanotun seurauksena herää kysymys, missä suhteessa säännöt ovat toisiinsa. Seuraavassa tullaan keskustelemaan kysymyksestä, miltä oikeussuhde näyttää limittyvissä soveltamistilanteissa. Lisäksi oppi poliisimiehen hätävarjeluoikeudesta tullaan problematisoimaan. Kuten käy selville, tämä oppi, vaikka sillä in Suomessa pitkät jäljet, ei ole ongelmaton, eikä se tule jäämään vaille kritiikkiä. Lopuksi tullaan vielä esittämään muutamia näkökohtia *de lege ferenda*.

4.5.2 PoL 2:17:n ja RL 4:4:n välisestä oikeudellisesta suhteesta

PoL 2:17,2:n säännöt, jotka sisältävät sen, että poliisimies toimii virkavastuulla myös hätävarjelussa, merkitsevät, että RL 4:4:n ja PoL 2:17 välistä suhdetta voi tiettyssä määrin selventää vertaamalla aikaisemmin kuvattuun oikeustilaan. Tiettyä epäselvyyttä silti säilyy.

Kuten jaksossa 4.5.1 todettiin, esiintyy tilanteita, joihin sekä PoL 2:17 että RL 4:4 soveltuvat, esim. kun poliisimies käyttää voimakeinoa murtaakseen aktiivisen vastarinnan. Ongelma on siinä, että on vaikea ratkaista, missä vaiheessa siirtymä julkisoikeudellisesta toimivallasta hätävarjeluoikeuteen tapahtuu. Toisinaan väitetään, että hätävarjelua tulee käyttää vain, kun on kysymys aggressiivisesta vastarinnasta, esim. kun tekijä lyö poliisimiestä nyrkillä, potkii tätä tai kun on kyse vakavasta tai törkeästä vastarinnasta, esimerkiksi aseistetusta hyökkäyksestä.¹⁹² Sitä vastoin ”tavallista” vastarintaa, esim. tönimistä tai repimistä ei normaalisti katsottaisi hätävarjelun kriteerejä täyttäväksi. Erityisesti tilannekontrolli mainitaan tällöin keskeiseksi kriteeriksi voimakeinon soveltamiseksi ja kaiken poliisitoiminnan tärkeäksi osaksi. Koska lähtökohdiana on, että toimenpide, jossa poliisi ylläpitää kontrollia, tulee ar-

192 Ks. Terenius 2013, s. 692.

vioida voimankäyttötilanteeksi (eikä hätävarjelukseksi), myös vakavammat ja vaarallisemmat tilanteet voivat tulla arvioiduksi voimakeinojen käytöksi.

Vaikka tämä näkökanta tuntuu intuitiivisesti oikealta ja tilannekontrolli on poliisitoiminnan tärkeä osatekijä, on kuitenkin epäiltävää, voiko se toimia oikeudellisesti rajanvetokriteerinä. Ongelma siinä, että sellainen tulkinta vaatii hätävarjelussäännöksen tulkittamista rajoittavasti tilanteissa, joissa RL 4:4 on de facto ja oikeudellisesti sovellettavissa. Jotta RL 4:4:ää voitaisiin soveltaa, vaaditaan vain sitä, että intressi kohdistetaan voimakkuudeltaan tietynlaiseen oikeudettomaan hyökkäykseen. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen valossa sellainen rangaistusvapausperusteen rajoittava tulkinta, joka laajentaa rikosoikeudellista vastuuta, ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ole sallittu.¹⁹³ Se, mikä muodostaa hyökkäyksen poliisimiestä kohtaan, tulee lähtökohtaisesti tulkita samalla tavalla kuin yksityishenkilöön kohdistuva hyökkäys. Näin ollen tilannekontrolliin perustuva rajausta ei ole välttämättä sopusoinnussa lakitekstin kanssa. Sen sijaan on luultavasti niin, että sikäli kuin poliisimieheen kohdistuva vastarinta tai väkivalta täyttää oikeudettoman hyökkäyksen tunnusmerkit, niin myös RL 4:4,1:n tunnusmerkistö täyttyy. Näissä tilanteissa on siis käsillä limittyvä soveltamisala.

Tässä yhteydessä on vastattava kahteen kysymykseen. Ensimmäinen kysymys koskee lainvalintaa, eli kumpaa sääntöä, PolL 2:17:ää vai RL 4:4:ää tulee soveltaa limittyvissä soveltamistilanteissa? Toinen kysymys koskee poliisioikeudellisen sääntelyn pätevyyttä niissä tilanteissa, joihin RL 4:4:ää sovelletaan: merkitseekö 4:4:n soveltaminen sitä, että PolL 2:17 siinä tapauksessa lakkaa olevasta voimassa?

Lainvalinnan osalta PolL 2:17,2:ssa ei ole nimenomaisia sääntöjä. Kysymys on kuitenkin tärkeä sekä periaatteellisista että käytännöllisistä syistä. Rikosoikeudellisten oikeuttamisperusteiden sääntely pyrkii ensi sijassa esittämään yleiset poikkeustilanteet horisontaalisissa suhteissa, siis henkilöiden välillä silloin, kun sinänsä tunnusmerkistön mukaisen teon ei kaikesta huolimatta katsota olevan ristiriidasta oikeusjärjestyksen kanssa. Julkisoikeudellisen toimivaltasääntelyn tarkoitus taas on prospektiivisesti ja yhtenevästi oikeusvaltiollisten vaatimusten kanssa hoitaa valtiollisen vallankäytön kontrollia. Siten voidaan sanoa, että RL:n säännökset eivät varsinaisesti ole olemassa muodostaakseen oikeusperustan poliisioikeudellisille toimenpiteille. RL 4:4:n mukaan sallitun toiminnan ala, kuten edellä on käynyt ilmi, on sitä paitsi laajempi kuin se, mikä on voimassa PolL 2:17,1:n julkisoikeudellisen toimivaltasääntelyn mukaan. Näin ollen poliisi voi vetoamalla hätävarjeluun ylittää suppeamman julkisoikeudellisen toiminta-alueen niissä tapauksissa, joissa RL 4:4 limittyy PolL 2:17:n kanssa.

Sen seurauksena, ettei limittymiskenttä ei ole aivan merkityksetön, on riski siitä, että PolL 2:17:n tiukemmat säännökset osittain vesittyvät, jos hätävarjelussäännös muodostaa ensi käden valinnan limittymistilanteissa. Lisäksi on käytännössä tendenssi irrottaa hätävarjelutilanne koko tapahtumakulusta tapahtumien oikeudellisessa arvioinnissa. Tämä voi merkitä, ettei erikseen arvioida niitä edeltäviä tekoja, joiden kautta esimerkiksi poliisimies itse siirtyy hätävarjelutilanteeseen, vaan keskiytään vain itse hätävarjelutilanteeseen.

Tätä taustaa vasten on tärkeä rajoittava funktio, että mahdollisimman paljon voimakeinojen käyttöä pidetään julkisoikeudellisen toimivallan puitteissa.

193 Ks. tark. jakso 2.3.3.

PolL 2:17,2:ssa säädetään vain, että RL 4:4:ää sovelletaan myös poliisimieheen virassa. Voimakeinojen käytön ja hätävarjelun välistä lainvalintaa koskevaa suhdetta ei voida katsoa selvitetyn myöskään tarkemmin PolL 2:17,2:n virkavastuusäännöksellä. Kysymystä ei käsitelty lähemmin myöskään esitöissä ja siksi on oletettava lähtökohdaksi, että aikaisemmin vallinnutta oikeustilaa ei ole ollut tarkoitus muuttaa. Sen sijaan ei ole täysin selvää, mikä tämä oikeustila oli, ja on ilmaistu erilaisia käsityksiä siitä, miten ongelma tulisi ratkaista. Lainopista löytyy seuraava lausuma:

”Siltä osin kuin nämä kaksi perustetta ovat rinnakkaisia, sovelletaan ensi sijassa hätävarjelua”...”Jos henkilö, johon virkatoimenpide kohdistetaan, väkivallalla tai väkivallan uhalla aiheuttaa välittömästi uhkaavan vaaran poliisimiehelle tai jonkun toisen henkilön hengelle tai terveydelle, ampuma-aseen käyttäminen tulee kysymykseen RL 3:6:n hätävarjelua koskevan säännöksen mukaan, jota sovelletaan ensi sijassa ennen PolL 27 §:ää.”¹⁹⁴

Tämä tulkinta, joka antaa RL 4:4:lle etusijan limittyvän sovellettavuuden tapauksissa, voidaan luultavasti ymmärtää sitä taustaa vasten, että hätävarjelusäännöstä sovelletaan toissijaisesti, kun RL 2:17:n toimivaltuudet eivät ”riitä”, siis silloin, kun voimakeino ylittää sen, mitä on arvioitava puolustettavaksi PolL 2:17:n mukaan. Siksi on yksinkertaisesti käytännöllisintä limittyvässä soveltamistilanteessa arvioida teko suoraan RL 4:4:n perusteella. Koska limittymiskenttä on kuitenkin melko laaja, niin valittaessa tämä tulkinta, on samalla riski siitä, että suppeampien poliisioikeudellisten säännösten merkitys osittain vesittyy.

Rikoslain yleisten oppien (2003/515) uudistuksessa viitataan toisenlaiseen tulkintaan. Tässä nimittäin näytetään katsottavan, että lainvalinta tulee määrittää lähtien yleisestä tulkintaperiaatteesta *lex specialis derogat legi generali*, mikä merkitsee, että erityis oikeudellisella säädöksellä on etusija lex generaliksen eli yleisen lain säännöksen edellä silloin, kun kummatkin säännökset ovat yhtä aikaa sovellettavissa tiettyyn faktakokonaisuuteen. Esitöissä todetaan:

”Voimakeinojen käytösäännöksen ja yleisen hätävarjelusäännöksen soveltamisalat limittyvät eritoten tilanteissa, joissa on ylitetty lain sallimien voimakeinojen rajat. Se, onko sallittujen voimakeinojen rajat ylitetty, ei ratkea yksin rikoslain nojalla. Oikeuskäytännössä joudutaan vaikeisiin rajanveto-ongelmiin pohdittaessa, kumman säännöksen nojalla tilannetta tulisi arvostella.”¹⁹⁵

Näkemykseni mukaan parhaat perusteet puhuvat sen puolesta, että tämäntyyppisen limittymisen (eli konkurrensitilanteen tai ”kilpailutilanteen”) lähtökohdana tulee olla yllä mainittu *lex specialis derogat legi generali*.¹⁹⁶ On hyviä syitä ymmärtää RL 4 luvun säännökset yleisenä lakina (*lex generalis*) jotka tulevat sovellettavaksi kaikkiin kansalaisiin mukaan lukien viranomaiset (esim. poliisimiehet) Suomessa. PolL:n pätevyys ja sovellettavuus on rajoitettu sikäli, että sitä sovelletaan ainoastaan

194 Helminen et al. 2000, s. 287, 307.

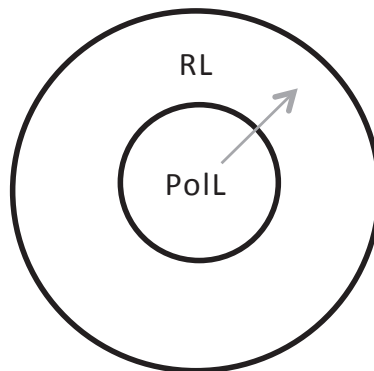
195 HE 44/2002 vp, s. 130.

196 Samaa mieltä Terenius 2023, s. 692-693.

henkilöihin, jotka täyttävät tietyt kvalifioivat kriteerit , toisin sanoen poliisimiehiin. Näin ollen johtopäätöksen tulee olla, että jos tietty tapaus vastaa sekä PoL 2:17,1:n ja RL 4:4:n tunnusmerkistöä, tulee ensisijaisesti soveltaa poliisioikeudellista toimivaltasääntöä. Vasta kun tämä ei kykene oikeuttamaan poliisimiehen toimintaa, pitää kysymys arvioida RL 4:4:n (tai RL 4:5:n) yleisten oikeuttamisperusteiden perusteella.

Perusteita *lex specialis*-tulkinalle voidaan löytää myös valtiosääntöteoreettisten tapaisista argumenteista. Väkivallan käyttö yhteiskunnassa valtiollisen valtamopolin seurauksena on valtiollinen privilegio vastikkeena siitä, että valtio vastaa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä. Väkivallan käyttö *inter privatos* (eli yksityishenkilöiden kesken) sallitaan tämän mukaisesti vain poikkeustapauksissa. Poliisioikeudellisen toiminnan, ja viime kädessä voimakeinojen käytön, päämäärä on ylläpitää ja turvata oikeusjärjestyksen tehokkuutta, siis valtion tarkoituksiperiä. Niissä poikkeustapauksissa, joissa valtion valtamonopoli on riittämätön eikä valtio kykene takaamaan kansalaisten suojaa loukkauksilta, jotka kuuluvat valtion vastuualueeseen, yksilölle on, melko suppeissa puitteissa, annettu itse toteuttaa oikeutensa. Tämä sanktioitu itseoikeus toteutetaan muun muassa hätävarjelu- ja pakkotilasääntelyllä; ja voidaan sanoa, että näissä tilanteissa oikeusjärjestys ja valtiollinen valtamonopoli tilapäisesti ja osittaisesti siirretään syrjään RL 4:4:n ja RL 4:5:n poikkeustilojen soveltamiseksi, kun taas PoL:n soveltaminen edistää sitä, että oikeusjärjestyksen tehokkuutta pidetään yllä. Tämä olosuhde on otettava huomioon sovellettavan lain valinnassa. Tätä taustaa vasten lähtökohta tulee ottaa vaihtoehdosta, jonka kautta oikeusjärjestyksen ja valamonopolin tehokkuutta ylläpidetään, toisin sanoen PoL 2:17:n normeille annetaan etusija.

Kerraten asiantila voidaan esittää seuraavasti:

Kuvio 1. Arvioinnin tulee ensi sijassa lähteä PoL:n sääntelystä. Vasta sitten, kun tämä ei voi oikeuttaa poliisimiehen toimintaa, kysymys tulee arvioida RL 4:4:n (tai RL 4:5:n) yleisten oikeuttamisperusteiden perusteella.

On kuitenkin niin, että tämän käytännöllinen sisältö, siten kuin se on konstruoitu nykyisessä Suomen oikeudessa, on suhteellisen rajoitettua. On luultavasti niin, että PoL 2:17:n ja RL 4:4:n välisellä limittyvällä soveltamisalueella esimerkiksi, kun

vastarinta tai väkivalta, jota poliisimies kohtaa, täyttää oikeudettoman hyökkäyksen tunnusmerkit, sovelletaan viime kädessä suopeampaa SL 4:4:n säännöstä. Käytännön lopputulos tulee siksi luultavasti olemaan yllä mainitun mukainen. Samalla PoL:n oikeudellisen lähtökohdan ensisijaisuus on tärkeä pedagogista syistä. Voimakeinoja tulee edelleenkin ensi sijassa käyttää PoL 2:17:n mukaan ja sikäli kuin poliisimies joutuu hätävarjelutilanteeseen, niin hänen tulee, mm. etäisyyttä ottamalla ja aikaa voittamalla, pyrkiä saamaan tilanne jälleen kontrolliinsa.

Näin ollen voimassa oleva järjestys ei ole täysin tyydyttävä. Siksi voidaan esittää seuraavia näkökohtia koskien sitä, miten asia tulisi säännellä *de lege ferenda*.

PoL 2:17:n ja RL 4:4:n väliset limittymät tapaukset tulisi edelleenkin arvioida PoL:sta lähtien siinä laajuudessa kuin se on mahdollista. RL 4:4:n säännöksen tulisi aktualisoitua vasta, kun poliisimiehen toiminta ei enää sovi PoL 2:17,1:n puitteisiin.

Poliisitoiminnan todellisuuteen on katsottava sisältyvän suhteellisesti korkeampi vaara-aste verrattuna siihen, mitä tavallisen kansalaisen normaalisti odotetaan kestävän ja sietävän (saksalaisessa oikeudessa puhutaan poliisimiehelle kuuluvasta niin sanotusta korotetusta vaaransietovelvollisuudesta (*erhöhte Gefahrdragungspflicht*). Voidaan sanoa, että korotettu vaaranhyväksyntä tietyissä laajuudessa kuuluu poliisimiehen virkavelvollisuuksiin ja että sellaisen korotetun vaaratoleranssin hyväksyntä seuraa poliisinuran valinnasta. Siten on olemassa tilanteita, joissa poliisimies kohtaa fyysistä vastarintaa, joiden ei tule oikeuttaa itsepuolustukseen (vaikka yksityishenkilöllä samassa tilanteessa olisi ollut hätävarjeluoikeus).¹⁹⁷

Milloin sitten voidaan katsoa, ettei toiminta enää kuulu PoL 2:17,1:n alaisuuteen? Keskeinen arviointikriteeri olisi se, oliko vastarintatilanne *kohtuudella ennakoitavissa virkatehtävän puitteissa*.¹⁹⁸ Täysin selvää ei tietenkään ole se, mikä on kohtuudella ennakoitavissa, mutta se voitaisiin arvioida tehtävän samoin kuin sen valossa, mitä tiedetään kohdehenkilön käyttäytymisestä jne. Jos vastarintatilanne lisäisi de facto sisältää hyökkäyksen hätävarjelumerkityksessä, niin poliisin toimintaa tulee jatkuvasti arvioida PoL 2:17,1:n perustalta, jos vastatarinta tai hyökkäys oli kohtuudella ennakoitavissa. Jotta saavutettaisiin parempi johdonmukaisuus ja yhteneväisyys sääntövaikutusten välillä, pitäisi näin ollen antaa RL 4:4:lle rajoittava tulkinta, joka rajoittaisi säännöksen soveltuvuutta PoL 2:17:n suhteen. Tällainen tulkinta voidaan liittää PoL 2:18,1:n vaatimukseen siitä, että kohtuullisesti ennakoitavissa olevan vastarinnan tulee katsoa kuuluvan niihin taktisiin harkintoihin, jotka ovat osa jokaista virkatehtävää tarkoituksena antaa poliisimiehelle psyykkisiä valmiuksia mahdollista voimakeinojen käyttöä varten ja tilannekontrollin säilyttämiseksi (ks. edellä jakso 3.5.1).

Se, että vastarinta olisi vakavamman luonteista, ei vaikuttaisi tähän arviointiin sinänsä, koska myös väkivaltainen vastarinta tulee voida ennakoita ja hallita PoL 2:17,1:n antamien valtuuksien puitteissa. Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, että tekijä, joka poliisimiehen tulee ottaa kiinni, lyö ja huitoo ympärilleen ja osuu siksi poliisimieheen, joka turvautuu OC-sumuttimen käyttöön. Tiukasti ottaen nyrkiniskut merkitsevät oikeudetonta hyökkäystä, joka oikeuttaa hätävarjeluun. Ti-

197 Boucht 2011a, s. 471-472.

198 Ks. Boucht 2013, s. 758. Bouchtiin viitaten tätä ratkaisua suositellaan myös norjalaisessa oikeudessa, ks. Auglend/Maeland 2016, s. 677.

lanne pitää kuitenkin arvioida PolL 2:17,1:n perusteella, koska sellainen vastarinta on katsottava kohtuudella ennakoitavissa olevaksi. Toisissa tilanteissa arviointi on vaikeampaa. Voidaan ajatella, että poliisimiehet A ja B ajavat virka-autollaan takaa autoa, jonka kuljettajan (M) ja matkustajan (N) epäillään todennäköisin syin yrittäneen tehdä aseellisen ryöstön. Poliisimiesten onnistuu pysäyttää auto ja M sekä N käskytetään makaamaan maahan. Kun A lähestyy heitä tarkoituksena kiinnittää käsiraudat, M vetää esiin veitsen/pistoolin ja uhkaa A:ta. Kysymys on rajatapauksesta, mutta niin pitkälle kuin M:n toimita (eli se, että hän teki vastarintaa) voidaan katsoa kohtuudella ennakoitavissa olevaksi (mikä voitaneen tehdä tehtävän luonteen ja tekijän aikaisemman toiminnan valossa), niin lähtökohtana on oltava, että tilanne arvioidaan PolL 2:17:n puitteissa eikä hätävarjeluna.

Jos hyökkäys on sitä vastoin yllättävä eikä liity mihinkään konkreettiseen virka-tehtävään, RL 4:4 soveltuu tapaukseen. Näin voi olla esim. silloin, kun poliisimiehet A ja B kaupungin keskustassa ilman konkreettista virkatehtävää joutuvat ammunnan kohteeksi pysäköidystä autosta. A vahingoittuu, mutta B, johon ei osu luotia, vastaa tuleen virka-aseellaan, jollin hyökkääjä vahingoittuu vakavasti. Tässä lähtökohtana olisi se, että käsillä on RL 4:4:n mukainen hätävarjelutilanne.

Tämänkaltainen tulkinta tulee de facto lähelle sitä, mitä esitöissä todetaan PolL 2:17:n ja RL 4:4:n suhteesta. Samalla rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen nojalla pätee, että sellaisen muutoksen on luultavasti tapahduttava lakia muuttamalla. Se, että katsotaan, että jokainen hyökkäys, joka täyttää RL 4:4:n ”oikeudettoman hyökkäyksen” kriteerit, antaisi poliisimiehelle oikeuden hätävarjeluun, merkitsee rajoittava tulkintaa hätävarjelu-oikeudessa konstituoidun ”hyökkäyksen” käsitteen suhteen. Sellainen RL 4:4:n tulkinta (joka siis antaisi hätävarjelu-oikeuden vain ”ennakoimattomille oikeudettomille hyökkäyksille”) kuitenkin merkitsisi sitä, että poliisimiehen rangaistavaa toimikenttää laajennettaisiin, koska tiukempia sääntöjä sovellettaisiin tällöin poliisimieheen virassa. Tämä taas olisi lähtökohtaisesti vaikeasti yhdistettävissä tiukasti otettuun rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen. Vaikka tulkinta olisi mielestäni toivottava, sitä olisi vaikea yhdistää nykyisin voimassa olevaan oikeuteen.

4.5.3 *Oppi poliisin hätävarjelu-oikeudesta kriittisesti tarkasteltuna*

Kysymystä siitä, onko poliisimiehellä hätävarjelu-oikeus viranharjoituksessa, on käsitelty eri yhteyksissä useina vuosikymmeninä Suomessa.¹⁹⁹ Oppi ei ole kiistojen ulkopuolella ja siihen liittyy sekä periaatteellisia että käytännöllisiä ongelmia. Tiettyjä aspekteja on jo käsitelty. Jotta keskustelu paikallistettaisiin laajempaa kuvakulmaan, oppia problematisoidaan seuraavassa. Lopuksi esitetään vaihtoehto *de lege ferenda* siitä, miten kysymys voitaisiin säännellä paremmin.

Miten sitten voidaan perustella se, että poliisimiehellä tulee olla yleinen hätävarjelu-oikeus virassa? On useampia perusteluja. Yleisesti voidaan kysyä, miksi virkatehtävää hoitavalla poliisimiehellä, joka joutuu hyökkäyksen kohteeksi, ei olisi muiden kansalaisten tapaan RL 4:4:n nojalla oikeus puolustaa itseään oikeudetonta

199 Erityisesti Saksaa asiasta on keskusteltu laajasti. Ks. Boucht 2011a, s. 443-451.

hyökkäystä vastaan, joka suuntautuu häneen itseensä tai johonkin toiseen, vain sen vuoksi, että poliisi toimii univormussa. Se, että virassa toimiva poliisimies suljetaan pois vetoamasta hätävarjeluun (mutta myös että poliisimiehen hätävarjelu-oikeutta rajoitetaan) voi olla vaikea yhdistää valtion valtamonopolin lähtökohtaan samoin kuin valtion ja yksilön väliseen valtasuhteeseen. Voisi näyttää hieman kummalliselta, jos viranomaisilla, eli nyt poliiseilla, valtion valtamonopolin edustajina, olisi heikompi oikeus kuin yksityishenkilöillä käyttää fyysistä voimaa hyökkäystilanteissa siksi, että heidän toimintansa on julkisen säännösten sitomaa. Usein mainittu argumentti on myös se, että premissit tai tarkoitukset vedota lailliseen toimivaltaan eroavat hätävarjeluun verrattuna. Kun toiminta laillisen toimivallan perusteella on offensiivinen toimenpide virkatehtävän suorittamiseksi, hätävarjeluteko taas on defensiivinen puolustusteko, jolla poliisimies puolustaa itseään tai jotakuta muuta rikolliselta hyökkäykseltä.

Lähempi poliisimiehen hätävarjelu-oikeuden tarkastelu osoittaa kuitenkin, että on ilmeistä, että oppiin sisältyy sekä periaatteellisia että käytännöllisiä ongelmia. Myös suomalaisessa keskustelussa oppiin on kohdistettu kritiikkiä. *Tuori* katsoo, että oppi poliisin hätävarjelu-oikeudesta on peräisin ns. yleistoimivallasta.²⁰⁰ Sellainen yleistoimivalta katsottiin aikaisemmin perinteiseksi yleiseksi valtuudeksi, jonka perusteella poliisi ilman lain tukea sai tunkeutua kansalaisten oikeuspiiriin silloin, kun sellainen tunkeutuminen katsottiin välttämättömäksi pitää yllä yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Siksi Tuorin mukaan poliisimiehen hätävarjelu-oikeus yhdessä nykypäivän laajan hätävarjelusäännöksen muotoilun kanssa (siis osittain niiden hätävarjelu-oikeuden muutosten seurauksena, jotka toteutettiin vuoden 2004 rikoslain yleisten oppien uudistuksen yhteydessä) voi merkitä poliisin toimivaltuuksien lisääntymistä ”tavalla, joka vahvasti muistuttaa poliisin yleistoimivaltaa”. Kysymys on siis tietynlaisesta yleislausekkeesta, joka voi mahdollistaa toimenpiteitä, jotka olisivat kiellettyjä PolL 2:17:n mukaan.²⁰¹ Tämä taas ei ole sopusoinnussa oikeusvaltioajatuksen kanssa, joka perustuu muun muassa siihen, että valtiolliset puuttumiset perusoikeuksiin- ja vapauksiin vaativat nimenomaista ja täsmällistä perustetta laissa.

Myös *Nuotio* on ollut kriittinen voimassa olevaa järjestystä kohtaan. Hän nostaa erityisesti esille hätävarjelu suojattujen intressien laajentamisen sekä hätävarjeluun aikarajojen laajentamisen, jotka tehtiin rikoslainuudistuksen (13.6.2003/515) yhteydessä.²⁰² Kun nämä hätävarjelukäsitteen muutokset yhdistetään oppiin poliisimiehen hätävarjelu-oikeudesta ja PolL:n mukaiseen toimivaltuuteen, tilanne ei näytä kovinkaan ongelmattomalta.

Olen myös omasta puolestani skeptinen hätävarjelu-oikeuden välttämättömyyteen poliisimiehelle virassa ja yhdyen olennaiselta osalta yllä esitettyyn kritiikkiin.²⁰³ Poliisin hätävarjelu-oikeus on oikeudellinen relikti menneiltä ajoilta, joka on enem-

200 Tuori 2004, s. 492-515.

201 Tuori 2004, s. 515. Tuori on myös sittemmin suhtautunut epäilevästi oppiin poliisimiehen hätävarjelu-oikeudesta. Lausunnossa 9.12.2009 eduskunnan perustuslakivaliokunnalle uuden poliisilain valmistelun johdosta hän toteaa (s. 3): ”Olen yhä sitä mieltä, että yleiseen hätävarjelu-oikeuteen tukeutuminen tuo poliisin toimivaltuuksia koskevaan sääntelyyn sellaista väljyyttä ja tulkinnanvaraisuutta, joka ei ole sopusoinnussa perusoikeuksia rajoittavalta sääntelyltä edellytettävän täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden kanssa.”

202 Ks. Nuotio 2005, s. 233-238. Ks. myös Terenius 2013, s. 691.

203 Ks. Boucht 2011, s. 442-467 tarkemmasta poliisimiehen hätävarjelu-oikeutta koskevasta keskustelusta.

män tai vähemmän automaattisesti ja refleктоimatta tullut mukaan uudempaan lain-säädäntöön. Sitä paitsi se aiheuttaa huomattavia tulkintavaikeuksia. Edeltävään voi-daan vielä lisätä muutamia näkökohtia.

Ensinnäkin ja kuten jo mainittiin, näillä kahdella sääntelyllä on täysin eri funk-tiot oikeusjärjestelmässä, mikä samalla kyseenalaistaa sen, kuinka hyvin poliisimie-hen oikeus hätävarjeluun sopii yhteen poliisin funktion ja tehtävien kanssa julkise-na viranomaisena. Kun hätävarjelu-oikeus pyrkii poikkeustapauksissa laajentamaan rankaisematonta aluetta yksityishenkilöille, niin poliisioikeudellisten toimivalta-säännösten tarkoitus on kontrolloida ja rajoittaa julkisvallan käyttöä.²⁰⁴ Näin ollen hätävarjelu- ja pakkotilasäännösten funktio ja tarkoitus puhuvat sitä vastaan, että niitä käytettäisiin valtiollisten toimenpiteiden yleisperustana.

Voidaan myös huomauttaa, että poliisimiehen hätävarjelu-oikeus sisältää käy-tännöllisiä ongelmia, esim. liittyen johtosuhteisiin kentällä, koska tottelemisvelvol-lisuus kattaa vain julkisoikeudellisen toimintavelvollisuuden.²⁰⁵ Hätävarjelu-oikeus siis jää taktisen johdon ulkopuolelle. Näin voi tapahtua johdetuissa voimakäyttöti-lanteissa, joissa yksittäistä poliisimiestä hätävarjelu-oikeutensa vuoksi ei voida koko-naan järjestää annetun ohjeen puitteisiin.

Voidaan myös asettaa kyseenalaiseksi argumentti perustavasta erosta voima-keinojen käytön offensiivisesta ja hätävarjeludefensiivisestä luonteesta. Ero vaikuttaa todellisuudessa näennäiseltä. Kun poliisi osana virkavelvollisuuttaan esi-merkiksi torjuu yksilöön kohdistuvia rikostekoja, niin se toteuttaa lailla säädettyjä tehtäviään ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Periaatteessa tämä ei eroa siitä, että poliisimies torjuu häneen itseensä kohdistuvan hyökkäyksen. Sen sijaan, että hätävarjelua varten muodostettaisiin luonne-ero, kysymys näyttääkin lähinnä riippuvan kummasta näkökulmasta, rikosoikeudellisesta vai julkisoikeudellisesta, asiaa tarkastellaan. Rikollisen hyökkäyksen torjuminen, vaikka se kohdistuisi poliisimieheen, merkitsee PoL:n säännösten valossa edelleenkin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä, eli PoL 1:1:n mukaisen tehtävän suorittamista. Nämä tehtävät tulee suorittaa PoL:n säännösten nojalla eikä RL yleisten oikeuttamisperus-teiden perusteella.

Uuden PoL:n lainvalmistelussa lainopissa esitetty kritiikki ei kuitenkaan saavut-tanut erityisemmin menestystä. Ei katsottu olevan perustetta muuttaa perinteisiä esitöissä ja KKO:n oikeuskäytännössä esitettyjä kantoja poliisimiehen oikeudesta hätävarjeluun käyttöön, joskin tämän edellytykset tulivat hieman ahtaammiksi.²⁰⁶

Samalla on tietenkin vaikea väistää sitä, että poliisimies tietyissä kriittisissä tilan-teissa, esim. itsesuojelutilanteissa yllättävän hyökkäyksen sattuessa, voi siirtyä PoL 2:17,1:n asettamien suhteellisen tiukkojen puitteiden ulkopuolelle. Pääasiassa tämä funktio toteuttaakin opin poliisimiehen hätävarjelu-oikeudesta. Kysymys on kuitenkin siitä, voiko olla mahdollista luoda poikkeussääntöjä sellaisia tilanteita varten ilman,

204 Boucht 2011a, s. 462.

205 Boucht 2011a, s. 467.

206 HE 224/2010 vp, s. 25.

että sekoitettaisiin vertikaalisia toimivaltuuksia horisontaalisten oikeuttamisperusteiden kanssa. Asia koskee oikeudellisesti mutkikkaita kysymyksenasetteluja.²⁰⁷

Oma mielipiteeni on, että poliisimiehen toimivalta voimakeinojen käyttöön, ja myös ns. hätävarjelutilanteissa, *de lege ferenda* pitäisi yksinomaan säännellä PoL:n julkisoikeudellisilla säännöillä. Tässä yhteydessä näkemykseni tyhjentävä selvittäminen ei ole mahdollista, mutta tämän vaihtoehdoisen opin pääkohdat voidaan tiivistää seuraavasti. Pääsääntönä siis olisi, että RL 4:4:n ja RL 4:5:n sovellettavuus poliisimiehiin virassa suljettaisiin pois, toisin sanoen sääntely tapahtuisi rajoittavasti niin, ettei näitä sääntöjä enää sovellettaisi poliisimiehiin virassa. Jotta poliisimiestä ei kuitenkaan saatettaisi huonompaan asemaan, PoL:ia tulisi täydentää erityisellä säännöksellä voimakeinojen käytöstä yllätyksellisten hyökkäysten yhteydessä. Tämän erityisen säännöksen mukaan poliisimiehellä tulisi olla oikeus ylittää PoL 2:17,1:n mukainen normaali puolustettavuusvaatimus, jos hän virkatointa harjoittaessaan joutuisi itseään kohdistuvan yllätyksellisen rikollisen hyökkäyksen alaiseksi. Säännös muistuttaisi hätävarjelusäännöstä, mutta se olisi konstruoitu niiden erityisten tarpeiden mukaan, jotka poliisityön on katsottava asettavan, mm. niin, että sen tulisi koskea vain poliisimiestä itseään vastaan kohdistuvia eikä siis kolmatta henkilöä vastaan kohdistuvia hyökkäyksiä. Myös olosuhteet, joiden pitää päteä puolustettavuusarvioinnissa, voitaisiin tällöin muotoilla erityisesti tätä tilannetta varten. Myös liioittelu säädettäisiin RL 4:6,2:n eikä RL 4:4,2:n mukaisesti.

4.5.4 PoL 2:17 ja RL:4:5:n välisestä oikeudellisesta suhteesta

Kuten edellä kävi ilmi, niin periaatteessa myös RL 4:5:n pakkotilasäännöstä voidaan soveltaa poliisimiehen virassa suorittamaan virkatehtävään. Pakkotila poliisioikeudellisen voimakäytön oikeusperusteena ei kuitenkaan liene hätävarjeluun verrattuna läheskään yhtä usein esiintyvä peruste. Sääntely voi kuitenkin merkitä, että voi esiintyä rinnakkaisia tapauksia myös tässä.

Siltä osin kuin rinnakkaisuus on käsillä, tulee asettaa sama lähtökohta ensisijaiseksi kuin asetettiin koskien PoL 2:17:n ja RL 4:4:n suhdetta tarkasteltaessa. Näin ollen PoL 2:17 tulee katsoa *lex specialis*ksi suhteessa RL: 4:5:ään ja siksi sillä tulee olla etusija.²⁰⁸ Siltä osin kuitenkin kuin 4:5 sallii laajemmalle ulottuvan toiminnan kuin PoL 2:17,1, merkitsee tämä myös tässä sitä, että pakkotilasäännöstä sovelletaan sen sijasta. Samalla RL 4:5:n puolustettavuusarvointi tulee käytännössä lähelle sitä, mikä on voimassa PoL 2:17:n mukaan eikä ongelma näin ollen muodostu tässä tapauksessa yhtä silmiinpistäväksi.

207 Esimerkiksi Saksassa kysymyksestä on keskusteltu perusteellisesti aina 1960-luvulta lähtien ja ehdotettu lukuisia vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Tämän keskustelun yleiskatsauksena, ks. Boucht 2011a, s. 443-452.

208 Ks. myös Helminen et al. 2000, s. 299.

5 EREHDYS JA POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTTÖ

5.1 Johdanto

Edeltävä esitys on lähtenyt siitä, että faktinen voimakeinojen käyttöön johtava tapahtumakulku on poliisimiehelle selvä, toisin sanoen, että poliisimiehen kuva tapahtumasta vastaa sitä, mitä todella tapahtuu. Voi kuitenkin sattua, että poliisimies erehtyy tai käsittää väärin ne faktiset olosuhteet, jotka luovat perustan voimakeinojen käyttöön joko PolL 2:17-20:n tai RL 4:4-5:n mukaan. Voi myös tapahtua niin, että poliisimies erehtyy PolL 2:17-20:n käyttäytymisnormien sisällöstä tai alasta. Näissä tapauksissa poliisimies toimii erehdyksen vallassa. Tässä jaksossa keskustellaan siitä, miten tällaiset tapaukset on oikeudellisesti ratkaistava.

On siis kaksi erehdyksen tai väärinkäsityksen tyyppiä. Ensimmäinen erehdystyyppi, joka mainittiin yllä, on nimeltään vastuuta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys (RL 4:3). Poliisimies erehtyy tässä tilanteen faktisista olosuhteista. Toinen tyyppi on teon sallittavuudesta erehtyminen eli kieltoerehdys (RL 4:2). Näitä kumpaakin käsitellään erikseen alempana.

5.2 Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys (RL 4:3)

Esiintyy tapauksia, joissa poliisimies erehtyy oikeuttamisperusteesta. Tällaisessa tapauksessa hän erehtyy esim. voimakeinojen käyttötilanteen tai hätävarjelutilanteen käsilläolosta ja toimii tämän virheellisen faktakäsityksen perusteella. Poliisimies esimerkiksi luulee, että tekijä on aseistautunut ampuma-aseella, vaikka näin ei olekaan de facto asianlaita. Näitä tilanteita kutsutaan ns. putatiivitalanteiksi.

Näillä tilanteilla on itse asiassa sama luonne kuin ns. tunnusmerkistöerehdyksellä (RL 4:1), mutta ne säännellään kuitenkin vastuuta vapauttavaa koskeva seikkaa erehdystä koskevan säännöksen (RL 4:3) mukaan, koska edellytykset ovat tietyssä mielessä tiukempia tavalliseen tunnusmerkistöerehdykseen verrattuna.²⁰⁹ RL 4:3:n mukaan on voimassa, että jollei teko todellisuudessa muodosta hätävarjelu-, pakotila- tai voimankäyttötilannetta, mutta tekoilanteeseen, sellaisena kuin tekijä *sen perustellusti käsitti*, olisi tällainen peruste liittynyt, niin häntä ei rangaista tahallises- ta rikoksesta.

Samaan tapaan kuin RL 4:1:n mukaisen erehdyksen tapauksessa, myös tämä RL 4:3:n mukainen erehdystyyppi ratkaistaan tahallisuuden perusteella. Koska oikeuttamisperusteet ovat ns. rangaistusvastuun negatiivisia edellytyksiä ja rangaistus-

209 RL 4:1 kuuluu: ”Jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikkien niiden seikkojen käsilläolosta, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää, tai jos hän erehtyy sellaisesta seikasta, teko ei ole tahallinen. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.”

vastuu siksi vaatii tahallisuutta sellaisten oikeuttamisperusteiden poissaolon suhteen (että kysymys ei ole voimakeinojen käyttötilanteesta), merkitsee erehdys sitä, ettei tahallisuus ole käsillä. Tekijä siis uskoi, että hätävarjelutilanne oli käsillä, vaikka se ei *tosiasiassa* ollut käsillä. Tämä merkitsee myös sitä, että vastuuvapaus esim. putatiivihätävarjelun perusteella ei ole tekemisissä sen kanssa, ettei teko ollut oikeudenvastainen (kuten tavallisesti hätävarjelussa). Putatiivihätävarjelu on sen sijaan tahallisuuden poissulkeva peruste.

On kuitenkin niin, ettei jokaista tosiasiaa koskevaa erehdystä tai väärinkäsitystä hyväksytä RL 4:3:n mukaiseksi tahallisuuden poissulkevaksi perusteeksi.²¹⁰ Se, joka vetoaa putatiivihätävarjeluun, ei voi ilman muuta väittää, että hän uskoi olleensa hätävarjelutilanteessa. Vaaditaan, että käsillä on perusteita ymmärtää tilanne niin kuin tekijä sen ymmärsi. Se, että on perusteltua asettaa jonkin tyyppinen lisävaatimus, on tekemisissä sen kanssa, että putatiivitilanteet on ymmärrettävä poikkeustapauksiksi.

Miten vaatimus tulee ymmärtää? Esitöissä korostettiin, että ”perustellusti”-kriteerin tarkoitus on nimenomaan erottaa se, ettei millainen tahansa erehdys vapauta tahallisuusvastuusta:

”lainkohta edellyttää, että tällainen peruste olisi liittynyt tekoilanteeseen sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti. Rajoituksen tehtävä on ennen kaikkea estää vastuuvapaus tapauksissa, joissa tekijän virheellisiä käsityksiä ei voida millään tavalla selittää tai puolustaa järkevästi. Rajaus ei merkitse muutosta yleisiin syyllisyys- ja tahallisuusperiaatteisiin”.²¹¹

Vastaavia näkökohtia perustellusti-vaatimuksen sisällön suhteen ilmaistiin myös eduskunnan lakivaliokunnassa:

”valiokunta korostaa, että tekijä vapautuu tahallisuusvastuusta vain jos erehdykselle on perusteita. Näin ollen ei ole riittävää väittää, että hätävarjelutilanne oli käsillä, vaan tekijän on kyettävä esittämään uskottavia perusteita, että hän oletti hyökkäyksen olevan välittömästi uhkaavan”.²¹²

Esitöiden mukaan tekijän siis tulee kyetä esittämään uskottavia perusteita sille, että väärinkäsitys faktisesti perustuu järkevästi puolustettavalle perustalle. Esityöt eivät kuitenkaan ole täysin selviä tässä kohtaa ja perustellusti-vaatimus näyttää näin ollen voivan merkitä kahta mahdollisuutta: joko vahvistettua prosessuaalista vaatimusta, joka tuo esiin sen, että erehdyksen peruste oli erityisen selvä, tai sitten oikeudellista vaatimusta. Jälkimmäisessä tapauksessa arviointi suuntautuisi lähinnä siihen, oliko poliisimiehen erehtyminen kohtuullista.

Lähtökohtana on prosessuaalinen näyttövaatimus, joka koskee tekoilanteen muodostavia olosuhteita. Myös ilman perustellusti-vaatimusta käytännössä tietenkin

210 Sitä vastoin esim. Ruotsin oikeudessa pätee ”täysin subjektiivinen lähtökohta” tätä erehdystyyppiä koskien. Tämä merkitsee, että erehdystä varten tai sitä tapaa varten, jolla kyseinen henkilö on joutunut erehdykseen, ei ole kvalifioituja vaatimuksia. Ruotsin oikeudesta, ks. Boucht 2011a, s. 378-381.

211 HE 44/2002 vp, s. 110.

212 LaVM 12/2002, yksityiskohtaiset perustelut RL 4:3.

vallitsee yleinen näyttövaatimus, jonka mukaan ei voida uskottavasti vedota millaisiin tahansa olosuhteisiin ja asettaa ne arvioinnin perustaksi. Niiden olosuhteiden, joihin voidaan vedota, täytyy täyttää tietty järkevyyssaste. Pelkkää väittämää siitä, että vallitsi tietty voimakkeiden käyttö-, hätävarjelu tai -pakkotilatilanne, ei tämän vuoksi voida hyväksyä. Mutta se, että perustellusti-vaatimus nimenomaan mainitaan, johtaa siihen, ettei tätä näyttövaatimusta vain selvennetä vaan esitöiden valossa mahdollisesti jossakin määrin myös tiukennetaan. Näin ollen perustellusti-vaatimus merkitsee sitä, että konkreettisten tilanneolosuhteiden tulee perustaa se tilanneymmärrys, jonka esim. poliisimies sanoo itsellään olleen, jotta erehdys voitaisiin hyväksyä. Tulee näin ollen kyetä todistamaan objektiivisesti havaittavissa olevia olosuhteita, jotka tekevät rationaalisesti ymmärrettäväksi, että poliisimies erehtyi.

Voitaisiin esim. väittää, että uskottiin, että henkilö, joka oli tarkoitus ottaa kiinni ja joka juuri vähän ennen oli yrittänyt paeta mutta ei muutoin ollut tehnyt vastarintaa vaan seisoi nyt hiljaa paikallaan kädet etupuolellaan, aikoisi hyökätä, minkä vuoksi poliisi käytti OC-sumutinta siitä huolimatta, että käsillä ollut mitään objektiivisesti havaittavaa viitettä välittömästi uhkaavasta hyökkäyksestä. Tällaista väitettä vastarinnasta voitaisiin tuskin hyväksyä. Jos sitä vastoin voidaan osoittaa, että henkilön kehonkieli oli sellainen, että se voitiin tulkita niin, että vastarinta oli välittömästi uhkaava, niin erehdys voidaan mahdollisesti hyväksyä. Erehdys siitä, että henkilöllä, joka oli kantanut pitkää puunoksa tai airoa, olisi ollut pistooli, ei sekään vaikuta erityisen uskottavalta. Sen sijaan puikko, joka vastaa pituudeltaan ja leveydeltään veistä, voi olosuhteiden mukaan synnyttää järkevän väärintulkinnan. Myös tilanne, jossa kohdehenkilöllä on ollut esim. leikkipistooli, joka näyttää aidolta, voi johtaa perustellusti väärinkäsitykseen.

Itä-Suomen HO:n ratkaisussa 17/151092, 14.1.2017 syytetty poliisimies teki tietäväksi, että epäilty, kun tämä riisuutui sellissä, oli yrittänyt lyödä poliisimiestä. HO katsoi kuitenkin esitetyn näytön (filmiotos sellistä, joka osoittaa että epäilty, kun hän oli riisunut vyönsä, oli puristanut käden nyrkkiin, osoittanut sillä poliisimiestä ja sen jälkeen lasketut käden vartalonsa sivulle) perusteella, ettei voitu katsoa, että epäillyn kädenliikettä voitiin tulkita lyönniksi. Tällainen tulkinta on linjassa myös tässä esityksessä noudatetun kanssa.²¹³

Se, että perustellusti-vaatimus ymmärretään sellaisena näyttövaatimuksena, merkitsee, että erehdys on kyettävä ankkuroimaan objektiivisesti havainnoitavissa oleviin olosuhteisiin.

Tämä merkitsee myös sitä, että ettei aseteta kohtuullisuusvaatimusta koskien erehdystä niistä faktisista olosuhteista, joihin vedotaan. Voidaan kuitenkin kysyä, eikö perustellusti-vaatimuksen pitäisi sisältää kvalitatiivinen tai oikeudellinen elementti, joka ottaa huomioon, poliisimiehen edellytysten valossa, sen käsityksen

213 EIT:n oikeuskäytännössä tuomioistuin näyttää panevan perustaksi vastaavanlaisen tulkinnan. Esim. ratkaisussa McCann et al. v. United Kingdom, n:o 18984/91, 27.9.1995, para. 200 tuomioistuin perusteli, että ampuma-aseen käyttöä koskeva ratkaisu perustui ”on honest belief which is perceived, for good reasons, to be valid at the time but which subsequently turns out to be mistaken”. Näin myös Bubbins v. United Kingdom, n:o 50196/99, 17.3.2005, para 138 samalaisesta muotoilusta. Muotoilun voi kuitenkin myös katsoa viittaavan subjektiiviseen arviointiin objektiivisen tyyppisine lisineen kuten edellä.

kohtuullisuuden, johon tekijä vetoaa.²¹⁴ Erityisesti julkisoikeudellisessa vallankäytössä tarve kyetä kontrolloimaan jälkeensä teko myös kavlitatiivisesti on tärkeä. Kvalitatiivinen vaatimus ei näytä myöskään olevan ristiriidassa edellä esitettyjen esitöiden lausumien kanssa.

Miten sellainen vaatimus voidaan konstruoida? Eräs mahdollisuus olisi asettaa puolustettavuusvaatimus, joka koskee faktisia tilanneolosuhteita niin, että ratkaisu siitä, voidaanko erehdys hyväksyä riippuisi siitä, olisiko vai eikö poliisimiehen olisi puolustettavaa käyttää voimakeinoja ilman, että hän ensin varmistuisi, mitä todellisuudessa tapahtui.²¹⁵ Jotta ei rangaistaisi tahallista rikoksesta, vaadittaisiin näin ollen, ettei ollut puolustamatonta ymmärtää faktiset olosuhteet tavalla, jolla poliisimies ne ymmärsi.

Puolustettavuusvaatimus tulisi voida suhteuttaa poliisimiehen edellytyksiin tehdä oikea tulkinta tosiasioista hänen kokemuksensa, koulutuksensa, henkilökoh- taisten edellytystensä jne. valossa. Tulisi siis kysyä, tekisikö normaalin huolellinen henkilö poliisin asemassa eli samalla koulutuksella, kokemuksella ja henkilökoh- taisilla ominaisuuksilla, saman väärinarvioinnin. Vain jos vastaus olisi myöntävä, tahallisuus sulkeutuisi pois. Näin ollen sellainen vaatimus merkitsisi objektiivista oikaisua, joka samalla ottaa huomioon poliisimiehen subjektiiviset edellytykset ja hänen väitetyn käsityksensä asiasta. Sellainen olosuhteita koskeva puolustettavuus- arviointi tapahtuisi tahallisen rikoksen puitteissa ja siten aikaisemmassa vaiheessa kuin se harkinta, joka tehdään sen suhteen, pitääkö mahdollisen tahallisuuden pois- sulkevan erehdyksen johtaa huolimattomuusvastuuseen (RL 4:3,1:n mukaan).²¹⁶

Putatiiviharkinta ei kuitenkaan tyhjenny vielä tähän. Sen jälkeen, kun on to- dettu, että poliisimies erehtyi perustellusti tilanteesta, tulee tehdä uusi puolustetta- vuutta koskeva harkinta sen valossa, miten poliisimies ymmärsi faktisen tilanteen.²¹⁷ Esitöissä ei kylläkään mainita mitään sellaisesta harkinnasta eikä asiaa ole käsitelty oikeuskirjallisuudessakaan. Arviointi on kuitenkin välttämätön, koska muussa tapa- uksessa ei kyettäisi erottamaan sellaista tekoa, jossa tekijä pysyi sallitun rajoissa ja on näin ollen rangaistusvapaa, teosta, jossa sallitun rajat on ylitetty eli liioittelute- osta. Tässä on tärkeä panna merkille, että mahdollinen rangaistusvapaus tahallisista rikoksista putatiivihätävarjelun tilanteissa ei tule kysymykseen siksi, ettei teko ole oikeudenvastainen, vaan siksi, että tekijältä katsotaan puuttuvan tahallisuus. Siltä osin kuin teko ylitti sen, mikä voitiin katsoa myös sen valossa, miten tekijä ymmärsi tilanteen, puolustettavaksi, niin ei voida katsoa, että tekijältä puuttuu tahallisuus. Tältä osin häntä voidaankin rangaista liioittelusta tehdystä tahallisesta rikoksesta. Vasta kun on voitu todeta, että poliisimiehen teko (hätävarjelussa, pakkotilassa tai

214 Keskustelusta ruotsalaisessa oikeudessa, Boucht 2011a, s. 439-440.

215 Beckman et al, 1965, s.597.

216 Se, että erehdyksen tulee olla puolustettava eli anteeksiannettava, merkitsee, että arviointi joutuu jännit- teeseen suhteeseen siihen huolimattomuusarviointiin, joka tulee kysymykseen, jos tahallisuus sulkeutuu pois erehdyksen perusteella (RL 4:3,1). Tämä huolimattomuusarviointi perustuu osittain objektiiviselle ja osittain subjektiiviselle elementille. Voidaan kuitenkin ajatella myös suurisilmukkaisempaa objektiivista huolimattomuusvaatimusta, jonka mukaan poliisimiehen käsitys ei saa ilmeisesti poiketa siitä, mitä nor- maali huolellinen henkilö olisi hänen sijassaan uskonut. (Boucht 2011a, s. 439-440. Ks. myös Lernestedt 2008, s 578). Tiukempi huolimattomuustulkinta toteutettaisiin tällöin mahdollisen RL 4:3,1:n mukaisen huolimattomuusarvioinnin yhteydessä.

217 Tämä käy ilmi epäsuorasti HE 44/2002 vp, s. 108. Ks. myös esim. Asp/Ulväng/Jareborg 2013, s. 344-346.

voimakeinojen käytössä) olisi ollut oikeutettu, jos hänen käsityksensä asiaintilasta olisi ollut oikea, niin hänen vastuunsa tahallisesta rikoksesta voi sulkeutua pois.

Esimerkkinä voidaan ajatella, että poliisin arvioissa heiluva kädenliike, jonka kohdehenkilö tekee, merkitsee sitä, että tämä tulee tekemään vastarintaa. Jos poliisimies tällöin käyttää OC-sumutinta tai koiraa, mutta jälkepäin osoittautuu, että kohdehenkilön tarkoitus oli vain raaputtaa itseään selästä, erehdys voi olla oikeutettu siltä osin kuin se koski mahdollista ruumiinvoimin tehtyä vastarintaa. Jos poliisimies tällöin ylitti puolustettavan rajat sen suhteen, miten hän ymmärsi tilanteen, niin käsillä on tahallinen liioittelu hänen aiheuttamastaan vahingosta.

Miten tilannetta tulee arvioida, jos poliisimies perustellusti erehtyy voimakeinojen käyttötilanteesta sinänsä (esim. että kohdehenkilö tekisi vastarintaa), mutta käsillä ei ollut perustetta hänen virheelliselle käsitykselleen, että kohdehenkilö aiheutti vakavan vaaran jollekin toiselle henkilölle ottamalla esille ampuma-aseen samalla, kun poliisimies käytti tuota ampuma-asetta (seurauksenaan vakava vahinko)? Tässä tilanteessa on katsottava, ettei ollut perusteita erehdykselle koskien olosuhteita, jotka oikeuttavat aseiden käyttöön (Poll 2:19), minkä vuoksi erehdyksellä ei ole tahallisuuden poissulkevaa vaikutusta. Jos poliisimiehellä sitä vastoin oli perusteita erehdykselleen, esim. hänen uskoessa, että kohdehenkilöllä oli veitsi kädessä ja tämä oli hyökkäämässä kolmannen lähellä olleen henkilön kimppuun, minkä vuoksi poliisimies ampui laukauksen, vaikka kohdehenkilöllä olikin vain puupuikko kädessään, niin tahallisuus sulkeutuu pois, jos poliisimies pysyi sekä Poll 2:17:n että 2:19:n puitteissa.

Jos tekijä on erehtynyt teko-tilanteesta tavalla, joka sulkee pois RL 4:3,1:n mukaisen tahallisuuden, voi RL 4:3,2:n mukaan kuitenkin tuottamusvastuu tulla kysymyksen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan. Tämä merkitsee näin ollen sitä, että jos tekijän olisi tullut ymmärtää, että kyse oli erehdyksestä, niin rangaistusvastuu seurauksista voi tulla kysymykseen tuottamuksellisesta rikoksesta. Huolimattomuusarviointi koskee näin ollen sitä, olisiko poliisimiehen kuitenkin pitänyt tulkita tilanne oikein.

5.3 Kieltoerehdys (RL 4:2)

Voi tapahtua, että poliisimies on tehnyt väärinarvioinnin voimakeinojen käytön oikeudellisista edellytyksistä tai toimivaltuuksien alasta. Erehdys koskee tällöin voimassa olevien oikeussääntöjen sisältöä, ei tosiasiallisia tilanneolosuhteita. Poliisimies on esim. ymmärtänyt väärin Poll 2:19:n mukaiset aseiden käyttöä koskevat säännöt ja luulee virheellisesti, että on sallittua ampua, jotta saataisiin kiinni tekijä, jota epäillään varkaudesta silloinkin, kun tämä ei muodosta vakavaa vaaraa hengelle tai terveydelle. Sellainen voimakeinojen käytön oikeudellisten edellytysten väärinarviointi arvioidaan RL 4:2:n mukaan ns. kieltoerehdyksenä. Pätevä kieltoerehdys arvioidaan rikosoikeudellisesti anteeksiantoperusteena, eli teko on edelleenkin oikeudenvastainen, mutta se voidaan antaa yksittäistapauksessa anteeksi. Vaihtoehtoisesti rangaistusta voidaan myös alentaa RL 6:8:n mukaan.

RL 4:2:n mukaan teko voidaan antaa anteeksi, jos tekijä virheellisesti uskoo, että teko on sallittu, edellyttäen, että erehdyksestä voidaan pitää ilmeisen anteeksiannet-

tava jostakin seuraavasta syystä: 1) lain puutteellinen tai virheellinen julkistaminen, 2) lain sisällön erityinen vaikeaselkoisuus, 3) viranomaisen virheellinen neuvo, tai 4) muu näihin rinnastettava seikka.²¹⁸ Näin ollen sellainen kieltoerehdys voidaan voimassa olevan oikeuden mukaan hyväksyä vain poikkeustapauksessa: vain ilmeisen anteeksiannettava tietämättömyys voi johtaa vastuuvapauteen.²¹⁹ Yleisesti pätee, ettei kieltoerehdys johda vastuuvapauteen, ellei tekijä ole kohtuullisissa rajoissa käyttänyt kykyään hankkia oikeustilasta oikeaa tietoa, toisin sanoen, että erehdys oli väistämätön siinä merkityksessä, että lisätoimenpiteet olisivat olleet ilmeisen kohtuuttomia.

Poliisimies on valtion virkamiehenä saanut laajan koulutuksen toteuttaakseen tehtävänsä, jolle oikeudellinen ulottuvuus ja erityisen seikkaperäiset toimivaltanormit, muodostavat peruskiven. Poliisimiehillä odotetaan olevan tietoa normeista, jotka sääntelevät viranhoitoa, esim. PolL 2:17-21:n sisällöstä. Poliisimiehet saavat myös jatkuvaa jatkokoulutusta mm. alalla voimassa olevista oikeusnormeista. Siksi tärkeä osa polisin ammattitietoja, eikä vähiten taktisia tietoja, on adekvaatti tieto niistä keskeisistä normeista, jotka koskevat poliisitoimintaa.²²⁰ Näin ollen tulee yleisesti asettaa vaatimuksia poliisimiesten ammatilliselle vastuulle, vastaavaan tapaan kuin muille ammattiryhmille oman alansa keskeisistä vastuusäännöistä. Tämän vuoksi erehdyksen toimivaltanormien sisällöstä tulee vain poikkeustapauksessa voida johtaa vastuuvapauteen.

218 Ks. Boucht/Frände 2007, s. 125-128 kriteerien tarkempana selvittelynä.

219 HE 44/2002 vp, s. 106.

220 Helminen et al. 2000, s. 74.

6. RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUUN VOIMAKEINOJEN KÄYTÖSTÄ, JOKA TAPAHTUU OIKEUDELLISEN PERUSTEEN ULKOPUOLELLA

6.1 Johdanto

Kuten edellä todettiin, voimakeinojen käyttö merkitsee puuttumista yksilön perusoikeuksiin ja -vapauksiin. Monet näistä oikeuksista ja vapauksista nauttivat oikeus-suojaa rikoslain mukaan ja siksi voimakeinojen käyttö, joka tapahtuu PolL:n laillisen toimivallan ulkopuolella, merkitsee sitä, että teko myös vastaa jonkin rangaistus-säännöksen sisältöä. Sama koskee myös tekoa, joita RL:n hätävarjelu- tai pakkotila-säännökset eivät kata. Jos teko sitä vastoin pysyy toimivallan rajoissa, toiminta arvioidaan rikosoikeudellisesti ns. oikeuttamisperusteena (sallivana perusteena), joka tekee teosta sallitun eli oikeusjärjestyksen mukaisen.²²¹ Näin ollen voimakeinojen käyttö laillisen toimivallan puitteissa on täysin lainmukaista. Sama koskee myös sitä, kun poliisimies toimii hätävarjelussa tavalla, joka pysyy RL 4:4:n tai 4:5:n sää-tämissä rajoissa.

Seuraavassa käsitellään rikosoikeudellisia seuraamuksia, joita toiminnalla lail-lisen toimivallan tai hätävarjelu- tai pakkotilasäännösten ulkopuolella voi olla.

6.2 Laillisen toimivallan ulkopuolella toimiminen PolL 2:17-20:n mukaan

6.2.1 Johdanto

Jos PolL 2:17-21:n mukaiset voimakeinojen käytön oikeudelliset rajat ylitetään, voi seurata erilaisia rikosoikeudellisia seuraamuksia.

Kun poliisi on käyttänyt voimakeinoa tilanteessa, jossa voimakeinon hyväksyt-tävyys on kyseenalaistettu, on ensin vahvistettava, oliko edellytyksiä (eli toimivalta) voimakeinojen käytölle asian faktojen ja yllä tässä luvussa keskusteltujen sääntöjen ja periaatteiden perusteella. Jos vastaus tähän kysymykseen on myöntävä, seuraava kysymys on se, oliko toimenpide pysynyt puolustettavissa rajoissa vai oliko rajat ylitetty. Tässä arvioinnissa on katsottava, että on tietty harmaa vyöhyke tiukan oi-keudenmukaisen ja rangaistavan välillä siten, ettei jokaisen toimivallan ylittämisen pidä päätyä rangaistusvastuuseen. Poliisimiehet ovat vain ihmisiä, ja otettaessa huomioon monesti vaativat työolosuhteet, tulee ottaa huomioon ja ymmärtää myös se, että voi tapahtua väärinkäsityksiä ja virheitä. Kuitenkin poliisin aseman ja toimival-tuuksien seurauksena tämän alueen tulee olla melko rajoitettu.

221 Ks. tark. Boucht/Frände 2007, s. 81.

Jos poliisimies on käyttänyt liian voimakkaita voimakeinoja tietyssä tilanteessa, rikosoikeudellinen vastuu voi syntyä kahdessa suhteessa. Poliisimies voi ensinnäkin vastata siitä seurauksesta, joka teolla on sen kohteeksi joutuneelle. Tämä voi olla esim. pahoinpitely (RL 21:6), vammantuottamus (RL 21:10) tai kuolemantuottamus (RL 21:8). On kuitenkin mainittava, että poliisimies voi saada teon anteeksi edellä käsiteltyjen liioittelua koskevien sääntöjen perusteella (ks. jakso 6.2.2) edellyttäen, että käsillä oli perusteita anteeksiannettavan voimakeinojen käytön, hätävarjelun tai pakkotilan soveltamiseksi. Toiseksi voi syntyä RL:9-10:n mukainen virkavastuu, jos teko merkitsee tilanteeseen soveltuvan poliisioikeudellisen säännön rikkomista. Vastuukysymys siis konkretisoidaan kahdella tavalla: osittain mahdollisena rangaistusvastuuna siitä, että on aiheuttanut tietyn rikosoikeudellisesti relevantin seurauksen, osittain mahdollisena rikosoikeudellisena virkavastuuna relevantin julkisoikeudellisen määräyksen rikkomisesta.

Ensiksi käsitellään kysymys vastuusta tietyn seurauksen suhteen ja sitten kysymys mahdollisesta virkavastuusta. Esitys lähtee siitä, että perustaltaan vallitsee voimakeinojen käyttötilanne, mutta sallitun rajat ylitetään. Siltä osin kuin poliisimies on toiminut kokonaan PoLl 2:17-21:n voimakeinojen käyttö sääntöjen ulkopuolella, hän tietenkin vastaa rikosoikeudellisesti syntyvästä seurauksesta. Näin ollen tässä tapauksessa käsillä ei ole perusteeltaan voimakeinojen käyttötilannetta.

6.2.2 Voimakeinojen käytön liioittelu (RL 4:6,2)

Jos sallitun voimakeinojen käytön rajat ylitetään voimakeinojen käyttötilanteessa, sovelletaan (PoLl 2:17,5:n viittauksen mukaan) RL 4:6,3:a voimakeinojen käytön liioittelusta. Tämän säännöksen mukaan tekijä on sellaisessa tilanteessa rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan tekijän asema ja koulutus sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. Voidaan näin ollen sanoa, että lainsäätäjällä on presumoinut, että voimakeinoja käyttävä kykenee pitämään ne laillisissa rajoissa, mutta hyväksyy sen, että olosuhteet rajoitetuissa poikkeustapauksissa saattavat saada sellaisen käänteen, ettei poliisimiestä kuitenkaan voida moittia.

RL 4:6,3 on voimassa niin kauan kuin tilanne ei ole liukunut hätävarjelutilanteeksi, jolloin käytetään RL 4:6,3:n sijasta hätävarjelun liioittelua koskevia RL 4:4,2:n sääntöjä. Viimeksi mainitut säännöt ovat suopeampia vastuuvapauden edellytysten suhteen (ks. jäljempänä jakso 6.3). Voimakeinojen käytön liioittelu tulee siis kysymykseen, kun poliisimies on viranharjoituksessaan ja tehtävissään ylittänyt sallitun rajat, mutta samalla häneltä ei olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista. Esitöissä asiaa luonnehditaan toteamalla, että se, että voimakeinot ylitetään ei tässä riipu siitä, että poliisimies sinänsä hätäntyi tai pelkäsi oman turvallisuutensa puolesta vaan siitä, että hän oli liian virkaintoien viranharjoituksessaan ja tehtävässään.²²² Poliisimies on voinut esim. käyttää koiraa tilanteessa, jossa tavalliset ruumiilliset voimakeinot olisivat olleet riittäviä, tai käyttää voimakeinoa pitempään kuin olisi ollut tarpeellista. Näin ollen liioittelu edellyttää sitä, että voimakeinojen

222 HE 44/2002 vp, s. 131.

käyttö täytti lähtökohtaisesti PoL 2:17:n mukaiset kriteerit. Liiottelun arviointi on subjektiivista niin, että tekijän tilanne tekohetkellä pannaan arvioinnin perustaksi.

Jos poliisimies sitä vastoin teki *virhearvioinnin* voimakeinojen käytön oikeudellisten edellytysten suhteen ja esim. käytti ampuma-asetta tilanteessa, joka kuului PoL 2:19:n ulkopuolelle, käsillä ei säännönmukaisesti ole liioittelua. Sellainen voimakeinojen käytön oikeudellisten edellytysten virhearviointi arvioidaan kieltoerehdyksenä (RL 4:2) ja voidaan hyväksyä vain hyvin rajoitetuissa olosuhteissa (ks. edellä jakso 5.3).

Se, oliko tilanne sellainen, ettei poliisimieheltä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, perustetaan kokonaisarviointiin. Toisin kuin RL 4:4,2:n hätävarjelun liioittelusäännöksen kohdalla, RL 4:6,2:n mukaan vastuuvapautteen vaaditaan, että käsillä on erittäin painavia perusteita vastuuvapauden syntymiseksi. Tämä merkitsee samalla sitä, että säännöstä tulee soveltaa varsin tiukoissa rajoissa.²²³

Relevantteja olosuhteita ovat muun muassa tilanteen yllätyksellisyys, poliisimiehen asema, koulutus ja henkilökohtaiset ominaisuudet, aika, joka oli käytettävissä harkintaan sekä vastarinnan vaarallisuus.²²⁴ On esimerkiksi olennainen ero koulutuksen harjoitteluvaiheessa olevan poliisimiehen edellytysten välillä verrattuna alipäällystään kuuluvaan vuosien kenttätyössä karaistuneeseen poliisimieheen. Koulutuksen tehtävä on muun muassa vähentää virhearviointien tai kontrollin puutteen riskejä. Se, että kysymys on poliisin viranomaistoiminnasta vaikuttaa myös sen arviointiin, milloin esim. menetetty mielenmalti katsotaan ymmärrettäväksi. Jos tilanne syntyi yllättäen tai jos tehtävä sai yhtäkkiä dramaattisemman luonteen siten, että vakavan rikoksen tekijä harjoitti vielä ankarampaa vastarintaa, niin toimivallan rajojen ylittäminen voi olla ymmärrettävämpää.

Hätävarjelun liioittelua koskevat säännöt kattavat hätävarjelun aikarajojen ylitykset eli sen, että puolustusteko aloitetaan liian aikaisin tai se kestää liian kauan.²²⁵ Ei kuitenkaan ole täysin selvää, että aikarajojen ylitys myös voimakeinojen käytössä tulee katsoa liioitteluksi. Myös esityöt vaikkenevat asiasta.²²⁶ Voi olla syytä erottaa voimakeinojen käyttö, joka on aloitettu liian aikaisin liian pitkään kestäneestä voimakeinojen käytöstä. On hyviä perusteita katsoa, että voimakeinojen käyttöä, joka on aloitettu liian aikaisin, tulee pitää tarpeettomana ja ettei se näin ollen ole lainkaan voimakeinojen käyttötoimivallan kattamaa. Mutta tilannetta ei tule myöskään arvioida liioitteluna. Sitä vastoin voimakeinojen käyttö, joka on kestänyt liian pitkään, voidaan arvioida olosuhteiden mukaan liioitteluna, joskin tämän on tutkittava erikseen yksittäistapauksessa. Lähtökohtana tulee silti olla, että liioittelua koskeva sääntö ei kata aikarajojen ylityksiä.

Jos teko oli sellainen, ettei poliisimieheltä olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista, teko on anteeksiannettava eikä rangaistusta tuomita. Jos tekoa ei voida katsoa anteeksiannettavaksi, rangaistusta voidaan kuitenkin lieventää liioit-

223 HE 44/2002 vp, s. 128.

224 HE 44/2002 vp, s. 129.

225 HE 44/2002 vp, s. 118.

226 Vrt. edellä jaksossa 6.3 hätävarjelun liioittelusta sanottua.

teluun perustuen. RL 6:8,1 4 kohdan mukaan rangaistus tuomitaan lievennetyltä asteikolta, jos rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita. Rangaistusasteikon lieventäminen merkitsee sitä, että tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä siitä enimmäisrangaistuksesta (vankeutta tai sakkoa), joka rikoksesta on säädetty. Tuomioistuimella ei kuitenkaan ole velvollisuutta ottaa huomioon olosuhteita rangaistusasteikkoa lieventävinä. Näin ollen tekijä voidaan tuomita myös täyteen rangaistukseen.

6.2.3 RL 40:9-10:n mukainen virkavastuu

Jos poliisimies on virkatoimessaan ylittänyt toimivaltuuden voimakeinojen käyttöön ja syyllistynyt näin esimerkiksi johonkin RL 21 luvun mukaiseen rikokseen, niin rikosoikeudellisten konkurrenssisääntöjen mukaan seuraamuksena syntyy tavallisesti myös RL 40:9:n tai RL 40:10:n mukainen virkavastuu. Näin esim. ratkaisussa KKO 2004:75 Korkein oikeus toteaa, että jos poliisimies virassa on käyttänyt laillisessa toimivallassa henkilöä kohtaan liian voimakkaita voimakeinoja, niin tekoon tulee henkilön henkeä ja ruumiillista koskemattomuutta suojavaan RL 21 luvun ohella soveltaa myös RL 40 luvun virkarikoksia koskevia säännöksiä. Virkavastuu voi syntyä myös muussa tapauksessa, jossa poliisimies tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo voimassa olevia viranhoidamista koskevia sääntöjä.

Peruste sellaiselle rinnakkaiselle rangaistusvastuulle on siinä, että rangaistus-säännösten suoleluintressit ovat erilaisia.²²⁷ Esimerkiksi RL 21 luvun rangaistus-säännökset suojaavat kohdehenkilön ruumiillista koskemattomuutta, jota on loukattu voimakeinojen käytöllä, vaikkapa niin, että hänelle on aiheutettu kipua tai vammoja. Tältä osin oikeudellinen vastuu koskee poliisimiehen ja loukatun välistä suhdetta. Virkavastuusäännökset sitä vastoin keskittyvät virkamiehen ja toimintaan virassa ja hänen rooliinsa poliisimiehenä. Siltä osin kuin poliisimies on rikkonut säännöksiä ja määräyksiä, joita on noudatettava virkatoiminnassa, hän vastaa rikosoikeudellisesti myös tästä. Virkavastuusäännökset siis keskittyvät virkatoiminnan legitimitettiin poliisimiehen ja valtion (työnantajan) suhteessa.

Tahallinen virkavelvollisuuden rikkominen kuuluu RL 40:9:n mukaan seuraavasti:²²⁸

”Jos virkamies virkaansa toimittaessaan tahallaan muulla kuin edellä tässä luvussa tai 11 luvun 9a §:ssä säädetyllä tavalla rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin ja määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen, hänet on tuomittava virkavelvollisuuden rikkomisesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

227 Asiaa koskee kuitenkin tiettyjä rajoituksia. Säännöksistä ilmenee, että RL 40:9 on toissijainen muihin RL 40 luvun virkarikoksiin ja RL 11:9a:ään nähden, kun taas RL 40:10 on toissijainen vain suhteessa RL 40:5,2:n virkasalaisuuden rikkomiseen.

228 RL 40:9-10:n tulkintaa ei käsitellä tässä tarkemmin. Sääntelyn tarkemmasta sisällöstä, ks. esim. Frände et al. 2014, jakso 9.6.

”Virkamies voidaan tuomita myös viralta pantavaksi, jos hän on syyllistynyt 1 momentissa mainittuun rikokseen rikkomalla jatkuvasti ja olennaisesti virkavelvollisuutensa ja rikos osoittaa hänet ilmeisen sopimattomaksi tehtävänsä.”

RL 40:10:ssä säännellään vastuu tuottamuksellisesta virkarikoksesta:

”Jos virkamies virkaansa toimittaessaan huolimattomuudesta muulla kuin 5 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin ja määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen, hänet on tuomittava tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta varoitukseen tai sakkoon.”

”Virkatoiminnassa noudatettavilla säännöksillä ja määräyksillä” tarkoitetaan erilaisia poliisimiestä viranharjoituksessa velvoittavia normeja. Kysymys voi olla lain tai asetuksen säännöksistä, mutta myös työnjohtoa ja valvontaa koskevista säännöksistä (ks. Valtion virkamieslaki (750/1994) 14,1 §). Nämä voivat olla työjärjestyksiä tai muita yleisiä säännöksiä, mutta myös esimerkiksi taktisia ohjeita konkreettisesti tilanteessa (ks. KKO 1989:58). Jotta virkaohje olisi pätevä, vaaditaan, että se on muodollisesti oikea eli antaa asianomaisen toimivallan ja että odotettavissa oleva toimenpide kuuluu vastaanottajan toimivaltaan (ks. myös jakso 3.4 edellä). Jotta virkavastuu voisi syntyä, on kyettävä näyttämään se säännös tai määräys, jota poliisimies on rikkonut.

Ratkaisussa KKO 2008:90 Korkein oikeus vaati, että käsillä tuli olla suhde virkavelvollisuuden olemassaoloon (ei vain suhdetta hänen toimintaansa), jotta virkamies olisi voitu tuomita tahallisesta virkarikoksesta.²²⁹ Vastuu tahallisesta virkarikoksesta näin ollen edellyttää, että virkamiehen arvioidaan tarkoittaneen toimia virkavelvollisuuksiensa vastaisesti, tai ainakin, että hänen on täytynyt ymmärtää, että hän toimii lainvastaisesti.²³⁰ Jos tahallisen virkarikoksen edellytykset eivät täyty, kysymykseen voi tulla vastuu tuottamuksellisesta virkarikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta virkarikoksesta edellyttää, että virkamiehen olisi pitänyt tietää, että hän toimii virkatoimintansa ehtojen vastaisesti. Poliisimiehille voida yleisesti asettaa tässä melko tiukat vaatimukset muun muassa heidän saamansa koulutuksen vuoksi hoitaa virkaa, jossa oikeudellinen ulottuvuus, ja erityisissä asiakirjoissa olevat käyttäytymisnormit, muodostavat kulmakiven.

Jotta virkarikosvastuu syntyisi, vaaditaan, ettei teko ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen.²³¹ Näin ollen kaikissa virkavelvollisuuden rikkomisissa rikosoikeudellinen vastuu ei toteudu. Teon vähäisyyden arviointi tehdään sen jälkeen, kun selvitetty, että käsillä on tahallisuus tai tuottamus. Keskeinen kriteeri tässä arvioinnissa on se, onko vahinko tai haitta syntynyt virkarikoksen seurauksena. Kuitenkaan

229 Tämä kanta ei kuitenkaan ole vailla ongelmia, koska se merkitsee, että virkamies tuomitaan lievemmin suhteessa oikeudellisiin velvollisuuksiinsa kuin tavalliset kansalaiset siitä huolimatta, että poliisimiehellä asemansa perusteella oletetaan olevan erityistä tietoa muun muassa oikeudellisista velvollisuuksistaan. Ks. Frände et al. 2014 (Viljanen) s. 867.

230 Ks. myös KKO 2014:86.

231 Ks. esim. KKO 2001:54 ja KKO 2004:132.

se, ettei vahinkoa tai haittaa syntynyt, ei merkitse välttämättä, että virkarikosvastuu sulkeutuu pois, jos vahingon tai haitan riski oli huomattava.²³² Myös virkatoimenpiteen luonteella on merkitystä. Mitä tärkeämpää intressiä virkatoimenpide koskee, sitä suurempia vaatimuksia voidaan myös asettaa sen toteuttamiselle. Mitä enennän poliisimiehellä on itsenäisiä toimivaltuuksia, sitä perustellumpaa voi myös olla asettaa ankarampia vaatimuksia.²³³

Kuten edellä jaksosta 4.2.2 kävi ilmi, nykyisen PolL 2:17,2:n mukaan poliisimies, joka toimii hätävarjelussa, on virkavastuun alainen. Yleisellä tasolla sääntö merkitsee sitä, että poliisimies on julkisoikeudellisen laillisuuskontrollin alainen myös hätävarjelutilanteissa.²³⁴ Näin ollen poliisimies, joka toimii RL 4:4:n mukaan hätävarjelussa, voidaan kuitenkin tietyissä tilanteissa tuomita vastuuseen virkavelvollisuuden rikkomisesta (RL 40:9–10). Tätä kommentoidaan seuraavassa tarkemmin.

Seuraavaa keksittyä tilannetta voidaan käyttää esimerkkinä vastuusta rikosteon seurauksen ja virkavastuun välillä.²³⁵

”Suurehko poliisijoukko on kutsuttu asuintalon luo yleisön antaman vihjeen perusteella siitä, että joitakin rikollisjoukon jäseniä on linnoittautunut erääseen asuintalon huoneistoon. Nämä henkilöt, joiden tarkka lukumäärä ei ollut selvillä, näyttivät saatavilla olleen informaation perusteella aseistetuilta. Tiedettiin myös se, että asunnonhaltijat, mies ja nainen, olivat huoneistossa, mutta oli epäselvää, olivatko he siellä vapaaehtoisesti vai oliko heidät otettu panttivangeiksi. Kenttäjohtaja tekee arvion, jonka mukaan murtautuminen oli suoritettava, mutta ettei se saanut tapahtua, ennen kuin huoneistossa oleviin henkilöihin saataisiin yhteys ja näin saavutettiin mahdollisuuksien mukaan selvyys asiointilasta ja myös asunnonhaltijoiden asemasta. Kaksi poliisimiestä, A ja B, murtautuvat kuitenkin huoneistoon ohjeen vastaisesti. Yksi kaappaajista hyökkää kuitenkin poliisimies A:n kimppeeseen, joka ampuu laukauksen/monta laukausta virka-aseellaan yhtä asunnossa olijaa kohti, joka vahingoittuu vakavasti. Herää kysymys mahdollisesta vastuusta törkeästä pahoinpitelystä (RL 21:6) ja virkavelvollisuuden rikkomisesta (RL 40:9).”

Tämän esimerkin valossa voidaan identifioida potentiaalisesti neljä oikeudellista soveltamistilannetta: 1) RL 4:4:n mukainen oikeuttamisperuste kattaa pääteon eli laukauksen/laukausten ampumisen, 2) oikeuttamisperuste ei kata päätekoa, 3) pääteko on oikeutettu, mutta oheisteko (taktisen ohjeen rikkominen) on oikeudenvastainen; tai 4) sekä pääteko että oheisteko ovat oikeudenvastaisia, toisin sanoen mikään oikeuttamisperuste ei kata päätekoa ja oheisteko merkitsee sen rikkomista, mikä on voimassa tehtävää varten.

Ensinnäkin on todettava, että kun tapahtumakulku, joka on sisältänyt hätävarjelutilanteen, arvioidaan oikeudellisesti, niin ei tule keskittyä vain hätävarjelutekoon

232 Frände et al. (Viljanen) 2014, s. 871.

233 Frände et al. (Viljanen) 2014, s. 871.

234 Tämä merkitsee myös valtion potentiaalisen vahingonkorvausvastuun selvittämistä näissä tilanteissa. Ks. HE 224/2010 vp, s. 65.

235 Esimerkki on teoksesta Boucht 2011, s. 392.

niin, että poliisimiehen toiminta ennen hätävarjelutilannetta lankeaa ulkopuolelle. Sellaisessa tilanteessa on tärkeää erottaa toisistaan se, mitä tässä kutsutaan pääteoksi ja oheisteoksi. Pääteolla ymmärretään varsinaista tekoa, joka aiheuttaa rangaistus-säännöksessä kuvatun seurauksen (esim. RL 21:6). Kyseessä voi esim. olla se, että painetaan virka-aseen liipaisinta siten, että luoti/luodit osuvat ja vahingoittavat teki-jää. Sen sijaan oheisteolla tarkoitetaan tekoa, joka tapahtuu pääteeseen liittyen (pää-tekoa edeltäen, yhtäaikaista tai sen jälkeen) ja joka on relevantti pääteelle, mutta ei välttämättä aiheuta mitään rikosoikeudellista seurausta.²³⁶ Kysymyksessä voivat olla tiettyä tilannetta varten annettujen taktisten määräysten tai ohjeiden rikkominen tai (vakavanluonteinen) taktinen virhearvio, kulkuneuvon pysäyttämistä annettu-jen määräysten rikkominen, välineiden käsittelyä koskevien määräysten rikkominen jne. mutta teko voi täyttää myös jonkin yleisen rikoksen tunnusmerkistön. Koko-naisuutena kyse on siis kahdesta *erilaisesta* teosta, jotka myös arvioidaan erikseen.

Yllä olevassa esimerkissä valmiusjoukon jäsenet lähtevät liikkeelle tilanne-johtajan ohjeen perustalta mutta murtautuvat sisään huoneistoon vastoin tehtävässä päteviä ohjeita. Samalla he joutuvat hätävarjelutilanteeseen ja käyttävät sinänsä RL 4:4:n nojalla sallittua voimakasta väkivaltaa, joka kuitenkin ylittää PoL 2:17:n sallimat rajat. Kun käsillä on oikeudenvastainen oheisteko yhdessä oikeutetun pääteon kanssa (kohta 3 edellä), niin vastuun tulee voida syntyä mahdollisesti oikeudenvas-taisesta oheisteosta (tässä tapauksessa tilannejohtajan ohjeen rikkomisesta), vaikka pääteko olisikin oikeutettu (esim. RL 4:4:n perusteella).

Entä mikä on virkavastuun suhde itse hätävarjeluteeseen (pääteeseen)? Esityöt näyttävät asettavan lähtökohdaksi, että virkavastuu voi aktualisoitua myös suhteessa itse hätävarjeluteeseen PoL 2:17:n ja RL 4:4:n rajatapauksessa. Tätä selvitetään esitöissä seuraavasti:

”Käytännössä tilanteissa ovat hankaliksi osoittautuneet ennen kaikkea sellai-set tilanteet, joissa poliisin voimankäyttöperuste ja rikosoikeudellinen hätävar-jelu- ja pakkotilaoikeus ovat limittyneet niin, että on vaikea osoittaa, kummasta tarkkaan ottaen on kyse. Ehdotuksella tarkistettaisiin tätä epäkohtaa ja jatkossa tällaiset tilanteet voitaisiin tämän rakennelman mukaan arvioida yhtenäisenä kokonaisuutena.”²³⁷

Ensi silmäyksellä virkavastuu hätävarjelutilanteissa näyttää hieman kummalliselta. On kummallista, että sama teko voi samanaikaisesti olla sekä rikosoikeudellisesti sallittu (suhteessa seuraukseen) ja rikosoikeudellisesti kielletty (suhteessa poliisi-oikeudelliseen sääntelyyn). Harkinnan kohdehan on juuri perimmältään se, miten *teko*, eikä tunnusmerkistö, suhteutuu vastuuvapausperusteeseen. Jos julkioikeudel-lisen säädöksen rikkominen käy yhteen sen teon kanssa, jonka vastuuvapausperuste kattaa, esim. ammutun laukauksen kanssa, voidaan näin ollen katsoa, että arviointien tulee vastata toisiaan siten, että julkisoikeudellinen säännös ei aiheuta mitään eri-

236 Boucht 2011a, s. 391-392.

237 HE 224/2010 vp, s. 84.

tyistä rikosoikeudellista virkavastuuta. Häätävarjelun pätevyuden tulisi tällöin kattaa koko rikosoikeuden alue.

Koska rikosoikeudellisten virkavastuusääntöjen aineellinen sisältö saadaan PoL:n säännöistä, niin tässä tulee tehdä ns. eriytynyt oikeudenvastaisuusarviointi. Tämä merkitsee sitä, että tekojen sallittavuus arvioidaan erikseen sekä RL:n että PoL:n mukaan.²³⁸ Se, että teko vastaa tietyn oikeusalueen sallivaa normia (esim. RL), ei merkitse automaattisesti, että se vastaisi myös jonkin muun oikeusalueen normeja (esim. PoL). Rikosoikeudellinen oikeudenmukainen teko voi näin ollen olla poliisioikeudellisesti oikeudenvastainen. Vaikka siis rikosoikeudellinen oikeuttamisperuste kattaa teon, niin on periaatteessa mahdollista, että vastuu kuitenkin syntyy julkisoikeudellisella perusteella.

Siltä osin kuin PoL 2:17,2:n mukainen virkavastuu voi aktualisoitua sellaisessa tilanteessa, tämä voidaan lähinnä selittää sillä, että poliisioikeudellisia periaatteita, jotka pätevät myös häätävarjelussa, on rikottu. Kuten edellä mainittiin (jakso 4.3.2), tämä voi koskea esim. teon todennäköisiä seurauksia ja vaikutuksia sekä vähimmän haitan periaatetta.

Esityöt näyttävän myös asettavan perustaksi, että tämä voi tapahtua PoL 2:17:n ja RL 4:4:n välisissä rajatapauksissa. Kuten jaksossa 4.5.2 mainittiin, RL 4:4:ää sovelletaan säännönmukaisesti tilanteissa, joissa sekä PoL 2:17 että RL 4:4 ovat sovellettavissa. Tämä näyttää merkitsevän, että virkavastuu voi periaatteessa syntyä, jos poliisimies rikkoo häätävarjelun yhteydessä poliisioikeudellisia periaatteita sellaisessa rajatilanteessa, jossa RL 4:4:ää sovelletaan, mikäli tilanne ei ole niin nopea ja yllätyksellinen, että poliisimieheltä puuttuvat kokonaan tilannekontrollin edellytykset. Tällöin ei ollut kysymys mistään ”akuutista” häätävarjelutilanteesta.²³⁹ Jos sitä vastoin tilannetta leimaa juuri sellainen häätävarjelulle ominainen ”akuuttisuus” ja yllätyksellisyys, voidaan tuskin vaatia, että poliisimies samassa määrin kunnioittaa poliisioikeudellisia periaatteita.²⁴⁰ Näin ollen virkavastuun perustamista puoltava perustelu on heikompi. Lisäksi on huomautettava, että kuten edellä mainittiin, rangaistusvastuu vaatii, ettei teko kokonaisuutena arvostellen ole vähäinen.

On mainittava, että virkavastuuta häätävarjelun yhteydessä ei tule sekoittaa yleisesti ankarampiin vaatimuksiin, jotka poliisimiehelle voidaan asettaa puolustettavuusarvioinnissa hänen koulutuksensa ja kokemuksensa huomioon ottaen. Jos sallitun häätävarjelun raja on ylitetty, niin kysymykseen tulee liioittelu (RL 4:4,2).

Virkavastuu liioittelun yhteydessä tulee myös kommentoida erikseen. Tilanne on tässä toinen kuin sallitun häätävarjelun tapauksessa. On erotettava toisistaan lii-

238 Boucht 2011a, s. 401-405. Oikeudenvastaisuudella tarkoitetaan kysymystä siitä, onko jokin oikeustosi-seikka ristiriidassa oikeusjärjestyksen normien kanssa.

239 Tietämissä tapauksissa voitaneen kuitenkin katsoa, että virkavelvollisuuden rikkominen on vähäinen käsillä olevan häätävarjelutilanteen vuoksi ja tällä perusteella kieltää vastuu virkavelvollisuuden rikkomisesta.

240 Tässä voitaneen tehdä rinnastus siihen, mitä Westerlund/Hagstedt/Wahlund 2018 s. 41-42 nimittää ”kontrolloiduksi häätävarjeluksi” ja ”paniikkihäätävarjeluksi”. Ensin mainitussa häätävarjelutilanteessa ”poliisilla on ajallinen kontrolli tilanteeseen”. Paniikkihäätävarjelulla taas tarkoitetaan tilanteita, joissa ”tekijä hyökkää poliisin kimppuun tavalla, ettei tässä ole ajallisesti enää muuta realistista vaihtoehtoa kuin ampua suoraan vaikuttava laukaus kohti hyökkääjään viraalisia ruumiinosia. Vaikka terminologia ei ole optimaalinen, ja siltä itse asiassa kokonaan puuttuu lain tuki, se kuitenkin voi tässä täyttää tietyn pedagogisen funktion. Esitöiden valossa näyttää siis virkavastuu voivan syntyvän ns. ”kontrolloidussa häätävarjelussa”, kun taas ”paniikkihäätävarjelussa” näin ei pitäisi tapahtua.

oittelu rangaistusta lieventävänä ja liioittelu anteeksiantoperusteena. Ensin mainitussa tapauksessa käsillä on rikos (teko on sekä oikeudenvastainen että syyllisyyttä osoittava), kun taas jälkimmäisessä tapauksessa teko annetaan tekijälle kokonaan anteeksi (eli häneltä puuttuu syyllisyys).

Jos päätekoa ei anneta kokonaan anteeksi, vaan se johtaa vain rangaistuksen lieventämiseen, käsillä on edelleenkin rikos (joskin teko katsotaan vähemmän moitittavaksi). Tekijä tuomitaan tällöin esim. hätävarjelun liioitteluna tehdystä pahoinpitelystä (RL 21:5) tai kuolemantuottamuksesta (RL 21:8). Rangaistusta voidaan kuitenkin lieventää myös RL 6:8 4 kohdan nojalla, jossa säädetään, että rangaistus määrätään lievennettyä rangaistusasteikkoa noudattaen, jos rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita. Tällaisessa tapauksessa RL 40:9–10:n mukainen virkavastuu tuntuu perustellulta yleisen rangaistussäännöksen mukaisen vastuun ohella.

Jos pääteko taas on kokonaan anteeksi annettava, tekijältä katsotaan puuttuvan syyllisyys. Pitääkö virkavastuun voida tulla kysymykseen sellaisessa tilanteessa, on epäselvempää. Toisaalta voi olla lähtökohtaisesti perusteltua, että anteeksiantoperusteen annetaan kattaa koko teon niin, ettei tuomita erikseen virkavastuuseen. Mutta vaikka tekijän teko voidaan katsoa anteeksi annettavaksi, hän on kuitenkin ylittänyt sen, mikä on voimassa PoL 2:17,1:n mukaan. Näin ollen virkavastuuta ei pidä katsoa tällaisessa tapauksessa täysin pois suljetuksi.²⁴¹

Entä aiheuttavatko putatiivitalanteet erityisiä ongelmia? Näissä tilanteissa ei ole objektiivisesti ottaen käsillä hätävarjelutilannetta, mutta tekijä erehdyksen vuoksi perustellusti uskoi, että sellainen oli käsillä. Ei liene syytä käsitellä näitä tilanteita muina kuin ”tavallisina” hätävarjelutilanteina, vaikka ne tiukasti ottaen muodostavat tietynlaisen poikkeuksen poikkeuksen (eli poikkeuksen hätävarjelusäännöistä). Sama koskee putatiivisia liioittelutilanteita. Näin ollen virkavastuu lienee poissuljettu putatiivihätävarjelun yhteydessä, kun taas vastuu voi tulla kysymykseen putatiivisissa liioittelutilanteissa. Jos tuottamusvastuu syntyy erehdyksen vuoksi, esim. RL 21:10:n mukaan, on voitava tuomita myös normaali virkavastuu RL 40:10:n mukaan.

6.3 Toimiminen sallitun hätävarjelun (RL 4:4) tai pakkotilan (RL 4:5) rajojen ulkopuolella

Edellisessä jaksossa on käsitelty seurauksia toimimisesta laillisen toimivallan ulkopuolella. Tässä jaksossa käsitellään seurauksia siitä, että poliisimies toimii hätävarjelua tai pakkotilaa koskevien rajojen ulkopuolella eli hätävarjelua tai pakkotilaa liioitellen. Liioittelusäännös voidaan katsoa perustelluksi ottaen huomioon, että hätävarjelu tai pakkotila syntyvät tilanteina tavallisesti yllätyksellisesti ja odottamatta ja antavat sille, jonka tulee torjua vaara vain vähän aikaa harkintaa varten. Siksi

241 Myös tässä tulle voida katsoa, että virkavelvollisuuden rikkominen on vähäinen ja tällä perusteella sulkea pois vastuu virkavelvollisuuden rikkomisesta. Ks. myös Frände et al. 2014, s. 864 ja Helminen et al. 2012, s. 800.

voidaan hyväksyä, että tilanne voi poikkeustapauksessa saada sellaisen käänteen, ettei tekijää voida teosta moittia.

Jos poliisimies toimii kokonaan hätävarjelutilanteen ulkopuolella, hän on rikos-oikeudellisessa vastuussa syntyvästä seurauksesta. Tässä tapauksessa ei ole lainkaan hätävarjelutilannetta.

Hätävarjelun liioittelu säännellään RL 4:4,2:ssa. Säännös määrää, että jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

Liioittelu voi ilmetä kahdessa tilanteessa eli joko silloin, kun on käytetty sallittuja voimakkaampia voimakeinoja, tai kun hätävarjelua koskevat aikarajat on ylitetty. Liioittelun arviointi on lähtökohtaisesti subjektiivista, toisin sanoen perustaksi asetetaan tekijän tilanne ja tuntemukset tekohetkellä.

Kysymys on tilanteen kokonaisarviointista. Relevantteja olosuhteita voivat olla hyökkäyksen vaarallisuus ja se, että tilanne oli yllätyksellinen. Mitä odottamatomampi tilanne oli ja mitä lyhempi harkinta-aika tekijällä oli käytettävissään, sitä suurempaa ymmärrystä voivat mahdolliset ylireagoinnit saada. Esim. ratkaisussa KKO 2013:60 tuomioistuin katsoi, että hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellinen luonne sekä tilanne kokonaisuutena arvioituna saivat aikaan sen, että tekijän faktinen harkintakyky puolustusteon tarpeellisuuden ja puolustettavuuden suhteen oli rajoitettu. Sitä vastoin se, joka ymmärtää, että hyökkäys on välittömästi uhkaava, omaa tavallisesti suuremmat mahdollisuudet sopeuttaa puolustus siihen, mitä tilanne vaatii, kun taas kontrollikyky täysin yllättävissä hyökkäyksissä usein heikkenee seurauksin, että puolustusteko helpommin ylittää sen, mitä voidaan pitää sallittuna (ks. KKO 2016:97). Se, että puolustuksessa käytetty väkivalta on selvästi ylittänyt puolustettavaksi katsottavan, saattaa puhua sitä vastaan, että käsillä on anteeksiannettava liioittelu.²⁴² Mutta erityisen vaarallisissa hyökkäyksissä, joita esim. toteutetaan hengenvaarallisella aseella, tekijän eli puolustautujan toiminta voi ansaita suurempaa ymmärrystä arvioinnissa.

Tunteet, kuten kauhistus tai pelko, voivat vaikuttaa tekijään niin, että hänen kykynsä arvioida tilanne oikein ja kontrolloida toimintaansa on siinä määrin alentunut, että käyttäytyminen tulee ymmärrettäväksi ja anteeksiannettavaksi, joskaan ei sallituksi. Tekijän henkilökohtaiset ominaisuudet tulee näin ollen ottaa huomioon sekä hätävarjelun puolustettavuusarviointissa että mahdollisessa liioittelun arvioinnissa. Esimerkkejä yksilöllisistä ominaisuuksista, jotka voivat tulla kysymykseen, ovat hermostuneisuus, säikkyvyys ja kiivas luonne, mutta näitä ovat myös enemmän hetkelliset ja tilapäiset subjektiiviset tilat, esim. äkillinen pelästys ja paniikintunne.

Koska edellytyksenä on, ”ettei tekijältä olisi kohtuudella voinut vaatia” muunlaista suhtautumista, käsillä on lisäksi normatiivinen elementti. Kaikilta ihmisiltä vaaditaan tiettyä itsehillintäkykyä. Tämän vuoksi yksistään se, että tekijän on vaikea hillitä itseään ja tekemisiään, ei sinänsä oikeuta vastuuvapautteen.²⁴³ Ymmärrettä-

242 Ks. KKO 2016:97.

243 HE 44/2002 vp, s. 118.

viä ja lieventäviä ovat ennen kaikkea sellaiset motivaatiovaikeudet, jotka syntyvät defensiivisistä tunteenilmaisuista ja reaktioista. Sitä vastoin liioitteleva väkivalta, joka johtuu hillitsemättömistä aggressiivisista tunteenpurkauksista, vihasta, kostonhimosta ja raivosta, arvioidaan ankarammin.²⁴⁴

Hätävarjelun liioittelu voi tulla kysymykseen myös silloin, kun hätävarjelun aikarajat ylitetään. Näin on silloin, kun puolustaja aloittaa puolustuksensa liian aikaisin tai antaa sen jatkua pitempään kuin voidaan pitää puolustettavana.

Pakkotilan liioittelu säännellään RL 4:5,2:ssa. Tämän lainkohdan mukaan tekoa, joka on tehty oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi, mutta jota ei pidetä RL 4:5,1:n mukaan sallittuna, voidaan kuitenkin pitää anteeksiannettavana, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat. Kuten kävi ilmi edellä (jakso 4:4), pakkotilaa koskevat säännöt edellyttävät, että tekijä uhraa pienemmän edun suuremman edestä torjuakseen uhkaavan vaaran. Jos intressit ovat käännettyssä järjestyksessä, tekijän odotetaan luopuvan teosta. Näin ollen anteeksiannettava pakkotilateko voi tulla kysymykseen silloin, kun pelastetun edun arvo on pienempi, toisin sanoen pelastettu etu ei ole olennaisesti arvokkaampi kuin uhrattu etu. Vastuuvapaudelta edellytetään tällöin, että tekijän menettely on ymmärrettävä ja anteeksi annettava.²⁴⁵

Myös tässä lähtökohtana on subjektiivinen arviointi. Pelastetun edun painoarvo voi olla relevantti seikka esimerkiksi, jos tekijän on arvioinut arvot eri tavalla kuin oikeusjärjestys, mutta perusteet tälle ovat olleet ymmärrettäviä. Tunnearvo voi olla sellainen esimerkki. Tekijä voi esim. katsoa, että tietty omaisuus, jolla on korkea tunnearvo (mutta alhainen tai olematon markkina-arvo) ansaitsee suojan, joka on suurempi kuin se suoja, jonka oikeusjärjestys antaa objektiivisen arvion mukaan. Mitä suuremmin intressit koskevat tekijää itseään tai henkilöitä, jotka ovat hänelle läheisiä, sitä ymmärrettävämmäksi tulee sellainen menettely. Mutta myös tilanteissa, joissa henki uhrataan hengen pelastamiseksi, esimerkiksi hätätilanteissa, voidaan tarvita liioittelun arviointia.

Myös hätävarjelua muistuttavia olosuhteita tulee relevanteiksi pakkotilan kohdalla. Näin ollen ajan puute ja nopeasti syntynyt vaara voivat saada aikaan sen, että pikainen teko voidaan katsoa anteeksi annettavaksi.

Sekä hätävarjelun että pakkotilan liioittelu arvioidaan rikosoikeudellisesti joko anteeksiantoperusteeksi, josta seuraa, ettei tekijää voida moittia ja että rangaistusvastuuta ei lainkaan tuomita, tai rangaistusta lieventäväksi perusteeksi. Jos tilanne oli sellainen, ettei tekoa voida antaa kokonaan anteeksi, liioittelu voidaan siten ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa lieventävänä seikkana. Jos rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita, rangaistusasteikko voidaan lieventää RL 6:8,1 4 kohdan perusteella. Kun rangaistus määrätään sellaisen lievennetyn rangaistusasteikon mukaan, tekijälle tuomitaan RL 6:8,2:n mukaan enintään kolme neljäsosaa sakon tai vankeuden enimmäisrangaistuksesta, joka rikoksesta on säädetty, ja vähintään sen

244 Ks. HE 44/2004 vp, s. 118.

245 HE 44/2002 vp, s. 122.

rangaistuslajin minimirangaistus, joka on rikoksesta säädetty. Tuomioituimen ei ole kuitenkaan pakko ottaa huomioon rangaistusasteikon lieventämisperusteita. Tekijä voidaan siis tuomita myös täyteen rangaistukseen.

KIRJALLISUUTTA

- Asp, Petter/Ulväng, Magnus/Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, 2 painos (Iustus förlag 2013)
- Auglend, Ragnar: *Polisiaer handleplikt, kommandomyndighet og lydighetsplikt i operativ og innsatsrettet virksomhet* (Gyldendal juridisk 2016)
- Auglend, Ragnar/Maeland, Henry John: *Politirett* 3. painos (Gyldendal 2016)
- Beckman, Nils/Holmberg, Carl/Hult, Bengt – Strahl, Ivar: *Brottsbalken. Jämte förklaringar. Brotten mot allmänheten och staten mm.* (P.A. Norstedt & Söners förlag 1965)
- Boucht, Johan: ”Politirettslig fare – saerlig ved ordensforstyrrelser”, *Tidsskrift for strafferett* (2018), s. 327-347
- Boucht, Johan: ”Finsk polis och s.k. riktade dödsskott”, *Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (2017), s. 611-628
- Boucht, Johan: ”De yttre gränserna för finska polisens maktmedelsbruk – diskussion om en doktorsavhandling”, *Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (2014), s. 288-302
- Boucht, Johan: ”Om polisiär maktmedelsanvändning enligt nya finska polislagen. Särskilt beträffande polismäns nödvärnsrätt och användning av skjutvapen”, *Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (2013), s. 747-776
- Boucht, Johan: *Polisiär våldsanvändning. En straff- och offentlighetsstudie* (Iustus förlag 2011a)
- Boucht, Johan: ”Om objektivitetsprincipen i den polisiära verksamheten – utkast till problemställningar”, *Tidsskrift for Kriminalvidenskab* (2011b), s. 284-299
- Boucht, Johan/Frände, Dan: *Finsk straffrätt. Grundkurs i straffrättens allmänna läror* (Edita, Poliisikoulun oppikirjat 2007)
- Frände, Dan: ”Faredeliktens allmänna läror”, *Oikeustiede Jurisprudentia* (1994), s. 9-103
- Frände, Dan: *Allmän straffrätt* (Forum Iuris 2012)
- Frände, Dan: *Yleinen rikosoikeus*. Suomentanut Markus Wahlberg. Porvoo 2012 (Frände 2012a).
- Frände, Dan/Matikkala, Jussi/Tapani, Jussi/Tolvanen, Matti/Viljanen, Pekka/Wahlberg, Markus: *Keskeiset rikokset*, 3. painos (Edita 2014)
- Helminen, Klaus/Kuusimäki, Matti/Rantaeskola, Satu: *Poliisilaki* (Talentum 2012)
- Helminen, Klaus/Kuusimäki, Matti/Salminen, Markku: *Polisrätt* (Kauppakaari 2000)
- Henricson, Ib: *Politiret*, 3. painos (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2012)
- Honkasalo, Brynolf/Ellilä, Reino: *Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II* (Suomalainen lakimiesyhdistys 1967)
- Hörnle, Tatjana: ”Shooting Down a Hijacked Plane – The German Discussion and Beyond”, *Criminal Law and Philosophy* (2009), s. 111-131

- Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt* (Iustus förlag 2001)
- Kerttula, Timo: *Vartijat ja järjestyksenvalvojat julkisen vallan käyttäjinä* (2010)
- Koskinen, Pekka, teoksessa Erkki Havansi/Pekka Koskinen, *Finlands straff- och processrätt. En introduktion*, 2. painos (Juristförbundets förlag 2002)
- Lernestedt, Claes: ”Putativa farhågor”, *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (2008), s. 553-578
- Myhrer, Tor-Geir: *Våpeninstruks for politiet. Kommentartutgave* (Universitetsforlaget 2016)
- Mäenpää, Olli: *Principerna för god förvaltning* (Forum Iuris 2014)
- Norée, Annika: *Polisers rätt att skjuta* (Norstedts juridik 2004)
- Norée, Annika: *Laga befogenhet. Polisens rätt att använda våld* (Stiftelsen Skrifter utgivna av Juridiska fakultet vid Stockholms universitet 2000)
- Nuotio, Kimmo: ”Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeusturvaukkoo?”, teoksessa (toim.) Nuutila, Ari-Matti/Pirjetanniemi, Elina *Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005* (2005), s. 233-238
- Rikander, Henri, ”The use of elektrochock weapons by the Finnish police in 2016”, *Nordisk tidskrift för kriminalvidenskab* (2017), s. 119-152
- Routamo, Eero/Ståhlberg, Pauli/ Karhu, Juha: *Suomen vahingonkorvausoikeus* (Alma Talent 2006)
- Sinisalo, Kari: *Poliisin toimivallan määräytyminen. Tutkimus poliisin vallasta ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta* (SLY 1971)
- Sjöholm, Erik: *När och hur får polisen ingripa? Polisrättens allmänna grunder*, 2. painos (1978)
- Tapani, Jussi/Tolvanen, Matti: *Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi*, 2. painos (Talentum 2013)
- Terenius, Markus: *Poliisin voimankäyttö. Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista* (SLY 2013)
- Tuori, Kaarlo: ”En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet?”, *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* (2004), s. 494-515
- Westerlund, Gösta/Hagstedt, Linus/Wahlund, Magnus: *Polisens vapen användning. Polisens befogenheter att använda skjutvapen*, 3. painos (Bruun juridik, 2018)

Keskeisimmät hallituksen esitykset:

- HE 44/2002 vp : Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
- HE 224/2010 vp : Hallituksen esitys Eduskunnalle poliisilaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

ASIAHAKEMISTO

A

abstraktinen vaara 60, 64
Amnesty International 23
ampuma-aseen käyttö 20, 23, 31, 34,
41, 45, 46, 57–71, 71, 76, 81, 84, 86,
127
anteeksiantoperuste 43, 129, 139, 141

E

ehdottoman välttämätön 20, 21, 23, 58,
62, 64, 77
EIS 19, 20–22, 24, 28–29, 47, 58, 59,
62, 69–70, 77
ennakoitavuus 15, 24, 28, 46, 61, 82,
88, 120–121
erehdys ja poliisin voimakeinojen käyt-
tö 125–130
– erehtyminen oikeuttamisperusteesta
125
– kieltoerehdys 42–43, 125, 129–130
– tunnusmerkistöerehdys 125
esimiehen käsky 43, 68, 71
este 34, 47, 50, 54, 62
etälamautin 38–39, 62, 78, 82, 86, 88
Euroopan neuvosto 20, 22, 23

H

huolellinen henkilö 120, 128
huolimattomuus (tuottamus) 80, 85, 87,
98, 99, 107, 125, 129, 134, 135
hyvinvointivaltiollinen oikeus 25
hyökkäys 61, 97, 98, 100, 102–103,
106, 113
– aloitettu tai välittömästi uhkaava
hyökkäys 98, 100
– oikeudeton hyökkäys 98, 99, 100
hätävarjelun liioittelu 138, 140–141
hätävarjelun tietovaatimus

I

ihmisoikeudet 19, 20, 23, 71, 82,
ilmeinen anteeksiannettavuus 129–130
intressikollisio 32

J

jatkuva rikos 100
johtosuhteet 16, 25, 40, 85, 123
järkevä tasapaino (suhde) 15, 79, 81,
103

K

kansainväliset oikeusinstrumentit 22
kenttäjohtaja 40–42, 85–86, 107, 136
kiilaaminen 53, 55
kiinniajaminen 53, 55
kohtuullisuus 25, 43, 79, 116, 120,
127–128, 132, 133
kokonaisarviointi 53, 80, 92, 94, 133
konkreettinen vaara 69, 86
– poliisioikeudessa 60
konkurrenssi 118, 134
koulutus ja kokemus 21, 22, 33, 35, 45,
104, 108, 110, 111, 115, 116, 128,
130, 133, 135, 138, 140, 141
korotettu hätävarjelukynnys 102
käsiraudat (sitomisvälineet) 31, 36, 37,
50, 51–52, 75, 77

L

laajeneva luoti 39
laillisuusperiaate ja poliisioikeus 24–28
– määritelmä 24
– rikosoikeudellinen laillisuusperiaate
24–29
– perustuslakivaliokunnan rooli 26, 69,
70
– täsmällisyysvaatimus 26, 28–29
laintulkinta 29, 58, 70, 82, 103, 117,
118, 120, 121, 127

- tavanomaisen oikeuden merkitys 26
- oikeusvaltiollisen poliisioikeuden tulkinta 26–28
- lainvalinta 117, 118
- lex certa 26, 28, 29
- lex generalis 118, 119
- lex specialis derogat legi generali 57, 58, 118, 119
- lievemmän lain periaate 29
- liioittelu
- hätävarjelussa/pakkotilassa 137–139, 140–141
- voimakeinojen käytössä 132–133

N

- normaalikielinen merkitys 29
- näyttövaatimus 126, 127

O

- OC-sumutin 36, 37–38, 56, 75, 82, 83, 120, 127, 129
- objektiivinen kaksoisarvotus 76
- objektiivinen normi 73, 102
- objektiivinen tulkinta 28
- objektiivisuus 24, 73–74
- objektikohtaiset olosuhteet 81, 83
- oheisteko 136, 137
- oikeudenmukaisuus 25
- oikeudenvastaisuus 33, 43, 99
- käsite 138
- oikeusvaltiollinen oikeus 25, 26, 28
- oikeuttamisperusteet (sallivat perusteet) 71, 110, 116, 117, 119, 123, 125, 126, 131

P

- pakkotila 97-98, 99, 107, 124
- anteeksiantoperusteena 139
- oikeuttamisperusteena 113–115
- pamppu 36, 37
- passiivinen vastarinta 46, 48–49
- perusteltu 125–129, 139
- perustuslakivaliokunta 26, 69, 70
- perusvapaudet- ja oikeudet 15, 19, 20, 26–27, 69

- piikkimatto 53, 55
- poliisijoukko 74, 136
- poliisikoira 36, 39, 62, 80, 83, 86, 108
- porrasajattelu 76
- puolueettomuus 24, 45, 73
- puolustettavuus 65, 80, 81, 84, 102, 104, 111, 112, 116, 124, 138, 140
- putatiivitalanteita 99, 101, 125, 126, 139
- pääteko 126, 136–137, 139
- päätös 41, 66, 67–68, 86, 95
- päätösjärjestys 66, 67, 93

R

- rangaistuksen lieventäminen 133, 134, 139, 141
- resurssit (voimavarat) 77, 80, 89, 90, 112
- retroaktiivisuuskielto 28–29
- rikoskonkurrenssi (kilpailu) 118, 134

S

- sairaanhoito 47
- sitominen 37, 51, 52
- sotilas 43, 90, 91, 92
- suhteellisuus 19, 21–22, 58, 61, 65, 71–72, 79, 80–82, 83–84
- suojeluvollisuus 19, 70
- surmanlaukaus 64, 69–70
- sähköiskuase 36

T

- tahallisuus 98–98, 99, 126, 128, 129, 135
- taktiset valmistelut 44, 89, 135
- tarpeellisuus 74–78
- aikavaatimus 78–79
- lievin tehokas puuttuminen 35, 86
- tietovaatimus 44, 79, 106
- Tasavallan presidentti 93, 95
- tehokkuus 35, 38, 39, 41, 46, 63, 75, 76, 77, 78, 82, 86, 103
- terrori 89, 90–91, 93
- tietovaatimus
- hätävarjelutilanteet 106
- voimakeinojen käyttötilanteet 44

tilannejohtaja 40, 41
tilannekohtaiset olosuhteet 80
toimenpiteistä luopuminen 46, 81
toimintavelvollisuus 19, 20, 32, 41, 123
toimivalta
– abstraktinen 32
– konkreettinen (faktinen) 32
– primäärinen 31, 51, 52, 63, 72, 114
– sekundäärinen 31, 72
tullivirkamies 15
tunnusmerkistöerehdys 125
täsmällisyysvaatimus 26, 27, 29

U

uhka 21, 26, 34, 43, 49, 58, 77, 127
– ampuma-aseet 41
– voimakeinojen käyttö 44, 48, 50,
51–52
ulkopuolinen (kolmas henkilö) 56–57,
83–85, 94, 106, 113

V

vaara
– pakottava 113
– poliisioikeudellinen 60
– välitön ja vakava 59–60

vahingonkorvausvastuu 110, 113,
valtuus (toimivalta) 15, 19, 27, 33, 51,
69, 107
varoitusta
– ampuma-aseet 41, 58–59, 66
– voimakeinojen käyttö 35, 44, 56, 94
vartija 102
viranhoito 108, 120, 130
virheellinen neuvo 130
voimakeinon käsite 34
voimakeinojen käytön liioittelu 132
vähimmän haitan periaate 32, 34, 39,
66, 75, 80, 91, 112, 138
välittömästi uhkaava 97, 98, 100, 103,
113, 127, 140

Y

– yleisjohtaja 40–42, 67, 85
– yleistoimivalta 122

Tämä teos on oppikirja poliisin voimakeinojen käytön oikeudellisesta perustasta Suomen oikeuden mukaan. Voimassa olevien oikeussääntöjen analysoimisen ohella kirjan kokonaispyrkimys on kahtalainen. Ensinnäkin pyritään selvittämään ne perustuslailliset ja oikeusvaltiolliset ulottuvuudet, jotka voimakeinojen käyttämisessä aktualisoituvat ja tällöin erityisesti suhteessa ihmisoikeuksiin. Toiseksi tarkoituksena on toisaalta selvittää poliisilain mukainen laillinen toimivalta oikeusperusteena poliisin voimakeinojen käyttötoimenpiteisiin ja toisaalta tämän sääntelyn suhde rikoslain mukaiseen hätävarjeluun ja pakkotilaan. Lisäksi esitetään tiettyjä oikeuspoliittisia näkökohtia *de lege ferenda* eli tulevaisuudessa mahdollisesti säädettävää lakia silmällä pitäen.

Kirja on tarkoitettu ensi sijassa käytettäväksi oppikirjana Poliisiammattikorkeakoulussa, mutta se voi olla kiinnostava myös tuomarin, syyttäjän tai muiden alalla työskentelevien kannalta. Kirjaa voidaan käyttää koulutuksen kaikilla tasoilla sekä peruskursseilla että päällystökursseilla, minkä vuoksi sisältö on paikoittain seikkaperäisempi kuin mitä perusopikirja edellyttäisi. Kirjan käyttö edellyttää perustietoja rikosoikeudessa.

Johan Boucht on nykyisin rikosoikeuden professori Oslon yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa sekä Bergenin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan poliisi- ja syyteoikeuden professori. Hän on myös Helsingin yliopiston rikosoikeuden dosentti ja lisäksi vuodesta 2003 lähtien opettanut rikosoikeutta ja voimakeinojen käyttöoikeutta Poliisiammattikorkeakoulussa.

Kirjan on ruotsista suomentanut OTL, FK Markus Wahlberg, jolla on pitkä kokemus rikosoikeuden tutkijana ja kääntäjänä.

ISBN 978-951-815-377-4

9 789518 153774